T.C.
GAZİ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
ULUSLARARASI İLİŞKİLER ANABİLİM DALI
ULUSLARARASI İLİŞKİLER BİLİM DALI

IRAK'TA Şİİ MERCİLİĞİ'NİN SİYASİ ROLÜ

DOKTORA TEZİ

Hazırlayan
Diya M. J. ABBAS

Tez Danışmanı
Prof. Dr. Türel YILMAZ ŞAHİN

Ankara – 2012

T.C.
GAZİ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
ULUSLARARASI İLİŞKİLER ANABİLİM DALI
ULUSLARARASI İLİŞKİLER BİLİM DALI

IRAK'TA Şİİ MERCİLİĞİ'NİN SİYASİ ROLÜ

DOKTORA TEZİ

Hazırlayan
Diya M. J. ABBAS

Tez Danışmanı
Prof. Dr. Türel YILMAZ ŞAHİN

Ankara – 2012

ONAY

Diya M. J. ABBAS tarafından hazırlanan "IRAK'TA Şİİ MERCİLİĞİ'NİN SİYASİ ROLÜ" başlıklı bu çalışma, 20/01/2012 tarihinde yapılan savunma sınavı sonucunda oybirliği ile başarılı bulunarak jürimiz tarafından Uluslararası İlişkiler dalında DOKTORA tezi olarak kabul edilmiştir.

Prof. Dr. Hüseyin BAĞCI
(Başkan)

Prof. Dr. Türel YILMAZ ŞAHİN
(Üye)

Prof. Dr. Haydar ÇAKMAK
(Üye)

Prof. Dr. Canan ATEŞ EKŞİ
(Üye)

Prof. Dr. Çınar ÖZEN
(Üye)

ÖN SÖZ

Bu çalışma, Şii Merciliği'nin Irak'ın günlük hayatındaki etkisini ve ağırlığını ortaya koymanın yanında Şiilerin Merciliğe bu denli bağlılıklarının gerçeklerini irdelemeyi amaçlamaktadır. Şii Mercilerinin genelde Ortadoğu'da, özelde Irak'ta, siyasi rolünü net bir şekilde ortaya koyma ve bunun Irak'ın ve Ortadoğu'nun şekillenmesindeki muhtemel etkisinin ne olacağının tespit edilmesidir. Bunun yanı sıra 'Velayet El Fakih Teorisi' olarak bilinen 'Fakih'in Genel Velayeti Teorisi' ve Irak Şiilerinin İran'a bağlılığı gibi bazı konulardaki yanlış algılamaları doğrulamaktır.

Türkiye'de özellikle politikacıları ve toplumu Şiilik konusunda bilgilendirme ve Türkiye Cumhuriyeti'nin Irak'a yönelik dış politikasının belirlenmesinde Şii faktörünün yeterince dikkate alınmasına bir kaynak teşkil etme, Türkiye başta olmak üzere tüm dünyayı Şii Merciliği konusunda aydınlatmak bu çalışmanın esas unsurlarıdır.

Çalışma süresince konu ile ilgili Irak ile Türkiye'de yayınlanan kitap, dergi, gazete, web sayfalarına başvurulmuş; Irak, İran ve Lübnan gibi önemli Şii merkezleri olan ülkelerden kaynaklar toplanmıştır. Irak'a gidilerek Şii Merciliği'nin merkezi olan Necef ve Kerbela gibi kutsal şehirler başta olmak üzere Şiilerin yoğun olduğu şehirlerde saha çalışması yapılmıştır. Bu bağlamda Şii dünyasında en yüce merci olması ile bilinen Yüce Ayetullah Ali El Hüseyni El Sistani başta olmak üzere Şii dünyasında etkili olan çok sayıda Şii Mercileri ile görüşülmüş, tez konusu ile ilgi yayınladıkları fetvalar, sorularımıza cevapları gibi bürolarından önemli kaynaklar elde edilmiştir. Bunların yanı sıra kutsal şehirdeki gözlemlerimiz de tez için önemli kaynak teşkil etmiştir. Kaynaklar ağırlıklı olarak Şii Mercilerinin fetvaları, kitapları ve hutbelerinin yanı sıra çok sayıda Arapça kitap, makale ve web sitelerinden oluşmaktadır.

Çalışma boyunca destek ve yardımını benden esirgemeyen ve doktora süreci boyunca yanımda olan danışmanım Prof. Dr. Türel Yılmaz ŞAHİN'e sonsuz şükranlarımı sunuyorum.

İÇİNDEKİLER

ÖN SÖZ ..... **i**
İÇİNDEKİLER ..... **ii**
KISALTMALAR ..... **vi**
GİRİŞ **1**

BİRİNCİ BÖLÜM
IRAK'IN GENEL YAPISI VE IRAK'TA ŞİİLİK

1.1. IRAK'IN COĞRAFİ YAPISI **6**
1.2. IRAK'IN ZENGİNLİKLERİ **8**
1.3. IRAK'IN ETNİK VE DİNİ YAPISI **10**
1.3.1. Irak'ın Etnik Yapısı 11
1.3.1.1. Araplar 11
1.3.1.2. Kürtler 13
1.3.1.3. Türkmenler 15
1.3.1.4. Şabaklar 17
1.3.1.5. Farslar 18
1.3.1.6. Asurîler 19
1.3.2. Irak'ın Dini Yapısı 20
1.3.2.1. Irak'ta Gayrimüslimler 20
1.3.2.1.1. Irak'ta Hristiyanlar 20
1.3.2.1.2. Irak'ta Museviler 21
1.3.2.1.3. Irak'ta Sabiiler 22
1.3.2.1.4. Irak'ta Yezidiler 24
1.3.2.2. Irak'ta Müslümanlar 25
1.3.2.2.1. Irak'ta Sünniler 25
1.3.2.2.2. Irak'ta Şiiler 26
1.4. IRAK'TA ŞİİLİK **27**
1.4.1. Irak'ta Şiiliğin Tarihi 27
1.4.2. Şiiliğin Tanımı ve Doğuşu 30

1.5. Şİİ MERCİİLİĞİ 34
1.5.1. ŞİİMerciiliğinin Konumu 34
1.5.2. Şii Merciliğin Görevleri 38
1.5.2.1. Fetva Verme 40
1.5.2.2. Yargı (Kadılık) 40
1.5.2.3. Velayet 42
1.5.2.4. İyiliğe Yönlendirme 43
1.5.3. Merci Seçme Metodu 44
1.5.4. Merciliğin Koşulları 46
1.6. ŞİİMEDRESESİ 47
1.6.1. Medresenin Tarihçesi 47
1.6.2. Medresenin Konumu ve Foksiyonu 51
1.6.3.Medresenin Gelir Kaynağı 54
1.6.4.Medresede Eğitim 56
1.7. ŞİİLİKTE SİYASİ TEORİLER 59
1.7.1. Şii Siyasi Teorilerin Gelişimi 59
1.7.2. Fakihin Mutlak Velayeti 61
1.7.3. Fakihin Hisbe Velayeti 65
1.7.4. Seçkinlerin Teorisi 68
1.7.5. Şura Teorisi 70

İKİNCİ BÖLÜM
KRALİYET DÖNEMİNDE ŞİİMERCİLİĞİNİN SİYASİ ROLÜ
2.1. YAKIN ÇAĞDA ŞİİMERCİLİĞİNİN SİYASİ UYANIŞI 73
2.2. İNGİLİZ İŞGALİNE KARŞI ŞİİMERCİLİĞİNİN TUTUMU 78
2.2.1. Şii Merciliğinin I. Dünya Savaşı'nda İngilizlere Karşı Tutumu 78
2.2.2. 1917'den Sonra Şii Merciliğinin İngilizlere Karşı Tutumu 85
2.3. SİYASİ ÖRGÜTLENMELERDE ŞİİMERCİLİĞİNİN ROLÜ 94
2.4. 1920 BÜYÜK AYAKLANMADA ŞİİMERCİLİĞİNİN ROLÜ 97
2.5. MANDA DÖNEMİNDE ŞİİMERCİLİĞİNİN ROLÜ 109
2.5.1. Şii Merciliğinin Geçici Hükümete Karşı Tutumu 109

2.5.2. Şii Merciliğinin Prens Faysal'ın Irak'a Kral Seçilmesine Yönelik Tutumu 112
2.5.3. Şii Merciliğinin İngiliz Mandası İle Irak Hükümetlerine Karşı Tutumu 114
2.6. Şİİ MERCİLİĞİ VE MAYIS 1941 AYAKLANMASI 120
2.7. MEZHEP AYRIMI YAPAN DEVLET POLİTİKALARINA KARŞI Şİİ MERCİLİĞİNİN TUTUMU 124
2.8. Şİİ MERCİLİĞİNİN SİYASİ VE SOSYAL YALNIZLIĞI 131

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM
CUMHURİYET DÖNEMİNDE Şİİ MERCİLİĞİNİN SİYASİ ROLÜ

3.1. Şİİ MERCİLİĞİNİN KOMÜNİST AKIMINA KARŞI TUTUMU 134
3.1.1. Şii Merciliğini Komünist Akımına Karşı Tetikleyen Etkenler 134
3.1.2. Şii Merciliğinin Komünist Akımına Karşı Tutumu 138
3.2. 1963'TE Şİİ MERCİLİĞİNİN BAAS PARTİSİ'NE KARŞI TUTUMU ... 141
3.3. Şİİ MERCİLİĞİNİN BAAS İKTİDARIYLA KARŞI KARŞIYA KALMASI 145
3.4. MUHAMMED BAKIR EL SADR'IN MERCİLİĞİ 149
3.4.1. Baas Yönetimine Karşı Muhammed Bakır El Sadr 149
3.4.2. Recep İntifadası ve Şii Merciliğinin Sessizliği 152
3.4.3. El Sadr'ın İdamı ve Hareketinin Sonu 160
3.5. Şİİ MERCİLİĞİ VE EL ŞABANİYE AYAKLANMASI 162
3.5.1. El Şabaniye Ayaklanması ve Liderlik Krizi 162
3.5.2. Şii Merciliğinin Ayaklanma Liderliğine Soyunması 167
3.6. İKİNCİ EL SADR OLGUSU (MUHAMMED MUHAMMED SADIK EL SADR) 176
3.6.1. İkinci El Sadr Olgusuna Zemin Hazırlayan Gelişmeler 176
3.6.2. İkinci El Sadr Hareketi'nin Toplumsal Boyutu 181
3.6.3. Toplumsal Alanda Fıkhı Yenileme 188
3.6.4. Sosyal Toplanma Mekanizmaları (Cuma Namazları)..... 191
3.6.5. İkinci El Sadr Hareketinin Bastırılması 195

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM
2003 ABD İŞGALİNDEN SONRA IRAK'TA Şİİ MERCİLİĞİNİN SİYASİ ROLÜ

4.1. SİYASİ GELİŞMELERE YÖNELİK Şİİ MERCİLİĞİNİN TUTUMU..... 200
4.1.1. Şii Merciliğinin İşgale Yönelik Tutumu 200
4.1.2. Şii Merciliğinin 2003 Sonrası Irak Hükümetlerine Yönelik Tutumu 206
4.1.3. Şii Merciliğinin Etnik ve Dini Bölünmeye Yönelik Tutumu 220
4.1.5. Şii Merciliğinin Irak-Amerika Güvenlik Antlaşması'na Yönelik Tutumu 238
4.2. ANAYASAL GELİŞMELERE YÖNELİK Şİİ MERCİLİĞİNİN TUTUMU 245
4.2.1. Şii Merciliğinin Seçimlere Yönelik Tutumu 245
4.2.2. Şii Merciliğinin Geçiş Dönemi Devlet İdare Yasası'na Yönelik Tutumu 263
4.2.3. Şii Merciliğinin Kalıcı Anayasaya Yönelik Tutumu 267

SONUÇ 274
KAYNAKÇA 281
ÖZET 299
ABSTRACT 301

KISALTMALAR

a.g.e : adı geçen eser
a.g.m : adı geçen makale
ABD : Amerika Birleşik Devletleri
AHK : Anayasa Hazırlık Komisyonu
Bİİ : Birleşik Irak İttifakı
BM : Birleşmiş Milletler
DİY : Devlet İdare Yasası
GDDİY : Geçiş Dönem Devlet İdare Yasası
GDİM : Geçiş Dönemi İdare Meclisi
GH : Geçici Hükümet
GUC : Geçici Ulusal Cemiyeti
GYK : Geçici Yönetim Konseyi
IAGA : Amerika Güvenlik Antlaşması
İİYK : Irak İslami Yüksek Konseyi
IUK : Irak Ulusal Koalisyonu
İÖS : İslam Konferansı Örgütü
KAT : Kalıcı Anayasa Taslağı
KDK : Kanun Devleti Koalisyonu
Kİ : Kürt İttifakı
s. : Sayfa
SKH : Seçilmiş Kalıcı Hükümet
UK : Ulusal Koalisyon
UUYK : Ulusal Uzlaşı Yüksek Komisyonu

GİRİŞ

Irak, İslamiyet'in ilk çağlarından beri Şiiliğin beşiği olmuş ve Şiilerce Kutsal Şehirler olarak bilinen türbeler Şiilerin 'On iki İmamı'ndan yedisine mezar olmuştur. Şii din adamları tarih boyunca bu türbelerin yakınlarında medreselerini kurmuş ve asırlar süren bir süreç içinde Şiilik olarak bilinen Caferi mezhebi bugünkü haline gelmiştir. Irak'taki Şiiler Osmanlı Devleti ile Safaviler arasındaki çekişmeden büyük ölçüde etkilenmişlerdir. Söz konusu durum Osmanlı Devleti'ne bağlı olan ve İngiltere tarafından işgal edilen Musul, Bağdat ve Basra vilayetlerinin Irak Ulus Devleti olmasından sonra da devam etmiştir. Şii Müçtehitleri ve bazı Merciler, mecburi askerlikten kaçmak için Osmanlı döneminde olduğu gibi İran vatandaşlığına devam etmiş ve ikinci sınıf vatandaş muamelesi görmüşlerdir. Buradaki önemli etkenlerin başında da Şii Merciliğinin, I. Dünya Savaşı sırasında İngilizlere karşı Osmanlı Devleti'ni desteklemeleri ve ülkenin İngilizler tarafından tamamen işgal edilmesiyle işgal güçlerinin kurmak istedikleri yönetime karşı direnmeleri olmuştur. Bu tutum neticesinde Şiiler, Irak yönetiminden uzak tutulmuşlardır. Başka bir ifade ile Şiiler, İngilizlere karşı oldukları için Irak'ın mukadderatını ele geçiren İngilizler tarafından cezalandırılarak saf dışı bırakılmışlardı.

Irak yasalarında mezhepçiliğe yer verilmemesi, ülkeyi yönetmekten uzak tutulan Şiilerin aleyhine olmuştur. Ülke yönetimine ortak olmak isteyen Şiiler bu yasalar yüzünde mezhepçilik yapmakla suçlanmış ve cezalandırılmaya devam edilmişlerdi. Şii toplumu üzerinde büyük etkiye sahip olan Şii Merciliği önderliğinde Şiiler, Osmanlı, İngiliz ve Irak rejimlerine karşı kendilerince hak bildiklerini bazen siyasete bazen de şiddete başvurarak sürekli olarak savunmuşlardı. Bu uğurda büyük kayıplar vermiş olmalarına rağmen Şiiler pes etmemişler ve Irak Ulus Devleti'nin kuruluşundan itibaren Kraliyet ve Cumhuriyet dönemlerinde rejimlerle çatışmışlardır. Şii Merciliğinin önderlik ettiği bu konuda özellikle Baas Partisi döneminde Şiiler büyük kayıplar vermiş ve akıl almayan yüz binlerce kaybın içinde çok sayıda din adamı ve Merci hayatını kaybetmiştir. XX. yüzyıl boyunca Irak'ta muhalefet

konumundaki Şiilerin önderliğini Şii Mercileri yapmış, siyasi konuların yanı sıra toplumu ilgilendiren tüm konularda da etkili ve söz sahibi olmuştur.

Nisan 2003'te Amerikan işgali ile Saddam rejimi sona ermiş ve Şiiler rahat bir nefes alarak siyasi oluşumları ülkede iktidar olma yollarını ararken Şii Merciliği beklenmedik bir şekilde Velayet El Fakih teorisinde olduğu gibi dini bir rejimden yana olmadı. Kendisini herkesin "*babası konumunda*" gören Şii Merciliği kendisini herkesin üstünde tutmayı başarırken ülkenin kalkınması, güvenliğinin sağlanması, yeniden yapılanması, anayasal ve çoğulcu demokrasiye dayalı bir rejimin kurulmasının yanı sıra işgalin sona ermesi için askeri yolu ya da şiddet yolunu değil Gandi'nin Hindistan'ında olduğu gibi pasif direnişi tercih etmiştir.

Çalışmamızın birinci bölümünde Irak'ın coğrafyasını, zenginliklerini, etnik ve dini yapısını ele aldık. Irak, Arap, Türkmen, Kürt, Asurî, Hristiyan, Yahudi, Yezidi, Sabi, Sünni ve Şii gibi birbirinden etnik ve dinsel olarak farklı toplulukları içinde barındıran mozaik bir yapıya sahiptir. Başka bir ifade ile Irak, nüfus ve sosyal yapısı itibarıyla adeta Ortadoğu'nun bir minyatürü gibidir. Çalışmamızda Irak'ın etnik ve dini kesimlerine değinmemizin esas nedeni 2003 sonrası Irak'ın yeniden yapılanmasında ülkedeki farklı etnik, dini ve mezhepsel ayrışmaların çok etkili olmasıdır.

Irak'ta Şiiliğin temelleri VII. yüzyıl sonlarında günümüzde Irak'ın güneyinde bulunan Küfe'de atılmıştır. Çalışmada Şiiliğin tanımı ve anlamını ele alarak tanımlamaya çalıştık. Günümüzde dünya Şiilerinin büyük çoğunluğunu oluşturan "*Caferi*" ya da "*İmamiye*" fırkasını ele aldık ve bu mezhebin inancına, tarihi gelişimine değindik ve Şii cemaatinin genel yapısını irdeledik. Bunun yanı sıra Şii Merciliğini ele aldık. Şii Merciliğinin toplumdaki konumunu, Mercilerin seçilme metotları ve Mercilik koşullarını, Merciliğin görevlerini ve toplumdaki ağırlığını araştırdık. Bu bölümün bir alt başlığında ise Şiilerce Havza olarak bilinen ve Kutsal Şehirlerin sosyoekonomik yaşantısının ayrılmaz bir parçası olan Şii Medresesi'ni araştırdık.

Şiilerde siyasal teorinin tarihi gelişiminin incelenmesinin ardından sonra bu teorilerin dört ana başlığa ayrıldığı görülmüştür. Bunlar; Fakih'in Mutlak Velayeti, Hisbe Velayeti, Seçkinlerin Velayeti ve Şura Teorileri'dir.

İkinci Bölüm'de, Irak Ulus Devleti'nin kuruluşu ile başlayan kraliyet döneminde Şii Merciliğinin siyasi rolünü ele aldık. Bu bölümde çağdaş tarihte Şii Merciliğinin temel siyasi güç olmaya başladığı 1891–1920 yılları arasındaki dönemi ele aldık. Aynı başlık içinde I. Dünya Savaşı'nda Osmanlı Devleti'nin yanında saf tutan Şii Merciliğinin, İngiliz işgaline karşı aktif rolünü inceledik. İşgali takip eden ilk yıllarda Irak'taki siyasi örgütlenmelerde Şii Merciliğinin rolünü de araştırdıktan sonra Şii Merciliğinin ana etken rolü oynadığı ve meydanî liderlik ettiği, Irak tarihinde büyük öneme sahip '1920 Ayaklanması'nı ele aldık.

İngiliz manda yönetiminde Şii Merciliğinin siyasi süreçteki etkisini, geçici hükümetlerle ilişkilere, kraliyet sisteme geçişe ve ülkedeki siyasi gelişmelere yönelik tutumu ve etkisini ele aldık. XIX. yüzyılın sonlarından itibaren Ortadoğu'da etkili olan İngilizlere karşı sert tavır takınan Şii Merciliğinin İran ile Irak'taki ağırlığından ötürü İngilizler bu iki ülkede oldukça zor günler geçirmişti. Dolayısıyla İngilizler her iki ülkede de Şii Merciliği ve Şiileri siyasi sürecin dışında tutmaya çalışıyordu. İngilizlerin bu çabasının sonucunda Irak'ta Şiiler siyasi süreç dışında kalmıştır. Bunların yanı sıra Irak'ın yakın çağ tarihinde işgale karşı ikinci büyük ayaklanma olarak bilinen 'Mayıs 1941 Ayaklanması'na yol açan sebepleri ele aldıktan sonra Şii Merciliğinin ayaklanmaya ve İngilizlere karşı takındığı tavrı araştırdık.

Şii Merciliğinin mezhep ayrımı yapan devlet politikalarına karşı tutumunu araştırdıktan sonra İngilizler ile birlikte Irak hükümetlerinin büyük ölçüde baskısı ve şiddet politikaları sonucu Şii Merciliğinin kendi içine çekilmesi ve ülkede siyasi ve sosyal yalnızlığa sürüklenmesini ele alarak bunların neden ve sonuçlarını araştırdık.

"Cumhuriyet Dönemi'nde Şii Merciliğinin Siyasi Rolü" adı altındaki Üçüncü Bölüm'de ilk olarak Şii Merciliğini komünist akıma karşı tetikleyen etkenleri tespit ettikten sonra Şii Merciliğinin komünist akıma karşı tutumunu ve 1963'ten itibaren iktidarı ele alan Baas Partisi ile karşı karşıya kalmasını irdeledik.

Irak'ı kanlı bir şekilde yöneten ve yoğun baskı ile muhalifleri ortadan kaldırmaya dayalı bir zihniyetin hâkim olduğu Baas rejimi ile Şii Merciliği

arasında uzun yıllar süren gergin ilişkiyi inceledik. Bu çekişmenin yoğunlaştığı ve yakın çağ tarihinde eşi görülmemiş Muhammet Bakır El Sadr gibi İslam düşünürlerinin hayatına da mal olan ve Şii Merciliğinin önderliğindeki sosyopolitik harekâtı araştırdık. Bunun yanı sıra söz konusu harekâtın Baas rejimine karşı tutumu ve bu hareketin söz konusu rejim tarafından oldukça kanlı bir şekilde bastırılmasını ele aldık. Şii Merciliği içinde Muhsin El Hekim'in ölümünden sonra Yüce Merci olmaya en yakın olan Muhammet Bakır El Sadr'ın önderlik ettiği bu sosyopolitik harekâtı sırasında Şii Merciliğinin kendi içinde bölünmesini irdeledik. Bununla birlikte Baas rejiminin, El Sadr'ın başlattığı Recep İntifadası'na yönelik kanlı baskıları sırasında Şii Merciliğinin sessiz kalmasını ve Sadr'ın idamı ile harekâtın sonunu da burada araştırmış olduk.

Irak'ın Kuveyt'i işgal etmesi, Irak uluslararası müttefik güçlerinin askeri gücüne dayanmayıp çekilmesi ve bunu bir fırsat bilen Irak halkının 'Şabaniye İntifadası' olarak adlandırılan ayaklanma sırasındaki halk baskısına dayanamayan Şii Merciliğinin ayaklanma liderliğini üstlenmesiyla yaşanan gelişmeleri de irdeledik.

Şii literatüründe 'İkinci El Sadr Olgusu' olarak bilinen Muhammed Sadık El Sadr'ın 1990'lı yılların ikinci yarısından itibaren Baas rejimine karşı yürüttüğü sosyopolitik harekâtı da ele aldık. El Sadr'ın bu harekâtına zemin hazırlayan gelişmeleri irdeledikten sonra Sadr'ın bu harekâta en etkili yöntem olarak toplumsal boyuttaki plan ve taktiksel hazırlıklarını ve toplumsal alanda fıkhî yenilemeler uygulamasını araştırdık. Sadr'ın değişim tecrübesine uygulamalı ve pratik yön kazandıracak sosyal toplanma mekanizmaları olan Cuma namazlarını, harekâtın liderinin ölümü ile büyük bir darbe almasını ve İkinci El Sadr Harekâtı'nın bastırılmasını da inceledik.

2003'teki Amerikan işgali sonrasında Irak'ın gündeminden düşmeyen Şii Merciliğinin rolünü Dördüncü Bölüm'de ele aldık. Bu bölümde Şii Merciliğinin işgale yönelik tavrının yanı sıra Irak'ta 2003 sonrasında iktidara gelen hükümetlere yönelik tutumunu da inceledik. Bununla birlikte Şii Merciliğinin Irak'ın bütünlüğünü savunması ve mezhep çatışmasına karşın ülkenin emniyet subabı konumunu, ülkenin kalkınması, güvenliğin

sağlanması ve yolsuzluklarla mücadele gibi konulardaki görüşlerini inceleyip oynadıkları önemli role ışık tuttuk.

Irak'ın egemenliği ve geleceğini büyük ölçüde etkileyen güvenlik antlaşmasının ciddiyetine dikkat çekerek antlaşmanın çerçevesini çizmeye çalışan ve tablonun detaylarını Irak halkına bırakan Şii Merciliğinin tutumunu, 'Irak–Amerika Güvenlik Antlaşması'na Yönelik Şii Merciliğinin Tutumu' başlığı altında ele aldık.

Irak'ın yeniden yapılandırılmasında etkin rol oynayan Şii Merciliğinin ülkeyi istediği gibi yönetmeye çalışan Amerikalıların karşısına dikilip çoğulcu demokratik ve halk iradesine dayalı bir rejimi şiddetle savunmasını 'Şii Merciliğinin Seçimlere Yönelik Tutumu' başlığında araştırdık. Ülkede siyasal sistemin oturmasında en önemli konu olan anayasal gelişmelere yönelik Şii Merciliğinin görüş ve tutumunu 'Geçiş Dönemi Devlet İdare Yasası ve Kalıcı Anayasaya Yönelik Şii Merciliğinin Tutumu' başlıklarında mercek altına aldık.

BİRİNCİ BÖLÜM

IRAK'IN GENEL YAPISI VE IRAK'TA ŞİİLİK

1.1. IRAK'IN COĞRAFİ YAPISI

Irak, tarih öncesi dönemden bu güne kadar önemli uygarlıklara ev sahipliği yapmış, Dicle ve Fırat havzaları ile bu havzanın kuzeyinde bulunan dağlık kesimden meydana gelmektedir.

Greklerin "*Mezopotamya*" adı verdikleri bu yörenin adını Araplar, "*Bilad-ü ma beyn'en nehreyn*" (iki nehrin arasındaki ülke) veya "*Beyn'en nehreyn*" (iki nehir arası) olarak tercüme etmişlerdir.[1]

"*Mezopotamya*" (iki nehrin arasındaki ülke) veya "*Parapotamia*" (iki nehrin arası ve çevreleri) sözcükleri kullanılarak tanımlanan bölge, Arapların 642 yılında Nihavende Meydan Muharebesi'ni kazanmalarının ardından "*Irak*" olarak adlandırılmaya başlanmıştır. Araplar Basra-Bağdat ve Şattü'l-Arap bölgelerine "*Irak-ı Arap*"; Dicle nehrinin sağ kıyısından İran'ın dağlık kesimlerine kadar olan bölgeye de "*Irak-ı Acem*" demişlerdir.[2]

Irak, doğal yapısı, coğrafi konumu ve tarihi gelişimiyle üç ayrı parçadan oluşmaktadır. Bunlardan birincisi, Fırat ve Dicle nehirlerinin birleşerek Basra Körfezi'ne kadar meydana getirdikleri delta üzerinde Bağdat-Basra bölgesi ve çevresidir. Geçmişte "*Arap-Irak'ı*" denilen bu bölge, Arap nüfusunun çoğunlukta bulunduğu ve Irak'ın merkezi durumunda bulunan alandır. İkincisi, Fırat ve Dicle arasında kalan "*El Cezire*" veya batılı kaynakların Mezopotamya adı verdikleri bölgedir. Üçüncü parça ise, "*El Cezire*" veya Mezopotamya'nın kuzeyinde bulunan ve "*El Cibal*" denilen dağlık alandır.

Bu coğrafya üzerinde halen, 1926 yılında Ankara Anlaşması ile tanıdığımız Irak Cumhuriyeti bulunmaktadır. Bir Ortadoğu ülkesi olan Irak,

---

[1] Sinan MARUFOĞLU, **Osmanlı Döneminde Kuzey Irak**, Eren Yayınlan, İstanbul, 1998, s. 25.

[2] Tarihi Araştırmalar ve Dokümantasyon Merkezleri Kurma ve Geliştirme Vakfi, **Irak'ta Türk Varlığı**, İstanbul, 1996, s. 9.

kuzeyden Türkiye, doğudan İran, batıdan Suriye ve Ürdün, güneyden Suudi Arabistan, Kuveyt, Tarafsız Bölge ve Basra Körfezi ile çevrilidir. Kuzeyden ve güneyden ülke topraklarının en uç noktaları 37' 22' 50' ile 29' 05' 20' kuzey enlemleri arasında bulunur. Deniz ile olan bağlantısı 60 km'lik bir sınır teşkil ettiği Basra Körfezi ile sağlanmaktadır.

Ülke, El Anbar (Ramadi), Basra, Mutanna (Semava), Kadesiye (Divaniye), Necef, Erbil, Süleymaniye, Kerkük, Babil, Bağdat, Dohuk, Diyala, Zikar (Nasiriye), Kerbela, Maysan (Amara), Musul, Selahaddin, Wasit (Kut) olmak üzere toplam 18 ilden meydana gelmektedir.

Irak, körfez ülkeleri arasında 437.072 km² ile Suudi Arabistan ve İran'dan sonra en büyük yüzölçümüne sahip ülkedir. Arap olmayan dünya ile komşu tek Arap körfez devleti Irak'tır.

Irak'ın komşuları ile olan toplam sınır uzunluğu 3.631 km'dir. Dağlık bölgesi ile kuzeyde Türkiye (331 km), batıda Suriye (605 km) ve Ürdün (181 km), doğuda İran (1.458 km), güneyde Suudi Arabistan (814 km) ve Kuveyt (242 km) ile çevrilidir.[3]

Çoğunlukla geniş düzlüklerden oluşan (çöl) bir arazi yapısı vardır. Soğuk ve kurak kışlar, sıcak, bulutsuz yazlar yaşanmaktadır. İran sınırında büyük bataklıklar görülür. Kuzeyde İran ve Türkiye sınırı ise dağlıktır. Kuzeydeki bu dağlık bölgeler, baharda eriyen ağır kar yağışı sorunu yaşamaktadır. Bazen Orta ve Güney Irak'ta sel görülür. Toz ve kum fırtınaları da diğer doğal afetler arasında yer alır. Irak'ın Körfez ile ilgisi denize çok kısa olan cephesinden kaynaklanır: 924 km² su alanına (kara suları) sahiptir. Denize ulaşımı yetersizdir. Bu görünümü ile tipik bir kara devleti olarak Irak, savunmasız sınırlarla çevrilidir.[4] Irak'ın yeryüzü şekilleri kuzeyden güneye ve doğudan batıya doğru alçalan bir yapıdadır. Yukarıda da bahsedildiği gibi ülkenin kuzey ve kuzeydoğusunda yüksek dağlar, batı ve güneybatısında çöller yer almakla beraber, orta ve güney bölgelerinin içinden geçen Dicle ve Fırat nehirlerinin meydana getirdiği geniş bir çöküntü yer alır. Dicle ve Fırat

[3] Muhammed EL-BAGDADİ, **Cografiyat EL-İrak Essiyahiyye**, Birinci Baskı, Bağdat, 1991, s. 31.
[4]Suphi SAATÇİ, **Tarihi Gelişim İçinde Irak'ta Türk Varlığı**, İstanbul, Tarihi Araştırma, Dokümantasyon Merkezi Kurma ve Geliştirme Vakfı Yayınları, 1996, s. 21.

nehirleri Basra körfezine yakın bir yerde birleşerek Şattü'l-Arab adını alır. Başkent Bağdat denizden 350km. kadar içeride olmasına rağmen denizden sadece 40m. yüksekliktedir. Bağdat ile Basra Körfezi arasında büyük bataklıkların yanı sıra tarıma elverişli araziler de yer almaktadır.

Dünya tarihi boyunca önemli olayların merkezi olan Orta Doğu'nun neredeyse merkezinde bulunan Irak öyle bir coğrafyada bulunmaktadır ki, sadece bulunduğu arazinin coğrafi önemi nedeniyle bile, tüm tarihi boyunca çevre ülkelerin dışındaki güçlerin de ilgisini çekmiş ve dönemin en güçlü imparatorluklarının yönetimi altına girmekten kendisini koruyamamıştır. 1920 yılında da kural değişmemiş, bu defa İngilizler yönetimi ele geçirmişlerdir. Ancak 1932'de bağımsızlığın kazanılmasından sonra tarihte ilk defa bölgede dışarıdan gelmeyen bir unsur kendi devletini kurmayı başarmışsa da kural değişmemiş, 2003 yılında bu defa da ABD tarafından işgal edilmiştir.[5]

1.2. IRAK'IN ZENGİNLİKLERİ

Dünyadaki petrol rezervlerinin %12'sine sahip olmasıyla her zaman gündeme gelen Irak'ın en önemli gelir kaynağı da petrol olmuştur. Ülke, petrolden elde ettiği gelirini son 40 yılda silahlara, savaşlara ve savaş sonrası yıkımları onarmaya harcamıştır. Petrol o kadar boldur ki, yer altı rezerv toplamında dünyanın en zengin üçüncü ülkesi konumundadır. Henüz işletilmeyen 75 milyar varillik rezervleri hariç olmak üzere 112,5 milyar varillik rezervleri ile dünya petrol rezervlerinin %12,5 kısmına sahiptir.

Petrolun yanı sıra ülkede birçok yer altı zenginlikleri bulunmaktadır. Bunların başında kibrit, fosfat, civa, cam ve uranyum gelmektedir.[6]

Sulama projeleri olmadan ülke topraklarının %13'ü tarıma elverişlidir. Mezopotamya ovalarında özellikle pirinç, arpa ve buğday olmak üzere tahıl ve sebze yetiştirilmektedir. Irak, İran ile olan savaşa kadar dünyada hurma

---

[5] Turan SİLLELİ, **Büyük Oyunda Türkiye-Irak İlişkileri**, 1. Baskı, Kültür Sanat Yayıncılık, İstanbul, 2005, s. 29.
[6] **a.g.e.,** s. 30.

yetiştirmek ve ihraç etmekte birinci sıradaydı. Ülkenin güneyinde yetiştirilen hurma, petrolden sonra en önemli ihraç ürünü olmakla beraber ülkede en kaliteli hurmalar yetiştirilmekteydi.

Hayvancılık daha çok ülkenin kuzey bölgelerinde yapılmakla beraber küçükbaş hayvancılık yetiştiriciliği yaygındır. Toprakların verimli olması nedeniyle etinden ve sütünden yaralanılacak hayvanların kolaylıkla yetiştirilebilmesi mümkün olabilmektedir. Hemen hemen dört bir tarafı mera olan El Cezire El Furatiye bölgesinde bazen 1000'i aşan koyun sürülerine rastlanır. Bunlar ilk ve sonbahardaki elverişli iklimin sağladığı otlaklardan yararlanır. Bölgede yetişen koyunun eti ve sütü oldukça kalitelidir. Bu nedenle ülkede yetiştirilen koyunların İsrail ve diğer yakın ülkelere kaçak olarak götürüldüğü de bilinmektedir.[7] Bahsi geçen bu zenginliklerin yanı sıra ülke çok önemli miktarlarda su ve tarım kaynaklarına sahip olan tek Arap ülkesi olma özelliğine sahiptir.

Nüfusunun fazlalığı önemli bir stratejik faktör olarak karşımıza çıkmaktadır. 6 milyonu aşan nüfusuyla Bağdat'ın yanı sıra, yaklaşık 3 milyon nüfuslu Musul ve Basra şehirleri ile 1 milyon nüfusa sahip olan pek çok şehri ile de Ortadoğu'nun en fazla şehirli nüfusa sahip ülkesidir.

Irak, bu özellikleriyle tüm dünyanın imrenerek baktığı ve ele geçirmek veya kontrol etmek istediği bir ülke halini almıştır. Dicle ile Fırat havzalarını kontrol eden Irak, Basra Körfezi'nin petrol kaynaklarının önemli bir bölümünü topraklarında bulundurmaktadır. Ortadoğu'da hem suyu hem de petrolu bol olan tek ülkedir.

Irak, tüm bu zenginliklere rağmen uluslararası sulara çıkışı olmayan tek Arap ülkesidir. Petrolünü satabilmek için sahip olduğu sahillerini denizin sığ olması yüzünden kullanamamakta, komşularına ihtiyaç duymaktadır. İran'la savaşında da, Kuveyt'i işgalinde de Körfez'e çıkış sorununun büyük payı olmuştur.[8]

---

[7] Ziya TELAFERLİ, Telafer'de Toplumsal ve Ekonomik yaşam, **Ortadoğu Analiz Dergisi**, Sayı 7–8, Cilt 1, 2009, s. 112.
[8] SİLLELİ, **a.g.e. ,** s. 30.

1.3. IRAK'IN ETNİK VE DİNİ YAPISI

Irak diğer Arap ülkeleri ile karşılaştırıldığında geniş bir kentli orta sınıf ve göreceli bir kalifiye işgücüne sahip olmasıyla dikkat çekmektedir. Ülkede Arapça dışında Türkmence, Kürtçe, Asurîce, Ermenice ve Farsça konuşulmaktadır. Irak, Arap, Türkmen, Kürt, Asurî, Hristiyan, Yahudi, Yezidi, Sabi, Sünni ve Şii gibi birbirinden farklı toplulukları içinde barındıran mozaik bir yapıya sahiptir. Başka bir ifade ile Irak, nüfus ve sosyal yapısı itibarıyla adeta Ortadoğu'nun bir minyatürü gibidir.[9] Irak'taki her bir iç aktörün komşu ülkelerdeki etnik ve dini gruplarla irtibatı mevcuttur. Kuzey Irak'taki Kürtlerin, Suriye, Türkiye ve İran'daki Kürtlerle, Şii Arapların, İran, Kuveyt, Bahreyn ve Suudi Arabistan'daki Arap ve Arap olmayan Şiilerle, Sünni Arapların, Suriye ve Ürdün'deki Arap Sünnilerle ve Arap dünyasındaki İslami akımlarla ve nihayet Türkmenlerin Türkiye'yle ilişkileri mevcuttur. Aynı şekilde, bütün komşu ve bölge ülkelerinin de Irak'taki taraflarla ilgisi ve bunlarla ilişkisi mevcuttur. Bu bakımdan Irak'taki gelişmeler komşuları etkilerken, komşuların izleyeceği politikaların da Irak'ı doğrudan etkilemesi kaçınılmaz gözükmektedir.

İklim şartlarına bağlı olarak nüfusun yoğunluğu, ülkenin akarsularına yakın bölgelerdedir. Özellikle orta ve güney kesimlerde, Dicle ve Fırat havzası nüfusun çoğunluğunu barındırır. Bağdat, Basra, Musul, Kerkük, Necef, Kerbala ve Erbil, en yoğun nüfuslu yerleşim merkezleridir.

---

[9] Bilgay DUMAN, **Saddam Sonrası Dönemde Irak, Türkmenler ve Kerkük**, Yüksek lisans Tezi, Kırıkkale Üniversitesi, Sosyal bilimler Enstitüsü, Uluslararası İlişkiler Bölümü, Kırıkkale, 2007, s. 10.

1.3.1. Irak'ın Etnik Yapısı

1.3.1.1. Araplar

Arapların aslı ve kökeni ile uğraşan uzmanların belirttiğine göre Araplar, Sami kökenli bir millettir.[10] Arapların temel yerleşim yeri olan Arap Yarımadası'ndan tarihin çeşitli dönemlerinde göçler olmuştur. M.Ö. 3500 yılında Akadların, M.Ö. 1500 yılında Amurilerin göçü, bu göçlerin en önemlileri olarak bilinmektedir.[11]

Arap kelimesi tarihte ilk olarak M.Ö III. Şilmanasr dönemine ait olan yazıtlarda kullanılmıştır. Bu tarihten sonra bu kelime Babilliler ile Asurluların yazılarında ve Tevrat'ta da zikrolunmuştur. Ayrıca Kayhlos gibi Yunanlı yazarlar tarafından da kullanılmıştır. "Arap" kelimesi çoraklık, verimsizlik ve kuruluk anlamına gelmektedir.[12]

Bir grup araştırmacı, Arap kelimesinin M.Ö. 9. yüzyılda kullanıldığını ve İslamiyet ortaya çıkmadan önce yaygınlık kazandığını belirtmektedir. Müslüman Arapların fethettikleri bölgelerde, bu fatihleri diğer yerlilerden ayırmak için onlara Arap denilmiştir. Ayrıca Arap kelimesinin sahra anlamında kullanıldığı da anlaşılmaktadır.[13]

Günümüzde büyük bir coğrafyada yaşayıp, Arapça konuşan, kitap hazırlayan, medyalarında Arapçayı kullanan insanlara Arap denilmektedir. Arap diline , "*Kur'an dili*", "*Dat dili*" de denilmektedir. Birçok lehçe ve ağzı bulunmasına rağmen Arap dünyasında okuma ve yazma dili aynıdır.[14]

---

[10] Sami kelimesi, Hazret-i Nuh'un oğlu Sam'dan gelmektedir. Bu terim daha sonra geniş bir anlam kazanmış ve Akadlar, Asurlular ve Kanailer için de kullanılmıştır. Daha detaylı bilgiler için Bkz. Abdulvehap EL-KEYYALİ ve diğerleri **EL-Mevsua EL-Siyasiyye**, EL-Mutevasit Matbaası, Beyrut 1974, s. 67.

[11] Salih Ahmet EL-ALİ, **Muhazarat Fi Tarih EL-Arab**, 1.c. Musul Üniversitesi. 1981, s. 11–12.

[12] EL-Ali, **a.g.e.,** s. 15.

[13] EL-BEKRİ, **a.g.e.,** s. 33.

[14] Cevat ALİ, **EL-Mafasıl Fi Tarih EL-Arab Kabla EL-İslam**, Cilt: 4, Darrülsaki Matbaası, 2001, s. 2.

Irak'taki Arap aşiretlerin 200'den fazla olduklarını görmekteyiz. Bu aşiretlerin sayısındaki artış, Irak'ın yaşadığı çeşitli tarihî olaylara bağlanmaktadır.[15]

Irak Arapları toplumsal ve ekonomik açıdan üç bölüme ayrılmaktadır: Bedeviler, Orta Aşiretleri ve Şehirli gruplar.

Arapların göçebelerine "*Bedevi*" denir. Bedeviler Irak'ın batısı ve güneybatısındaki sahralarda toplam Irak toprağının %60'ını oluşturan 270.000 km lik bir alana yerleşmişlerdir. 1905'te Irak'ın genel nüfusunda Bedevilerin oranı %17 olarak gösterilmiştir. Bütün göçebe Arap kabileleri daha yakın bir geçmişte Irak'a gelmişlerdir. Göçebe Arap kabileleri miladi birinci yüzyıldan itibaren Irak'a göç etmiş ve yerleşmişlerdir. İlk vatanları sahra olmuştur. Ancak yavaş yavaş Fırat'ın doğusuna yönelmiş ve yerleşik hayatlarını göçebe bir hayatla değiştirmişlerdir. 20. yüzyılda Irak'taki bütün göçebe kabileler yeni göç akımları başlatırlar. Fakat yerleşik aşiretler 20. yüzyılın başlarında göçebe kabileler gibi Irak'ın orta ve güney bölgelerindeki nehirlerin vadilerinde yerleşmiş ve nüfusları Irak'ın genel nüfusunun yarısını teşkil etmiştir. Bunların esas işleri tarım ve hayvancılıktır. Yerleşen küçük Arap aşiretleri, aşiretten ziyade köy kültürünü taşımaktadırlar.[16]Irak'ta aşiret sistemi son dört yüz yılda daha çok yerleşmiştir. Çünkü Irak, bu açıdan birçok aşiret, budun ve nüfuz yerlerine ayrılır.[17]

Nüfus açısından Irak kabileleri, Kuzey ve Güney Arap kabilelerinden oluşmaktadır. Kuzey Arap Kabileleri Dicle Nehri kenarı ve Fırat Nehri'nin kuzeyinde yaşamaktadırlar. Bunların en önemlileri Şamar Carba, El İgidat, El Cubur, Ciheyş, Beyat Vati, El Duleym Zevbe ve Anze aşiretleridir.

Güney Arap Kabileleri ise Dicle ve Fırat nehri kıyılarındaki tarım alanlarında yaşamaktadırlar. Bu kabilelerin en önemlileri şunlardır:

El Müntefik Kabileleri: Benu Rukab, El Azzi, Hafaca, Benu Asat, Hucam, Abuda, El Hamit ve El bu Salih aşiretleridir.

---

[15] Meki EL-CEMİL, **EL-Bedu ve EL-Kabail Errahalle Fi EL-Irak**, Dar Ülrafideyin Matbaası, Beyrut, 2005, s. 34.
[16] Gassan EL-ATİYYE, **EL-Irak Neşet EL-Devle 1908–1921**, Dar Üllami Matbaası, Londra, 1988, s. 37–40.
[17] Hamut Hammadi EL-SAİDİ, **Dirasat An Aşair EL-Irak**, Elintisar Matbaası, Bağdat, 1988, s. 5.

Orta Fırat Kabileleri: El Fitle, El Şibil, Benu Arız, El Zavalim, Huceym, Benu Hasan, Elsait, El Cubur, El bu Sultan, Zubeyt Cenabileri aşiretleridir.

Bağdat'ın çevresinde Beni Temiyim, El Azze, El Cubur ve El-ubeyt gibi Arap aşiretleri bulunmaktadır.[18]

Araplar, Irak genel nüfusunun %70 ile %79 arasında bir oranına sahiptirler. 1929 yılı nüfus sayımına göre Irak genel nüfusunda Arapların oranı yaklaşık %74'tür.[19]

Araştırmacı ve uzmanların nitelikli ve titiz bir şekilde yapıldığına hemfikir oldukları 1947 sayımında Irak'ın genel nüfusu 4.564.000 olarak gösterilmiştir. Bunun %93,3'ünü Müslümanlar, %6,7'sini ise gayrimüslimler oluşturmaktadır.[20]

Araştırmacı Hamit El Hamdani, 1957'de yapılan sayımı Irak'ın en sağlam ve titiz sayımı kabul etmektedir.[21] Bu sayımda Irak'ın genel nüfusu 6.500.000 olarak gösterilmiş, Arapların nüfusu ise 5.018.262 olarak tespit edilmiştir. Yani Irak'ın genel nüfusundaki oranları %80 olmuştur.[22]

1.3.1.2. Kürtler

Kürtlerin asıllarını araştırmak tarihçilerin dikkatini çeken konulardandır. Çünkü Kürtlerin belli bir asılları yoktur.[23] Sümerlilerin en eski belgelerindeki bilgilere istinaden, M.Ö. 2000 yılında Koto veya Koti isminde bir kavim var olduğu ve Asurlular'ın onları Kırti olarak adlandırdığı bilinmektedir. Bu kavim Dicle havzasının ortasında Putan ve Cudi Abir Bizade dağı (Araplar bu dağa

---

[18] EL-CEMİL, **a.g.e.,** s. 36.
[19] Nasır Hüseyin EL-ESEDİ, **Mihnet EL-Akseriyye Fi EL-Irak**, Darül mustafa Matbaası, Beyrut, 2005, s. 65.
[20] Hanna BATATO, **EL-Tabakat EL-İctimayye Fi EL-İrak,** (Çeviren Afif Elrezzaz), Fersat Matbaası, Cilt:1, Kum, 2005, s. 60.
[21] EL-ESEDİ, **a.g.e.,** s. 67.
[22] Bağdat Emniyet Genel Müdürlüğü'nün Genel Nüfus belgeleri, Sene 1957, Cilt 2, s. 287.
[23] F.F. MİNORSKY, **EL-Akrad, Mulahazat ve İntibaat**, EL-Nucum Matbaası, Bağdat, 1968, s.20.

Ceziret ibn Umar yani Ömeroğlu adası adını vermişlerdir.) ile Zagros dağlarının doğusunda yaşamıştır.[24]

Kürtlerin kökenleri hakkında Minosky, şu görüşü ileri sürmektedir: "*Klasik yazarlar Kürtleri araştırırken Kürt telaffuzu ile birçok isimler kullanmış, hatta yakın bir zamana kadar Kürtlerin Kardohilerden oldukları söylemiştir.*[25] *Kaznofal, on binlerce Yunan askerine komutanlık yaptığında Kardohinleri görmüş ve M.Ö. 401 yılında onlarla irtibat kurmuştur. Ancak bu görüş son zamanlarda çağdaş bilim adamları tarafından değiştirilmiş ve milletler, zikredilen isimlerine göre bölünmüştür; özellikle Kardohinlilerin Ari kavimlerinden olmadıkları bunun yanı sıra Kardıhinlerin kuzeyinde yaşayan Kornihinlerin Ari kavimlerinden geldikleri, dolaysıyla bunların Kürtlerin ataları sayılabilecekleri görüşü yaygınlık kazanmıştır.* "[26]

Arap coğrafyacıların kitaplarında da Kürtlerin kökenlerine değinilmiştir. Mesudi'nin Muruc El Zahab ve Mâdin El Cevher isimli çalışmasında Kürtlerle ilgili şu bilgiler bulunmaktadır: "*Kürtlerin asılları ve çeşitleri konusunda değişik görüşler vardır. Kimisine göre bunların aslı Rabia bin Nazar bin Mat bin Adnan'dan olup kimseye tenezzül etmemek için eskiden dağ ve vadilerde yaşamış ve Acem ile Fars kavimlerine komşulukları olmuştur. Dolayısıyla asıl dilleri değişmiş ve Acem diliyle konuşmaya başlamışlardır. Her Kürt grubunun kendine has konuştuğu bir lehçesi vardır*" .[27]

Kürtlerin kökenleri konusu oldukça çetrefilli bir durumdadır. Haklarında ileri sürülen görüşlerde fikir birliği sağlanamamıştır. Dolayısıyla bu konuda araştırma, teori ve incelemelere ihtiyaç vardır. Nitekim şimdiye kadar Kürt ırkının nereden geldiği de aydınlatılamamıştır.

Bilindiği gibi Kürtler yerleşik ve göçebe olmak üzere iki gruba ayrılır ve bu iki grup birbirleri ile bağlantılı bir şekilde yaşamaktadırlar. Göçebe kabileler çoğunluk olarak iki nehir (Fırat ve Dicle) arasının kuzey bölgesinde yaşarlar.

---

[24] Abdülsattar Tahir ŞERİF, **EL-Kavmıyye EL-Kurdıyye Min Vesaik EL-Hizib EL-Sevri EL-Kurdıstani**, Bağdat, 1975, s.5.
[25] Kardohinler, Kuzey Irak bölgesinde yaşayan bir milletti. Daha detaylı bilgi için Bkz. Basil NİKETEN, **EL-Akrad**, Dar Ülravai, Lübnan.
[26] MİNORSKY, **a.g.e.,** s. 21.
[27] AL-MASUDİ, **Muruc EL-Zahab ve Madin EL-Cevher**, Derül Erfean, Cilt 2, 1980, s.122–123.

Kuzey Irak'ın kuzeydoğu dağlık bölgesinde yaşayan Kürt kabileleri iki bölüme ayrılırlar:

Kuzeyli Kürt Kabileleri: Musul, Zaho, Akra, Duhok ve Amadıyye'de yaşayan Kürtler.

Güneyli Kürt Kabileleri: Süleymaniye, Erbil ve Kerkük sancağında yaşayan Kürtler.

Bir diğer Kürt grubu olan Feyli Kürtler, Irak - İran sınırlarındaki doğu bölgelerde yaşamaktadırlar. Tarihçilerin belirttiğine göre, bu grup yani Feyliler, Kürtlerden olup asılları Hint - Ari kavimlerindendir. Feyliler, Irak ve İran'da İslam fütuhatının başlangıcındaki hareketlerde Müslüman olmuş ve daha sonra Caferi mezhebini kabul etmişlerdir.

1929 sayımına göre Irak'ın genel nüfusu 2.728.847'dir ve bunun 494.007'sini Kürtler oluşturur. Yani Irak'ın genel nüfusu içinde Kürtlerin oranı %16'dır. Tarihçi Hanna Batutu, "*El Tabakat El İctimaiyye*" isimli kitabında 1947 yılında yapılan sayıma dayanarak Kürtlerin nüfusunu yaklaşık olarak 840.000; Irak'ın genel nüfusundaki oranlarını da %18 şeklinde göstermektedir. 1957 yılında yapılan sayıma göre Kürtlerin nüfusu 1.042.774, yani Irak'ın genel nüfusunun %16'sı olarak tespit edilmiştir. Kürtler dünya coğrafyasında genel olarak Türkiye'nin güneydoğusu, Irak'ın kuzeydoğusu, Suriye'nin kuzeydoğusu, Ermenistan ve İran'ın batısında yaşamaktadırlar.[28]

1.3.1.3. Türkmenler

Türkmenler nüfus olarak Irak'ın üçüncü büyük milleti sayılırlar.[29] Irak'a yoğun bir şekilde, 9. ve 11. yüzyıllarda gelerek yerleşen Türkler, Irak'ın kuzeybatısından güneydoğusuna doğru uzanan, Araplarla Kürtler arasındaki bölgede yaşamışlardır.

---

[28] El-CEBEL, **a.g.e.,** s. 36.

[29] Erşat HÜRMÜZLÜ**, EL-Turkuman ve EL-Vatan EL-Iraki**, Kerkük Vakfı Yay. Kerkük, 2003, s.17–18.

Osmanlı Devleti döneminde (1918 yılına kadar) Musul vilayeti ile Kerkük, müstakil mutasarrıflık halinde idare edilmiştir. Erbil şehri Kerkük'e, Hanekin şehri de Bağdat'a bağlı birer kara merkezi konumunda idi.

Son zamanlarda Türkmenlerin yaşadıkları bölgelerde demografik değişiklik yapmak amacıyla, başta Araplaştırma politikası olmak üzere birçok baskı politikaları uygulanmıştır. Bu yüzden Türkmenlerin önemli bir kısmı Irak'ta yaşamak için resmi belgelerde milli kimliklerini değiştirmeye mecbur kalmışlardır.

Saha çalışması yaptığımız Telafer'de birçok aşiret reisi ile görüşülmüştür. Bunlar, Saddam ve önceki rejimlerin kendilerine, ikinci sınıf vatandaş muamelesi yapma ve doğrudan tehdit etme gibi baskı politikalarının uygulandığını belirttiler. Bu yüzden resmi nüfus belgelerinde milli kimliklerini değiştirmeye kalkışmışlardır.

Şu da belirtilmelidir ki, 1921 yılından bu yana sadece Türkmenler için değil, bütün Iraklılar için dikkatli, derli toplu ve titiz bir nüfus sayımı yapılmamıştır. Ancak, kusurları bulunmasına rağmen 1957 yılında yapılan sayımın diğerlerine göre iyi yapıldığını belirtmekte fayda vardır. Irak'ta 1921'den bu yana sekiz nüfus sayımı yapılmış ve hiçbirinde Irak'taki etnik grupların kimlikleri dikkatlice tespit edilmemiştir.

Lozan Antlaşması'nda Türkiye hükümetinin sunduğu raporda 433.730 kişilik Musul nüfusundan 146.960'ının Türkmen olduğu belirtilmiştir. İngilizler ise Türkmenlerin nüfusunun 65.895 olduğunu söylemişlerdir. 1919'da yapılan İstatistiğin sonucunda Türkmenlerin nüfusu 38.652 olarak gösterilmiştir. Çelişen bu rakamlar, bu sayımların yanlışlıklarını ortaya koymaktadır.[30] Bunun kanıtı da 1920'de İngiliz İçişleri Bakanlığının raporunda görülür. Raporda Musul'daki Türkmenlerin nüfusu 120.000 olarak gösterilmiştir.[31]

---

[30] Fazıl HÜSEYİN, **Muşkilat EL-Musul**, Esat Matbaası, Bağdat, 1967, s. 82–83.

[31] Kitap ve Belgeler Dairesi; Kraliyet Dönemi Dosyası, Türkiye ve Musul Meselesi ve Sınır, Belge numarası 5.4.01; Ahmet Fekkak EL-BEDRANİ, **Ahval EL-Irak EL-İçtimaiye Beyne EL-Harbeyin EL-Alamiyyen (1918–1939)**, Musul 2001, s. 37.

1957'de yapılan sayımın sonucunda genel Irak nüfusunda (5.018.262) Türkmenlerin nüfusu 136.806 olarak tespit edilmiştir.[32] Bu istatistik kraliyet döneminde yapılmıştır.

Albay Kasım 1957'de yapılan sayımın doğru olmadığını ilan etmiş ve düzeltilmesi için komisyonlar kurmuştur. Düzeltme komisyonları tarafından, beş milyon civarında olan Irak'ın genel nüfusundan Türkmenlerin nüfusu 567.000, yani Irak'ın %13'ü olarak düzeltilmiştir. 1957 istatistiğinde nüfusları 35.000 civarında olan Telafer Türkmenleri, bu düzeltmelere alınmamıştır.[33]

1.3.1.4. Şabaklar

Şabakların kökeni hakkında çok farklı görüşler ileri sürülmüştür. Bu görüşlerin bir kısmı Şabakların aslını Kürtlere bağlamış, bir kısmı Güney İran'dan geldiklerini belirtmiş, bir kısmı da Türkmen olduklarını savunmuştur.[34] İleri sürülen üçüncü görüşün birkaç ihtimali vardır. Birinci ihtimale göre, Şabaklar, H. 447'de Selçuklu Sultanı Tuğrul döneminde Irak'a gelmiş ve yerleşmişlerdir. İkinci ihtimale göre, Şabaklar Akkoyunlu ve Karakoyunlulardan gelmektedir. Üçüncü görüşe göre, Şabaklar, Sultan Dördüncü Murat'ın Türkiye'den getirdiği ve Kuzey Irak'a yerleştirdiği Türklerdendir. Dördüncü ihtimale göre ise, Şabaklar, Safaviler döneminde inanç gereğince Irak'a gelen Türklerdir.[35]

Bazı yazarlar, Şabaklar'ın Şii mezhebine bağlı Türkmenlerden olduklarını belirtmiştir. Şabakların Türkmen aşiretlerinden oluştuklarını, daha sonra Haydar İbn-i Cüneyt liderliğinde Safavi tarikatına mensup olan Bektaşi tarikatının takipçilerinden olduklarını, aslı Azerbaycan Türklerinden olan

---

[32] EL-ESEDİ, **a.g.e.,** s. 74.
[33] Bağdat Emniyet Genel Müdürlüğü'nün Genel Nüfus belgelerinden- 1957- 1.Cilt, s.45 ve 2. cilt'in 285, Mevsuat Savt EL-İRAK, "Irak'ta Türkmen Sayımı" maddeli, Hazırlayan Asıf Sert, 4 Ocak 2003.
[34] Şakır HASBAK, **EL-Irak AL-Şimali Dirasa Linavahii EL-Tabiiyye ve EL-Beşeriyye**, Bağdat, 1973, s. 216.
[35] Ahmet Hamit ESSARAF, EL-Şabak, **Kardaşlık Dergisi**, Sayı 2, 1 Haziran 1985, s. 35.

liderlerinin emri üzere 12 katlı kırmızı sarıklarını başlarına bağlayarak Türkçe bir isim olan "Kızılbaşlı" ismini aldıklarını belirtmiştir.[36]

Yapılan araştırmalardan ve tarihî kaynaklardaki bilgilerden anlaşılacağı üzere Şabakların aslı Türkmen'dir. Yaşadıkları yerlerin "*Dervişler, Karatepe, Baçırbua, Bavize, Toprak, Hazne Tepe, Minare Şabak, Tilyare, Ali Reş, Topzava, Köy Gariban, Kibarlı, Başbişe Tezharap, Yengice, Haraba Sultan, Bedne, Bashıra, Şeyh Emir, Bavize*" isimlerine baktığımızda da bunların Türk isimlerinden olduğu açıkça görülmektedir.[37] Şabakların kendilerine has ve Türkçeye çok yakın olan, Şabak Türkçesi ile yazılmış dinî kitapları vardır. Bu kitaplara "*Menakıp*" veya "*Buyruk*" denilir.

Musul'da Şabakların varlığını ispat eden ilk tapu belgesi M.S. 1575 yılına aittir. Bu tarihten sonra Şabakların Şii bir İslam grubu olup Musul çevresindeki köylerde yaşadıkları bilinmeye başlanmıştır.[38]

Şabaklar, kendi aralarında Türkçe ve Farsçanın etkisi açık bir şekilde görülen farklı bir Türkçe ile konuşurlar.

1.3.1.5. Farslar

Irak'ta Farsların varlığı çok eski çağlara kadar uzanmaktadır. Yani onlar yakın bir geçmişte Irak'a gelmemişlerdir. Farslar Irak'ta birkaç devlet kurmuştur. M.Ö. 539'da Farslı Kroş, Kildların kralını devirdikten sonra Kinanlı Fars devletini kurmuştur. Bu devlet M.Ö. 331'e kadar devam etmiştir. Bu yılda Büyük İskender, Kokamilan'da Dara Elfarisi'yi mağlup etmiş ve bu devlete son vermiştir. M.S. 226'da Vardişir Bin Babık, büyük bir devrim yapmış; Irak'ı yeniden işgal etmiş ve Farsların Sasani Fars devletini kurmalarında yardımcı olmuş ve etkin bir rol oynamıştır. Bu devlet düşene kadar başkenti Güney Irak'taydı. H. 334 M.S. 946'da Al Buye'nin hüküm sürdüğü zamanlarda da binlerce Deyalmi Fars Irak'a gelmiş ve

[36] Ali Şakir EL-ABBUDİ, **EL-Muctama EL-Iraki Fi Senevat EL-İntidab AL-Biritani**, Darül kitab AL-İslami Matbaası, Bağdat, 2006, s. 22–24.
[37] EL-ABBUDİ, **a.g.e.,** s. 36.
[38] Uruba Cemil MAHMUT, **EL-Hayat EL-İçtimaiye Fi EL-Musul**, Musul, 2006, s.110–111.

yerleşmişlerdir. Aynı olay H. 656–738, M.S. 1258-1338'de İlhanlı Türk Devleti döneminde da gerçekleşmiştir. Bununla birlikte H. 917 M.S. 1507'de Safavilerin Irak'ı işgal etmeleri, üçüncü defa Irak'ta bir Fars devletinin kurulmasına yol açmıştır. Irak'ta Şiilerin on iki imamından altısının türbesi bulunmaktadır. Bu yüzden günümüzde de Farslar Irak'a gelip bu türbeleri ziyaret etmektedirler. Çoğu zaman bu yatırların kutsallığı onların ülkelerine geri dönmeyip Irak'ta kalmalarına neden olmuştur.

Irak'taki Fars nüfusunun tam olarak ne kadar olduğunu tespit etmek mümkün olmamıştır. Ancak şunu belirtmekte fayda vardır: Irak'ta birçok Fars vardır ve sayıları gün geçtikçe artmaktadır. Çünkü bunlar imamların ziyaretine geldikleri zaman Irak'ta kalmayı tercih etmektedirler. Araştırmacı Dana, Farsların nüfusunun yaklaşık olarak 80.000 civarında olduğunu belirtmektedir.[39]

1979'da Irak'taki Farsların büyük bir kısmı Baas rejimi kararıyla yurtdışına göçe zorlanmış ve vatandaşlıktan çıkarılmışlardır.

1.3.1.6. Asurîler

Irak'ta Asurlular, doğudan Dicle Nehri, güney ve batıdan ise sahralarla çevrili olan Asur isimli bölgede yaşamaktadırlar. Asur ismi Asurîlerin Tanrısı Asur'dan gelmektedir. Bu yüzden ilk başkentleri de bu ismi taşımıştır.

Bugün Asurîler olarak adlandırılan bu etnik grubun kökeni, M.Ö. 2500 yıllarına dayanmaktadır. Kuzey Irak bölgesinde ve Musul çevresindeki topraklarda kurulan Asur Devleti, yine M.Ö. 14. yüzyıl ve sonrasında Ortadoğu'nun en büyük imparatorluklarından birisiydi. Birinci Asur İmparatorluğunun kurucusu Asur-Uballit, son büyük Asur Kralı da Asurbanipal idi.[40]

---

[39] Abdurrazzak EL-HASANİ, **Tarih EL-Irak EL-Siyasî EL-Hadis**, 2.Cilt, 2.Baskı, Beyrut, 1983, s. 38.

[40] Aksalı, KEMAL, **Kuzey Irak Bölgesinin Etnik Yapısı ve Yer Altı Zenginlikleri**, Ankara, 1999, s.59.

Kerkük şehri Asurlular tarafından kurulmuş, Musul ise yine bu medeniyetin dinî merkezi olmuştur.

Bugün ise, Asurîler Irak'ta nüfus bakımından dördüncü büyük etnik gruptur. Bu grup, "*Asurî*" olarak adlandırılmakla birlikte Süryani olarak da bilinmektedir. Hatta bu konuda "*Asurcular*" ve "*Süryaniciler*" şeklinde adlandırılmış iki ayrı görüş de bulunmaktadır. Günümüzde Asurluların konuştuğu, yazdığı, dinî ayinlerinde kullandığı dil Sami Dilleri ailesine mensup en eski dillerden biridir. [41]

1.3.2. Irak'ın Dini Yapısı

1.3.2.1. Irak'ta Gayrimüslimler

1.3.2.1.1. Irak'ta Hristiyanlar

Hristiyanlık veya Nasranîlik eski semavi dinlerden olup M.S. 1. yüzyılda ilk olarak Şam'a sonra İran yolu ile Irak'a girmiştir.[42] Irak'ta İslam dini yayıldıktan sonra kitaplı dinler oldukları için diğer iki dinin (Hristiyanlık ve Musevilik) kalmasına müsaade edilmiş ve bu dinlerin mensuplarına karşı herhangi bir kötülük yapılmamıştır. Hristiyanlar Hz. İsa'nın ve annesi Meryem'in kişiliği üzerinde görüş birliği sağlayamadıklarından birkaç mezhebe ayrılmışlardır. Bu mezheplerin en önemlisi Ortodoks (Yakubiler) mezhebidir. Bu mezhebin mensupları Nastur akidesine veya Özgür Doğu Kilisesine bağlı olup batılı Süryaniler, Ermeniler, Rumlar ve Nasturlardan oluşmaktadır.[43]

Asurîler, Ermeniler ve Nasturiler, Ammadiyye ve Alkoş ilçelerinde; Süryaniler, Katolikler ve Yakubilerin bir kısmı Musul iline bağlı köylerde yaşamaktadırlar. En büyük kesimi teşkil eden Kentlerin ise daha önce Nasturi

---

[41] L. K. TEFEEF, **Tarih EL-Asuriyin**, (Çev. Usama Numan), 1. C. Bağdat, 1970, s. 88.
[42] Cercis Cebrail HUMİ, **EL-Kavmiyat EL-Irakiyye Maziha ve Hazıruha**, Bağdat, 1959, s.135.
[43] HÜSEYİN, **a.g.e.,** s.100.

oldukları, Musul ili köylerine yerleştikten sonra Katolikliğe geçtikleri ve Vahdaniyet Kilisesi'ni kurdukları bilinmektedir.[44] Ermeniler ise 19. yüzyılda Osmanlı İmparatorluğu döneminde Türkiye yolu ile gruplar halinde Irak'a girmişlerdir.[45]

1.3.2.1.2. Irak'ta Museviler

Irak'ta Musevilerin varlığı, çok eski zamanlara hatta Babillilerden önceki dönemlere kadar uzanmaktadır. M.Ö. 721 yılında Asurîleri imparatoru Tilimnasır, onları Filistin'den Irak topraklarına sürgün etmiş, daha sonra 702'de Asur kralı Senharip onlardan bir grubu daha Filistin'den sürmüş ve Irak'ta yerleştirmiştir. Ancak en önemli ve en büyük akımları M.Ö. 568'de Babil sürgünlüğü (El Sebi El Babili) adı ile tanınan akımdır. Bu akımda Asur kralı Nbuhatnasar yaklaşık olarak 50000 Museviyi Filistinden esir alarak Irak topraklarına sürmüştür. Bu grubun yaşamına ve işlerine Irak halkı hiç karışmamış ve serbestçe hareket etmelerine müsaade etmiştir. Bu Museviler, kendi kendileri yönetmiş, tarımla uğraşmaya başlamış, nehirler kenarında köyler kurmuşlardır. Bazıları ise ticaret, sanayi ve diğer mesleklerle uğraşmışlar ve böylece zamanla işlerini ve nüfuzlarını genişletmişlerdir.[46]

1919'da Irak'ta Musevilerin nüfusu 86.288'i bulmuştur. Bunlar çoğunluk olarak Bağdat, Basra ve Musul'da yaşamıştır. Ancak 1940'dan sonra birçoğu Filistin'e göç etmeye başlamış ve 1950'li yılların başında Siyonizm akımına karışıp ülkede olay çıkarmaya başlayınca Irak'tan sürgün edilmişlerdir. Büyük kısmı Filistin'e yerleşmiş dolayısıyla bu olaylardan sonra ülkede sayıları yok denilecek kadar azalmıştır.

[44] HASBAK, **a.g.e.,** s. 226.
[45] EL-BEDRANİ, **a.g.e.,** s. 45.
[46] **a.g.e,** s. 46.

1.3.2.1.3. Irak'ta Sabiiler

Sabiiler eski dinlere mensup olan bir gruptur. Bu grup oldukça utangaç ve çekingen olduğundan inanç gerçekleri, bilim adamları ve tarihçilerin tartışma konusu olmuştur. Bu bilim adamları ve tarihçilerden bir grup, Sabiileri, Babil ve Asurluların dinlerine dâhil etmiştir. Bu dinler putperestliğin en eski dinlerinden olup temelinde yıldızlara tapma ve buna bağlı çeşitli ayinlerden oluşmaktadır[47]. Sabiiler hakkında ileri sürülen görüşlerde bir fikir birliğine varılamamış, inandırıcı ve kesin bir kanıt ortaya konulamamıştır.[48] Ancak Kuran-ı Kerim,[49] Sabiileri bir semavi din olarak algılamış ve Hristiyan ve Yahudiler gibi muamele edilmelerini buyurmuştur.[50]

Mendai/Sabiilerin, Güney Irak kabilelerinden olup Hz. Zekeriya'nın oğlu Hz. Yahya'yı kendilerine peygamber kabul etmiş oldukları görüşü savunulmaktadır. Bazıları Sabiilerin vaftizini, "*insanı küfür renginden Tevhit rengine aktarmak şeklinde açıklar*".[51] "*Kuran-ı Kerim'de anlaşılacağı üzere Sabiiler, Musevi ve Hristiyanlar gibi semavi bir dine sahip olan bir millettir*".[52] Birçok araştırmacı da Sabii ve Mendai kelimelerinin etimolojisini yapmış, kelimelerin Aramca ve diğer dillerden geldiğini ileri sürmüşlerdir.[53]

Sabiler, önceleri Hz. Âdem'in emir ve öğretilerine bağlı olup, zaman geçtikçe bunlara bazı Arap öğretilerinin karıştığı, bunun üzerine Hz. Yahya'nın geldiği ve dine sonradan sokulan bu öğretileri arındırıp dini düzelttiğine inanmaktadırlar.[54] Sabiilerin en önemli kitapları "*Kenza Reya*" - Âdem'in Öğretileri-dır. Ayrıca birkaç mukaddes kitapları daha vardır. Bunların en önemlisi Hz. Yahya'nın doğumundan vefatına kadar hayatını ve dini öğretilerini ihtiva eden "*Yahya'nın Kitabı*" dır. Bu kitapla birlikte evliliğin âdet ve kutlamalarını ihtiva eden "*Kalista (Sevinç ve Eğlence kitabı)*" da vardır.

---

[47] Ali Abdülvahit VAFİ, **EL-Yahudiyye ve EL-Yahud**, Dar Ülnehir Matbaası, Bağdat, 1970, s. 84
[48] Abdürrezzak EL-HASANİ, **EL-Sabiyun Fi HadİrahİM ve Mazihim**, Beyrut, 1982, s. 9.
[49] KURAN-I KERİM, Bakara Suresi, 62. ayet
[50] KURAN-I KERİM, Maide Suresi, 69. ayet
[51] Muhammet Ömer HAMADA, **Tarih EL-Saiba ve EL-Mindaiin**, Beyrut, 1992, s. 43.
[52] KURAN-I KERİM, Hac Suresi, 17. ayet
[53] ALİ, **a.g.e.,** s. 720; EL-BEDRANİ, a.g.e., s. 51.
[54]Muhammet Bin Abdülkerim EL-ŞEHRİSTANİ, **EL-Milel ve EL-Nihel**, Cilt 2, Darulmarif, Beyrut, 1987, s. 5.

Ayrıca "*Sedra veya Nişmata*" isimli kitap da Sabiiler için çok önemlidir. İnanca göre bu kitap Hz. Âdem'e inmiştir. Kitap ölüm, defnetme ve dinî ayinlerde okunan namaz metinlerini ihtiva etmektedir.

Sabiiler, Mecusiler gibi meleklere inanıp kıbleyi haçlar ve beş vakit namaz kılarlar.[55]

Sabiler, Allah'a miada ve bazı peygamberlere inandıkları ancak hastalık, sağlık, hayır ve şer işlerinde yıldızların etkili olduğunu kabul ettikleri ve inançlarının birçoğunun tevhide dayandığı söylenmektedir.[56]

Sabilerin inanç bağlamında konuştukları dil Aramca ve Mendaicedir. Bu dil, zamanında Filistin'de çok yaygın bir şekilde kullanılmıştır. Sabiiler tarih boyunca olduğu gibi günümüzde de bu dille konuşmaktadırlar. Çünkü bu dil dinlerinin dilidir. Irak'a geldiklerinden bu yana da aynı dille konuşmaktadırlar.[57]

Sabii olabilmek için hem baba hem de annenin Sabii olması gerekmektedir. Musevi ve Yezidilerde olduğu gibi Sabiilikte de Sabii olmayanlarla evliliğe müsaade edilmez. Çünkü kanların karışacağına ve böylece nesillerinin bozulup yok olacağına inanılır. Bu uygulama Sabiilerin kanının başka milletlerin kanıyla karışmamasına yol açmakta, buna bağlı olarak da Sabiilerin sayısı gün gittikçe azalmaktadır.

1947'de yapılan sayıma göre Irak'ın genel nüfusu 4.564.000 olarak tespit edilirken Sabiilerin nüfusu 7.000'dir. Yani Irak'ın genel nüfusunun %0,2'sini Sabiiler teşkil etmiştir.

Ekonomi Bakanlığı'nı 1965 yılı istatistiğinde Sabiilerin nüfusu 14.550 olarak gösterilmiştir. 1947 ile 1965 yılları arasında Irak'ın genel sağlık şartlarında iyileşmeler yaşanması ve Sabii gençlerin ölümle sonuçlanan bazı dini ayinlerden vazgeçmesiyle nüfuslarında artış olmuştur.[58]

Görüldüğü üzere binlerce yıl önce Irak'a gelmiş olan Sabilerin büyük çoğunluğu Basra, Misan ve Nasırıye gibi güney illere yerleşmiştir. Birinci

---

[55] Hazal EL-MACİDİ, **Cizur EL-Diyana EL-Mendaiyye**, Safa Matbaası, Bağdat, 1997, s. 25.
[56] Ali EL-HAMANİ, **EL-Sabia Hukmehum EL-Sari ve Hakikatahum EL-Dinniye**, El-Gadir Matbaası, Beyrut, 1999, s. 41.
[57] HAMADA, **a.g.e.,** s. 45.
[58] EL-HASANİ, **EL-Sabiyun**, s.149–150.

Dünya Savaşı'ndan sonra birçoğu Bağdat'a göç etmiş ve bir kısmı da yine güneyde Dicle ve Fırat nehirlerinin kenarlarına yerleşmiştir.[59]

1.3.2.1.4. Irak'ta Yezidiler

Bazı araştırmacılar Yezidilerin asıllarını Yezit Bin Enes Elhazreci'ye bağlamaya çalışırken bir kısmı da Ari dinine bağlı inançlarını unutarak çözümü "*Yezdan*" kelimesinde bulmaya çalışmıştır. Bazıları ise Yezidiliğin, İran'da Mecusilik dininin merkezi olan Yezd şehrinin isminden geldiğini ileri sürmüştür.[60]

Eski Irak taifelerinden biri sayılan Yezidilerin asılları, dinleri, ırkları hakkında birçok araştırmacı ve bilim adamı tarafından farklı görüşler ileri sürülmüştür. Bazıları bu taifenin çok eski inanç ve ayinlere bağlı olduklarını söylerken, bazıları da bu taifeyi radikal Müslümanlardan, Mutasavvıflardan kabul etmektedir.[61] Bir grup araştırıcı da semavi varlıklara taptıkları için bunları Zerdüşt olarak kabul etmektedir.

"*Yezida*" kelimesinin Farsçada "*Tanrı*" anlamına gelen Yezdan kelimesinden geldiği düşünülmektedir. Bir ihtimalle bunların aslı Zitnaye veya Yezinaye aşiretinden gelmektedir ve bunlara Eladaviyye adı da verilir. Bazı yazarlar bunlara "*Şeytana Tapanlar*" demektedir. Bu görüş farklılıkları bir tarafa, bu taifenin başka komşu taifelerle fazla münasebet kurmadığı, inancı ve dinini yaymadığı bilinmektedir.

Yezidiler Irak'ın kuzeyinde özellikle Musul'un Sincar, Karakuş ve Şeyhan ilçesi, Şimal nahiyesi ve İbn-i Ömer ve Hakkâri adasında yaşamaktadırlar. Yezidilerin bu yerlerde yaşamaları, bu yerlerin Musul'un kuzeydoğusundaki Laleş vadisinde bulunan Şeyh Udai (Adday) Bin Misafir'in mezarına yakın olmasındandır.[62]

---

[59] Naciye MERSAY**, Mefahim Sabia Mendaiye**, 2.Baskı, Bağdat, 1981, s. 51.
[60] Abdürrazzak EL-HASANİ, **EL-Yezidiyun Fi Hazırahum ve Mazihim**, EL-Yakza EL-Arabiyye Mektebesi. Bağdat, 1987, s.12–13.
[61] MİNORSKY, **a.g.e.,** s. 52.
[62] Detaylı bilgiler için Bkz. AL-HASANİ, **EL-Yezidiyun**, s. 21.

Yezidilerin inançları iki ana bölüme ayrılmaktadır. Bunların ilki evrenin ilk güçleri ve nitelikleriyle ilgilidir. Diğeri ise insan ve sülalesiyle ilgilidir. Yezidilerin bu görüşleri ile diğer milletlerin, resimler hariç yaratılış ve oluşumla ilgili inançları arasında pek de fark yoktur. Tüm bunlardan anlaşılmaktadır ki, inançlar ve kuralları doğru bir şekilde belirlenmemiştir. Çünkü bunlar düzensizliklerinin yanında, kendi içlerinde çelişkiler ve anlaşmazlıklar da barındırırlar. Aynı şey kutsal saydıkları Celve ve Mushaf Reş isimli kitaplarında da söz konusudur.

Yezidilerde hayır ve şer düşüncesi eskiden oluşmuştur. Hatta bazılarına göre bu düşünce onlardaki iman ve dindarlığın temel sebebi olmuştur. Birçok tabiat fenomeni ve evren faktörü insanı manevi olarak etkiler; içinde özel bir inanç yaratır ve bu inanç başkalarının inancından farklılıklar gösterebilir. Yezidilerin, bir şer aleti olan şeytanın şerrinden kurtulmak için şeytanı yüceltmeleri, bazı yazarların "*Yezidiler şeytana tapıyor"* gibi söylemlerine yol açmıştır. Oysa Yezidilerde, hataya düşmemek için bir hata ve şer aleti olan şeytanın şerrinden korunmak için saygı göstermek onu memnun etmek gerekir inancı vardır.[63]

1.3.2.2. Irak'ta Müslümanlar

1.3.2.2.1. Irak'ta Sünniler

Sünni, Sünnet bir dinî terim olarak kanun, Hz. Muhammed'den alınan hadis ve davranışlar gibi anlamları içerir. "*Sünnet*" sözcüğünden türetilmiş olan Sünni, Irak'ta bir toplum kesimi için kullanılıp "*Ehl-i Cemaat*" anlamına gelmektedir. Sünnilik İslam dininde hem siyasi nitelikli hem de inanç ve fıkha dayalı bir mezheptir.

Fıkıhta; Abu Hanife Numan bin sâbit Mezhebi, El Şafii Mezhebi, İbn-i Hanbel Mezhebi ve El Maliki mezhebi olmak üzere dört mezhep vardır. Iraklı

[63] EL-BEDRANİ, **a.g.e.,** s. 36-44.

Sünnilerin büyük çoğunluğu Hanefi mezhebindedir. Bununla birlikte az da olsa Şafii ve Hanbelî mezhebinde olanlar da vardır.[64]

Şiiler ile Sünnilerin ittifak etmedikleri konuların başında İmamet ve Hilafet konusu vardır. Bu konu üzerinde genel bir görüş birliğine varılamamış, bu konunun nasıl uygulanacağı ve şartlarının ne olacağı konusunda anlaşma sağlanamamıştır.

Sünnilere göre imamlık, herhangi bir metne veya atanma kuralına bağlı kalınmadan seçim yoluyla belirlenmelidir. İmamlık ikincil bir konu olup dinin temel usul ve akidelerinden değildir. Ayrıca Sünnilere göre, Hz. Muhammed "*İmamlar Kureyş'tendir*", "*İnsanlardan iki kişi kalırsa dahi bu İmamet Kureyş'tedir*" hadislerine istinaden imamın Kureyş aşiretine mensup olması gerekir. Kureyş burada bir aşiret veya ailedir. Yani bu şart, Şiilerin, imamın mutlaka Ben-i Haşim'den veya Hz. Ali'nin evlatlarından olması gerektiği şartına uymamaktadır. Bununla birlikte Sünnilerde imamın hataya düşme ihtimali vardır ve tercih edilen şahsın imamlığı, üstün olan şahsın imamlığına tercih edilebilir.[65] Aslında itikadın özünde büyük bir fark söz konusu değildir. Irak'la ilgili istatiksel bilgilere göre Şiilerin nüfusu Sünnilerden fazladır. Fakat bu iki mezhebe mensup olan insanlar birbiriyle gayet güzel bir şekilde anlaşır ve geçinirler. Üstelik aynı aşirete veya aynı aileye mensup olan bireyler, ayrı mezheplere mensup olabilirler. Hatta bazen iki kardeşten biri Sünni, diğeri Şii de olabilir. Bu durum, bu iki mezhep arasındaki ayrılığın çok basit aşılabilir olduğunu göstermektedir.

1.3.2.2.2. Irak'ta Şiiler

Irak, Şiiliğin tarihi ile özdeşleşmiş bir ülkedir. Şiiliğin ilk temelleri 7. yüzyıl sonlarında günümüzde Irak'ın güneyinde olan Küfe'de atılmıştır. Şiilerin Kutsal Mekânlar diye adlandırdığı yerler de Irak'ta bulunmaktadır. İslam

---

[64] EL-BEKRİ, **a.g.e.,** s. 21.
[65] Abdülmelik EL-SADİ**, Şerih EL-Nefsiyye Fi EL-Akide EL-İslamiyye**, Mektebet Darülenbar, Rimadi, 1988, s. 222.

tarihinin ilk dönemlerinden itibaren Şiilerin birçok teolojik etkinliği Irak'taki Küfe, Hille, Bağdat, Necef, Kerbela ve Samarra gibi merkezlerde gerçekleşmiştir. Ancak Irak'ta çoğunluğu oluşturmalarına rağmen uzun süre baskı altında kalmış "*ikinci sınıf vatandaş*" muamelesi görmüşlerdir.[66] Çalışmanın konusu Şiilikle ilgili olduğu için burada konuyu uzatmadan ayrı başlıklar içinde Şiiliği araştıracağız.

1.4. IRAK'TA ŞİİLİK

1.4.1. Irak'ta Şiiliğin Tarihi

İslam tarihinin ilk dönemlerinden itibaren Şiilerin birçok teolojik etkinliği Irak'taki Küfe, Hille, Bağdat, Necef; Kerbela ve Samarra gibi merkezlerde gerçekleşmiştir.[67] Selim Matar, Irak'ta Şiiliğin köklerini araştırmak için Şiiliği meydana getiren Irak'ın toplumsal tarihini iyice didiklemek gerektiğini söylemektedir. Dolayısı ile İslam tarihinin biraz derinlerine inmemiz gerekmektedir.

Şiiliğin doğuşundan günümüze kadar beşiği ve merkezleri olan kentleri örnek alırsak, tamamen Iraklı Arap ortamında doğmuş ve büyümüş bir mezhep olduğunu rahatlıkla söyleyebiliriz.[68] Zira tarihsel açıdan Irak Şiilik ile tanınmış bir ülke olmuştur. Cemel savaşının ardından Hz. Ali'nin Basra'da dört ay kadar kalması Basra halkını büyük ölçüde etkilemiş ve Irak'ta Şiiliğin ilk tohumları orada atılmıştır. İlerleyen zamanlarda Basra'da Şiilik daha da artmış ve Hz. Ali'nin adını taşıyan birçok cami bile yapılmıştır.[69] Küfe ile Medain ise Hz. Ömer'ın halifelik döneminde Ammar Bin Yasir'ın Küfe'ye,

---

[66] Arif KESKİN, Iraklı Şiilerin Siyasal Davranışlarına genel bir Bakış, **ASAM Stratejik İnceleme Dergisi**, Mayıs, 2008, s. 60.
[67] KESKİN, **a.g.e.,** s. 60.
[68] Selim MATAR, **Ezzat EL-Ceriha**, 4. Baskı, Dar EL-Hikme, Beyrut, 2008, s. 137.
[69] Nasır Hüseyin EL-ESEDİ, **Mihnetul Ekzeriye**, birinci Baskı, Mehdiye Matbaası, Kum, 2006, s. 18.

Salman Farisi'nin[70] Medain'e valilik dönemlerinde Hz. Ali'yi bu iki sahabe vasıtası ile tanımış ve böylece Şiilik buralarda da ulaşmıştır.[71] Ancak Irak'ta Şiiliğin büyümesi ve gelişmesinde ilk büyük dönüm noktası Hz. Ali'nin Hicri 36 yılında Halife olması ile başlamıştır. Hz. Ali halife olduktan sonra devletin başkentini Medine'den Küfe'ye nakletmiştir. Bu durum Küfe halkı başta olmak üzere Iraklıların Hz. Ali'yi yakından tanımalarını sağlamış ve dört sene süren halifelik döneminde meydana gelen olaylarda yanında yer almalarını sağlamıştır. Muaviye ve Haricilerin karşında savaşan Hz. Ali'nin yanında yer alan Iraklılar "*Hz. Ali'nin Şiaları*" olarak bilinmekteydiler. Bu gelişmeler ile birlikte ruhani olan Şiilik düşüncesi artık siyasi kalıplar da almaya başlamıştır. Zira Şiiler, Hz. Ali'nin din ve siyaset alanları başta olmak üzere tüm görüşlerini uyguluyorlardır.[72] Hz. Ali'nin H. 36-40 arasındaki halifeliği süresince Küfe başta olmak üzere nerdeyse tüm Irak halkı Şii olmuştur.

Hz. Ali'nin şahadetinden sonra oğlu Hz. Hasan Irak halkı tarafından halife olarak seçilmiş ve 6 ay kadar halifelik görevini sürdürmüştür. Muaviye ile savaşmaya hazırlanan Hz. Hasan, ordusundaki bazı komutanlar tarafından ihanete uğradığını görünce barış anlaşması imzalayarak Muaviye'ye halifeliği vermiş, Maviye öldükten sonra kendisi halife olacağını, kendisi öldükten sonra ise kardeşi Hz. Hüseyin'in halife olmasını şart koşmuştur. Ancak Muaviye anlaşma şartlarına uymayarak kendisinden sonra oğlu Yezit'i halife olarak ilan etmiştir. Bu gelişmeler Şiilik tarihinde ikinci büyük dönüm noktası olmuştur.

Yezit, babasının vasiyetine uyarak Hz. Hüseyin'i biate zorlamak isteyince Hz. Hüseyin, önce Medine'den Mekke'ye kaçmış; sonra da Küfe'de ayaklanmak üzere yola çıkmıştır. Ancak Küfe'ye varmadan Kerbela'da ailesi ve 72 arkadaşı ile birlikte H. 10 Muharrem 61 tarihinde trajik bir şekilde katledilmiştir. Yanında bulunan erkeklerin başları mızraklara takılarak, sürgün edilen kadın ve çocukları Şam'a götürülmüştür.

---

[70] Hz. Muhammed'ın hayatında bile bu iki kişinin yanı sıra birkaç sahabe Hz. Ali'ye çok yakın oldukları ve kendisini diğer sahabelerden üstün görmeleri ile Hz. Ali'n Şiaları (taraftarları ya da yandaşları) olarak bilinmekte imişler. Bkz: SAİG, **a,g,e.,** s. 67.

[71] EL-ESEDİ, **a,g,e.,** s. 18.

[72] Cemal Şakir EL-BEDRİ, **Etteşeyu Vel-Avleme Ruyetun Fil-Madı VeL-Mustakbel**, Birinci Baskı, Dar Safahat Lildirasat vel Naşr, Şam, 2007, s. 12.

Trajik Kerbela olayı Şiiliğin gücüne güç katarak daha da büyümesine ve olgunlaşmasına hız kazandırmıştır. Emevi Hanedanı ile "*Aleviler*" olarak bilinen Hz. Ali'n torunları arasındaki düşmanlık daha da şiddetlenmiş ve adı geçen hanedanın H. 132 yılında çöküşüne kadar birçok Şii ayaklanması gerçekleşmiştir.[73]

Emevi ve Abbasi hanedanların iktidarları sırasında siyasi olgu ve iktidara karşı gerçek bir muhalefet olarak bilinen Şiilik, teorik açıdan da gelişmeye başlamıştır.[74] Siyasi gelişmelerin eşiğinde olgunlaşan teorik Şiilik üç ana dönemden geçmiştir:

1.Emevi iktidarının zayıflamasından Abbasi iktidarının ilk yıllarını kapsayan bu dönemde iktidar kendi derdine düştüğü için teorik muhalefete müdahale etme gereği duymamıştır. "*On iki İmamın altıncısı olarak bilinen Cafer El Sadık bu dönemde Küfe Camiinde bilimsel bir medrese kurarak Hz. Peygamber ve Ehli Beyit'in bilimlerini yaymak için Küfe Camiisi minberinde ders veriyordu. Minberi altında 4000 ilim öğrencisi ders alıyordu*".[75] Şiilik, Halifelik ve Müslümanların Emirliği gibi siyasi konulardan başlayan tartışmalar ile toplum arasında büyümüş ve İmamları sayesinde binlerce din ve bilim adamı yetiştirmiştir. Bununla birlikte teorik olarak içtihat, usulü din, yeni yorumlar ve kelam ve fıkıh konularında ilerleyerek "*mezheplerin aslı sayılan ve o dönemde ana mezhepten biri olmuştur: Şiilik, Mutezilelik, Murcielik ve Haricilik*".[76]

2.Halife Mamun döneminde Sekizinci Şii İmamı olan Ali Rıza'nın veliaht olarak ilan edilişi ile birlikte Şiilik daha da güçlenmiş ve yıldızı parlamaya başlamıştır. Ancak bu dönem sonunda Sekizinci İmam'ın halife tarafından zehirlenerek öldürüldüğü iddia edilmiş olması ile birlikte baskılı bir süreç başlamıştır.

3.Halife El Mustansir Billâh döneminde yükseliş devam etmiştir. Bu dönemden sonra Şiilik tarihinde tamamen rahatlık dönemi olarak bilinen bir

---

[73] EL-BEDRİ, **a.g.e.,** s. 16.
[74] İbrahim Hasib EL-GALİBİ, **Şiatul İrak ve Tuhemul Husum**, Merkez EL-İrak Lildiradat, Bağdat, 2006, s. 21.
[75] EL-ESEDİ, **a.g.e.,** s. 19.
[76] EL-BEDRİ, **a.g.e.,** s. 17.

dönem başlamıştır. Rahatlık döneminde Şiilere hiçbir şekilde baskı uygulanmamıştır. Özellikle Şiiliği ile bilinen Buveyih hanedanlığı Abbasi devletinde söz sahibi olduğu zamanlarda Şiiler tamamen rahat bir nefes almıştır ve mezhep daha fazla belirginleşme yolunda ilerlemiştir.

Bunların yanı sıra büyüme dönemi İkinci Abbasi halifesi olan El Mansur devletin başkentini Küfe'den El Haşimiye ondan sonra da Bağdat'a taşıması ile birlikte birçok Şii, hükümette ileri düzeyde yer aldığı için El Haşimiye ve Bağdat'a taşınmıştır. Altıncı İmam Cafer El Sadık'ın Bağdat'ta bulunması El Mansur hükümetinde yer alan Şiileri teşvik eden faktörlerden biri olmuştur.[77] Bağdat'ta hızla yayılan Şiilik, özellikle El Karh tarafında etkinleşmiştir. Nitekim Yakut El Hamevi "*Mucem El bulden*" adlı kitabında Bağdat'ın El Karh tarafının tamamının Şii olduğunu ve içinde başka hiçbir mezhebin bulunmadığını söylemektedir.[78] El Hamevi'n bu sözü Jolyos Filhawsen'in, Muaviye döneminde Irak halkının tamamen Şii olduğu ifadesini de desteklemektedir. Sadece bireyleri değil, tüm kabileleri ve kabile reislerini de bu genellemeye dâhil etmiştir.[79]

Bazen muhalefet olarak siyasi biçimde kendini gösteren Şiilik zaman zaman emirlikler veya küçük çapta devletler tesis edebilmiştir.[80] Asırlar boyu gelişerek büyümüş[81] ve günümüzdeki sınırları ile bilinen Irak'ın hemen hemen her yerinde yayılmıştır.[82]

1.4.2. Şiiliğin Tanımı ve Doğuşu

"Şia" kelimesi Arapça'da genel olarak "taraftar, mürit ve yandaş" anlamında kullanılır. Kuran'da da bu anlamlarda kullanılmıştır. El Feyruz

---

[77] EL-ESEDİ, **a.g.e.,**s. 19.
[78] Yakut EL-HAMAVİ, **Mucem EL-Bulden**, 5 Cilt, dar EL-Katib EL-Arabi, Beyrut, 1987, s. 1436.
[79]Jolyos Filhawsen, **EL-Havaric ve EL-Şia**, Arapçaya çeviren Abdürrahmen Bedevi, Mektebetünnahda EL-Mısrıye, Kahire, 1958, s. 148.
[80] Detaylı bilgi için Bkz: EL-Galibi, **a, g, e.,**
[81] Şiiliğin teorik açıdan gelişmesinin detayları için Bkz: Macit EL-SAİG, **EL-Şia Ruvad EL-Adl ve EL-Salam**, EL-Nibras Basımevi, Necef, 2008, s. 19.
[82] Şiilerin yoğun yaşadığı bölgeler ve Irak'ta yetişen ünlü adamları için Bkz: EL-ESEDİ, **a.g.e.,** s. 19–50.

Abadi'nin 'El Kamus El Muhit' isimli sözlüğünde "Şia" kelimesi "adamın şiası, onun taraftarı" [83] şeklinde açıklanmıştır. Aynı madde "adamın şiası, onun izleyeni ve destekleyenidir" biçiminde tamamlanmıştır. Bazıları ise Hz. Muhammed hayattayken onu, onun ölümünden sonra da Hz. Ali'yi destekleyen gruba "Şia" denildiği görüşündedir. Yasin Saad Muhammed El Beled'nin, "*Bunyet El mucteme El Irakı*" adlı kitabında zikrettiği üzere "Şia" kelimesi, Hz. Muhammed döneminde dört sahabeye (Selman El Farisi, Ammar Bin Yasir, Ebi Zer El Gaffari ve El Mikdat Bin El Esved) verilen bir isimdir.[84]

İbn El Nedim ise "Şia" teriminin El Cemel Savaşı'ndan itibaren kullanılmaya başlandığını belirtmiştir. Bu bilgiye göre Hz. Ali, o gün kendisini izleyenlere "ya Şiati" yani "ey Şialarım" diye hitap etmiştir.[85]

Terim olarak Şia, Hz. Peygamber'in vefatından sonra Ali b. Talib ve Ehli-i Beytini halifelik için en layık kimseler olarak gören ve onları meşru halifeler kabul edenlerdir. Hz. Ali'den sonraki halifelerin de mutlaka onun soyundan gelmesi gerektiğine inanan toplulukların ortak adı olmuştur. Başka bir ifade ile Hz. Muhammed'den sonra Hz. Ali'nin "*nas ve tayinle*" halife olduğuna inanan, "imamet"in kıyamete kadar onun soyundan gelen imamlardan olacağını ileri süren ve bu imamların masum olduklarına inanan toplulukların ortak adına Şiilik denmektedir.[86] Başka bir deyişle Hz. Ali ve çocuklarına sevgi, bağlılık iddiasıyla ortaya çıkan halifeliğin yalnız onlara ait olduğunu söyleyen dini ve siyasi hareketin adıdır.

Şiilere göre Hz. Ali, Hz. Muhammed'den sonra insanların en üstünüdür. Onun imamlık ve halifeliği Allah ve Resulü tarafından farz kılınmıştır. Başta Ali olmak üzere çocukları da imamete en yakın insanlardır. Tarihi olaylar göstermektedir ki, Şiilik en erken Hz. Hüseyin'in Kerbela'da öldürülmesinden sonra siyasi bir temayül olarak kamuoyu oluşturmak açısından müsait bir zemine kavuşmaya başlamıştır. Bu acı olay Ali ve oğullarının haklarını

---

[83]Mecidettin Muhammet Bin Yakup EL-FEYRUZABADİ, **EL-Kâmus EL-Muhit**, Dar Ülcil Yayınları. Beyrut, 1965, s. 88.
[84] Yasin Saad Muhammed EL- BELEDİ, **Bunyet EL -Mucteme EL- İraki**, Doktora tezi, Bağdat 2006, s.23.
[85]Muhammet Bin İshak İbin ENNEDİM**, EL-Fehrist**, Mektebet EL-Hayat, Beyrut,1988, s. 171.
[86]EL-SAİG, **a.g.e.,** s. 19.

aramak ve intikamlarını almak amacıyla girişilen bir takım siyasi olayların nirengi noktası olmuştur.[87]

Şiiler, hilafetin Hz. Ali'nin hakkı olduğuna inanırlar. Delil olarak zikredilen hadisler "*Ali benim kardeşimdir, vasimdir, halifemdir*" mealindedir. Ayrıca Hz. Peygamberin veda hutbesinde minberin sağ tarafında duran Ali'nin elini kaldırarak, "*Ben kimin mevlası isem, Ali onun mevlasıdır*" dediğini ve buradaki "Mevla" kelimesinin de hilafet ve emirlik anlamı taşıdığını ileri sürerler.

Yine Şii geleneğinde, *'Hz. Peygamber son döneminde yazmak istediği, ama vazgeçtiği vasiyetini yazsaydı, Hz Ali'yi halife tayin edecekti'* şeklinde bir inanç mevcuttur. Resulullah'ın hastalığının son demleridir. Ateşi yüksektir, yüzüne su serpmek için su ve yanında bir kalem ister, bir şeyler yazdıracağını söyler. Hanımları getirmek isterler, huzurundaki sahabe arasında tartışma olur. Peygamber vazgeçer. Hz. Ömer'in bu konuşma sırasında "*Hastalık Resulullah'ın bütün duygularını kaplamış; elimizde Kur'an Allah'ın kitabı bize yeter*" dediği söylenmiştir.[88]

Bu delillerle beraber birçok delile dayanan Şiiler İmametin ilahi bir hak olarak Hz. Ali ve nesline has edilmiş olduğuna inanırlar. İslam toplumunu yönetme hakkının Ali'ye ve onun soyundan gelenlere ait olduğu görüşü, tam anlamıyla siyasi bir mahiyet arz eden ilk Arap Şiiliğinin en belirgin özelliğidir. Bugün Şii bir imama sahip olan Yemen'deki Zeydiler arasında ve inanç itibariyle Sünnilere çok yakın olmakla beraber Ali'nin soyundan gelen biri tarafından yönetilen Fas'ta bu ilk Arap Şiiliğin geride bırakmış olduğu izleri görmek mümkündür. Her ne kadar 8. ve 9. yüzyıllarda gelişecek olan dogmatik aşırılık bazı Şii fırkaları arasında görülse de, dini nitelikte bir hayranlığı ve bir takım siyasi şekilleri içeren bir tutumun Hz. Ali için takıldığını gösteren kuvvetli belirtirler bulunmaktadır" .[89]

---

[87] ÖZBİLGİNÇ, **a.g.e.,** s. 21.

[88] Sahih Muslim, Bab terk El Vassiya, 3. Cilt, s 69; EL-İmam EL-Buhari, EL-Cami EL-Sahih (Sahih El Buhari), Dar Tavk EL-Necat yayınevi, Bab Kitabat El İlm,1. cilt, s. 36; Bab Kavlul Mariz Kumu Anni, 2. Cilt, s. 156; Bab Maraz Ennebi ve Vefatuhu, 6. Cilt, s. 11.

[89] Nevzat KÖSEOĞLU; **Şia'da Egemenlik Anlayışı ve Tarihsel Gelişmeler**, Türk Yurdu Dergisi, Sayı 462. (Nisan-Mayıs), 1997, Ankara, s. 8–13.

Bu çalışmada kast ettiğimiz Şiiler, günümüzde dünya Şiilerinin büyük çoğunluğunu oluşturan "Caferi" ya da " İmamiye" fırkasıdır. Söz konusu Şii inancında Hz. Ali'den sonra gelen 11 imamın varlığı kabul edilmektedir. Son imamın kaybolduğu ve Müslüman toplumu zulümden ve adil olmayan yönetimden kurtarmak amacıyla tekrar döneceği inancı mevcuttur. Şii inancında son imam El Mehdi olarak adlandırılmaktadır.[90]

Şiilik, pek çok kola ayrılarak ve büyük değişiklikler geçirerek günümüze kadar uzanmış bir fırkadır. Şiiliğin en karakteristik özelliğini "*İmamet meselesi*" teşkil eder. İmamet meselesi, Şia'nın kendine has diğer görüşlerinin oluşması için çekirdek görevi görmüştür. İmamet meselesini çıkarttığınız zaman, Şiilikten pek söz edilememektedir.

Şiiler, İmam'ın ilahi yetkilere sahip olduğunu düşünmüştür. Şiilikte imamet, devlet başkanlığı itikadi bir konudur. Sünniliğe göre, imamet itikadi değil, hukuki ve siyasi bir kurumdur. Hariciler ise bir hükümetin gerekliliğine inanmamışlardır. Bu tasnif hemen hemen bütün fıkıh ve akait kitaplarında doğrulanmaktadır.

Şii fırkaları arasında müşterek nokta İmamet esasıdır. Düşüncelerine göre Cenabı Hak Hz. Peygamber'i İslam dinini yaymak için göndermiş, o da peygamberlik görevini yerine getirerek 23 sene süreyle Allah'ın dinini neşretmiştir. Bu süre zarfında gerçekleştirilen ıslah hareketlerinin O'nun ölümü ile ortadan kalkması Allah'ın hikmetine uygun düşmezdi. Bu sebeple Hz. Peygamber'in faaliyetlerinin boşa gitmemesi ve devam etmesi için nübüvvetle eş değer olan bir imamet müessesesi gereklidir. Bütün zamanlar boyunca, Hz. Peygamber adına dini konulara çözüm getirecek ve İslam ümmetini yönetecek bir imama zaruri olarak ihtiyaç vardır. Bu imamın Hz. Peygamberin neslinden olması gerekir. İmamlar Hz. Peygamberin ilminin hamileri ve onun gibi masum kimselerdir. Aksi halde onların sözlerine itimat edilmez.[91]

Şiilik kendi arasında üç ana mezhebe (veya kola) ayrılmış durumdadır. Bunlar nispeten daha az taraftarı olan Zeydiye ve İsmailiye ile İran'da hâkim

---

[90] Taha AKYOL, **Hariciler ve Hizbullah**, Doğan Kitapçılık, İstanbul, 2000, s. 19.
[91] ÖZBİLGİNÇ, **a.g.e.,** s. 25.

konumda olan ve diğer ülkelerde de (Örneğin; Azerbaycan, Irak…) en yaygın Şii mezhebi olarak bilinen Caferiye'dir. Zaten Caferiye mensupları çoğunlukta olduğu için, günümüzde Şii denilince de genellikle akla ilk olarak gelen bu mezheptir. Caferiye veya diğer adıyla Caferiler, Hz. Muhammed soyundan olmak üzere Ali ile başlayarak devam eden On iki İmam'a, dolayısıyla İmamiyye doktrinine inanan kimselerdir. Mezhep adını, Altıncı İmam Caferüs-Sadık'tan almaktadır.[92]

Günümüzde İslam dünyasının muhtelif yerlerinde Şii mevcudu hakkında kesin bir istatistik bulunmamasına rağmen %10 üzerinde tahmin edilmektedir. Dünyadaki bir milyar üç yüz milyon Müslüman nüfusun yaklaşık yüz otuz milyonunu İslam dininin Şii mezhebinin mensupları oluşturmaktadır.[93] Ancak El-Saig UNİSCO'nun 2004 yılında yaptığı bir istatistiğe dayanarak Şii nüfusun 350 Milyon civarında olduğunu söylemektedir. Bu nüfusun büyük çoğunluğu (yaklaşık 300 milyona aşkın) Endonezya ve Hindistan'dan başlayarak Lübnan arasındaki bölgede yaşamaktadır.[94]

1.5. Şİİ MERCİİLİĞİ

1.5.1. Şİİ Merciiliğinin Konumu

Şii cemaatinin genel yapısı Hz. Peygamber ve İmamet inancına dayanmaktadır. Bu inanç ya da teoriye göre Müslümanların velayeti (liderliği), Hz. Peygamberden sonra Ehli Beyit'ten olan On İki İmam'da kısıtlı olmaktadır. İmamet, peygamber ve resuller harekâtının uzantısı olduğu için bir mevki ve hak olarak aynen peygamberlerde olduğu gibi ancak Allahütealâ tarafından direk tayin edilir, ya da dolaylı olarak Vasi veya imamlar gibi Vesayet teorisine dayanarak bir peygamber tarafından Vasi ya da İmam

[92] EL-SAİG, **a.g.e.,** s. 41-51.
[93] Hasan ONAT, **Yirminci Asırda Şiilik ve İran İslam Devrimi**, kamu Hizmetler Araştırma Vakfı, Ankara, 1996, s. 4.
[94] EL-SAİG, **a.g.e.,** s. 77.

olarak bir toplumun liderliğine atanır.[95] Nitekim Hz. Peygamber Hz. Ali'yi kendisinden sonra Müslümanların İmamı ve lideri olarak atamıştır. Keza Hz. Ali'den sonra diğer 11 İmamı da Hz. Peygamber atamıştır. Peygamberlikte olduğu gibi İmamet'e atanan insanın da üstün ilahi kâmillik ve takva sahibi olması gerekir. Bu üstün takva ve kâmilliklere mutlak masumiyet yani hatasızlık denilmektedir. Masumluk sadece Peygamber ve İmamların kendi yaşamı ile ilgili kalmamaktadır. Topluma yönelik üzerine düşen liderlik görevinin yanı sıra toplumun hak ve hukukunun birlikte insanların görevleri ve Veli'ye itaat etmedeki mutlak masumiyet gerekmektedir; Veli olan İmam toplumu oluşturan bireylerin her birinin kendisinden daha önemli ve her şeylerinde mutlak yetkiye sahiptir. Nitekim Kuran-ı Kerim'de Maide suresinin 55. ayeti böyle buyurmaktadır.[96]

Şiiler, fikrî, toplumsal ve kültürel konularında İmama müracaat etmiş ve onun tavsiyelerinden hareketle işlerini yapmışlardır. Yani dinî müessesenin piramidinin zirvesini imam temsil etmiştir. Şii mezhebine bağlı Müslümanlar, döneminde tek bir imamın varlığına inandıkları için görüşlerine itiraz etmez, onu tartışmaz, görevlerine karışmaz ve onunla ortak olmayı bile düşünmezlerdi.[97]

Şiiler, kendilerini dünyevi ve ruhani olarak yöneten ve yönlendiren Hz. Peygamber'den sonra 12 İmama tabi olmuştur. 12 İmamın olmadığı bir dönemde onların temsilcileri olarak din adamları olan Mercilere tabi olmuşlardır.[98] Nitekim Mercii olarak adlandırılan bu din adamlarının itaatini, taklidini ve onlara bağlı olma yönünde Şiiler birçok ayet-i kerime ve hadise dayanarak Mercilerin üstün konumunu korumaktadırlar[99]. Ancak bir âlimin merci olabilmesinde bilgili olması da yeterli değildir. Nitekim Müçtehit'lik

---

[95] Muhammed Bin Ali Bin Babeveyh ESSADUK, **Kemaluddin Ve Temamul Nime**, Muessestul Neşr EL-İslami, Kum, 2009, s. 9.
[96] EL-HEKİM, **a.g.e.,** Cilt 2, s 19.
[97] Hüseyin EL-ŞAMİ, **EL-Merciye EL-Dinîye Min EL-Zat İla EL-Muassasa**, Beyrut, 2003, s. 33.
[98] EL-Hullani Camii İmamı ve İrak İslami Yüksek Konseyi'inden Milletvekili **Muhammed Muhammed EL- Haydari ile Görşme**, 18. 09. 2008.
[99] Taklit olgusunun detayları için bakınız: Hasan EL-Nuri EL-HEMEDANİ, **Mesail Min EL-İctihad ve EL-Taklid ve Manasib EL-Fakih,** İkinci baskı, Mekteb EL-İlam EL-İslami Yayınları, Kum, 1996; Adil RAUF, **Sinaatul Ukul**, Birinci Baskı, EL-Merkez EL-İraki Lil İlam Ve EL-Dirasat Yayınları, Beyrut, 2007.

mertebesine gelen din adamı, ibadet ve diğer işlerde fetva almak için insanlar tarafından müracaat edilirse Merci sayılır.

Şiiler, birçok ayet-i kerime ve hadise dayanarak Mercilerin üstün konumunu korumakla mezhebe özel taklit olgusunu ortaya atmışlardır. Taklit, şeriat ahkâmından bilgisi olmayan insanların ibadet ve diğer işlerinde şeriatın hükümlerine uygun, din hükümlerinden taviz vermeyen ve her hangi bir devlet veya siyasî bir otoriteye bağlı kalmadan karar veren din adamlarından birine müracaat etmektir. Bu kimseler kendisini sırf insanlara göstermek, bir şeyi icat etmek, meşhur olmak, maddi kazançlar elde etmek niyetini taşımayan müçtehitlerdir. Şunu da hemen belirtmeliyiz ki Şii Mercilerin fetva ve bilgi karşısında ücret alması yasak ve haram sayılır.[100] Başka bir ifadeyle Şii Mercileri, herhangi bir konuda tutum veya görüş beyan etmeleri halinde bir getiri ya da karşılık beklememektedirler. Onlar "*sadece Allah rızası için, insanların iyiliği için çalışmaktadırlar*".[101]

Şiilikte "*Mercilik*" "*Merci*" kavramı, dinin kurallarına uygun, inanç ağırlıklı olarak bütün bilim alanlarında uzman konumuna gelen kişi anlamındadır. Dolayısıyla Merci, hangi şeriat hükmünün doğru olup olmadığını herkesten çok daha iyi bilen kişi konumuna gelmiş, toplumun ona "*Rucu*" yönelip fikirlerini doğru bulup takip etmeleri (taklit etmek)[102] gerektiğini düşünmektedir. Merci, uzmanlık alanında gösterdiği başarılar ve ortaya koyduğu yeni içtihatlar sayesinde halkın saygısını ve güvenini kazanmış olur. Çünkü bu normlar sayasında gözlemcinin varlığında ve yokluğunda Tanrı insanlardan yapmalarını istediği davranışlarını kontrol altına alınır. Bununla birlikte bu normlar, Allah'ın rızasını kazanmak isteyen kulun davranışlarını doğru yöne yönlendirir. Bu yüzden insanlar merci olan kişiyi ülkü bir mahlûk saymaktadır.[103]

Büyük Ayetullah Muhammed Hüseyin Fazlullah'a göre Merci İslam'ın kurallarına aykırı sayılan çağdaş davranışlara karşı sağlam bir şekilde ayakta

---

[100] EL-ŞAMİ, **a.g.e.,** s. 33.
[101] EL-Hullani Camii İmamı ve İrak İslami Yüksek Konseyi'inden Milletvekili **Muhammed Muhammed EL- Haydari ile Görşme**, 18. 09. 2008.
[102] EL-HEMEDANİ, **a.g.e.**
[103] EL-Hullani Camii İmamı ve Irak İslami Yüksek Konseyi'inden Milletvekili **Muhammed Muhammed EL- Haydari ile Görşme**, 18. 09. 2008.

durabilmek ve İslam'ın gerçeğini mükemmel bir şekilde ortaya koymak için bütün bu temel ilkeler arasında sıkı bir bağ ortaya koymaktadır. Bununla birlikte İslam'ın çeşitli oluşumlarının arasındaki engellerinin kaldırılmasını ve etkisiz hale getirilmesini hedeflemektedir. Yine Fazlullah'a göre, Merci piramidin zirvesi değil, insanlar bu Merci'den emir alma ve emri yerine getirme düşüncesinden kurtulmalıdır. Ayrıca Mercilik müessesi yüzyıllarca devam eden geleneksel Havza niteliğinden ayrı tutulmalıdır. Çünkü Mercilik müessesesi fakih, âlim ve diğer din adamlarının toplandığı bir müessese değildir. Mercilik, dünyada yaşanılan kültürel, siyasal ve toplumsal gelişmelerin karşısında oluşan hayatın zorluklarını basitleştirmek ve sağlam bir şekilde uygun çözümleri bulmak için İslam dininin çerçevesinde insanları yönlendirmektir.

Peygamber ve İmamların konumundan kaynaklanan bu durum şartlara haiz Mercilere büyük yetkiler vermiştir. Bu yetkiler İmamın esas görevlerini de kapsamaktadır: Müslümanlara "*Velayet*", Allah'ın dinini bildirmek ve insanlığa dini taşımakla öğretilerini ulaştırmak "*Fetva vermek*", uyuşmazlıkları çözmekle anlaşmazlıklara çözüm getirmek "*Kadılık-Hâkimlik*".

Merci, İslam'ın büyük hedeflerini gerçekleştirmek için sahada bulunan bütün İslamî unsurları hareket ettirmede ve yönlendirme de büyük bir sorumluluk üstlenmektedir.[104]

Modern Irak'ta medreselerin başına Muhsin El Hekim ve Muhammet Bakır El Sadr geçtikten sonra Merciliğin rolü eskisine nazaran daha da artmıştır. Necef'te bulunan büyük Mercilik günümüzdeki Irak'ın siyasetinde de önemli bir rol oynamaktadır; bu siyasetin temel ilkelerini kurmuş, destek vermiş ve gelişmelerini yakından takip etmiştir. Dolayısıyla Mercilik, Irak'ın yeniden yapılanmasında büyük rol oynamaktadır.[105]

"*Ehli Beyit tarihine bakıldığında her zaman siyasi anlamda olmasa da kendileri liderlik ya da mercilik rolünü üstlenmişlerdir. Oniki İmam önderliğinde gelişen bu sistem giderek büyümüş Şii bireylerin yaşamının tüm*

---

[104] Nasir EL-ESET, **Semahat EL-Ellama EL-Seyit Muhammed Hüseyin Fadlıllah**, 2 Aralık 2002, EL-Sefir Gazetesi, Beyrut, http://www.bintjbeil.com/articles/ar/021202_fadlallah.html, 24.09.2009.

[105] Hamit EL-HAFFAF, **EL-Nusus EL-Sadira An Samahat EL-seyit EL-Sistani Fi El-Mesele El-İrakiye**, EL -Muarih EL-Arabi Yayınları, Beyrut, 2007, s. 5.

yönlerini kapsayarak bu güne gelmiş ve on ikinci İmamın gizlenişinden sonra gayet mükemmel ve etkili olmuştur".

Şiiliğin ilk çağlarında İmamlar kendileri sistemin başına oturarak toplumu yönetmiş; toplumsal, ekonomik ve politik yönleri ile sistemi oturtmuşlardır. Mercilik sisteminin temellerini atan İmamlardan sonuncudan önceki üç İmam olmuştur. Bunlar son İmamın önceden gizleneceğini belirterek toplumu gizleniş çağına hazırlamışlardır, artık İmamların olmayacağı bir asırda müritlerin kimden emir alacak, kime tabi kalacak, inançlarını nasıl yaşayacaklarını ve ne tür bir siyasi sistem içerisinde yaşayacaklarının temellerini oluşturmuşlardır.

Şii dünyasında önemli yere sahip olan Mercilik, teorik anlamda hemen hemen devletle aynı konuma sahiptir. Velayet El Fakih teorisi dışında Mercilik, Müslüman sistemini oluşturan devlet siyasi oluşumdan sonra ikinci önemi taşımaktadır. El Hekim'in belirttiği üzere devlet zayıfladığı veya çöktüğü zaman Mercilik oluşan boşluğu kapatır ve yönetimi ele alır ya da destekler. Nitekim Merciliğin kutsal konumu Şiilerce devletten üstündür, devletin yokluğunda Mercilik devletin görevini yapar hatta Velayet El Fakih teorisindeki genel velayet konumuna geçen fakih ya da din adamı mutlak yönetici olarak devleti yönetir.[106] Bunun yanı sıra devletin meşruluğuna inanılmadığı zaman Mercilik aynı konuma gelir. Devletin meşruluğu söz konusu olmasa bile devletin kapatamadığı bazı yönleri kendi kapatmaya çalışmaktadır. Nitekim toplumun bazı ihtiyaçlarını Mercilik karşılamaktadır. Örneğin yurtiçinde tedavisi olmayan bir vatandaşı tedavi olmak üzere parasal ihtiyacını karşılayarak yurtdışına gönderdiğine bire bir şahit olunmuştur.[107]

1.5.2. Şii Merciliğin Görevleri

Ulemanın kendine görev edindiği alanlar diğer Müslüman mezheplerinden pek fazla değişiklik göstermemektedir. Bu görevlerin ana

[106] EL-HEKİM, **a.g.e.,** Cilt 2, s. 25.
[107] 17 Eylül 2008'de yazarın saha çalışmasındaki gözlemleri.

hatlarını fetva verme, kadılık ve velayet oluşturmaktadır.[108] Merciliğin üstlendiği bu görevler Şii inancına göre Hz. Peygamber ve On İki İmamların görevlerinin aynısıdır. Nitekim Mercilik, Peygamberlik ve İmamlık makamlarının uzantısından başka bir şey değildir.[109] Adı geçen görevlerin başında fetva vermek gelmektedir, şayet fetva vermeyi genel anlamında alırsak siyasi görüş dâhil olmak üzere, bir bağlamda diğer görevleri de kapsayabilir.[110] Muhammed Bakır El Hekimin açıklamasına göre "*Fetva verme, Müslümanlığı tüm hüküm, mefhuma ve akait ile anlama ve koruma. Evrenle birlikte tarihle hayata bakışı, İslami sünnetle ahlak, ilahi risaleleri tüm manasıyla anlama ve yayma, Allah'ın ayetlerini tilavet etmekle koruma, İnsanları hidayetle doğruluk ve hakka davet etme ve insanlığı karanlıktan aydınlığa çıkarma İslam dinini ve şeriatını beyan edip İnsanlığa bildirmektir*"[111]. Bu görevlere kanıt olarak Şii uleması Kuran'dan bazı ayetlere dayanmaktadırlar. *"Ümmîler arasında, kendilerinden bir resûl beas eden (görevlendiren) O'dur. Onlara, O'nun (Allah'ın) âyetlerini okur, onları tezkiye eder (nefslerini temizler), onlara Kitab'ı (Kur'ân-ı Kerim'i) ve hikmeti öğretir. Ve daha önce (Allah'a ulaşmayı dilemeden evvel) elbette onlar, sadece açık bir dalâlet içinde idiler".*[112]

Bir başka ayet şöyle demektedir: "*Biz, içinde doğruya rehberlik ve nur olduğu halde Tevrat'ı indirdik. Kendilerini (Allah'a) vermiş peygamberler onunla yahudilere hükmederlerdi. Allah'ın Kitab'ını korumaları kendilerinden istendiği için Rablerine teslim olmuş zâhidler ve bilginler de (onunla hükmederlerdi). Hepsi ona (hak olduğuna) şahitlerdi. Şu halde (Ey yahudiler ve hâkimler!) İnsanlardan korkmayın, benden korkun. Ayetlerimi az bir bedel karşılığında satmayın. Kim Allah'ın indirdiği (hükümler) ile hükmetmezse işte onlar kâfirlerin ta kendileridir".*[113]

---

[108] Sistani'nin Kerbela Temsilcisi ve Hz. Abbas Türbesinin **İmamı Ahmet EL-Safi ile Görüşme**, 08. 09. 2008.
[109] Sistani'nin Kerbela Temsilcisi ve Hz. Abbas Türbesinin **İmamı Ahmet EL-Safi ile Görüşme**, 08. 09. 2008.
[110] EL-Hullani Camii İmamı ve İrak İslami Yüksek Konseyi'inden Milletvekili **Muhammed Muhammed EL- Haydari ile Görşme**, 18. 09. 2008.
[111] EL-HEKİM, **a.g.e.,** Cilt 2, s. 25.
[112] KURAN-I KERİM, Cuma Suresi, 2. Ayet.
[113] KURAN-I KERİM, Maide Suresi, 44. Ayet.

1.5.2.1. Fetva Verme

Şiilere göre On iki İmam fetva verme ve dinin öğretilerini bildirmekte iki çizgi üzerinde yoğunlaşmışlardır. İmamlardan sonraki dönemlerde müçtehitler de aynı çizgilere devam etmişlerdir:

- Müçtehit, ulema ve muhaddisleri terbiye etmekle kabiliyetli ve becerikli buldukları bazı öğrencilerini özenle yetiştirmişlerdir. Bu öğrenciler zamanla mezheple birlikte Müslüman dünyasında üstün ulema ve müçtehitler konumuna gelmişlerdir.
- Fetva vermeye yöneltme. "*On iki İmam, bilim, fazilet ve kabiliyetli buldukları bazı yakınlarını özellikle fetva vermeye yönlendirmiş ve onlardan müritlerine hadislerini ve bilgilerini aktarmalarını istemişlerdir. On iki İmam onları sadece Şiiler arasında fetvaya yönlendirmekle yetinmeyip tüm Müslüman dünyasında Müslüman toplumunu oluşturan birer birey olarak toplumda normal görevlerini yerine getirmelerini isteyerek diğer Müslümanlara fevta vermeye de yönlendirmişlerdir*".[114]
- Müçtehitlere yönlendirme. Şiiler başta olmak üzere tüm Müslümanları bu müçtehit ve bilgin adamlara yönlendirerek Müslüman topluluğunu birleştirme, hayatı düzene kavuşturma ve geliştirmeyi amaçlamaktadır.

1.5.2.2. Yargı (Kadılık)

Yargı, karmaşık bir konu olmakla beraber insan hayatında çok önemli rol oynamaktadır. "*Nitekim hasım olan her iki taraf çoğu zaman kendini haklı bulur. Bazen yargı kararı doğru olmayıp suçluyu suçsuz gösterir ve haklının aleyhinde karar verebilir, çaresizlikten haklı taraf yanlış hükmün karşısında sessiz kalır. Dolayısıyla Kuran yargıya teslim olma ve yargıyı kabul etmeyi imana bağlıyor. Keza Hz. Peygamber kendisi ve müslümanlar arasında görevine dair ihtiyatlı olmuştur*".

[114] EL-HEKİM, **a.g.e.,** Cilt 2, s. 29.

Yargı makamındaki boşlukları doldurmak isteyen Şiilerin önündeki en önemli etken yargının iktidara bağlı olması idi. Nitekim İslamiyet'te kadılık makamı devletin üstüne düşen bir görev olduğundan kadı devlet tarafından atanmakladır. Dolayısıyla kadılık fetva vermekten ayrılmaktadır. Başka bir ifade ile yarı yetkisini devletten alan ve halife tarafından atanan bir kamu göreviyken fetva genel olarak ulema ve muhaddisler tarafından verilmektedir.

Yargıda ikinci sorun uygulama yetkisi olmuştur. Bu da ilk sorunla bağlantılıdır. Yani yargıç kararı verdikten sonra yetkililer hükmü uygular. Taraflar hükmü kabul etmediği takdirde zorla uygulama yetkisi olan polis ve jandarma gibi devlet birimleridir. İşte sorun Şii İmam ve müçtehitlerin böyle bir yetkisi olmamasıdır. Bu sorunu aşmak için Şii İmam ve müçtehitler bazı yollara başvurmuşlardır:

1."*Zalimler ve haksız halife ya da iktidar*" olarak gördükleri devlet tarafından atanan yargıçlara başvuranları dışlamak. Nitekim Şiilerce haksız olarak iktidarda olan birinin atadığı yargıcın verdiği hüküm de geçersizdir.[115] Şiilerin bu tezi iki fikre dayanmaktadır:

A.Kadılık ilahi bir makam olduğundan Tanrı tarafından yetkili kılınmayan hiçbir insan bu makamı hak etmez. Dolayısıyla ruhani ve ilmi bir makam olan kadılık makamında kadı olan bir insan doğru hüküm verse bile hükmü geçersiz sayılır, çünkü bu makam ancak Allah'ın izni ile doldurulabilir.[116]

B."*Zalimler ve haksız halife ya da iktidar*" tarafından atanan yargıçlara başvurmak onların iktidarını onaylamak anlamında olduğundan atadıkları yargıçlara kesinlikle başvurma ve hüküm isteme yasak kılınmıştır.[117] Delil olarak şu ayet gösterilmektedir: "*Sana indirilene ve senden önce indirilenlere inandıklarını ileri sürenleri görmedin mi? Tâğut'a inanmamaları kendilerine emrolunduğu halde, Tâğut'un önünde muhakemeleşmek istiyorlar. Hâlbuki şeytan onları büsbütün saptırmak istiyor".*[118]

---

[115] EL-HEKİM, **a.g.e.,** Cilt 2, s. 35.
[116] TİBNEEN, **Minaret Cebel Amil**, , http://www.tibneen.com/islamgov2.aspx, 26.09.2009.
[117]EL-HEKİM, **a.g.e.,** Cilt 2, s. 37.
[118] KURA-I KERİM, Nisa Süresi, 60. Ayet.

2.On iki İmam ve sonradan müçtehitler, devlet birimlerindeki yolsuzluklar, devlet makamlarını kötüye kullanma, devletin zaafları ve topluma karşı zulmünden yararlanarak devlete alternatif olarak kendilerini göstermişlerdir.
3.Yargıcı seçmekte biraz gevşek ve nispeten etkili bir yol çizmişlerdir. Yargı için başvuran hasımlar tarafından seçilecek bir yargıca yönlendiren İmam ve ya müçtehitler hüküm verilince iki tarafda kendi seçtikleri yargıcın kararını uygulamak zorunda kalmalarını sağlamaktaydı. Nitekim yargıcı seçen hasımlar önceden hükme uyma şartını kabul ediyorlardır.
4.Yargıcın ve yargının şartlarını ve özelliklerini açık ve net olarak belirtme.

1.5.2.3. Velayet

Velayet ya da İmamet İslamiyet'te en önemli makam ve Müslüman piramidinin zirvesidir.[119] Bu makam diğer iki mercilik görevi olan 'fetva vermek'le 'yargıçlığı' da kapsamaktadır.

Velayetin müçtehitler tarafından doldurulmasını onaylayan hadislerin az olması müçtehitleri çelişkiye düşürmüştür. Araştırmacılara göre, hadislerde velayet makamının sadece Ehl-i Beyit İmamlarına mahsus olması, ileride bu hadislere dayanarak zalim ve haksız kişilerin velayet makamını ele geçirmesini önlemek içindir.[120] Ancak Velayet İlahi bir makam olduğundan hiçbir zaman boş kalmamalıdır. Nitekim insanların ibadetlerinde ve günlük hayatın tüm yönlerinde önderlik eden birilerinin Tanrı tarafından seçilmesi gerekmektedir.[121] Şayet peygamber İmamların zamanında kendileri varken, olmadıkları zamanlarda kendilerine en yakın olan ve çizgilerinde giden ulemanın olması gerekmektedir.[122] Çünkü bu makam boş bırakılırsa yeryüzünde fesat çoğalır ve kötülük iyiliği bastırır. Oysa Allahu Teâlâ

[119] ESSADUK, **a.g.e.,** s. 4.
[120] EL-HEKİM, **a.g.e.,** Cilt 2, s.40.
[121]Muhammed Bin EL-Hasan ETTUSİ, **Kitabul Gaybe**.
[122] ESSADUK, **a.g.e.,** s. 484.

insanları yeryüzünü şenlendirmek ve imar etmek için yaratıp peygamber ve evliyaları göndermiştir.[123]

Müçtehitlerin velayeti ve Şii cemaatinin müçtehitleri taklit etme zorunluluğu meselesinde Şiilerin en belirgin dayanağı 12. İmam Muhammed El-Mehdi'ye mensup olan hadiste şöyle denilmektedir: *"Meydana gelen olaylarda bizim hadislerimizi rivayet edenlere dönün, muhakkaktır ki onlar üzerinizde olan argümanlarımdır(kanıtlarımdır) ben de Allah'ın argümanıyım".*[124] İşte Şiiler bu ve benzeri hadislere dayanarak ilerde değineceğimiz şartlara uygun olan müçtehitlere itaat etme zorunluluğunu söylemektedirler. Müçtehitlere itaat etme zorunluluğunda birleşen Şiiler itaatin detaylarında ayrılmışlardır. Başka bir ifade ile kimi Genel Velayet kimisi Özel Velayet diyerek, Velayet'i hayatın bazı kısımlarının ya da tamamının içine alma konusunda ayrılmışlardır.[125]

1.5.2.4. İyiliğe Yönlendirme

Mercilik, insanları terbiye etmekle onların davranışlarını ve toplumsal hayatlarını en iyi seviyeye yükseltmekle kendini yükümlü bulmaktadır. Tekil veya çoğul olarak insanları denetleme, kötülüklerden sakındırma ve iyiliğe yönlendirmekle yükümlü olan Mercilik, "*Allah'ın insanlara verdiği yeryüzü hâkimiyetini doğrulara yönlendirerek ve idare ederek onları Allah'ın kıldığı hak yol olan İslam öğretilerinden sapmamaları için her türlü önlemleri alma ve sapmalara karşı koymakla yükümlüdür*".[126]

---

[123]Bu bağlamda bir Çok Ayet Var Bkz: KURANİ KERİM, Bakara Süresi, 30. Ayet; KURANİ KERİM, Hud Süresi, 61. Ayet; KURANİ KERİM, El-Araf Süresi, 56. Ayet,
[124] ESSADUK, **a.g.e.,** s. 484.
[125]Hasan EL-Seyit İzzettin BAHRULULUM, **Cedeliyet EL-Siyokratiye ve EL-Dimokratiye**, Dar EL-Zehra Yayınları, Necef, 2006, S 385.
[126] EL-HEKİM, **a.g.e.,** Cilt 2, s. 42.

1.5.3. Merci Seçme Metodu

Şii Merciliği ile toplum ilişkisinin Şii dünyasında hayatın düzenini sağlayan ana unsur olduğunu söyleyebiliriz. Merci, sistemin ekseni olurken; toplum, bu eksenin etrafında dönen ve zemini oluşturan bireyler konumundadır.[127] Ancak yukarda da değindiğimiz gibi merci bazen belli alanlarda önder olurken bazen hayatın her bir detayını kapsayan ve itaati gereken önder konumunda olur. Başka bir ifade ile bazen Merci kadılık ve anlaşmazlıkları çözmekle yetkiliyken bazen sadece dini bilgiler kapsamında fetva vermekle yetinir. Bazen de toplum politik, ekonomik ve toplumsal olarak hayatın tüm yönleri ile Merci'e döner ve ona tam anlamıyla bağlı olur ve itaat eder.

Aynı anda birden fazla müçtehidin bulunması halinde Merciler arasında önderlik rolü kendiliğinden paylaşılmış olabilir.[128] Fıkıh ve fetva üzerinden bir müçtehit Merci olurken siyasi anlamda bir başka müçtehit olabilir. Böyle bir durumda Şiiler en bilgin müçtehidi Yüce Merci (en büyük merci) olarak seçmekte hemfikirler.[129]

Merci'i seçmek gayet karmaşık bir konudur. Müçtehitler, seçimi kolaylaştırıp ve hak edenin seçilmesini sağlamak amacıyla Merci seçimini hayat akışına bırakarak halk tarafından zamanla seçilme metodunu bulmuşlardır. Buna göre taklit ve itaat zorunda olan toplumun bireyleri kendilerinden hangi müçtehidin daha bilgin ve Mercilik şartlarına daha uygun olduğunu araştırmakla yükümlüdür. Bu metot sayesinde seçilen Merci meşruluk kazanır ve diğerlerince itiraz edilmez. Toplumu seçime yönlendiren sebepse daha önce de bahis ettiğimiz gibi mezhebin bir özelliği olan taklit sayesinde gerçekleşmektedir. Nitekim Şiilerce bir insanın yaptığı amel, ibadet ve günlük hayattaki her şey bir Merci'i taklit etmeksizin doğru olmaz ve Tanrı huzurunda kabul görmez.

---

[127] Sistani'nin Kerbela Temsilcisi ve Hz. Abbas Türbesinin **İmamı Ahmet EL-Safi ile Görüşme**, 08. 09. 2008.
[128] EL-Hullani Camii İmamı ve İrak İslami Yüksek Konseyi'inden Milletvekili **Muhammed Muhammed EL- Haydari ile Görşme**, 18. 09. 2008.
[129]EL-HEKİM, **a.g.e.,** Cilt 2, s. 60-71.

Merci seçip taklitle yükümlü olan bireylerin seçim işini kolaylaştırmak için kendi güvendiği deneyimli insanlardan yardım isteyebilir. Bir başka ifadeyle bireylerin bire bir tanıdığı ve takvalı, dindar, bilgilerine güvenilen insanlardan sorarak yola çıkmak metodu ile Merci seçilir. Ancak her halükarda asıl sorumluluğu taşıyan bireydir, dolayısıyla müçtehitler, toplumun seçimde çok dikkatli olmasına önem göstermektedirler. Bireylerin, kişisel çıkar, bölgesel ve subjektif gibi herhangi bir durumun etkisi altında kalmadan ve yukarıda bahis edilen Merci koşulları çerçevesinde seçim yapmalarını öğretmektedirler. Nitekim tüm Şii müçtehitler, bu koşullara aykırı olan bir seçimin geçersiz olduğunu ve taklidin anlamsız olduğunu vurgulamaktadırlar. Müçtehitlere göre koşullara uyulmayan seçimler aşağıdaki durumlara yol açmaktadır:

1. Merci seçmekte, hangi müçtehidin koşullara uygun olup olmadığını seçmek mecburiyetinde olan bireylerin kanat ve fikir farklılıkları ve seçimde kullandıkları farklı metotlar ile etkilendikleri faktörlere göre seçim yaptıklarından, Şii dünyasında birden fazla Merci'in meydana çıkmasına yol açmaktadır. Bunun yanı sıra Müçtehitler, uygulanmakta olan bu seçim metodunun toplumun sapmamasında ve merci'e itaat etmekte en etkili ve başarılı yöntem olduğunu söylemektedirler. Yine müçtehitlere göre, bu yöntem kendi aralarında adil rekabeti sağlayarak müçtehitleri mükemmelliğe yönlendirip Mercilik şartlarına haiz olmalarını sağlamaktadır. Çünkü en bilgin ve en iyiyi taklit etmek zorunludur.

2. İkinci metot Genel Merciler fenomeni oluşmasına yol açmıştır. Başka bir ifade ile dünya genelinde yaşayan Şiiler nerede yaşadıklarına veya ırklarına bakmaksızın uzun süre bilginlik ve tecrübelere en iyi olarak bilinen bir Merci'i taklit etmektedir. İşte bu durum Şii cemaatinin en güçlü noktalarından biri olarak bilinmektedir. Bir başka ifadeyle Necef'teki Sistani, İstanbul veya Hindistan'da bulunan Şiileri yönetme potansiyeline sahiptir. Aynı yöntem, belli bir bölge veya ülkeye özgü olarak belli faktörlerin etkisinden yerel veya bölgesel mercilerin ortaya çıkmasına yol açmaktadır.

3. Bu durum, Merciliğin yenilenmesi ve asırlar boyu gelişmesine yol açan bir yöntem olmuştur. Mercilik, belli bir bölge veya ülkede sabit kalma ihtiyacı

duymadığı için kendisine Şii dünyasında gelişen olaylar karşısında gayet gevşek bir konum yaratmış ve gelişen politik, ekonomik ve toplumsal durumlar karşısında çözüm bulup kendini idame ettirmiş ve önderliğini sürdürmesini sağlamıştır.

4. Halkın seçimine bırakma metodu aynı anda birden fazla Merci bulunmasına yol açmış ve fıkıh ve fetva üzerinden bir müçtehit Merci olurken siyasi ya da toplumsal açıdan bir başka müçtehit merci olabilir. Nitekim kişisel ya da sübjektif nedenlerden dolayı bazı müçtehitler bilimsel açıdan üstün performans sergilerken bir başkası fıkıhta aynı durumu sergiler, bir üçüncüsü ise politikada ya da başka bir alanda üstün başarı sergiler. Dolayısıyla halk her birine üstünlük sergilediği alanda yönlenir.[130]

1.5.4. Merciliğin Koşulları

Şii cemaatinde Merciliğin bu kadar önemli rolü olduğu için Merci olarak önderlik yapacak müçtehitlerin belli koşullara tabi tutulması gerekmektedir. Başka bir ifadeyle Hz. Peygamber ve On İki İmam'ın uzantısı olarak onların görevini üstlenecek Müçtehitlerin sıradan insandan farklı olarak belli koşullara tabi tutulması gerekmektedir. Bu koşulları hemen hemen tüm mercilerin yayınladığı ilmihallerde görebiliriz. Nitekim mercilerin seçilmesinde şu koşullar uygulanmaktadır:

1. Adalet: Merci olarak seçilen Müçtehitin mutlak adalete sahip olması gerekmektedir. Şii ulemasının tanıtımına göre Mutlak Adalet, Müçtehitin manevi ve ruhsal sağlığı uzun yıllar boyunca eğitilerek ve arındırılarak herhangi bir günah işlemesi, haramda bulunması ve vacip kılınan ibadetleri terk etmemesidir. Bir başka gurubun tanıtımınca ise doğruluk ve dürüstlük istikametinden sapmamak ve vacip amelleri yerine getirip haramlardan uzak durmak durumunun en üst mertebeleri ki kişinin içinde her hangi bir arzu veya şehvete asla yenik düşmeyecetir. El Hekim'e göre Mercilik toplum

[130]EL-HEKİM, **a.g.e.,** Cilt 2, s. 79.

hayatında eksen olduğu için bu adalet Mutlak olmalı ki Hz. Peygamber ve Oniki İmam'ın mutlak masumiyetine yakın bir mertebeye kadar gelebilsin ve Merciliğin Hz. Peygamber ve Oniki İmam'ın uzantısı olduğunu en iyi şekilde yansıtsın.[131]

2. Akıl: Müçtehitlerin ikinci derecede önem verdiği koşul akıl olmuştur. Ancak Şii cemaate göre Merci olacak Müçtehit'in aklının sıradan bir insanın aklından çok farklı olması gerek. Başka bir ifadeyle sıradan bir insana iyiyi kötüden ayrıt edebilecek kadar akıl yetmesine rağmen Merci olacak Müçtehit'in sağ duyumlu, becerikli, idareci, politik ve toplumsal gerçekleri ve gelişmeleri iyice algılayabilme kabiliyeti olmalı ve gelişen olaylar karşısında plan ve projeler geliştirerek toplumun çıkarlarını savunabilecek kişilite ve üstün beceri ve kabiliyete haiz olması gerekmektedir.

3. İlim: Müçtehitler, Merci'in üstün derecede ilime sahip olması gerektiğini savunmaktadırlar. Bu ilmin derecesi ise Müçtehid'in ilk önce fıkıh dalında üstün performans sergilemesi ile belirlenebilecektir. "*Birden çok Müçtehit bulunduğu sıralarda ve kendi aralarında fetva farklılığı olduğu zamanda içlerinden en bilgininin fetvasının tercih edilmesi gerekir*". Aralarında fetva farkı olmadığı zamanlarda ise her hangi birini taklit etmek yeterli olacak.[132]

1.6. Şİİ MEDRESESİ

1.6.1. Medresenin Tarihçesi

Şii Medresesinin kuruluşu Şiilerin 5. İmamı Muhammed Bakır ile 6. Şii İmamı Cafer Sadık dönemine uzanmaktadır. Giderek belirginleşen Medrese asıl sıçramasını Abbasi döneminde yaşamıştır. Selçuklular Bağdat'ın yönetimini ele geçirdikten sonra güçlü bir mezhep çatışması yaşanmıştır. 1056'da Şiiliğin önde gelen isimlerinden biri olan El Tusi'nin evi saldırıya uğrayıp büyük kütüphanesi kundaklanmıştır. Bunun üzerine El Tusi Bağdat'ta

[131]EL-HEKİM, **a.g.e.,** Cilt 2, s. 81.
[132] En bilgin Müçtehidin taklidi mecburiyeti konusu için bkz: EL-HEMEDANİ, a.g.e., s. 48.

ders vermekten vazgeçerek, Necef'e taşınmış ve kendi medresesini kurmuştur.[133] Ancak Moğolların Bağdat'ı işgal etmesinin ardından Irak'ın diğer yerleri de işgale maruz kaldığında El Hilli, Şiiliğin merkezini beraberinde Necef'ten Hille'ye taşımaya karar vermiştir. Daha sonra Safaviler dönemine gelindiğinde, Irak'ta çok sayıda Şii Medresesi inşa edilmiş ve Safaviler kutsal şehirlere çok yakından ilgi göstermeye başlamışlardır.

Bir süre devrin en büyük eğitim merkezi olan İsfahan'ın gölgesinde kalan Necef, Safaviler'in bu ilgisinden yararlanarak toparlanıp tekrar Şii akademik merkezi haline gelebilmiştir.[134] Gerçekten de, Necef'teki medreselerin çağdaş Şii bilginleri kendilerini, XI. yüzyıldan XXI. yüzyıla kadar uzanan bir müçtehitler listesi aracılığıyla, El Tusi'nin halefleri sayarlar. Nitekim halen Necef'te El Tusi'nin adını taşıyan bir caddede Medrese dini eğitim vermeye devam etmektedir.[135]

Necef için liderlik statüsünü sürdürmek hiç de kolay olmamıştır. 18. yüzyılın sonlarında Necef, iki kez Irak içindeki liderlik rolünü yitirmiştir. Şiiliğin eğitim merkezi, XIII. yüzyılın ikinci yarısından XV. yüzyılın sonuna değin Necef'ten Hille'ye ve 1737–1797 yılları arasında Kerbela'ya taşınmıştır. Necef, tekrar müçtehit Muhammed Mehdi Bahr El Ulum (Ö.1797) ve müçtehit Şeyh Cafer Kâşif El Gita (Ö.1812) zamanında toparlanmıştır. Necef'in liderliği Kerbela'dan devralmasında hem Kerbela'daki büyük Merci Muhammed Şerif Mazandarani'nin 1830'da ölümü hem de Osmanlı Devleti'nın 1843'te Kerbela'nin yönetimini yeniden ele geçirmesi önemli rol oynamıştır. Her ne kadar büyük müçtehit Muhammed Hasan El Şirazi'nin Necef'ten Samarra'ya göçmesinin (1875 – 1898) ardından Samarra'nın önemi arttıysa da, Necef yine de önde gelen Şii akademik merkezi olarak üstünlüğünü yitirmemiş ve bu statüsünü XXI. yüzyıla kadar sürdürmeyi başardı.

---

[133] Yıtzhak NAKASH, **Irak'ta Pandora'nın Kutusu Şiiler**, Çevirmen Metin Satloğlu, Birinci Baskı, Elips Kitap Basımı, İstanbul,2005, s. 235.
[134] Faleh A. CABBAR, **Irak'ta Şii Harekâtı ve Direniş**, Birinci Baskı, Agora Kitaplığı yayınları, İstanbul, 2004, s. 207.
[135] Şii medresesinin önde gelen müçtehitler listesi için Bkz: Akil EL-KAZIMİ, **Tarih EL-Ulema fi EL-Havza EL-İlmiyye**, Dar EL-Necva Yayınları, Necef, 2007.

Şii eğitim merkezlerinin yükselişi ile düşüşlerinde birçok faktör vardır: su kaynakları, güvenlikteki değişiklikler, Şii hukuk sistemi içerisindeki gelişmeler, üstün müçtehitlerin ikamet yeri, fon ve öğrenci akışı ve hükümetlerin politikaları. Bu faktörlerin istikrarsız niteliği ve Şii akademik merkezlerin üstünlük için sürekli rekabetleri yüzünden hiçbir yerin önemini yitirmeyeceğini ya da Samarra örneğinde olduğu gibi toptan çöküş yaşanmayacağının garantisi yoktur. El Şirazi'nin 1875'te Necef'ten Samarra'ya göçmesinin ardından, Samarra çok küçük bir kutsal şehir olmaktan çıkıp zengin bir eğitim merkezine dönüşmüştür. Bir ekonomik patlama yaşayan Samarra'ya çok sayıda hacı akın etmiştir. El Şirazi büyük miktarlarda bağış elde etmiş ve çok sayıda öğrenciyi buraya çekmiştir. El Şirazi'nin ününe dayalı olan medresesi, kendisinden çok daha büyük ve köklü olan Necef akademik merkezine adeta meydan okuyordu. El Şirazi'nin 1895'te ölümünden sonraki bir yıl içerisinde, geniş öğrenci çevresi eridi. Çoğu Samarra'yı terk ederek Necef'e ya da Kerbela'ya gitmiştir. O zaman başlayan Samarra'nın çöküşü hacıların hızla kesilmesiyle daha da şiddetlenmiştir. XX. yüzyıl başlarında şehrin ekonomisi tümü ile durgundur. 1933'te şehirde ancak kırk öğrenci kalmıştır, onların da tayınları tek bir Azerbaycanlı tüccarın bağışına bağlıydı.[136]

Tıpkı 2003'te de olduğu gibi XIX. yüzyılda politik ve sosyo-ekonomik koşulları Necef'in yükselmesine uygundur. Kerbela'dan farklı olarak Necef, Vahabi saldırılarından uzaktır. Ayrıca Kerbela'nın yaşadığı ağır Osmanlı baskınlarını yaşamamıştır. Vahabi tehlikesine karşı, Muhammed Bahr El Ulum ve Cafer Kâşif El Gita'dan başlayarak, önde gelen Necefli müçtehitler Necef'in konumunu güçlendirmeye ve hem Irak içinde hem de Irak dışında Şii İslam propagandasını artırmaya çalışmışlardır. Osmanlı-İran savaşlarının sonuncusu 1823 yılında Birinci Erzurum Antlaşması ile sona erer. Bunun, Irak sınırlarına getirdiği göreceli istikrar, XIX. yüzyıl sonuna kadar Şii dünyasının büyük bir bölümünün önemli ölçüde Avrupa baskıları ve işgalinden kaçmasıyla daha da güçlenmiştir. Bu durum, Necef başta olmak üzere, İran, Hindistan ve başka yerlerden kutsal şehirlere büyük miktarlarda

[136] NAKASH, **a.g.e.,** s. 236.

özel ve devlet fonları akışını kolaylaştırmıştır. Hindiyye Kanalı'nın 1803 yılında tamamlanması şehre düzenli su kaynağı sağlar. Şehrin su kaynağındaki büyük gelişme Necef'in dinamik biçimde akademik faaliyetlerini sürdürmesine de olanak sağlamıştır. Dönemin ileri gelen müçtehitleri ile çalışmak için şehre akın eden çok sayıdaki öğrenciyi barındırmak üzere birçok yeni medrese inşa edildi. Nihayet, Necef'in Şii Arap dünyası içerisindeki prestiji onun bir edebi faaliyetler merkezi olmasından da kaynaklanıyordu. Bu imaj, komşu Hile'den XIX. yüzyıl sonlarında Arap şiir ve düzyazı edebiyatının yeniden canlanması ile daha da güçlenmiş oldu.

Şii kaynakları XIX. yüzyıl sonunda ve XX. yüzyıl başında Necef'teki öğrenci sayısını on ila on beş bin olarak veriyor. 1918 yılında Necef'te yazılmış bir İngiliz raporu daha ılımlı tahminler sağlıyor ve bu sayıyı altı bin olarak gösteriyordu. Ancak biz bu sayının ikinci rakamdan daha yüksek olduğu kanaatindeyiz, nitekim 1918 yılından önce gerileme yaşanmış ve öğrenci sayısında ciddi düşüş yaşanmıştır. Bu nedenle XX. yüzyılın eşiğinde Necef'teki öğrenci sayısının sekiz bini aşkın olduğuna dair tahminler vardır.[137] En büyük grup, 1918'de öğrenci nüfusunun yaklaşık üçte birini oluşturan İranlılardır. Azerbaycanlılar, Hindistanlılar ve Lübnanlılar, Körfez bölgelerinden ve diğer Arap ülkelerinden gelen öğrenciler diğer önemli grupları oluşturmaktaydılar.

1918'de Necef'te faaliyet gösteren ve tümü yatılı olan yirmiyi aşkın medrese bulunmaktaydı. Bunlardan en büyükleri 500 civarında öğrenci kapasitesine sahipti. Bu medreselerin bir kısmı eski medreselerin yerine kurulmuştur. Medreseler genellikle kurucularının adını taşıyordu. Söz konusu medreseler, şehir dışından ve özellikle diğer ülkelerden gelen bekâr öğrencileri barındırmak amaçlı yatakhaneler içermekteydi. Evli öğrenciler ve aileleri şehirdeki özel hanelerde halk arasında yaşıyorlardı.

Müçtehitler, Merciliğin cazibesini yitirmemesinin yanı sıra öğrencilere daha rahat bir ortam ve refah sağlamayı amaçlayan farklı girişimlerde de bulunmaktadırlar. Örneğin 1993 yılından beri Şii dünyasının en üst mercisi

---

[137]Ali EL-VERDİ, **Lamahat İçtimaiye Min Tarih EL-Irak EL-Hadis**, Birinci Baskı, Dar EL-Kitab EL-İslami, Cilt 5, Beyrut 2005, s. 44.

olan Büyük Ayetullah El Uzma Seyit Ali El Sistaninin merciliğine bağlı olan birçok kurum vardır. Sistani bir grup müçtehidin katılımı ile Kum'da 200 haneli El Mehdiye lojmanını 2000'li yıllarda yaptırmıştır. Sistani'nin önderliğinde medrese öğrencileri ve hocaları için yapılan konut Maşhad, Kum, Kerbela ve Necef olmak üzere toplam 630 dairelik toplu konutu aşmaktadır.[138]

Medreseler, Necef'in sosyo-ekonomik yaşantısının ayrılmaz bir parçasıdır. Öğrencilerin ve şehir sakinlerinin refahı birbirine sıkı sıkıya bağlıdır. Öğrenci nüfusunun tahmin edildiği üzere sekiz binin üzerinde olduğu düşünülürse, 1908 yılında toplam nüfusu 30 bin olarak tahmin edilen Necef nüfusunun %25'ini oluşturmaktaydı. Öğrencilerin yanı sıra bu kutsal şehre gelen hacılara mallarını satan yerel tüccarın refahı ile birlikte şehrin ekonomisi bunlara bağlıdır. İşte bu iki gruba -hacılar ve öğrenciler- verilen hizmetin kalitesi şehrin refahı için gayet önemlidir.[139] Medreseler çok sayıda ücretli hizmetkârlara istihdam sağladığı gibi bu kurumların personeli şehir halkına çeşitli hukuk ve danışmanlık hizmeti vermektedir. Öğrenciler de hacıları karşılayarak, onlara çeşitli hizmetler sunarak ekstra gelir elde etmektedirler.[140]

1.6.2. Medresenin Konumu ve Foksiyonu

Medrese "*Havza*" veya İlahiyat Külliyesi, Şii İslam'da merkezi bir konumdadır. Onun sınırları dâhilinde karmaşık bir kültürel alan yaratılmıştır; bu alan aracılığıyla kitabi söylemler ve özgül toplumsal şebekeler inşa edilir ve sürdürülür. Onun çerçevesi içerisinde entelektüel yenilenme, politik ajitasyon veya akidelere ilişkin şematik reform, Şii dogmaların tanımlanması veya kendi sıfatıyla Şiiliğin savunulması yer alabilir. Ayrıca bu çerçeve

[138]EL-SİSTANİ web Sitesi, http://sistani.org/local.php?modules=nav&nid=7, 23. 08. 2009.
[139] Fadıl RAŞİT, Rukudun İktisadi Fi EL-Necef ve Kerbela Baade Teracu Adet EL-Zuvvar EL-İraniyyin, **Dar EL-Hayat Elektronik Gazetesi**, http://www.daralhayat.com/print/49924, 23.08. 2009.
[140]ASHARQ AL-AWSAT, Tahran Tuhaffid Adet Züvvar El-Atebat El-Mukaddese Fi El-İrak Bisebeb Suu El-hadamat, **Asharq Al-Awsat Gazetesi**, Sayı 11224, http://www.aawsat.com/details.asp?section=4&article=532723&issueno=11224, 21.08. 2009.

içerisinde, gayri resmi hiyerarşiler ve toplumsal şebekeler, politik etkinliğin yeraltı yapıları işlevi görebilir.

Medresenin doğuşu, her ne kadar X. ile XI. yüzyıllarda politik ve entelektüel üstünlük için yapılan Sünni-Şii rekabetini yansıtsa da ilk temelleri Şiilerin On iki İmamlarının ilk dönemlerinde Medine ile Küfe'de atılmıştır. Başka bir ifadeyle Şii Medresesinin temellerinin Emevi döneminde özellikle Şiilerin beşinci ve altıncı İmamları tarafından atıldığı söylenmektedir.[141]

Geçmişi İslamiyet'in ilk çağlarına dayanan medrese, Selçuklu veziri Nizam-ül Mülk'ün 1067'de Bağdat'ta açtığı Nizamiye medresesinden sonra büyük ivme kazanmıştır. Medrese, Müslümanların eğitim ve din hayatının üç önemli boyutunu barındırıyordu: dini eğitim ve ibadet merkezi olarak cami, şehir dışından gelen öğrencilere barınma hizmeti veren cami-han karmaşık ve camiler ile yükseköğrenim akademilerine komşu bir kütüphane. Büyük bağış vakıflarına dayanan medrese, çoğu zaman yatılı olan öğrencilerine, ücretli öğretmenlerin gözetiminde şeriat eğitimi veriyordu. Caminin doğası değişik İslami hukuk okullarına ve mezheplerine mensup insanların kendisine kolayca ulaşmasına olanak sağlıyordu. Oysa medresenin kuruluş senedi, kurucusuna medresenin yönetimi, müfredatı ve eğitici kadrosu üzerinde bir dereceye kadar kontrol olanağı veriyordu. Medresenin kurucusu-hamisi böylece sadece belli bir hukuk okulu ya da mezhebi doğrultusunda bir eğitim kurumu kurarak diğer okulların ve mezheplerin müderris ve öğrencilerini dışlayabiliyordu.[142]

XIX. yüzyıldaki ile XX. yüzyılın başındaki Necef medreselerinin kuruluşundaki ve idamesindeki en önemli özelliklerinden birisi somut yerel vakıf mülklerinden yoksun oluşlarıydı. Kum ve Meşhed'deki İranlı Şii medreselerini destekleyen zengin bağışlar yoktur. Necef'te kendi ayakları üzerinde durabilen yerel vakıf mülklerinin olmayışı, Iraklı bağışçıların kıtlığı yüzündendir. Katkı sağlayanların büyük çoğunluğu yabancılardır. Necef'teki medreselerin kurucuları ise daha çok yabancı tüccarlardır.

---

[141] Yazarın 12 Ağustos ile 27 Eylül 2008 tarihleri arasında Necef, Kerbela ve Bağdat'ta **kutsal Şehirlerdeki gözlemleri**.

[142] EL-HEKİM, **a.g.e.,** Cilt 1, s. 23

Sünni medreselerden farklı olarak, Şii müçtehitler, kurucularının ölümünden sonra bile medreselerin denetimini ellerinde tutmakta sorun yaşadıysalar bile başarılı olmuşlardır. Müçtehitler zamana ayak uydurarak İslam âleminin her bir yerinden gelen öğrencilerinden vaazlar yetiştirerek dünyaya dağıtmakla birlikte, o bölgelerde vekil büroları sayesinde hem misyonerlik yapıp zeminlerini geliştirmişlerdir hem de söz konusu bölgelerden daha iyi gelir sağlamayı başarmışlardır.[143] Çağın teknolojilerinden yararlanan müçtehitler, radyo, televizyon kanallarından ve en son internet ağından dünya genelindeki müritleri ile köprülerini daha da sağlamlaştırmışlardır.[144] Böylece medreselerini devam ettirmek için daha rahat gelir elde etmeyi başarmışlardır. Medreselerin özerkliğini uzun vadeli sağlamak amacı ile farklı hayır kurumlarının yanı sıra birçok plan ve projeyi hayata geçirmeye başlamış ve uygulamışlardır.[145] Bunun en bariz örneklerinden biri Sistani'n Kum'da kurduğu Cevat El-Eimme Göz hastanesi olmuştur.[146] Medreselerin ve Şii Merciliğinin özerkliğini devam ettirmek hiç kolay olmamıştır. Nitekim bölgeye egemen olan devletler her zaman Mercilik ve medreselerin işlerine karışmış ve kontrol etmeye çalışmıştır. Çünkü özerk yapısından dolayı devlet içinde bir devlet konumundaki Şii Merciliği ve ana müessesesi olan Medresesi toplum üzerinde büyük söz sahibi olduğundan her zaman devlete karşı bir tehdit unsuru olarak görülmüştür.[147]

Müçtehitler, Necef'teki eğitim çevrelerini kontrol altına almayı ve özellikle İran, Irak, Hindistan, Lübnan ve diğer ülkelerdeki öğrencilerden ve müritlerinden bir ağ kurmayı başaranlar, dini hiyerarşi içinde liderlik statüsüne yükselmektedirler. Seyitlere ve öğrencilere para harcıyor; temel sağlık ve toplumsal hizmetlerin sponsorluğunu yapmaktadırlar. Mezunlara diploma

---

[143] NAKASH, **a.g.e.,** s. 239.

[144] Misyonerlik faaliyetleri için Bkz: **Müessest EL-İmam Ali** (Sistani'ye bağlı bir kurum), Londıra, http://www.najaf.org/all/view.php?l=ARA&c=activity&i=250608, 24.08.2009.

[145] Büyük Ayetullah EL-Uzma Sistani'nin Mercilik ve müsesseleri ile ilgili Bkz: http://sistani.org/; ikinci Büyük merci olan büyük Ayetullah Muhammed Sait EL-Hekim'e bağlı kurumlar için Bkz: http://www.alhakeem.com/arabic/index.php, 24.08.2009; Yine İran Lideri Ayetullah El-Uzma Ali Hameneyi'nin müesseseleri için Bkn: http://www.leader.ir/langs/AR/, 24. 08. 2009.

[146] EL-SİSTANİ web Sitesi, http://sistani.org/local.php?modules=nav&nid=7&mid=48, 24. 08. 2009.

[147] Sistani'nin Kerbela Temsilcisi ve Hz. Abbas Türbesinin **İmamı Ahmet EL-Safi ile Görüşme**, 08. 09. 2008.

veriyor, kendilerine intikal eden anlaşmazlıklara hukuki çözüm üretiyor ve Şii dünyasının dört bir yanından gelen hacıları ve delegeleri kabul etmektedirler.[148]

Irak'ta kendi medreselerini kuran müçtehit aileleri, dini hiyerarşi içindeki statülerini güçlendirerek medreselerinin aile tarafından kontrolünü sağlamakla birlikte bu kurumlarda bürokrasinin en alt düzeyde tutulmasını ve Şii Mercilerin hükümetlere karşı konumlarını güçlendirmelerini sağladı.

Necef, eğitim ve entelektüel faaliyet merkezi olmakla kalmayıp, aynı zamanda Şii fikirlerinin ve politik eylemlerinin yayılacağı bir tabandır.[149] Medreselerde yetişen mezhep vaizleri ve tören liderleri, Irak içinde ve dışında Şiilik propagandasını yapmaktadırlar. Önde gelen bir İslami akademik merkez olarak Necef'in imajı, hükümetlere ve İslam dünyasındaki sosyopolitik konulara karşı tavır takınması ile daha da artmıştır.[150] Gerçekten de Neceflilerle birlikte Şii dünyası Necef'in İslami konularda aktif bir rol oynamasını gerekli görmektedir. Böylece, Necef hiç bir zaman merkezi konumunu yitirmeyecektir. İşte biz de bu çalışmada bu rolü Irak üzerinden incelemeye çalışacağız.

1.6.3.Medresenin Gelir Kaynağı

Şiileri diğer İslam mezheplerden farklı kılan hususlardan biri "*Humus Zekâtı*"dır. Humus, insanın gelirlerinden artakalanın veya bazı kazançlarının beşte biri demektir. Şiiler, Humusun "*seyit hakkı*"nın fakir seyitlerin ihtiyaçlarının giderilmesi için; "*imam hakkı*"nın ise Caferî mezhebinin öğretilmesi ve öğretilerinin yayılması yolunda harcanılması gerektiğine inanmaktadırlar. Bu iş, masum imamın huzuru döneminde, bütünüyle onun denetimi altında yapılmalıdır. Şiiler, masum imamın (Hz. Mehdi'nin) gaybeti

---

[148] Yazarın 12 Ağustos ile 27 Eylül 2008 tarihleri arasında Necef, Kerbela ve Bağdat'ta **kutsal Şehirlerdeki gözlemleri**.
[149] Sistani'nin Kerbela Temsilcisi ve Hz. Abbas Türbesinin **İmamı Ahmet EL-Safi ile Görüşme**, 08. 09. 2008.
[150]NAKASH, **a.g.e.,** s. 243.

döneminde ise, bu iş, "*seyit hakkı*" hususunda müstehap olarak, "*imam hakkı*" hususunda da gerekli şartlara haiz olan bir müçtehidin denetimi altında yapılması gerektiği görüşündedirler. Şii hadislerinde humusun ödenmesi önemle vurgulanmış ve ondan, "*imam hakkı*", "*malın temizlenme sebebi*" ve "*imanın imtihan vesilesi*" olarak söz edilmiştir. Şiilerin sekizinci imamı olan İmam Rıza, Şii tacirlerden birinin mektubunun cevabında şöyle yazmıştır: "*...Mallar, ancak yüce Allah'ın belirlediği yolla helâl olur. Humus, dini güçlendirmede bize yardım eder, sorumluluğunu üstlendiğimiz kimselerin ve Şiilerin ihtiyaçlarını giderir ve onunla düşman karşısında haysiyetimizi koruruz. O hâlde, bizden humusu esirgemeyin ve kendinizi bizim duamızdan mahrum etmeyin; çünkü humusu ödemek rızkın anahtarı, bağışlanmanızın ve günahtan temizlenmenizin sebebi ve ahiretinizin birikimidir. Müslüman, Allah'la yaptığı anlaşmaya vefa gösteren kimsedir; diliyle Allah'a icabet edip, kalbiyle O'na muhalefet eden kimse değil…*" .[151]

Taklitle birlikte Humus parası zorunlu olduğundan Şiiler, çoğunluk olarak Humus Zekâtını direkt taklit ettikleri mercilere ya da onların vekillerine vermeyi tercih ederler. Bu sayede merciler büyük miktarda fon elde ederler. Merciiliğin en büyük geliri olan bu fon Merciliği ayakta tutar, gücünü her zaman korur, medreselerin giderini karşılar ve topluma yönelik hayır işleri ile hizmetleri devam ettirir. İşte bu son fonksiyon toplumu merciliğe daha da bağlamakta ve müçtehitlerle toplum arasındaki bağların sıkı kalmasının önemli nedenlerinden birini teşkil etmektedir.[152]

Medreselerle öğrencilerin yanı sıra diğer hayır işleri için harcanan bir başka gelirse kutsal türbelere bağışlanan fonlardır. Bu bağışlar türbelerin tamiri ve hizmetkârları için de harcanır. Kutsal türbelere akan bol miktardaki bağışlar zaman zaman anlaşmazlıklara neden olmuştur. Bazı müçtehitlerin müritleri arasında kanlı olaylara neden olan bu para ancak belli miktarlarda

[151] Büyük Ayetullah Muhammet Taki EL-MÜDARRİSİ, **Ahkâm EL-İbadet**, Birinci Baskı, Milli İran Kitaphane yayınları, 2003, s. 375–376.
[152] Büyük Ayetullah Muhammed Sait EL-Hekim'in Ofis müdürü ve Oğlu MUHAMMED HÜSEYİN EL-HEKİM ile 22.08.2008 tarihli **Görüşme**.

paylaşılarak çözülmüştür.[153] Para veya mücevher olarak hiç durmadan akan bu fonlar, en fazla bayram veya dini törenler sırasında adeta türbelerden taşar.

Asıl gücünü İmamın temsilciliği konumundan alan Mercilik, bu sayede toplumun saygısı ile desteğinden kaynaklanan ve durmadan akan büyük miktardaki fonlar sayesinde Sünni medreselerinden farklı olarak mali ve siyasi bağımsızlıklarını hiçbir zaman yitirmemişlerdir. Hükümetler tarafından gelen mali destek ve teklifleri bugüne dek reddetmektedirler.[154]

Mercilik, mali ve siyasi bağımsızlığını korumakla entelektüel bağımsızlığını da güvence altına almıştır. Bu özgürlük, Mercilerin faaliyetlerine yansımış ve hükümetlerin otoritesi dışında çalışan büyük patronlar gibi davranan müçtehitler zaman zaman hükümetlere karşı koymaktan çekinmemişlerdir.[155] O kadar ki Şiilik tarihi hemen hemen hükümetlere karşı koymakla geçmiş ve bir kısım yazarlarca devrim mezhebi olarak adlandırılmaktadır.[156] Bazen de müçtehitler hükümetlerin kurtarıcısı konumuna gelerek ülkenin anahtarını ellerinde bulundurmuşlardır. Örneğin işgal sonrası Irak'ta Sistani bu konumda gelmiş durumdadır.[157] Çalışmanın ilerleyen bölümlerinde bu unsurları açıklamaya çalışacağız.

1.6.4.Medresede Eğitim

Medreselerde eğitim gören bazı öğrenciler veya ünlü cami imamlarıyla görüştüğümüzde İslami düşüncenin sürekli olarak yenilendiğini, hocalarla

---

[153] Yazarın 12 Ağustos ile 27 Eylül 2008 tarihleri arasında Necef, Kerbela ve Bağdat'ta **Kutsal Şehirlerdeki gözlemleri**.

[154] Büyük Ayetullah Beşir Hüseyin EL-Necefi'nin Ofis müdürü ve Oğlu ALİ EL-NECEFİ ile 24.08.2008 Tarihli **Görüşme**.

[155] Muhammed Sait EL-MAHZUMİ, **EL-Muceddid EL-Şrazi Tahawulun fi EL-Tarih EL-İslami**, Cilt 2, Birinci Baskı, Dar EL-Ulum Lilnaşr, Beyrut 2003, s. 558- 607

[156] Şiilik Tarihi boyunca gerçekleştirdikleri ayaklanmalar için Bkz: Kadri ÇELİK, **Bir Devrim Anatomisi**, İkinci Baskı, Evrensel Yayıncılık, İstanbul 1995; Adil RAUF, **EL-Amel EL-İslami fi EL-İrak, Beyine EL-Merciyye ve EL-Hizbiyye**, Dördüncü Baskı, EL-Merkez EL-İraki lililam ve EL-Dirasat yayınları, Şam, 2006.

[157] Eski Irak Başbakanı **İbrahim EL-CAFERİ** ile 08.08. 2009 Tahrili **Görüşme**. Dikkat çeken bir durum, İbrahim EL-Caferi Şii medreselerinde yıllarca eğitim görmüş ve müçtehitlik konumuna gelmiş biridir.

öğrenciler arasında entelektüel teşvik ve bilim alışverişi yaşandığını, öğrencilerin özgürlük içinde olduklarını vurgulamışlardır.[158] İlginçtir ki öğrenimde başarı notu yoktur: Öğrencilerin aldıkları dersleri geçmek için söz konusu derste hocalık yapacak kadar performans sergilemesi gerekmektedir.[159]

Öğrenciler, medreseye son derece gayret ve çalışma aşkı ile şeriat alanında uzmanlık edinmek için gelmektedirler.[160] Bir konum, devlet makamı ya da maddi getiri peşinde değillerdir. Mezun olmaları için Şii (Caferiye, İsnaaşeriye) düşünce ve şeriat alanlarındaki son gelişmeleri iyi bilmeleri gerekmektedir. Şii İslam'ın içtihat üretme süreci diğer mezheplerden daha açık oluşu nedeni ile medreselerinin mezunları, şeriatı günlük yaşantılarına uygulamakta, Sünni meslektaşlarına göre daha başarılı olmaktadırlar.[161]

Gerçekte, Medresede okumak uzun bir dayanıklılık sınaması demektir. Öğrenciler farklı yaş gruplarından oluşmaktadır. Kimileri küçük bir burs, günlük tayin ve bedava barınağa razı olarak otuz kırk yıl burada kalmaktadırlar. Hocaları olan müçtehitler de zaten gayet basit ve fakirce bir hayat yaşarlar. Dersler genelde medreselerde, kutsal türbelerde tahsis edilmiş salonlarda ya da müçtehitlerin evlerinde verilir. Müçtehitlerle öğrenciler arasındaki himaye ilişkisi, Necef'teki akademik hayatın temel özelliğidir. Öğrenciler belli bir müçtehidin müridi oluyor ve geçimlerini onlardan aldıkları bursla sağlıyorlar. Medresede bir oda elde edebilmek için hocaları ya da müçtehitlerinin dikkatini çekmek ve iyi niyetini kazanmak gerekir. Öğrencilerin profisyonal kariyerleri, medreseden değil, doğrudan öğretmenlerinden alacakları içtihat sertifikasına bağlıdır. Öğretim, çalışma çemberleri şeklinde düzenlenir.[162] Halkanın ortasında müçtehitler yer alır. Öğrenciler yere, öğretmenin etrafına ya da dersi vermek için kullandığı

---

[158] Sistani'nin Kerbela Temsilcisi ve Hz. Abbas Türbesinin **İmamı Ahmet EL-Safi ile Görüşme**, 08. 09. 2008.
[159] 29. 08. 2008 tarihinde Büyük Ayetullah Muhammed Sait EL-Hekim medresesinde eğitim gören bir öğrenci ile **görüşme**.
[160] Sistani'nin Kerbela Temsilcisi ve Hz. Abbas Türbesinin **İmamı Ahmet EL-Safi ile Görüşme**, 08. 09. 2008.
[161] NAKASH, **a.g.e.,** s. 241.
[162] Yazarın 12 Ağustos ile 27 Eylül 2008 tarihleri arasında Necef, Kerbela ve Bağdat'ta **Kutsal Şehirlerdeki Gözlemleri**.

kürsünün yanına oturuyorlar. Kimi müçtehitler, başlangıç, orta ve ileri düzey derslerin tümüne girerek öğrenciler üzerindeki hâkimiyetlerini genişletirler[163]. Müçtehit öldüğü zaman onun çalışma halkası dağılır. Bazı üst düzey müritleri kendi halkalarını oluşturmaya çalışırlar. Diğer öğrenciler ya başka bir kıdemli müçtehidin halkasına katılır ya da evine dönmeyi tercih eder.

Eğitim üç aşamaya bölünmüştür. Başlangıç diye adlandırılan "*El-Mukaddimat*"[164] ilk aşama üç ila beş yıl sürer. Öğrenciler kendilerini eğitmek üzere bir öğretmen seçerler. Bu genellikle üst düzey bir öğrenci olur. Çalışmalarında Arapça dilbilgisi, sözdizimi, nesir ve mantık üzerinde yoğunlaşırlar. Öğrenciler bunun yanı sıra ilahiyat, Arap Edebiyatı ve matematik de ekleyebilirler.[165] Orta seviye olan ve "*El-sutuh*"[166] diye adlandırılan ikinci aşamada, rasyonel hukuk ve hukuksal çıkarımın ilkeleri, Kur'an tefsiri ve din felsefesi yer almaktadır. Öğrenciler bu aşamada kendi öğretmenlerini seçmekte serbesttir. Bu aşama genellikle üç ila altı yıl sürer. İlk iki aşama, küçük oturumlar şeklinde düzenlenen sınıflarda geçen en yorucu ve en tüketici aşamadır. Öğrencilerin ilerlemelerinin ölçütü, ancak derslere devam ve çalışmalara kendilerini adama ile olur. Zayiat büyük olur, ancak birkaç öğrenci nihai geçebilir.[167] Üçüncü aşama ise "*Baht-ül Hariç*" diye adlandırılmaktadır.[168] Bu aşamada dersler, doğası gereği daha kolektif ve herhangi bir kitaba bağlı kalmadan geçer. Genellikle çok sayıdaki öğrenci, hatta kimi zaman müçtehitler ya hukukun ilkeleri ya da hukukun pratiği konularında önde gelen müçtehitlerden (Ayetullahlardan) birini dinlemek için toplanırlar. Müçtehit genellikle ortaya bir hukuki problem atar, üzerinde yorum yapar, farklı Müslüman okullarının görüşlerine değinir ve nihayet kendi görüşünü açıklar. Öğrenciler hukuki konular üzerinde tartışabilir, müçtehidin görüşlerine karşı çıkabilirler. Başka bir deyişle kendi görüşlerini kanıtlama ve

---

[163] CABBAR, **a.g.e.,** s. 208.
[164] Sistani'nin Kerbela Temsilcisi ve Hz. Abbas Türbesinin **İmamı Ahmet EL-Safi ile Görüşme**, 08. 09. 2008.
[165] CABBAR, **a.g.e.,** s. 208.
[166] Sistani'nin Kerbela Temsilcisi ve Hz. Abbas Türbesinin **İmamı Ahmet EL-Safi ile Görüşme**, 08. 09. 2008.
[167] CABBAR, **a.g.e.,** s. 208.
[168] Sistani'nin Kerbela Temsilcisi ve Hz. Abbas Türbesinin **İmamı Ahmet EL-Safi ile Görüşme**, 08. 09. 2008.

müçtehitlere inandırmaya çalışırlar. Böylece özgüvenleri ve tartışma becerileri gelişir. Medresede 15 ile 25 yıl geçiren başarılı öğrenciler sonunda kendi hocaları olan müçtehitlerden şeriat konularında hüküm verme yetkisini içeren bir sertifika alırlar. Böylece öğrenciler, kariyerlerini müçtehit öğretmenlerinin şöhreti üzerinde inşa etmiş olurlar.

Necef'teki medreseler sadece şeriat konularında uzman yetiştirmekle kalmamışlar, aynı zamanda eğitimlerinin en az bir bölümünü medresede tamamlamış bir Irak'lı edebiyatçılar kuşağı da yetiştirmiştir. Gerçekten de, Muhammed Rıza El Şebibi, Muhammed Mehdi El-cevahiri, Ali El Şarki gibi kişiler 20. yüzyılda Irak'ın en önemli edebiyatçılarından olmuşlardır.[169] Bunların yanı sıra son zamanlarda siyasetle birlikte diğer alanlarda yetişen din adamları görmekteyiz. Örneğin 2004–2005 tarihleri arasında başbakan olan İbrahim El Caferi[170] ve 2003'te vefat eden ünlü Şii mubelliği (misyoneri) ve modern Arap Şairlerden biri olan Ahmet El Vaili.[171] Bir hac merkezi ve üniversite şehri olan Necef, öğrencilere dini ve edebi alanlarda ilerlemek için önemli fırsatlar sağlamaktadır. Medreseler asırlardan beri dini fikirlerin ve ideolojilerin ambarları, edebi faaliyetlerin merkezi olmuştur.

1.7. ŞİİLİKTE SİYASİ TEORİLER

1.7.1. Şii Siyasi Teorilerin Gelişimi

Şiilikte iktidar iki ilkeye dayanmaktadır. Birincisi iktidar toplumun uzlaşmasının bir zaruretidir. İkincisi ise bu toplumun refahı için bir yoldur. Müçtehitler hiçbir zaman bu iki ilkeyi birbirinden ayırmamıştır.

Diğer mezheplerden farklı olarak Şiiler, İmamet'in vacip olduğunu söylemektedirler. İmam'ı tayin etmek Allah'a mahsustur ve hiçbir zaman yeryüzü İmamsız kalmaz. Bu düşünce Şiilikte inancın dallarından değil asli

[169] NAKASH, **a.g.e.,** s. 242.
[170] EL-CAFERİ ile 08. 08. 2009 Tahrili görüşme.
[171] **EL-VAİLİ** ile ilgili detaylı bilgi için kendi web sitesine Bkz: http://www.al-waeli.com/, 26. 08. 2009.

unsurlarındandır. Dolayısıyla On İkinci İmamın gizlenişinden itibaren 11 asrı aşkın bir süre geçmesine rağmen hâlâ Riyasette Masum İmametin bir dalı olarak inanmaktalar. Şiiler hiçbir zaman İmameti Riyasetten (iktidardan) ayıramamışlardır. Zira Şii görüş, mutlak İlahi Adalet ve Mutlak Masum İmamete inanmaktadır. Dinin asli unsurları çerçevesi dâhilinde interaktif olan bu iki asli unsurun birbirini doğrulayarak devam ettiklerine inanılmaktadır.

Zamanla değişen tek durum ise Masum İmam tarafından görevlendirilmiş bir konumda olarak İmamın bazı fonksiyonlarını üstlenebilecek bir iktidar modeli meydana getirilmiştir. Başka bir ifadeyle Masum İmam Mutlak yetkiliyken naibi, yetkileri hafifletilmiş bir yetkili konumunda olmuştur. Bu durum Müçtehitlerin sadece İmamın fıkıh ve dünyevi görüşlerini aktarmaktan kendi fikirlerini ortaya koyabilme ve bazı yetkilere sahip olmasını sağlamıştır.[172]

Bu gelişmenin önemi Şii düşüncesinde iktidar dini bilginliğe bağlıdır. Altıncı İmam Cafer Es-Sadık başta olmak üzere On İki İmam döneminden itibaren başlayan bu düşüncede liderlik veya riyaset, siyasi nüfuz ya da iktidara muhalif olmakla değil bilginlik dikkate alınarak ortaya çıkan bir adet halini almakla birlikte din riyasetin meşruiyet kaynağı olarak şiddetle vurgulanmıştır. Başka bir ifadeyle Şii toplumunda bilginlik ile takva sahibi olmak liderlik veya riyasette bir rol oynayabilmenin önünü açar. Nitekim bilgi sahibi olmamaları ile birlikte iktidarı elde tutan diğerlerini Şii toplumundan ayıran budur.

Lider / Müçtehit ya da Fakih ile mürit arasındaki ilişkiyi analiz etmek de belki bu eğilimin arkasında saklanan gizliliğe açıklık getirir. Mürit hayatı boyunca ibadet etmekle birlikte şeriata bağlılığını sürdürerek Allah'ın rızasını kazanmayı hedefler. Lider / Müçtehit ise şeriatı yorumlayarak uygun olan yeni hükümler türetmekle sorumlu olan taraftır. Dolayısıyla bu taraf bilgi kaynağı olmakla birlikte liderlik de eden taraftır. On iki İmam döneminde de durum bundan ibarettir. Ancak Müçtehit ya da fakihler İmamın naibi ve kendisinde vekâlet alarak İmam adına (İmamın bulunması ile birlikte) şeriatı yorumluyor

[172] Tevfik ESSEYİF, **Nazariyet Essulta Fi EL-Fıkh Eşşii**, Birinci Baskı, EL-Merkez Esekkafi EL-Arabî Yayınları, Eddar EL-Bayda, 2002, s. 84.

ve yeni hükümler türetiyorlardır. Toplumun bu kişileri kabul etmesi ise İmamın ikrarından kaynaklanmaktaydı. Başka bir deyişle bu Müçtehitler 12. imamın huzurunda İmamın bilgisini topluma aktarmak ile anlatma fonksiyonuna sahiptirler. İmamları takip eden dönemlerde ise Müçtehitler bilgi üreten insanlar olmuşlardır. Böylece Müçtehitler, İmamların bilgilerini aktarıp anlatmaktan bilgiyi kendileri türetmeye başlamışlardır. Dolayısıyla bilginlikten kaynaklanan ve İmamlarda olan liderlik fonksiyonu Müçtehitlere geçmiştir.[173]

Müçtehitlerin rolü, İmamların bilgilerini anlatmakta söz sahibi olmalarından başka kendilerine bir nevi liderliğin sembolizm fonksiyonunu kapsayabilen yeni konum yaratmıştı. Nitekim bu sembolizmlik önceden sadece İmamlara mahsustu. Şayet bugün Şii toplumunun İmamlar ile olan bağlarını Merciler ile olan bağlarına kıyaslayarak bakılacak olursa, İmamlar toplumun zihninde varlık ve kader birliği ile ilgili sembolik bir yere sahiplerdir. Müçtehitlerin toplumun zihnindeki sembolik yerinin ise Merci taklit olarak gerçek ve güncel yaşamla ilgili olduğu görebilir. İmamlar ile Müçtehitlerin fonksiyon değişiminde, İmamlar toplum tarafından sadece kültürel (inançsal) varlık olarak algılanırken, Müçtehitlerin varlığı siyasi ve toplumsal olmuştur. Hicri dördüncü asırdan başlayan ruhani olan İmamların varlığı karşısında Müçtehitlerin toplumsal ve arkasından siyasal liderliğe yükselen günlük hayattaki varlığı bugün Mercilik makamında tecelli etmektedir. Bu değişim süreci önce On ikinci İmamın naipliğinden başlayarak İbni Ebi Akil ardından El-Müfit sonra El-Murtaza ve Ettusi ile daha da güçlenerek zaman ile bugünkü Merciliğe kadar gelmiştir.[174] Bu düşüncelerin siyasete yansımasını aşağıdaki başlıklar altında Şii siyasi teorileri olarak sıralanabilir.

1.7.2. Fakihin Mutlak Velayeti

Şii Fıkhında hükümetin görevleri "*gerektiği zaman toplumun mal ve mülkleri üzerinde yetki veya el koymaya kadar varan yetkileri*" yerine

[173] ESSEYİF, **a.g.e.,** s. 86.
[174] Şii fıkhı ile siyasi teorilerin tarihi gelişmelerin detayı için Bkz: ESSEYİF, **a.g.e.,** s. 87-159.

getirebilmek için Veli-Fakih'a verilen geniş kapsamlı yetkiye Fakih'in Mutlak Velayeti denilmektedir.[175] Nitekim Arapça olan 'velayet' kelimesi ayet ve hadislerde hükümet, iktidar, emirlik veya reislik olarak kullanılmaktadır.[176]

Çoğu insan Velayeti Fakih teorisinin sadece Şiilere has olduğunu düşünmekle yanılmaktadır. Nitekim bu terim Fakih'in yani din adamının toplum ve siyaset üzerindeki yetkilerini kast etmektedir.[177] Zira bu durum Sünni ve Şii fıkıhlarında mevcuttur. Özellikle hanedanlar Müslüman devletlerinde iktidar olduktan sonra din adamlarını Müftü, Fakih ve Vaiz olarak müesseslerine yerleştirmişlerdir. Velayet konusu üzerinde bu duruma en iyi örnek Osmanlı Devleti ile Safavilerdir. Osmanlı XIV. yüzyıldan itibaren, Safaviler ise XVI. yüzyıldan itibaren bu durumu yaşamışlardır. Bu iki devlet halefleri oldukları Selçuklu ve Buveyihliler iktidar ile Fakih ilişkisinin temellerini atmışlardır.[178] Sünni ulama "*Gerekli Hilafet*" olduğun için halifenin emirlerine uyarak devlette görevli olarak çalışmayı uygun görmüşlerdir. Çünkü devlet Hilafet devleti ve aslen dini inanç, halifeyi asıl yetkili olarak devletin başına seçmiştir.

Şiilikte Ulema ile İktidar ilişkisinin Buveyihliler döneminde Mezhebin inançsal çerçevesini çizen Kuleyni, Müfit, El-Murtaza ve Ettusi gibi Müçtehitlerin katkıları ile temelleri atılmış ve ilerleyen dönemlerde 12. İmamın Naibi'nin yetkileri konusundaki farklı görüşler ile İmamın gaybeti döneminde Fakihin Velayeti ve sonra da Merci Taklidin yetkileri araştırılarak olgunlaşmıştır.[179] Bin yıla aşkın bir tarihe sahip olan Velayeti Fakih teorisi tam olarak belirgin olmasa da Müçtehitler Fakihin yetkileri üzerinde anlaşamazsa da genel çerçevesini çizmişlerdir. Ancak Velayeti Fakih teorisi 13. yüzyıla kadar diğer teorilerden tamamen ayrılmamıştır. Mulla Naraki (1185–1244) ve ardından gelen Müçtehitlerin önemli katkıları ile bu teori

---

[175] Ayetullah Eşşeyih Muhammed Taki Misbah EL-YEZDİ, **Ennezariye Essiyasiye Filislam**, İkinci Cilt, Birinci Baskı, Dar EL-Vela Yayınları, Beyrut, 2008, s. 114.
[176]BAHRULULUM, **a.g.e.,** s. 386.
[177] EL-HEMEDANİ, **a.g.e.,** s. 139.
[178]Osmanlı ve Safavi devletlerindeki Ulama ile İktidar ilişkisi için Bkz: Vecih KOSRANİ, **EL-Fakih Velsultan Cedeliyet Edin Vessiyese Fi İran Essafaviye-EL-Kacariye ve Eddevle EL-Usmaniye**, İkinci Baskı, Daruttalia, Beyrut, 2000.
[179] Vecih KOSRANİ**, Beyne Fıkh EL-İslah Eşşii ve Velayeti EL-Fakih Eddevle ve EL-Muvatın**, Birinci Baskı, Dar Ennahar, Beyrut, 2007, s. 59.

bugünkü şeklini alabilmiştir. Nitekim Şii fıkhında temel siyasi teori olarak bilinmeye başlamıştır.[180]

Şii Müçtehitler Masum İmamın mutlak velayete sahip olması konusunda hem fikir olmuştur. Ancak Masum İmamların olmadığı bir çağda - 12. İmamın gizlenişinden bu yana - Fakihlerin velayet sınırları ve yetkileri konusunda uzlaşamamışlardır. Zira Masum İmam Formative Velayete (Tekvini Velayet) sahip olduğundan Mutlak yetkiye sahiptir. Başka bir ifade ile Masum İmamın velayeti Tanrı ve peygamberin velayetinin devamıdır, dolayısıyla Tanrı'nın emirlerini uygulamakta görevli olduğu için tüm yaratıkların hayatının en ince detaylarına karışabilir ve yönlendirebilir. Bunun yanı sıra Masum İmam Yasama Velayeti'ne (Teşri-i Velayet) sahiptir. Başka bir ifadeyle "*buyurduğu tüm şeriat hükümlerine itaat edilmesi gerekmektedir. Çünkü Allahütealâ'nın hükümleri yaratıklara direkt değil ancak bir vasıta ile ulaşır, o vasıtalar ise Peygamberler ile İmamlardır*". Bunlara dayanarak müçtehitler velayetin iki anlamı olduğunu söylemektedirler:

1.Bireylerin can ve malları üzerinde özgürce yetkiye sahip olmasıdır. Bu açıklamayı Ahzap Suresinin altıncı ayetindeki şu cümleye dayandırmaktadırlar "*Peygamber müminlere kendilerinden daha önceliklidir*" . İşte bu ve benzeri ayetler ve hadislere dayanan Müçtehitler, İmam birinin eşini boşayıp başka bir nikâhla başkasıyla evlendirebilir, bir başkasının evini diğerine satma yetkisine sahiptir ya da kendisi bile kullanabilir. Başka bir ifadeyle İmam toplum üzerinde "*Allah tarafından*" mutlak saltanat ya da yetkiye sahiptir ve yetkileri insanlar üzerinde sınırsız olarak geçerlidir.

2.Başkalarının yetkisi İmamın iznine bağlıdır. Ancak İmamın varlığında vereceği yetkilerin sınırlı olduğunu çoğu Müçtehit düşünmektedir. Örneğin kısasa kısas ve cezaları uygulamakta bazı Müçtehitler İmamın izni gerektiğini savunmaktalar.[181] Ancak burada önemli olan İmamın olmadığı bir çağda Müçtehitlerin yetkisidir. İmam olmadan hayat devam ettiği gibi birileri toplumun işlerine bakmalıdır. Bu görevi ve İmamı en iyi şekilde temsil edebilen Müçtehit ya da Fakihler üstlenmelidir. Ancak bunların yetkileri

[180] ESSEYİF, **a.g.e.,** s. 154.
[181] BAHRULULUM, **a.g.e.,** s. 388.

tartışma konusu olmuş ve bazı ulema, Fakihlerin yetkisi olmadığını savunmuşlardır.[182]

Fakih'in Mutlak Velayetini savunanlarsa yukarda da bahs ettiğimiz üzere, Fakih'in Velayeti Tanrı, Peygamber ve Masum İmamın Velayetlerinin uzantısı olduğu için Fakih'in de Velayetinin Mutlak olduğunu vurgulamaktadırlar.[183] Mutlak Velayeti Savunanların önünde gelenlerden biri olan Humeyni şöyle demektedir: " *Adalet sahibi olan Fakih -Hüküm ve siyaset dâhil- Peygamber ve İmamların tüm yetkilerine sahiptir. Aralarında bir fark olduğu makul değil. Çünkü Velayet sahibi her kim olursa olsun şeriat hükümlerini icra eder, ilahi cezaları uygular, haraç ve tüm vergi ve/veya mali işleri uygulayarak Müslümanların çıkarı doğrultusunda harcama yapabilir. Peygamber zina yapanı 100 kere kırbaçlar, keza İmam, keza Fakih. Aynı şekilde sadaka alırlar. Çıkarlar gereğince insanlara emir verirler ve itaat edilmeleri zorunludur*".[184]

Bu sayede Fakih Müslüman ümmetinin mutlak yetkilisi olmuştur. Yetkileri Müslümanların yaşamlarının siyasi, ekonomik, kültürel, eğitim, öğretim, toplumsal vs. tüm detaylarına inerek adalet, İslam bayrağını yükseltip Müslümanları dine teşvik ederek yönetmek ve korumaktır. Fakat Fakih İmam gibi mutlak masumiyete sahip olmadığı için yönetimde takva sahibi olan kimselerin yanı sıra uzman ve bilginlerin tecrübe ve bilgilerine sığınarak danışmaya mahkûmdur.

Velayete sahip olacak Fakihin en önemli şartlarını Bahrel Ulum şöyle açıklamaktadır: "*Fakih nefsine uymamalı, asabi olmamakla birlikte sinirlerine hâkim olmalı, ihtiraslı olmamalı, saygınlık peşinde olmamalı vs ve sadece Allah rızası için görevini yapmalı. Şayet içgüdü, arzu ve dünyevi isteklerine dolayısıyla nefsine hâkim olamıyorsa Velayetten uzak durması*

---

[182] ESSEYİF, **a.g.e.,** s. 155-167; SİLSİLET ELULUM VELMAARİF EL-İSLAMİYE, **Buhus fi Velayet EL-Fakih**, Muesseset EL-Maarif EL-İslamiye, Beyrut,1999, s. 67.
[183] Abdulilah BLKIZİZ**, Eddevle Fi EL-Fikril İslami EL-Muasır**, İkinci Baskı, Merkez Dirasat EL-Vehde EL-Arabiye, Beyrut, 2004, s. 225.
[184] BAHRULULUM, **a.g.e.,** s. 391.

gerekmektedir".[185] Başka bir ifadeyle kendini değil toplumu koruma ve ümmetin çıkarlarını savunmakla görevlidir.[186]

Tüm bunlardan yola çıkarak Şiilikte Fakihin Mutlak Velayetini şöyle açıklayabiliriz. İslami bir hükümet kurulabilirse İktidar ve liderlik meziyetleri olan, bilginlik, ilim, Takva ve toplumu idare şeklinde Masum İmama en çok benzeyen Fakih Müslümanları yönettiği için Masum İmamın tüm yetkilerine sahip olur.[187] Veli Fakih tüm bu geniş yetkilere sahip olduktan sonra liderliğinde olan İslami hükümette tüm yasa, hukuki düzenlemeler ve kararlar ancak kendi imzası ve izni ile meşruiyet kazanır. Kendisinden izin almadan hiçbir kimse yasama yapamaz ve hukuku veya yasaları direkt ya da kendinden uygulayamaz. Hükümet işleri ancak izni dâhilinde resmiyet ve meşruiyet bulur. Uygulamada ise görevliler kendi tarafından ya da kanun ve kurallara uygun bir şekilde görevleri yapmak üzere seçilirler. Görevleri kendisinin izni ve kabulü olmadan resmiyet ve meşruiyet bulmaz. Bir başka ifadeyle ister yasama ister yürütme işleri olsun Veli Fakihin izni olmaksızın herhangi bir icra resmiyet ve meşruiyet bulmaz.[188]

1.7.3. Fakihin Hisbe Velayeti

Arapçada "*ücret*" "*İdare etme*" ve " *Tasarruflu olma*" anlamına gelen Hisbe, Sünni fıkhınca iyiye yönlendirme ve kötülükten sakındırma anlamındadır[189]. Şii fıkhında ise Hisbe, Fakihler fetva verme ve Müslümanların işleri ile ilgilenme velayeti bulunmaktadır.[190] Sistani'ye göre Hisbe Tanrı için yapılan yani Allah'ın nezdinde yakın olmak için yapılan

---

[185]EL-HAMADANİ, **a.g.e.,** s. 139.
[186] BAHRULULUM, **a.g.e.,** s. 386.
[187] BLKIZİZ, **a.g.e.,** s. 227.
[188] EL-YEZDİ, **a.g.e.,** Cilt 2, s. 124.
[189]**İslam Online, Mana Nizam EL-Hisbe,** http://www.islamonline.net/servlet/Satellite?pagename=IslamOnline-Arabic Ask_Scholar/FatwaA/FatwaA&cid=1122528613084, 27. 01. 2010.
[190]**EL-İstiftaat**, Velayet EL-Fakih ve EL-Umur EL-Hisbiye, http://www.s-alshirazi.com/masael/subject/ejtehad/letter1.htm, 27. 01. 2010.

sevaptır. Kelime kökü iyilik ve iyilğin yapılması iradesinin var olmasıdır.[191] Hisbe terimi Şii Fıkhında Şeriatın buyuruğu gereğince yapılması gereken vazifeler olarak bilinmektedir. Hiçbir karşılık beklemeden herkesin yapması gereken bir görev olarak toplumun çıkarını ya da genel çıkarlarını savunmaktır.[192] İyiliğe yönlendirme ve kötülükten sakındırma başta olmak üzere Şii fıkhında Hisbe daha geniş olarak toplumun günlük hayatını ilgilendiren çok geniş bir alanı kapsamaktadır. Örneğin yetimlere bakma, deli ve reşit olmayanların velayeti; kayıp olan veya nerede olduğu bilinmeyen kişilerin mal ve mülkünün tamamında velayeti; tutuklu bulunanlar üzerinde velayet, iflas edenin malında velayet. Sahibi olmayan vakıflar üzerinde velayet (vakfı yapan bir kimseyi belirlemedikçe), kimsesi olmayan mirasa velayeti ve kimsesiz ölüleri kefenleyip defnetme velayeti.[193] Fetva verme, kadılık yapma, cezaları uygulamanın yanı sıra Müslüman toprakları işgal ve düşmanlardan korumak için ordu hazırlama, ülkenin yönetimini ele alma, eğitimin planlanması vs. Başka bir ifadeyle bu teoride Fakih nerede ise Fakih'in Genel Velayeti kadar çok geniş bir yetki alanına sahiptir[194].

Fakih'in Velayetini dile getiren herkes (Genel, Sınırlı ve Özel Velayet) Hisbe Velayetinin diğer Velayetlerden ayrılmaz bir bütün olduğunu söylemektedir. Dolayısıyla Genel Velayeti savunan birçok müçtehit, Fakih'in tüm Hisbe işlerinden daha fazla yetkiye sahip olduğunu ve Hisbe işlerinin Mutlak Velayetin bir bölümü olduğu kanısındadırlar.[195]

Şiiler, Hisbe işlerin Fakih tarafından yapılması gerektiğine inanıyorlar. Dolayısıyla Genel Velayeti savunan Müçtehitler Hisbe Velayetini teorileri lehinde bir başka delil olarak göstermektedirler. Zira Hisbe işleri zorunlu olduğunun yanı sıra Genel Velayetin bir bölümüdür. Bu kanıt iki şekilde sunulmaktadır. Birincisi Hisbe işlerinin yapılmasının yönündedir. Bunun gerekliliği ise Fakihin üstlenmesine yol açar ya da Fakihin yapmasını öngörür. İkinci şekil ise yapılması gereken bir Velayette Fakihin yetkili

---

[191] **Sistani Merkez Bürosu** İle telefon Kanalı ile 07.02. 2010 Tarihli **Görüşme**.
[192] ESSEYİF, **a.g.e.,** s. 178.
[193] BAHRULULUM, **a.g.e.,** s. 403.
[194] ESSEYİF, **a.g.e.,** s.181.
[195] EL-HEMEDANİ, **a.g.e.,** s. 145.

olmasını savunmaktadır. Genel Velayeti Hisbe işleri üzerinden söyleyenler, Fakihin görevi İmamın görevinin devamı ve İmam Hisbe işleri dâhil asıl Velayet yetkisine sahip olduğu için Genel Velayet de Fakihin olmalı demektedirler. Nitekim Velayet iki anlam taşımaktadır:

1.İmam ve ardından gelen Fakih asıl velidir. Dolayısıyla mutlak yetki onlarındır.

2.İmamın izni diğerinin velayet yetkisine şarttır. Özellikle de izni gerektiği bazı konularda. Dolayısıyla İmamın genel anlamda izin verdiği ve kendisine en çok benzeyen Fakih Velayet yetkisi alabilir.

İmam dâhil tüm toplum Hisbe işlerini yerine getirmekle sorumludur. Ancak Hisbe işlerinin bir kısmının yapılması özellikle İmama yüklenmiştir ya da İmama öncelik tanınmıştır. Başka bir ifadeyle yapılmalarından ilk önce İmam sorumludur. Çünkü İmam toplum üzerinde Velayet yetkisine sahiptir. Dolayısıyla İmamın varlığında birilerinin bu görevleri yapmak istemesi doğru olmaz. Şiiler bu durumu günümüzde hukuku uygulamaya benzetmektedirler. Bireylerin hukuku uygulamaya kalkışması doğru olmaz çünkü uygulamaktan asıl sorumlu olan toplumu tamamen temsil eden devlet ve organlarıdır. "*Burada toplumu temsil eden ve resmi otorite olan İmamdır*". İmamın yokluğunda bu görev devam eder ve İmamın gerçek sıfatları en iyi temsil eden ve bu görevi yerine getirebilmekte en uygun olan şartlara haiz fakihtir. Dolayısıyla herhangi bir Hisbe işini yapmak için İmamdan izin alındığı gibi Fakih'in de izni gerekir.[196]

Şiiler, Fakih'in Velayeti konusunda hiçbir zaman anlaşamamışlardır. Bir kısmı İmamdan vekâlet veya naiplik alarak siyaset, liderlik ve iktidar Velayetini vurgularken başka bir kısmı bunun kanıtlanmasının mümkün olmadığını vurgulamanın yanı sıra Hisbe işleri yetkilerinin Fakihten alınamaz olduğunu savunuyorlar. Bunlara göre toplumu ilgilendiren Kadılık[197] ve bazı özel velayetler (yetim deli ve sahipsiz vakıflar velayeti) gibi konularda Fakih Velayet ve İmamın temsilciliğine sahiptir. "*Nitekim şeriat iktidar ve toplumu yönetme konularında boşluk bırakmaz, Genel anlamda olsa da devlet ve*

[196] ESSEYİF, **a.g.e.,** s.181.
[197]EL-HEMEDANİ, a.g.e., s. 129.

iktidar işlerinin sınırlarını mutlaka çizmiştir" demektedirler. Zira hükümet ve ümmeti yönetmekte iki önemli konuya dikkat edilmesi gerekir:

1.Yönetim sadece şeraitten hüküm çıkarabilen Fakih'e değil, toplumu anlayan ve çıkarlarını yeterince algılayabilen birilerine ihtiyaç duymaktadır. Başka bir ifade ile Fakihler tek başlarına devleti idare edemezler, idareden anlayan kişilerin yardımına ihtiyaçları vardır.

2. Devlet idaresi tüm toplumu ilgilendirdiği için ve "özel velayetler başta olmak üzere idarecilerin ilgilenemeyeceği bazı konular olduğu için adalet sahibi olan mümin veya Fakih ilgilenmek durumunda kalır". Dolayısıyla idarecilerin de Fakihlere ihtiyacı vardır.

Bahrul Ulum'a göre idare kabiliyetleri olan kimseler ümmeti idare edecektir, Fakih ise denetim, kontrol ve yasaların şeriattan sapmamasını sağlayacaktır. Başka bir ifadeyle Fakihler devletin yasama ve yargı görevini üstlenirken diğerleri yürütmeyi ele alır. Ancak devletin her üç organına Fakihlerin ya da diğer idarecilerin katılmasında bir sakınca yoktur.

Hisbe Velayetini savunanlar idarecilerin Fakihten icazet alma konusunu da şu cümle ile çözüme kavuşturmuşlardır: "*Fakihin Genel Velayeti kati olmadığı için Velayet asalet olarak kendisine ait değildir. Dolayısıyla diğerlerinin Fakihin icazetine ihtiyaçları yoktur. Sonuç itibarıyla Fakih de diğerleri ile eşittir*".[198]

1.7.4. Seçkinlerin Teorisi

Seçkinlerin teorisi ya da (tecrübelilerin üstlenmesi teorisi) olarak adlandırılan bu teoriye göre Şiiler Masum İmamın olmadığı veya İmamdan icazet alınamadığı zamanlarda bu görevi Müçtehitlerin üstlenmesi gerektiğini savunur. Böyle bir durumda Masum İmamdan icazetli varsa öncelikli olmalı, yoksa Müçtehitlerin (seçkinlerin) en iyisi görevi ele almalıdır. Müçtehitlerin dışında kimse göreve soyunmamalı, toplum kendilerine itaat etmeli ve her

[198] BAHRULULUM, **a.g.e.,** s. 405.

kim onlara muhalefet ederse İmam Zamanına (12. İmama) muhalefet etmiş olur. Müçtehitler yok ise ya da kendilerinden fikir alınamıyor ise siyaseti bilen, iktidardan anlayan ve akıllı ve becerikli olanların üstlenmesi gerekir. Yoksa siyaseti toplumun tamamı terk ederse hepsi toptan günah işlemiş olurlar.[199]

Bu kurallara göre, Müçtehitlerden biri göreve soyunursa toplum ona itaat etmeli ve ihtiyacı olduğu zaman yardımına koşmalı ve destek olmalıdır. Şayet teoriye göre, kim Müçtehide muhalefet ederse tüm ulemaya muhalefet etmiş olur, ulemaya muhalefet eden İmama muhalefet etmiş olur, İmama muhalefet eden Peygambere muhalefet etmiş olur, Peygambere muhalefet eden Allah'a muhalefet etmiştir.

Müçtehitlerin Üstlenmesi Teorisi aslında Hisbe teorisini esas almaktadır ve ona çok benzemektedir. Bu teoriyi şu başlıklar altında açıklayabiliriz:

1.Teori Masum İmamın olmadığı veya kendisine ulaşılamadığı bir durumda uygun görülmektedir. Nitekim günümüzde Şiilerin 12. İmamı gaybet döneminde ve hiç kimse kendine ulaşamamaktadır. Kendisine dolaylı olarak ulaşılırsa bile birinin Velayeti üstlenmesi İmamın icazeti olmadan geçerli sayılmaz.[200]

2.Masum İmamın olmadığı ve kendisine ulaşılmadığı bir dönemde Velayeti ele alabilecek Müçtehitleri yeterince aramak gerekir. Uygun Müçtehitleri bulmak için iki noktaya dikkat edilmesi gerekir. Birincisi masum İmamın özel vekili (Şayet İmam ona özellikle naiplik ve vekâlet vermişse) varsa o İmamın görevini yapar ve toplum naibi itaat etmek ve diğerlerinden öncelikli kılmalılar. İkincisi ise şayet İmamın özel vekili yoksa Fakih ya da Müçtehitler insiyatifli davranmalı ve Velayete soyunmalılar. Ancak aralarından en iyi ve en bilgini seçmek zorundalar. Çünkü bu teoriyi savunanlar en bilgin ve en iyi olan Fakihin diğerlerinden üstün olarak Velayeti hak ettiğini düşünmekteler.

3.Velayet çok önemli bir durum olmanın yanı sıra toplumu derinden ilgilendirdiği için saydığımız kişiler dışında kimsenin üstlenmemesi gerektiğini savunan teorisyenler (yukarda da bahis edildiği üzere) toplumun itaat etmesini de savunmaktalar. Bunlara göre itaat de ekonomik, toplumsal, siyasi

---

[199] BAHRULULUM, **a.g.e.,** s. 406.
[200]ESSEYİF, **a.g.e.,** s. 189.

vs. olmak üzere mutlak itaat olmalıdır. Her hangi bir itaatsizlik Masum İmama itaatsizlik ve muhalefet sayılmaktadır.

4.Fakihlere sorulamadığı zamanlarda toplumdan siyasi, idari ve yöneticilik kabiliyeti olan kişilerin üstlenmesi gerekir[201]. Bunların üstlenmesinin şeriatça zorunlu olduğunu savunan teorisyenler, toplumun bu görevi üstlenmemesi sonucunda günahkâr olacağını ve bu itaatsizliğin cezasını hak edeceğini savunurlar. Toplum arasından üstlenen kişilerin sayısı da ihtiyaca göre belirlenmeli ve toplumun diğer bireyleri üstlenenlere destek olmakla birlikte itaatsizlik etmemeliler.[202]

1.7.5. Şura Teorisi

Şuranın sözcük anlamı belli bir konu üzerinde birinin fikrini sormak veya birine danışmak demektir.[203] Teorik olarak Şura konusu üzerinde görüşler çok genişleyerek Fıkıh ve akide olarak farklı boyutlar almıştır.[204]

Şiiler, iktidar teorilerini mezhebin temel akidesi olan İmamet üzerinden yorumlamışlardır. Daha önceden de bahis ettiğimiz gibi iktidar ya da hükümet ancak İmamet çizgisinin devamıdır. İmamet[205] esasından olmayan her hangi bir hükümet haksız ve gayrı meşru bir hükümettir. İslamiyet tarihi boyunca Şiiler iktidara muhalefetleri ile bilinmişlerdir.[206] Ancak iktidarda olanlar tarafından resmi mezhepler olarak seçilen dört Sünni mezhebi,[207] İslam tarihi boyunca iktidarda olan güçlerin ihtiyaç duyduğu tüm iktidar, hükümet ve idare meselelerin (ana hat ve detayları dâhil) olgunlaşmasında esaslı katkıda bulunmuştur.[208] Şii Fıkhı ise muhalif olduğundan dolayı diğer mezheplerin

---

[201] Şiilerce yöneticilerin sahip olduğu şartlar için Bkz: EL-YEZDİ, **a.g.e.,** Cilt 2, s. 96.
[202] BAHRULULUM, **a.g.e.,** s. 405.
[203] İbni Mandur, **Lisanul Arap**, 6. Baskı, 4. Cilt, Darul Maarif, Kahire, 1987, s. 437.
[204] BLKIZİZ, **a.g.e.,** s. 169.
[205] İmamet Olgusunun detayı için Bkz: Murtaza MUTAHHARİ, **EL-İmame**, http://malmshal.jeeran.com/ww/9.htm, 31. 01. 2010.
[206] İslamiyet tarihi boyunca Şiilerin iktidara muhalefetleri için Bkz: ÇELİK, **a.g.e.**
[207] Sünni mezheplerince Şura için Bkz: Hişam Bin Abdülkerim EL-Bedrani, **Namat Ettefkir EL-Cemai Fil İslam**, Matbaat EL-Maarif, Bağdat, 1989.
[208]BLKIZİZ, **a.g.e.,** s. 174.

iktidar konusundaki fikirlerinin çoğunu eleştirmiş ve didiklemiştir. Şiiler, iktidarların baskılarına maruz kalmamak için mezhebin genel çerçevesi içerisinde farklı fıkıh ve akide meseleleri dâhilinde bu eleştiri ve araştırmaları yapmışlardır. Ancak Şiiler Şura meselesini yeterince araştırmamışlardır.[209] Çünkü Masum İmamlar dönemlerinde İmamların kendilerinin bulunmasının yanı sıra Umevi ve Abbasi hanedanları iktidar olarak şura teorisini sadece kâğıtlarda bırakmışladır.[210]

Birçok düşünür Şura'yı Müslüman toplumların idaresi için favori rejim olarak düşündüğü için üzerinde çok durmuştur. Bu düşünürler özellikle günümüzde demokrasinin yayıldığı bir asırda Şura'yı Özgürlük, Adalet ve Eşitlik ilkeleri gibi demokrasiye dayanan siyasi rejimlerin vazgeçilmez ilkelerinden biri olarak savunmaktadırlar. Muhammed Mehdi Şemsettin Şura'yı şöyle ifade etmektedir; "*Tüm Müslümanlar için Şura ilkesi siyasal hayatın vazgeçilmez anayasal ilkesidir. 12. Masum İmamın gaybeti döneminde Şia, İmamiye için idarenin vazgeçilmez ilkesidir. Diğer Müslümanlar için Hz. Peygamberin vefatından itibaren aynı şey geçerlidir. Masum olmayan herhangi bir siyasi liderin iktidarı Şura'sız meşru sayılmadığı gibi toplumun genel işlerini de idare etmek Şura'ya dayanmıyor ise meşruiyeti doğruluk bulmaz. Ümmet işlerini Şura ile idare etmelidir. İktidarın başında olanlar Şura ile idarecilik yapmalı ve şeraitin buyurduğu gibi şura uygulaması sonucuna uymalıdır*".[211]

Günümüzde Irak'ta bulunan Dört büyük Mercilerden biri olan Büyük Ayetullah Muhammed ishak El-Feyyaza göre, "*Şii mezhebine göre iktidar Allah'ın Velayeti ilkesi üzerine kurulan bir hâkimiyeti esas aldığı demektir*". Başka bir ifadeyle tüm Şii Fakihleri gibi Velayet Allah, Peygamber ve İmam çizgisi üzerinden olmalı, ne Şura ne de İnsanların fikirleri üzerinden kurulmaz. Dolayısıyla peygamber ve 12 İmam döneminde olduğu gibi İktidarı tayin etmek Tanırı tarafından belirlenir. Onların olmadığı bir asırda sıfatlarına en çok benzeyen insanlar olarak Fakihler Velayete seçilmesini söylemektedir.

---

[209] BLKIZİZ, **a.g.e.,** s. 244.
[210] EL-YEZDİ, **a.g.e.,** Cilt 2, s. 141.
[211] Muhammed Mehdi ŞEMSETTİN, **Nizam EL-Hükm Vel- İdare Fil- İslam**, Yedinci Baskı, EL-Müessese Eddevliye lildirasat Vel-Naşr, Beyrut, 2000, s. 571–578.

Ancak Feyyaz'a göre Şura gereklidir. Zira Şura yapıp devlet organları ile ümmetin bilgili ve yetenekli bireyleri arasında istişare ve danışma devletin görevlerinden biri olduğunu söylemektedir. "*İktidar ister meşru ister gayrı meşru olsun fikir, bilimsel ve pratik tecrübeler alışverişi ve/ veya sosyal, siyasi, ekonomik, güvenlik, kültürel, eğitimsel vs konularda istişare etmek zaruretli görevlerdendir*". Feyyaz bir önemli konuya da değinerek yetenek ve kabiliyetlerin ön planda tutulmasına dikkat çekerek şu sözleri demektedir "*Kadın veya erkek olarak ümmetin kabiliyetli bireyleri arasında fark yoktur. Zira devlet kademelerinde görev almak erkek ya da kadınları ayırmaksızın kabiliyet, verimlilik ve bilgi esasında olmalıdır*". Başka bir ifade ile Feyyaz'ın Şura teorisinde vurguladığı en önemli kısım, Şura Riyasette değil sadece İslami sistemin devlet idaresi ile toplumun çıkarlarını yönetmekte[212] uygulanmalı ki "*rejimin dengesi sabit kalsın*".[213]

Şii Fakihlerinin Şura üzerindeki fikirlerini yukarıda inceledikten sonra özetle Şiilerin Şura teorisinin diğer teorilerden pek farklı olmadığını söylemek zor değildir. Nitekim Şiiler Şura'nın Masum İmam döneminde İmamın yetki alanını etkilemediği gibi seçilmesini de asla etkilemez. Çünkü İmamın sadece Tanrı tarafından seçilmiş olduğunu düşünmekteler. Dolayısıyla Şura yani toplumun fikri sadece toplumun dünyevi işlerini yönetmekte önem taşımaktadır. Ancak son karar yine İmamın görüşüne bırakılmıştır.

Masum İmamın olmadığı günümüzde ise otorite Velayet sahibi olan Fakih'e bırakılmıştır. Kendisi uygun gördüğü zaman ve mekânda uygun gördüğü kişileri belli işler için görevlendirebilir. Fakat görevlendirilen kişi şeriat çizgisinden çıkamaz. Bahrul Ulum, Fakih'in buyurukları ile çelişmeme kaydı ile toplumun Şura meclisleri oluşturabilme hakkına sahip olmasının yanı sıra siyaset ve Müslümanları yönetmekte parlamentoların oluşturulmasını da uygun bulmaktadır.[214]

---

[212] Şura'nın toplumun çıkarlarını korumakta önemli olduğunu savunan birçok yazar bulunmaktadır. Bkz: Kosrani, **a.g.e.,** s. 96; Muhammed Mekki Osman AHMET**, Eşşura fi İdaret EL-Muctema EL-Müslim ve Siyasetihi**, Birinci Baskı, İslam Şura yayınları, Umdarman, 2004.
[213] BAHRULULUM, **a.g.e.,** s.420.
[214] BAHRULULUM, a.g.e., s. 433.

İKİNCİ BÖLÜM

KRALİYET DÖNEMİNDE Şİİ MERCİLİĞİNİN SİYASİ ROLÜ

2.1. YAKIN ÇAĞDA Şİİ MERCİLİĞİNİN SİYASİ UYANIŞI

Modern tarihte Şii Merciliğinin siyasette aktif rol oynama eğiliminin artması XIX. yüzyılın sonlarına doğru ortaya çıkmaya başlamıştır. Özellikle 1891–1920 yıllarında Şii Merciler politikada temel güç olmaya başlamışlardır. Şii Mercilerin hukukta saygın bir rol alması ile birlikte ölen mercilerin taklidine son verilmesi Şii toplumunu yaşayan Mercilere bağlamış ve eskisine oranla Merciliği çok daha otoriter hale getirmiştir. XIX. yüzyılın ikinci yarısından başlayan dönemde Irak'taki Şii Merciliği daha da politize olarak merkezileşmesi de artmış oldu. Yasal ve maddi gücün, büyük fonlara ve kitlelere hükmetmenin yanı sıra büyük bir büyüleyici özellik sahibi de olan birkaç Şii Merci'in elinde toplanması, asrın getirdiği ulaşım ve iletişim (özellikle telgraf gibi araçlar) Şii dünyasındaki müritlerin Irak'taki Müçtehitler ile sürekli temas halinde olmalarına olanak sağladı. Bu gelişmeler sayesinde Şii Mercilerin otoritesi arttı ve politikada daha çok söz sahibi olmalarına olanak sağladı.[215] Şii Mercilerin politikadaki ağırlığı ilk kez 1891–1892 yıllarında Büyük Merci olan Muhammed Hasan El Şirazi'nin İran'da tütün imtiyazlarına karşı fetva yayınlamasıyla birlikte büyük kitlesel harekete önderlik etmesi ile başlamıştır.[216] Söz konusu fetva ile İngilizlerin tütün ürünleri tekelini iptal ettirmiş ve kriz sona ermiştir.[217]

Şii Merciliği İran'da tütün ürünleri tekelleri krizinde bir bütünlük sergilemesine rağmen, Osmanlı Devleti ile İran'daki meşrutiyet devrimi, Şii Mercileri arasında görüş farklılıklarına neden olmakla kendilerine bağlı olan

---

[215] NAKASH, İshak NAKKAŞ, **Şiaat EL-İrak**, Tarcamat Abdül İlah EL-Nayimi, 1 baskı, Dar EL-Mada Lil Tibaa Vel Naşir, Paris, 1996, s. 49.
[216] Muhammed Said EL MAHZUMİ, **EL-Mucedid EL-ŞİRAZİ Eltani Tahavul fi EL-Tarih EL-İslami**, 1 Cilt, 1 Baskı, Dar Elulum, Şam, 2003, s.121.
[217] Haşim SAGİYE, **Sira Fi EL-İslam Vel Petrol Fi İran**, 1 Baskı, Dar EL-Talia, Beyrut, 1978, s. 87.

Şii toplumunun da ikiye bölünmesine neden olmuştur.[218] Söz konusu durum Kerbela'da açıkça kendini göstermiştir. Anayasa ilkelerini destekleyen birinci gruba, "*El Meşruta*" adı verilmiştir. Anayasayı baştan sonuna kadar reddeden ikinci grup ise "*El Mustebidde*" adı ile tanımlanmıştır.[219]

İran'da Meşrutiyet Devrimi'nin yol açtığı uyanış, siyaset ile yönetim konusunda alışa gelmiş düşüncelerini zayıflattığı gibi, toplumun kendine olan güven duygusunun yeniden canlanması ile birlikte yönetime ortak olma kabiliyetinin olduğunu bir kez daha vurguladı. Nitekim Havzalarda eğitmenlik yapan birçok din adamı, İslamiyet'in gerçek ilkeleri ile anayasa hareketi arasında hiçbir fark ya da çelişki noktasının olmadığını vurgulamaktaydılar.[220] Başka bir ifadeyle XX. yüzyılın başlarına doğru Osmanlı Devleti ile İran'da anayasal rüzgârların esmesi ile birlikte Şii Mercilerin devlet işlerine karşı iştahları da açılmaya başlamıştır. Mercilerin kendilerini devlet işlerinde temsil etmelerinin temellerini oluşturan bir siyasal teori geliştirmelerine olanak sağlamıştır. Necef'te ileri gelen müçtehitlerden biri olan Muhammed Hüseyin Naini'nin "*Tenbihul Ümme ve Tenzihul Mille*" adlı eseri 1909'da yayınlanması Şii Mercilerine bir İslam hükümetinin nasıl olması gerektiği konusunda bir vizyon kazandırdı. Naini'nin eserinin önemi, Şii Merciler açısından hükümetin sorumluluk ve görevlerini tanımlayan, Mercilerin yöneticiye karşı direnişinin yanı sıra şeriatı zedelemeden devlet işlerinde temsil edilmelerinin temel ilkelerini ortaya koyan bir politik teori oluşturmuş olmasında yatar.[221]

Mercilerin İran anayasal devrimine aktif müdahalesi, Irak'ta dini çevreleri anayasa yanlısı ya da karşıtı olarak ikiye ayırarak kutsal şehirlerde yeni tartışmalara neden olmuştur. Bununla birlikte Şii Mercilerin söz konusu devrim sürecine müdahaleleri ve İran'ın politik kurumlarını şekillendirme girişimleri sonraki yıllarda Irak politikasında oldukça etkili olmalarına yol açmıştır.

---

[218] Salah ABDUL RAZZAK, **EL-İsalamiyon VeL Dimokratiya**, 1. Baskı, Dar EL-Sonobar, Bağdat, 2007, s. 61.
[219] Ahmet Kisroy TEBRİZİ**, Tarih Maşruta İran**, Tahran, Muasast Cap Hiftim, 1957, s. 62.
[220] Alaa Abdül Hüseyin EL-HİMİ, **Hakaik An EL-Mawakif fi EL-İrak Min EL-Savra EL-Dastoriya EL-İraniya**, (1905–1911), EL-Kufe üniversitesi, Kız Eğitim Fakültesi, s. 2–16.
[221] NAKKAŞ, **a.g.e.,** s. 50.

Osmanlı Devleti'nde 1908–1909 yılları arasında gerçekleşen Meşrutiyet, anayasalcılığın etkileri Irak'ta büyük ölçüde hissedilmiştir. Devrim beraberinde yayın, fikir, ifade özgürlüklerini getirmenin yanı sıra politik dernek kurma özgürlüğü ve eğitim sisteminde büyük değişiklikler yapmıştır. 1909'da Meşrutiyetin tekrar yürürlüğe konması ile Irak'ta modern eğitim başlamış, Bağdat, Kazımayın, Necef, Kerbela ve Hille gibi Şii çoğunluk nüfusu ile bilinen kentlerde 1909'dan itibaren devlet okulları açılmıştır. Jön Türk Devrimi, kutsal şehirlerde edebiyat hayatını, dergiler ve kitaplar yayınlanmasını teşvik etmiştir. Bu şehirlerde yaşayan insanlar Türkiye, İran, Mısır ve Hindistan'dan gelen dergileri ve yayınları rahatça okuyorlardı.[222] Jön Türk Devrimi özellikle İran Anayasal Devrimi'ni bir İran iç meselesi olarak gören Şii Araplar arasında büyük etki yaratmıştır. 1908'den itibaren Irak'taki Arap Şiiler politik konularda daha aktif olmaya başlamışlardır. Devrim, İslam modernistlerince savunulan görüşlerin yanı sıra din ve millet ile ilgili temel sorunları dile getirmeye de olanak sağlamıştır.[223]

Osmanlı Devleti ve İran'da gerçekleşen anayasal devrimlerin Irak'taki Şii Merciliği üzerindeki en önemli etkisi, Mercilerin Müslüman muhalefetinin önderleri olarak kendi imajlarını geliştirme olanağı sağlamasıdır. Bu imaj, İran Anayasal Devrimi ile birlikte şekillenmeye başlamış ve Şii Mercilerin Şii toplumu içinde ne kadar etkin ve söz sahibi olduğunu ortaya koymuştur. Jön Türk Devrimi ile Şii Merciler bu imajı kesinlik kazanmıştır. Naini'nin yukarıda bahsettiğimiz eseri, anayasal dönemin bu sonuçlarının örneklerinden birdir. Bu eserin yayınlanması, özellikle Müslüman, Sünni-Şii birliği çağrısında bulunan ve İslami muhalefetin liderleri olarak Şii Mercilerin rolünü tanımlamaya çalışan Necef'teki diğer yayınlar ile aynı zamana rastlar. Batı sömürgeciliğin Müslüman dünyasına gittikçe artan saldırısı, Şii Mercilerin cihat hareketinin önderleri olarak ortaya çıkmalarına, dolayısıyla politikada daha etkili rol oynamalarına olanak sağlamıştır.[224]

---

[222] NAKKAŞ, **a.g.e.,** s. 53.
[223] **a.g.e.,** s. 52.
[224] **a.g.e.,** s. 54.

Bunun bir sonucu olarak Kerbela'da şehrin askeri yönetimi ile anayasaya ihtiyatlı yaklaşan din adamlarına rağmen halk anayasa hareketini desteklemiştir. Söz konusu desteğin, kentin tüm bölgelerine yayılan büyük bir ayaklanmaya dönüşmesiyle, yönetim hemen harekete geçerek ayaklanmayı güç kullanarak bastırmıştır. Ölümden kaçmaya çalışan insanların bir kısmı İngiliz Konsolosluğu'na sığınmışlardır. Yabancı bir ülkenin temsilciliğine sığınma da, Kerbela insanının hoşuna gitmeyerek kınama seslerinin yükselmesine neden olmuştur. Bu durum ise Irak'taki yabancı büyükelçiliklerin etkilerinin kısıtlanması konusunda büyük etki yaratmıştır.[225]

Irak'ta Şii Merciliğinin siyasi uyanışı, net ve cesurca sergilediği tutumlar sayesinde somutlaşmayı sağlamıştır. "*Zulümle mücadele etmek*" Necef'teki Havzalarda bulunan din adamları arasında bir bütünlük olduğunu gösteriyordu. Bu durum, Şii din adamlarını İttihat ve Terakki Cemiyeti ile işbirliği yapmaya itmiştir.[226]

Şii Merciliği, Havza ile birlikte Irak'ın iç siyasetini hareketlendirmekle kalmıyordu, aynı zamanda bölgede gelişen olaylarda da kendi fikrini ortaya koyarak kendini gösteriyordu. Özellikle 1911 yılında, İran ile Rusya arasında su sorunu yüzünden çıkan anlaşmazlık üzerine Rus kuvvetlerinin Kuzey İran bölgesine doğru ilerlemesinde ve İngiliz kuvvetlerinin İran'ın güneyini işgal etmesi sonucunda Rusya ile İngiltere, İran'a saldırmalarını, kendilerince meşrulaştırmak amacıyla 1907 anlaşmasını imzalamışlardır.[227] Rus saldırısına karşı olan Merciler ile din adamlarının tutumu sert olduğundan, Rus kuvvetleri, Tebriz'de din adamlarını öldürerek toplumun korkuya kapılmasına yol açmıştır.[228] Irak'ta Necef'teki din adamları başta olmak üzere, işgalci Rus kuvvetlerine karşı 'cihat' ilan etmişlerdir. Bunların başında gelen El Ahvend El Horasani, işgalcilere karşı cihada başlamak üzere Necef kenti dışında çadırların kurulması emrini vermiştir.

---

[225] Macid EL-GARBAVİ, **EL-Şeyh Muhmmed Hüseyin EL-Naiyni (Manzar EL-Haraka EL-Dastoriya)**, 1 baskı, Muasasat EL-Araf Lilnaşir, 1999, s. 62.
[226] **a.g.e.,** s. 63.
[227] **a.g.e.,** s. 64.
[228] Ali EL-VARDİ, **Lamahat İctimaiya Min Tarih EL-Irak El Hadit**, , 4. Cilt 1 baskı, Dar EL-Kitab EL-İslami, Kum, 2005, s. 127.

Rus kuvvetlerinin, Şiilerin sekizinci İmamı olan Hz. Ali Bin Musa El Rıza Türbesi'ni bombalaması üzerine Kazımiye'de Merci ve Müçtehitler, bu gelişmeleri görüşmek üzere toplandılar. Söz konusu toplantıya, Mehdi El Haydari, Şeyh Mehdi El Halisi, İsmail El Sadr, Abdullah El Mazenderani, Şeyh Fethullah El İsfahani, Şeyh Muhammed Hüseyin El Naiyni, Ali El Ramad, Mustafa El Kaşani, Samarra'da ikamet eden Muhammed Taki El Şirazi'ler katılmışlardır.[229] Ancak bazı kaynaklara göre, toplantıya bir tek Necef'te ikamet eden Mercilerden Kazım El Yezdi katılamamıştır.[230]

Şii Mercileri, savunmaya yönelik bir cihat hareketi örgütlemeye de başlamıştır. Büyük Ayetullah ve büyük Merci olan El-Horasani 1909'da oğlunun liderliğindeki bir heyeti Bağdat'taki İngiliz ve Rus konsolosluğuna göndererek Rusya'nın İran topraklarından çekilmesini istemiştir. Aksi takdirde tüm Şii Mercilerin cihadı ilan eden bir fetva yayınlayacağını söylemiştir. Irak'ta Şii Mercilerin bir cihat hareketi örgütlemesindeki istekliliği, Mercilerin politik otorite kullanmak yolunda artan isteklerinin bir göstergesi idi. 1910 yılın başlarında Şii Mercilerin acil bir Müslüman Birliği çağrısında bulunmasının ardından, Sünni ulemasının görüşünü de yansıtan ve birçok Şii-Sünni ulemanın imzasını içeren bir fetva yayınlamışlardır. 1911'de İtalya Libya'yı işgal etmiştir. Başta Merciler olmak üzere tüm ileri gelen Şii uleması, İtalya'ya karşı cihat fetvaları yayınlamışlardır. İngiliz ve Irak kaynakları bu fetvaların ülke içinde oldukça büyük etki yarattığı konusunda hem fikirdirler. Cihat fetvalarından etkilenen toplum, Şii mercilerinin başını çektiği mitingler ve gösteriler düzenleyerek İtalya'ya karşı savaş için bağış toplamaya başlamışlar ve Libya'yı savunmak için komiteler kurmuşlardır. Fetvaların etkisi özellikle Bağdat, Kazımeyn, Samarra ve Hille gibi Şiiler ile Sünnilerin yakından temas ettiği karma şehirlerde güçlü olmuştur.[231] Ekim 1911'de İngilizler ile Ruslar'ın İran'ı güney ve kuzeyden işgal etmeye başlaması ile birlikte Irak'taki Şii Mercileri acilen "İslam diyarını" savunmak için harekete geçmek üzere "*Müslümanları, can ve mallarını feda etmeye*" çağıran bir cihat

[229] Adı geçen Merciler için, Akil EL-Kazımi, **Tarih El-Ulema Fi El-Havza El-İlmiye**, EL-Necva baskı hizmetleri.
[230] EL-GARBAVİ, **a.g.e.,** s. 65.
[231] NAKKAŞ, **a.g.e.,** s. 59.

fetvası yayınladılar. Özellikle Büyük Merci Muhammed Kazım El-Horasani'nin kendisi İran'a gidecek birliklere önderlik etmeye niyetli olduğu bilgilerinin sızması ise Şii toplumun büyük çoğunluğunu harekete geçirmiştir. Kabile şeyleri, bu harekete silah ve savaşçı vereceği sözünde bulunmuşlardır. Gerçekten de silahlar toplanıp ağırlıklı olarak kabile bireylerinden oluşan gönüllü askerler toplandı ve cihat için harekete geçmek üzere tüm hazırlıklar tamamlandı. Ancak El-Horasani'nin aniden vefatı seferin iptal edilmesine neden olmuştur.[232]

2.2. İNGİLİZ İŞGALİNE KARŞI Şİİ MERCİLİĞİNİN TUTUMU

2.2.1. Şii Merciliğinin I. Dünya Savaşı'nda İngilizlere Karşı Tutumu

İngilizlerin Irak'ı işgal etme konusundaki girişimleri, Bahreyn'deki askeri güçlerinin harekete geçmesi ve 1 Kasım 1914 tarihinde Fau'a çıkarma yapması ile başlamıştır. Bunun üzerine Osmanlılar, İngiliz işgaline karşı mücadele etmek için hazırlık yapmaya başladılar. İlk olarak Şeyhulislam Hayri Efendi 7 Kasım 1914 tarihinde düşmanlara karşı tüm Müslümanları cihada çağıran bir fetva verdi. Şeyhulislam aynı fetvayı 11 Kasım'da bir kez daha tekrarlamıştır. Söz konusu fetva 30 din adamı tarafından imzalanarak 23 Kasım 1914 tarihinde bir bildiride yayınlanmıştı. Ancak bu fetva yeterince etkili olmamakla birlikte Müslümanlar tarafından karşılık bulmamıştır.[233] Fetva ile birlikte Osmanlı Devleti, özellikle Necef ile Kerbela'daki müçtehitleri cihat çağrısına katılmaları konusunda ikna etmeye çalışmıştır. Söz konusu savaş da, kâfirlere karşı yapılan bir kutsal savaş olarak gösterilmiştir.[234] Kaynakların çoğu Şii Mercilerin Şeyhulislam Hayri Efendi'nin İngiliz işgaline karşı cihat çağrısından pek etkilemediğini söylese de biz bu fetvanın Şii Mercileri üzerinde etki yarattığını düşünmekteyiz. Nitekim Hayri Efendi'nin fetvasının

---

[232] NAKKAŞ, **a.g.e.,** s, 60.
[233] Ahmet Bakır Avlan EŞŞARİFİ, **Karbala Bin EL-Harbeyin EL-Almiyetin (1918–1939)**, Mastır tezi, Mahad EL-Tarih EL-Arabî wa EL-Turat EL-İlmi Lildirasat EL-Ulya, Bağdat, 2004, s. 33.
[234] **a.g.e.,** s. 33.

üzerinden çok geçmeden Şii Mercileri İngiliz işgaline karşı cihat fetvası çıkarmışlardır.[235] Zira 20. yüzyılın başlarında Şiiler ile Sünniler arasında büyük bir yakınlaşma olduğu ve daha önce bahsedildiği üzere Müslümanları kenetlenmeye ve birliğe davet eden birçok İslami şahsiyetin ortaya çıktığı görülmüştür.

Kutsal kentlerde siyasal İslam bilincinin yükselmesi Şii Mercilerinin bu konudaki tutumlarının bir göstergesiydi.[236] 20. yüzyılın başlarından 1917 yılında Irak'ın İngilizler tarafından işgal edilmesine kadar kutsal kentler ülkede siyasi düşüncelerin kaynağı ve yönünü belirten merkezler olmuştur. Siyasal İslam bilincinin yükselmesinden kaynaklanan birçok düşünce ise, siyasi akım ve örgütlenme şeklinde ortaya çıkmıştır.[237] Şiilerin yoğun olduğu diğer kutsal şehirlerin önemi ne kadar çok olsa da Necef ile Kerbela, İslami hareketin, ekonomik, sosyal ve siyasi akımların ve düşüncesel bulguların temel merkezliği ile önderliğini üstlenen şehirlerdir.[238]

İngilizlerin Irak'a yönelik gerçekleştirdikleri askeri işgalinin ilk günlerinden itibaren büyük Şii Mercileri, İngiliz işgaline karşı mücadele etmekle Osmanlı Devleti'ni destekleme konusunda cihat fetvaları yayınlamışlardır.[239] Şii Mercileri, "*Osmanlı Devleti'nin gerçek Müslümanlığı temsil etmediklerini düşünseler de, bu tehlikenin kâfir İngilizlerin tehlikesinden daha hafif*" olduğunu düşünmekteydiler. Zira Şii Mercileri, şehirlerdeki insanlarla aşiret üyelerini savaşa hazırlamaya başlamış, onları cihada çağırmış ve gönüllüleri organize ederek savaş meydanlarında "mücahitleri" yönetmişlerdir. Şii Mercileri ile toplumun bu tutumu İngilizleri çok şaşırtmıştır. Nitekim İngilizler, asırlardır Irak'ı yöneten Osmanlı Devleti'nden memnun olmayan Şiilerin savaşta kendi saflarında yer alacaklarını düşünmüşlerdi.[240]

---

[235] Sait EL-SAMARAYİ, **EL-Tayifiya fi EL-İrak EL-Waki wa EL-Hal**, 1. baskı, Muasasat EL-Facir, Londra, 1993, s. 52.
[236] Semir EL-KARHİ, **EL-İrak fi Zakirat EL-İmam EL-Şirazi**, 1. baskı, Muasasat EL-Muctaba Lil Tahkik wa EL-Naşir, Beyrut, 2003, s. 15.
[237] EL-MAHZUMİ, **a.g.e.,** s. 109.
[238] NAKKAŞ, **a.g.e.,** s. 105.
[239] Musa EL-HUSEYNİ, **EL-Şiia ve EL-Hukum fi EL-Dola EL-İrakiya EL-Hadita**, Şabaket EL-Nuha, , s. 2. www.alnoha.com/visitor/alshee2ah.htm.x, 23 Temmuz 2005.
[240] ESSAMARRAYİ, **a.g.e.,** s. 53.

Bu önemli gelişmeler sayesinde Şii Merciliği, siyasi ve fikri açıdan çok önemli yeni bir döneme girmiş bulunuyordu. Yaklaşık on yıl süren bu dönemin en önemli özelliklerinden biri silahlı mücadelenin hâkim olmasıydı.[241]

Bu gelişmeler, Şii Mercileri ile din adamlarının işgale karşı katıldıkları ve yönettikleri ilk silahlı mücadeleydi. Söz konusu mücadele, önemli bir tecrübe olmakla birlikte 1918'de Necef Ayaklanması ile 1920 yılındaki büyük ayaklanmanın yaşandığı iki büyük silahlı mücadeleyi de beraberinde getirmiştir.[242] Ancak, bu tecrübeyi diğerlerinden farklı kılan Osmanlı Devleti'nin ilan ettiği cihat çerçevesinde olduğundan mücadelenin entelektüel ve siyasi anlam taşımasıydı.[243]

İngilizlerin, Fau'u işgal etmesinden sadece üç gün sonra, Basra'nın din adamlarıyla ileri gelenleri, Kerbela, Necef ve Kazımiye'deki Şii Mercilerine İngiliz güçlerine karşı açtıkları savaş konusunda destek istedikleri yönünde göndermiş oldukları mesajlar üzerine 29 Kasım 1914'te Cihat Hareketi başlamıştır.[244] İngilizlere karşı savaşta, önderlik yapmakla mücahitleri meydanlarda organize etmeleri ve aşiretleri cihada çağırmaları konusunda bizzat kendilerinin devreye girmeleri konusunda Şii Mercilere mesajlarla telgraflar göndermeye devam etmişlerdir.[245]

Söz konusu mesajlar ile telgraflar, Basra'daki birçok din adamıyla önde gelen şahsiyetlerin imzasını taşımaktaydı. Bunlardan bazıları, İbrahim El Muzaffer, Casim El Ali, Mehdi El Musevi El Kadimi, Hacı Musa El Atiye, Hacı Cafer El Atiye ve Ahmet Kerdet'tir. Şii Merciler mesajlara hemen yanıt vermişlerdir. Mesajların, Necef ile Kerbela'daki Havzalara ulaşmasıyla Merciler, "*İslamiyet'in varlığını savunmak için kâfirlere karşı cihadın gerekliliği*" yönünde fetvalar yayınlamışlardır. Bu fetvalar, Bağdat ile Orta Fırat Bölgesi başta olmak üzere Irak'ın birçok yerinde uyarı sirenleri ile seferberlik ilanı niteliğindeydi. Nitekim buralardaki insanlar Merci ve din

---

[241] Abdul Halim EL-RİHAYMİ, **Tarih EL-Haraka EL-İslamiya fi EL-İrak (1900–1924)**, 2. Baskı, Dar EL-Alemiye Lil Tibaa ve EL-Naşir, Beyrut, 1985, s. 163.
[242] EL MAHZUMİ, **a.g.e.,** s. 110.
[243] NAKKAŞ, **a.g.e.,** s. 114.
[244] **a.g.e.,** s. 64. , EL-VERDİ, **a.g.e.,** 4. Cilt, s. 128.
[245] EŞŞARİFİ, **a.g.e.,** s. 34.

adamları önderliğinde birlikte cihat için hazırlıklara başlamıştır. Bu süre zarfında, ister davayı üstlenerek, ister cihada gönüllü olarak gidenleri organize edip, daha sonra cihat hareketinde önemli rol üstlenen Şii Mercilerin önde gelenlerinden ve diğer din adamlarından oluşan akımlar ortaya çıkmaya başlamıştır. Artık Kerbela, Necef, Bağdat ve Kazımiye, Basra taraflarında devam etmekte olan savaş meydanlarına gitmek isteyen mücahitlerin toplanma merkezleri ve hareket noktalarına dönüşmüştür.[246]

İngilizlere karşı başlatılan mücadelenin liderliğini yapan Irak şehirlerinin başında Necef gelmekteydi. Birçok Necefli Merci ile müçtehit cihat hareketinde önemli rol üstlenmiştir. Bunların başında müçtehit ve büyük Iraklı şair Muhammed Said El Habbubi gelmektedir. El Habbubi, mücahitlerden oluşan gruplara liderlik yaparak Basra'ya gitmekle beraber cihada çağıran ve Orta Fırat aşiretlerini hazırlayan birçok din adamı da etrafında toplanmıştır.[247]

Büyük Şii Mercii Kazım El Yezdi,[248] cihat konusunda bir fetva vermiş ve cihat konusunda ayaklanmalarını sağlamak için oğlu Muhammed'i kendisini temsil etmek üzere din adamlarıyla havza öğrencilerinden oluşan bir heyetle aşiretlere göndermiştir. Söz konusu heyet, savaş alanına giden gönüllülere refakat etmek için ilk olarak Bağdat'a gitmiştir. Kazım El Yezdi, ayrıca, Hz. Ali'nin Türbesinde yaptığı konuşma sırasında cihat çağrısını yenileyerek, bedensel engelliler dâhil olmak üzere herkesin İslam diyarlarını savunmasını söylemiştir.[249]

Kerbela, Şii Mercilerinin liderliğindeki cihat çağrısına olumlu cevap veren ilk Irak kentiydi. Necef'te cihat çağrısı yapıldıktan kısa bir süre sonra Kerbelalılar büyük bir toplantı düzenledi. Toplantıya başta İsmail El Sadr olmak üzere çok sayıda büyük din adamı katıldı. El Sadr, toplantıya katılanları, Hz. Hüseyin türbesine doğru yürütüp, halkın birbirine

---

[246] EŞŞARİFİ, **a.g.e.,** s. 34.
[247] Abdullah ENNEFİSİ, **Daur EL-Şiaa fi Tatavor EL-İrak EL-Siyasi EL-Hadis**, Tarcuma ve Tibaa Dar EL-Nahar, Beyrut, 1973, s. 86.
[248] Büyük Ayetulla Merci Kazım EL-Yezdi için bakınız: EL-KADİMİ, **a.g.e.,** s. 35.
[249] EL-VERDİ, **a.g.e.,** 4. Cilt, 2. Kısım, s. 129.

kenetlenmesini istemiş ve yürüyüşte milli duyguların kabarmasını hedefleyen coşku dolu şiirler okunmuştur.[250]

Kazımiye, Kutsal Şii kentleri arasında cihat hareketi konusunda en coşkulu şehirdi. Kazımiye'den cihat davasını yöneten Mehdi El Haydari ve Şeyh Mehdi El Halisi gibi iki büyük Şii lider çıkmıştı. Söz konusu liderler, aynı zamanda günülü olan mücahitlerin işlerinin yürütülmesini de yapmışlardır. El Fau'un İngilizlerce işgal edilmesinin ardından Mehdi El Haydari, Necef, Kerbela ve Samarra diğer Şii Merciler ve önde gelen din adamlarıyla görüşüp bir toplantıda işgal konusunu ele almak istediğini belirten mesajlar göndermiştir. El Haydari, El Kazımiye türbesi minberinden seslenerek halkı cihada çağırma konusunda büyük rol oynamıştır.[251]

Öte yandan, Şeyh Mehdi El Halisi, Müslümanların "*Kâfirler gidene kadar tüm mallarını cihat uğruna kullanmaları gerektiğini ve buna karşı çıkanlara zorla yaptırılması* " yönünde bir fetva yayınladı.[252] Bunun yanı sıra El Halisi, "*Kâfirlerin cihadında keskin kılıç*" adlı bir kitap yayınladı. Söz konusu kitapta, İslam'da cihadı ele almış ve bu doğrultuda gereken temel ve ilkelerin tahakkuku için Müslüman ümmetinin üzerine düşeni yapmasını savunmuştur.[253]

Şii Mercilerin fetvaları Irak genelinde büyük ölçüde halk kitlelerinden yanıt bulmuş, çok sayıda vatandaş, mücahitlere katılmıştır. Bu durum, toplumun hissiyatını yansıtan, cihat harekâtının tek lideri ve olayları büyük ölçüde yönlendiren Şii Mercilerinin Irak halkı üzerinde ne kadar etkili olduklarını gösteriyordu.

Cihat harekâtı sadece Şii Merciliğinin kurumsal yanı olan Havza'nın merkezi sayılan Kerbela ve Necef'te başlamamış, aynı zamanda Şiilerin yoğun olduğu tüm Irak şehirlerinde patlak vermişti. Samarra da, Necef, Kerbela ve Kazımiye gibi Irak şehirlerini saran cihat ruhundan uzak değildi. Samarra da cihat konusunda etkili olmuştur. O sıralarda Samarra'da bulunan

---

[250] EŞŞERİFİ, **a.g.e,,** s. 36.
[251] Abdül Rezzak Abd EDDARRACİ, **Cafer Ebu Timmen ve Doraho fi EL-Haraka EL-Vataniya fi EL-İrak**, Mastır Tezi, Bağdat, 1978, s. 40.
[252] EŞŞERİFİ, **a.g.e.,** s. 36.
[253] ERRİHEYMİ, **a.g.e,,** s. 167.

Büyük Merci Muhammed Taki El Şirazi, kâfir olan İngilizler ile savaşmanın vacip olduğunu dile getirmiş ve mücahitlere katılmak için yerine oğlu Muhammed Rıza'yı Kazımiye'ye göndermiştir.[254]

Harcanan tüm çabalara rağmen, Şii Mercilerince başlatılan ve Şii Merciler ile Havza öğrencilerinin önderliğini yaptığı cihat, İngilizlere karşı hedefledikleri zaferi elde edememişti. Osmanlı kuvvetleri ile mücahit birliklerinin kayıpları büyüktü. Büyük kayıplar, Osmanlı komutanı Süleyman Askeri'nin intiharına neden olmuştur ve daha sonra Osmanlı, ordusuyla birlikte mücahitlerin El Nasırıya kentine çekilmek zorunda kalmıştır. Bu gelişmelerin ardından, mücahitlerle din adamları aşamalı olarak bölgelerine geri döndüler. 14 Ağustos 1915 tarihinde Basra'daki askeri operasyonlar sona erdiğinde mücahitlerle din adamları tamamen evlerine çekilmiş bulunuyorlardı.

Osmanlı Devleti İngilizlere karşı devam eden savaşta, Şii Merciliğinin önemini ve cihat harekâtında etkisini anlamıştır. Dolayısıyla Şii Mercilerin dini, askeri, siyasi rolüne önem vermeye başlamıştır. Şii Mercileri başta olmak üzere din adamlarının cihat hareketinde yapabileceklerini ve halk üzerindeki etkisi gören Osmanlılar, İngilizlerle devam eden savaşta daha etkili kullanabilmek için Şii Mercileri ile ilişkilerini geliştirmeye çalışmıştır.[255]

Osmanlı Devleti'nin Şii Mercilere göstermiş olduğu ilginin sonucunda da Şiiler ile Osmanlı Devleti arasındaki ilişkilerde hafif bir ilerleme görülse de bu ilerleme uzun sürmemiş kısa sürede durum kötüye gitmeye başlamış ve daha sonra çatışmaya dönüşmüştü. Bu çatışmanın patlak vermesi ise, Mayıs 1915 - Mayıs 1916 tarihleri arasında Necef, Kerbela ve Hille'de yaşanan olaylarıdır. Osmanlılarla Şiiler arasındaki ilişkilerin bozulmasına neden olan olaylara bakıldığında, Osmanlı Devleti komutanlarının, El Şuaybe

---

[254] EDDARACİ, **a.g.e.,** s. 41.

[255] En büyük Şii müçtehitlerinden biri olan Seyit Muhammet Taki EL-Şirazi, 1919 yılında EL-Yezdi'nin ölümün ardından Kerbela'da En büyük Şii Mercii olmuştur. EL-Şirazi, 1920 yılında İngilizlere karşı Büyük ayaklanmanın liderliğini ve gerçek yöneticisi. Bakınız: Ahmet EL-Kâtip, **EL-Marcayye Eddiniyye Eşşiyye ve Afak Etetavur ve EL-İmam Muhammed EL-Şirazi Namuzecen**, 2. Baskı, Eddar EL-Arabiye Lilulum, Beyrut, 2007.

savaşındaki yenilgiden direk olarak Şii mücahitleri sorumlu tutmaları görülür.[256]

Söz konusu suçlamalar halkın yerel yönetimlere karşı başkaldırmalarına neden olmuştur. Askerlik hizmetinden kaçanlar, bu isyanın temelini oluşturuyordu. Krizin büyümesi ile bazı şehirlerde yaşanan olayların genişlemesi, durumu patlama noktasına getirmiş ve Osmanlı Devleti ile vatandaşlar arasında çatışma işaretleri görülmeye başlamıştır. Bu durum Necef'te daha da belirginleşmiş ve Osmanlı Devleti'ne karşı halkın artan hoşnutsuzluğu kentte isyanın boyutunu büyütmüş ve durum çatışma noktasına kadar gelmiştir. Osmanlı Devleti, Necef'teki isyanı bastırabilmek için şehir dışından yaklaşık bin askerden oluşan bir takviye birliği getirmişti. Buna karşı koyan Necef halkı da Mayıs 1915'te Necef'in dört mahallesinden oluşan liderlerinin başkanlığında Osmanlı güçlerine karşı üç gün süren çatışmanın ardından kenti kontrol altına almış ve Osmanlı memurlarını kovmuşlardır. Söz konusu durum Mart 1918'de İngilizlere karşı yapılan Necef Ayaklanmasına kadar devam etmiştir.[257]

Coğrafi açıdan Necef ile Kerbela kentlerinin birbirine yakın olmasının yanı sıra idari açıdan Necef'in Kerbela'ya bağlı olmasından dolayı da her iki kentte yaşanan olayların birbirine benzediğini görmek mümkündür. İki şehrin yönetim merkezinin bir olmasının yanında yaşanan koşullar da birbirinden farklı değildi. Haziran 1915'te Kerbela'da ordudan kaçan bir grup aşiret mensupları ile kent halkı, belediye ve diğer hükümet binalarına saldırıp memurları kovmuş ve kenti ele geçirmiştir. Ancak Kerbela'da Merci ve din adamları başta olmak üzere şehrin ileri gelenleri arabuluculuğu ile Osmanlı memurları geri dönmüş ve şehre yeni mutasarrıf tayin edilmiştir. Ancak, olaylar Mayıs 1916'da yeniden patlak vermiş, çok sayıda insan ölürken kentin yıkımına da neden olmuştur.[258]

Kaynaklara bakıldığında, Şii Merciliğinin, Osmanlılar ile Kerbela ve Necef halkı arasında yaşanan olaylar konusunda önemli rolünün olmadığını

---

[256] ERRİHEYMİ, **a.g.e.,** s. 174.
[257] ENNEFİSİ, **a.g.e.,** s. 90.
[258] EŞŞERİFİ, **a.g.e.,** s. 39.

görebiliriz.[259] Yukarıda geçen arabuluculuk dışında Şii Mercileri bu bağlamda hiçbir girişimde bulunmamışlardı. Görünen o ki, Şii Merciliği halkın ayaklanmasından memnun gibiydi. Özellikle El Şuaybe savaşında Osmanlıların, yenilgiden halkı sorumlu tutmasından sonra bu durum daha belirginleşmiştir. Tüm yaşananlara rağmen, ilişkiler kopma noktasına gelmemiştir. Şii Merciliği, yaşananlara Müslümanların kendi aralarında meydana gelen bir iç mesele olarak bakıyor ve bu tür tatsız olayların Osmanlılar ile kopma ya da düşmanlık nedenleri olarak İngilizlerin tarafını tutmaya yol açamayacağını düşünüyordu.

İngilizler'in Basra'ya girmelerinden Bağdat'a yönelmelerine kadar ilerledikleri güzergâh boyunca yerleşim yerlerinde yaşayan halkın İngilizlere karşı sürdürdüğü cihat harekâtı ve tutumuna bakılırsa Irak aşiretlerinin Osmanlılara meyilli olduklarını söylemek mümkündür. Nitekim Şii Merciliği önderliğinde gerçekleşen cihat harekâtı, halkı kâfirlere karşı Müslüman diyarını savunmak adına Osmanlılar ile birlikte İngilizlere karşı "*kutsal savaşa"* yönlendiriyordu.[260]

Şii Merciliği ile din adamlarının cihat harekâtındaki rollerine bakıldığında, iki şekilde gerçekleştiğini söyleyebiliriz. Birincisi, Basra'dan Bağdat'a kadar uzanan coğrafiya içerisinde İngiliz ordusuna yönelik mücahitlerin düzenlediği tüm saldırılar ve çatışmalara şahsen katılmaları idi. Söz konusu çatışmalar, vur kaç, takviye ve ikmal yollarını kesme veya Kasım 1915'te El Medayin'de meydana gelen çatışmada olduğu gibi Osmanlılar ile birlikte düzenli kuvvetler gibi savaşmaktı. İkincisi ise, kendi aşiretlerinde mücahitlere liderlik yapan Aşiret reislerine rehberlik yapıp onları yönlendirmek şeklinde gerçekleşmiştir.

2.2.2. 1917'den Sonra Şii Merciliğinin İngilizlere Karşı Tutumu

Mart 1917'ye gelindiğinde Bağdat İngilizler tarafından işgal edilmiş ve cihat harekâtı askeri açıdan başarsız olmuştur. Osmanlı hâkimiyetinin sona

[259] Abdurrezzak EL-HASANİ, **EL-Savra EL-İrakiya EL-Kubra**, 4 Baskı, Beyrut, 1978, s. 55.
[260] NAKKAŞ, **a.g.e.,** s. 116.

ermesi ile ortaya çıkan güç boşluğunu İngilizler dolduramamıştır. Savaşın sona ermesi ile birlikte İngilizler Irak'ın geleceği konusunda hala kararsızlık içindeydiler. Söz konusu güç boşluğu ve İngilizlerin kararsızlığından faydalanan Şii Mercileri devreye girmiştir. Anayasal Dönem ve Birinci Dünya Savaşı sırasında cihat harekatına önderlik eden Merciler Şii toplumunu harekete geçirme yollarını da bulmuşlardır.

İngilizlerin 11 Mart 1917 tarihinde Bağdat'ı işgal etmeleri, Irak'ta Osmanlı döneminin bitmesi ve İngiliz devrinin başlangıcı olmuştur. İngilizlerin Irak'ta izledikleri politika, Irak'ın geleceğini belirleme konusunda çözüm getirememenin yanında kararlı ve önceden bir stratejiye bağlı olan planlı politikalar değildi. Nitekim bu durum, 25 Nisan 1920 tarihinde San Remo Konferansı'na kadar devam eden süre içinde sık sık ve bağlı kalmadıkları vaatlerde bulunmalarından açıkça görünüyordu. Söz konusu konferansta Irak'ın resmen İngiliz mandasına verildiği açıklanmıştı. 3 Mayıs 1920 tarihinde de İngiltere, Irak mandasını kabul etti ve Irak ile ilgili manda rejimini Irak'a yönelik temel politika olarak uygulamaya geçirdi.[261]

İngiliz işgaline karşı Iraklıların direnişi, İngilizlerin Irak'ta izlediği politikanın tutarsızlığı ile ülkenin geleceğini belirlemesinde ortaya atılan birçok projeyi engelleyerek başarısızlığa mahkûm kılan birincil faktördü. Bu direniş, siyasal muhalefetten silahlı mücadeleye kadar değişken şekillerde boy göstermişti. Direniş, 1917–1920 yılları arasında Irak'ın birçok bölgesini kapsamaktaydı.[262] Direnişin önemi ile etkisi, faaliyetlerine ve yayılma alanına bağlı olarak değişmekteydi.[263] Bu süre zarfında Irak'ın birçok yerinde işgale karşı, değişik ideolojilere sahip farklı kesimlerin liderliğinde askeri ve siyasi akımlar görülmeye başlamıştır. Silahlı ya da siyasal mücadeleye kadar yükselen ve çoğunun Şii Müslümanların oluşturduğu muhalif hareketlerdeki önemli nokta Şii Merciliğinin liderlik ve yönlendirici rolü olmasıydı.[264]

El Şuaybe savaşının ardından cihat harekâtının şiddeti azalmaya başlarken İslami muhalefetin ilk sinyalleri de görülmeye başlamıştı. Bununla

---

[261] EL-HASANİ, **EL-Savra EL-İrakiya**, s. 55.
[262] NAKKAŞ, **a.g.e.,** s. 115.
[263] Musa EL HÜSEYİNİ, **a.g.e.,** s. 3.
[264] EDDARRACİ, **a.g.e.,** s. 41.

birlikte, Necef ve Kerbela'daki Şii Merciler ve diğer din adamları Orta Fırat bölgesinden El Şatra, El Nasiriye ve El Şamiye'de olduğu gibi aşiret reisleri ile arka arkaya görüşmeler ve konferanslar düzenliyorlardı. Söz konusu toplantılar sırasında hâkim olan ortak düşünce, İngilizlere karşı ayaklanma hazırlıklarını bir an önce bitirme ve saldırıya geçme yönündeydi.[265]Ancak bu direnişin büyümesi, Bağdat'ın işgalinden sonra başlamıştır. Özellikle 1917 sonlarında itibaren direnişçiler, işgalci kuvvetlerle güçlü bir siyasal ve silahlı mücadeleye girmiştir. Bunlardan önemlisi Mart-Nisan 1918'de Necef Ayaklanması sırasında yaşanan mücadeleydi.[266] 1918 sonlarında, 1919 başlarında İngiliz yönetimi tarafından yapılan referandumdan sonra başlatılan siyasal mücadele, daha sonra silahlı mücadeleye dönüşerek Haziran – Kasım 1920'de ateşi ile tüm Irak'ı saran 20. Büyük Ayaklanma olarak kendini göstermiştir.[267]

Şii Merciliğinin, 20. Büyük Ayaklanma ve Necef Ayaklanması'ndaki rolünü incelemeden önce ilk olarak Merciliğin bu rolü üstlenmesinin nedenlerine göz atmak yararlı olacaktır. İngilizlerin Irak'ı işgal etmeye başladıkları ilk günlerden itibaren Necef cihat hareketinin ana merkezi haline gelmişti. Yukarıda ifade edildiği üzere Necefliler, Osmanlı yerel yöneticilerini Mayıs 1917'de şehirden kovduktan sonra işleri yürütmek için bağımsız bir yönetim kurmuşlardı. Söz konusu yönetim, geçici bir hükümet ya da özerk bölge şeklindeydi. İki yıl süren bu durum içinde Merciler ile diğer din adamları, Orta Fırat bölgesindeki kabile şeyhleri başta olmak üzere İngiliz ve Osmanlı idarelerinden bağımsız olarak Irak'ın birçok yerinde halk ile ilişkilerini pekiştirmişlerdi.[268]

1917 yılının ortalarında Necef'te İngilizlere karşı bir takım düşmanca hareketler görülmeye başlamıştı. Necef halkı, Hamit Han adlı kişinin Necef'e yeni siyasi yönetici olarak tayin edilmesine karşıydı. Bunun yanı sıra İngilizler ile iş birliği yapan İnizah Kabilesi reisi Fehad El Hazzal adlı kişi İngilizlerin emri doğrultusunda Necef'e girmiş ve şehir halkıyla problem yaratmaya

[265] EL-HÜSEYİNİ, **a.g.e.,** s. 100.
[266] ESSAMMARAYİ, **a.g.e.,** s. 54.
[267] ERRİHEYMİ, **a.g.e.,** s. 189.
[268] ENNEFİSİ, **a.g.e.,** s. 67.

çalışmıştır. 1918 yılının başlarında da Necef'in bitişiğinde bulunan Küfe'ye İngilizlerin askeri birlik göndermesi Necef halkını kızdırmıştır. Bunu hem kendilerine hem de Irak'ın geneline yapılan bir kışkırtma eylemi olarak yorumladmışlardır.

Şii Mercilerin tutumları, etkisi ve önemi açısından Kerbela, Necef ve Irak'ın genelinde sergilediği tutumda farklılık gösteriyordu. İngilizler, Kazım El Yezdi'nin bir köşeye çekilerek suskunluğa bürünmesinden istifade etmiştir. Irak'ta İngilizlerin Sivil Yöneticisi olan Sir Bercy Cocks, Küfe'de ikamet eden El Yezdi'yi ziyaret etmiştir. Öte yandan, Samarra'da ikamet eden Muhammed Taki El Şirazi ve Necef'te ikamet eden Fethullah El İsfahani, bu konudaki tutumlarını açıkça belli etmemişlerdir. Ancak Necef ve Kerbela'da kendilerine bağlı din adamları sayesinde halkı İngilizlere karşı harekete geçirmekte büyük rolleri olmuştur. Halkın tutumuna gelirsek, Havza'daki Şii Mercileri ile ileri gelenlerin verecekleri her türlü işarete bağlı olarak pasif direniş ile silahlı mücadeleye halkın tamamen hazır olduğunu söylemek mümkündür.[269]

Kerbela ve Necef, siyasi konuları tartışan [270] birçok sempozyuma ev sahipliği yapmıştı. Söz konusu sempozyumlar, önde gelen din adamları ile birlikte Cevat ve Abdülkerim El Cezairi gibi birkaç aydın tarafından yürütülmekteydi. Al Şebibi Sempozyumu da Muhammed Rıza, Muhammed Bakır El Şebibi gibi isimler tarafından yürütülmüştür. Bu tür sempozyumların bir taraftan Kasım 1917'de "*İslami Kalkınma Derneği*" gibi gizli bir İslami derneğin kurulması konusunda büyük etkisi olduğu gibi, Muhammed Taki El Şirazi'nin Samarra'dan, Necef'e ve daha sonra Kerbela'da ikamet etmesinde de büyük rolü olmuştur. Kazım El Yezdi'nin ayaklanma taraftarı olmadığını gösteren tutum sergilemesi üzerine, sempozyum ve konsey üyeleri Ruhani liderliğin El Şirazi'de sınırlı kalması için harekete geçmiş ve karşılıklı görüşmeleri ve yaptıkları çağrılar üzerine El Şirazi En Büyük Şii Merci olmuştur.[271]

---

[269] ERRİHEYMİ, **a.g.e.,** s. 190.
[270] Hasan EL-HAŞİMİ, Ulama EL-İslam ve Esarahom fi EL-Tasadi Lil İstimar Mundu Matla EL-Karn EL-İşrin, **Vikalat Baratha Lil Enba**, s. 6.
www.burathanews.com/news_article_83662.html, 24 Nisan 2010.
[271] EŞŞERİFİ, **a.g.e.,** s. 45.

Necef'in İngiliz siyasi yöneticisinin 19 Mart 1918 tarihinde Neceflilerin tarafından öldürülmesi, bardağı taşıran son damla olmuştur. İngiliz Kuvvetleri komutanı General Marshall, Necef'in abluka altına alınması ve şartları yerine getirilmedikçe ablukanın kaldırılmaması yönünde emir vermiştir. Söz konusu şartlar, ayaklanmanın öncülüğünü yapan kişilerin teslim edilmesi, 150 bin lira maddi ceza ödenmesi ve bin kişinin savaş esiri olarak Hindistan'a sürgün edilmesiydi. Ayaklanmaya karışan çok sayıda kişi idam edilirken, Muhammed Taki El Şirazi ve Muhammara Şeyhi Prens Hazaal'in araya girmeleriyle Şeyh Cevat El Cezairi ile Muhammed Bahar El Ulum idama çarptırılmaktan kurtulmuş ve yurt dışına sürgün edilmişlerdi.[272]

Ayaklanmaya liderlik etmek için Samarra'dan Necef'e ve daha sonra Kerbela'ya giden Muhammed Taki El Şirazi'nin dışında, üst düzey Şii Mercileri bu konuda hiçbir girişimde bulunmayıp, sessiz kalmayı seçmişlerdir. Daha sonra hareket etmeleri de, halk, bazı din adamı ve Havza öğrencilerinin baskıları sonucunda gelişmiştir. Diğer Mercilerin bu tutumu, Şii toplumunun büyük bir kısmının El Şirazi çevresinde toplanmasına yol açmış ve kısa bir süre içinde Şiilerin en büyük Mercisi konumuna yükselmesinde ana etken olmuştur.

Şii Merciliği, "*Kâfir ve İşgalci*" İngilizlerin yaptığı her plan ve politikaya karşıydı. Bundan dolayıdır ki İngilizlerin planı doğrultusunda 30 Kasım 1918 de yapılan referanduma da karşı çıkmışlardı. I. Dünya Savaşı sona erdiğinde Şerifler harekete geçerek Irak'ın yönetiminin Şerif Hüseyin ya da oğullarından birine verilmesini istediler. İngilizlere baskı yaparak referandumlar sundular ve Irak'ta bağımsız bir Arap devleti kampanyası sürdürdüler. Arap milliyetçiliğini ilke edinen El Ahd Cemiyeti'nin Irak'taki kolları bu kampanyada etkili olarak Şii Merciler ile Şerifler arasında iletişim kurulmasını ve Şerif Hüseyin ailesinden bir ferdin Irak'a kral seçilmesini hedefliyorlardı.[273]

---

[272] Faruk Salih EL-ÖMER, **EL-Ehzab EL-Siyasiya (1921–1932)**, EL-İrfan matbaası, Bağdat, 1978, s. 37.
[273] NAKKAŞ, **a.g.e.,** s. 62.

Irak ve Arap dünyasında gelişen durumlar sonucu İngilizler Irak'ı yönetmek üzere Şerif Hüseyin'in bir oğlunu atama görüşüne gitmişlerdir.[274] Kasım 1918'de Irak'ta eğitim görmüş ve söz sahibi olan kişilerin görüşünü saptamak için referandum yapılmasını öngörmüşlerdi. Referandum üç soru içermekteydi:

- İngilizlerin gözetiminde bağımsız bir Arap hükümeti ister misiniz?
- Bu hükümetin başkanlığını bir Arap prensinin yapmasını ister misiniz?
- Hangi prensi seçersiniz?

Söz konusu referandum, İngilizlerin Irak işgalini tamamladıktan ve I. Dünya Savaş'ının sona ermesinin ardından gelmiştir. Referandumun hedefi, İngilizlerin planı doğrultusunda Osmanlı Devleti'nden koparılmış Arap eyaletlerinin geleceğini belirlemektir.[275] İlk maddede görüldüğü üzere "*İngilizlerin gözetiminde bağımsız bir Arap hükümeti*" hükmüyle devletin bağımsız olması mümkün olmadığı gibi halkın iradesini de yansıtması mümkün değildi. Referandumun gerçek dışı olduğunu bilen İngilizlerin Kerbela, Necef ve Kazımiye'de kabul görmesi hususunda ümitleri yoktu. Nitekim Şii Merciliği, referandumu boykot etmiştir. Beklenildiği gibi referandum sonuçları, İngilizleri memnun etmemekle birlikte, Şii Merciliğinin tutumunun çıkarlarını ne kadar etkilediğini bir kez daha görmüş oldular.[276] Yine referandumun sonucunda Şii Mercilerin Şii toplumun yanı sıra Sünni toplumunu da etkileyebilen bir güç olarak ortaya çıkmıştır. Bununla birlikte Şii Mercileri ile Şerifler arasında bir çıkar birliği olduğundan, İngiliz yönetimine son vermek için her iki tarafı birbiryle işbirliği yapmaya yönlendirmiştir.

Bir Arap Prensi tarafından Irak'ın yönetilmesini isteyen Şii Merciler İngilizlerin yönetimine son verilmesi, kurulacak olan Irak Ulus Devleti'nin İngiliz denetimi olmaksızın anayasaya dayalı ve halkın seçtiği bir meclis tarafından yönetilmesi fikrini şiddetle savunmaktaydılar. Mercilerin bu fikrini açıkça belirten, Büyük Merci Kazım El Yezdi'den sonra ikinci Merci Ayetullah

---

[274] İngilizleri bu kararı vermeye iten gelişmelerin detayı için Bkz: EL-Verdi, 6. Cilt, 2. Kısım.
[275] EL-HÜSEYİNİ, **a.g.e.,** s. 84.
[276] ENNEFİSİ, **a.g.e.,** s. 118.

Muhammed Taki El Şirazi'nin etkisi ile Ocak 1919'da önde gelen Mercilerin de imzasını içeren Kerbela'da bir bildiri İngiliz yönetimine sunulmuştur. Kerbela bildirisinin hemen ardından El Şirazi, Müslüman olmayan birinin Müslümanları yönetmesini yasaklayan bir fetva yayınlayınca İngilizler zor durumda kalmıştır. Fetvanın etkileri kısa bir süre içinde Bağdat, Kazmeyin ve Kerbela'da görülmüştür. Giderek etkisi artan fetvayı birçok dilekçe takip etmiş ve bu dilekçeler İngilizlere sunulmuştur. En önemli dilekçelerden biri Bağdat ve çevresinden sunulan dilekçedir. Bu dilekçe, elliye yakın Şii ve Sünni din adamın imzasını içeriyordu. Dilekçede imzaları bulunan ulema kendilerini Bağdat ve çevresinin Şii ve Sünni halkının Müslüman temsilcileri olarak tanıtmıştır ve merkezi Irak'ın başkenti Bağdat'ta olan bir ulusal yasama meclisi tarafından yetkileri sınırlanmış bir Müslüman kralının yöneteceği bir Arap devleti istediklerini belirtmişlerdir.[277]

Şii Merciliğinin referandumu boykot etmesiyle Kerbela'da İngiliz yönetimi sekteye uğramıştır. İslami hareket, referandumdan önce Kerbela'da güçlü bir konumdaydı. Nitekim Kerbela'da en büyük Şii Mercisi Muhammed Taki El Şirazi'nin oğlu Muhammed Rıza'nın başkanlığında "*İslami Cemiyet*" gibi bazı gizli örgütler ortaya çıkmıştır. "*İslami Cemiyet'te*" Hibetuddin El Şehristani, Hüseyin El Kazvini, Abdul Vahap El Vahhap, Abdul Kerim El Avvat, Ömer El Alvan, Osman El Alvan, Tuleyfih El Hassun, Abdul Mehdi El Kanber ve Muhammed Ebu El Hap gibi üyeler bulunmaktaydı. Ayrıca, "*Ulusal İslami Cemiyeti*" adında başka bir cemiyet daha kurulmuştu. Bu cemiyetin üyeleri arasında, Abdul Hüseyin El Mendelavi, Mehdi El Monovi ve Yahya El Zerandi gibi isimler vardı. Söz konusu iki dernek, dini etkinlikleri fırsat bilerek halkı eğitmeye ve halka siyasette toplumun aleyhine neler yapılmaya çalışıldığını anlatmaya başladılar.[278]

Kerbela'daki İngiliz siyasi yöneticisi Mejor Taylor, şehirdeki dini ve siyasi liderleri, referandumla ilgili görüşlerini ve sonuçları konusunda görüşmek üzere bir toplantıya çağırmıştır. Ancak toplantıya katılanların adına Abdul Vahap El Vahhap, halkın tamamını temsil etmediklerini söylemiş, insanların

[277] NAKKAŞ, **a.g.e.,** s. 65.
[278] EŞŞERİFİ, **a.g.e.,** s. 46.

düşüncesini daha iyi bir şekilde belirtebilmek için Taylor'dan üç gün süre istemiştir. Verilen süre içinde Şii Merci Muhammed Taki El Şirazi'nin evinde bir toplantı düzenlenmiş, toplantıda referandum sonrası meydan gelebilecek sonuçlar ele alınmıştır. Bunun üzerine 23 Aralık 1919 tarihinde El Şirazi meşhur fetvasını yayınlamıştır.[279] Fetva "*Müslüman olmayan bir kimseyi, Müslümanları yönetmek, emirlik ya da saltanat yapmak üzere hiçbir Müslüman'ın seçme hakkı yoktur*" şeklindedir.[280]

El Şirazi'nin fetvası, Şii toplumu başta olmak üzere İngiliz işgaline karşı olan çevrelerde büyük yankı uyandırmıştır.[281] Fetva, İngilizlerin fiilen Irak'ı işgal etmesinden bu yana yapılan ilk fetvaydı. El Şirazi, İngilizlere karşı düşüncesini alenen ilan etmişti. Böylece ulusal bağımsız yönetim dini meşruiyet kazandığı gibi, Kerbela'da El Şirazi'nin tutumu Necef'teki din adamlarının tutumuyla dengelenmiş oldu. El Şirazi'nin tutumunun bu olaylarda büyük etkisi vardı. Çünkü Irak halkının büyük bir kısmı Büyük 20. Ayaklanması öncesi Büyük Şii Mercisi Muhammed Taki El Şirazi'nin etrafında toplanmıştır. El Şirazi, kısa sürede herkesi bir araya toplayıp Irak toplumunda siyasi ve dini liderliği ele aldıktan iki sene sonra Irak'ı ve halkını işgalden kurtarmayı başarmıştır.[282]

İşgal karşıtı akımlar Irak'ın tüm bölgelerinde düzenli bir şekilde yürütülerek halkın tüm kesimleri arasında büyük bir etki yaratmıştır. Bu hazırlıkları yürütenlerin başında, büyük toplumsal kitleye sahip ve Kerbela merkezli İslami Cemiyet gelmekteydi. İngilizler, kendilerine karşı hareketin büyüdüğünü ve Irak'taki varlıklarına karşı ciddi bir risk ve tehdit olduğunun farkındaydılar. Dolayısıyla bu arenada önemli ve etkin rol oynayan kişilere karşı harekete geçmeleri gerekiyordu.[283] Öncelikle tedbir olarak, Ömer Elvan, Abdul kerim El avvad, Muhammet Mehdi El Mevlevi, Muhammet Ali El

[279] EL-HÜSEYİNİ, **a.g.e.,** s. 48.
[280] EL-KATİB, **a.g.e.,** s. 17.
[281] ENNEFİSİ, **a.g.e.,** s. 121.
[282] EL-HAŞİMİ, **a.g. m.,** s. 6.
[283] EŞŞERİFİ, **a.g.e.,** s. 47.

Tabatbai, Muhammet Ali Abul Hap ve Tuleyfih El Hassun gibi kişileri gözaltına alınmaya başlamıştır.[284]

Bu gözaltılar büyük Merci El Şirazi'nin tepkisine yol açmıştı, ulusal harekâtçıların tutuklanmasının ertesi günü Sir Arnold Wilson'a acil bir mektupta bu adamların tutuklanmayı gerektiren bir suç işlemediklerini ve hemen serbest bırakılmaları gerektiğini ifade etmiştir. Mektuba cevap olarak İngilizler tavırlarını daha net göstermek üzere El Şirazi'nin oğlu olan Cemiyet başkanı Muhammet Rıza'yı ve bazı arkadaşlarını tutuklamışlardı. İngilizlerin bu sert tavrı karşısında El Şirazi öfkelenmiş İngilizlere karşı cihat fetvası vermek ile tehdit etmiştir. El Şirazi'nin ciddiyetini alayan ve cihat fetvasının ne kadar etkili olacağını bilen İngilizler, tutukluları serbest bırakarak Kerbela'da siyasi yönetici Mejor Bofell'i görevinden alıp yerine Irak vatandaşlığı alan İran asıllı Mirza Muhammet Han'ı getirmişlerdir. Ayrıca Kerbela'yı idari olarak Hille Eyaleti'nden alıp El Hindiye Eyaleti'ne bağlamışlardır.[285]

El Şirazi 30 Nisan 1919'da Büyük Şii Mercisi Seyit Kazım El Yezdi'nin vefatından sonra Havza ve Mercilik piramidinin zirvesinde rakipsiz olarak bilfiil en üst Merci olmuştur. El Şirazi'nin Merciliğe geçmesi Şii Merciliğinin Irak siyasetindeki yerinde de önemli değişikler meydana getirdi. Merciliğin merkezi Necef'ten Kerbela'ya geçmiş ve diğer Merci ve müçtehitler Necef ve Kerbela'da El Şirazi ile birlikte hareket etmeye başlamıştı. Ülkenin siyasi otoritesi ile toplum üzerinde gerçek otorite sahibi olan Şii Merciliği arasındaki ilişkileri geliştirmeye çalışmışlardı. Ayrıca, El Şirazi'nin referandum ile ilgili tutumu işgale karşı çetin ve tehlike dolu bir mücadelenin ilk tohumları olarak belirlenmiştir.[286]

Başarılı olabilmek için, El Şirazi, kapsamlı ve silahlı direniş başlatmadan önce İngiliz planlarına karşı Şii Merciliğini yeterince güçlü hale getirmeye çalıştı. İslami direniş hareketinin karşısına çıkabilecek bazı sorunları da çözmeye çalışmıştır. Ayrıca Irak halkının dikkatini Havza ve Mercilik üzerine çekmeye, aşiretler arasındaki sorunları çözmeye, aralarında yakınlık ve uyum

---

[284] Gassan EL-ATİYE, **EL-İrak Neşet EL-Devle (1908–1921)**, Tercüme Ata Abdul Vahap, Londra, Dar EL-İlam, 1989, s. 235, EL-OMER, **a.g.e.,** s. 38.
[285] EŞŞERİFİ, **a.g.e.,** s. 50.
[286] Hasan EL-HAŞİMİ, **a.g.m.,** s. 6.

sağlamaya çalışarak işgalcilere karşı mücadelede Irak'ın tamamen istiklaline giden yolda olabildiğince aşiretlerden ve toplumun diğer kesimlerinden yararlanmaya çalışmıştır. Çünkü aşiretlerin nüfus oranından yola çıkarak siyasi etkileri hafife alınmaması gerektiğini düşünmekteydi.

2.3. SİYASİ ÖRGÜTLENMELERDE Şİİ MERCİLİĞİNİN ROLÜ

Iraklılar, işgale sadece kısa bir süre dayanıp işgalcilere karşı öfkelerini her fırsatta göstermeye çalışmışlardır. İngilizlerin ortaya koyduğu referandum bu fırsatlardan biriydi. Irak halkı, referandumu İngilizler tarafından ortamı yatıştırmak ve yurttaki hâkimiyetlerini güçlendirmek için izledikleri bir "saçmalık" olarak değerlendirmiştir. Siyaset ve din adamları ise işgalden kurtulmak için ayaklanmadan başka yol olmadığını düşünmüş, ülkede İngilizler ile işbirlikçi ve fırsatçılar çoğalmadan ayaklanmayı başlatmak gerektiğini görmüşlerdi. Özellikle Necef Ayaklanması ve Irak'taki genel durumu gördükten sonra, halk ayaklanmasının kaçınılmaz ve doğru seçenek olduğuna inanıyorlardı.[287]

Yukarıda açıkladığımız nedenler ile birlikte, Şii Merciliği, Irak'taki İngiliz varlığının kendisine yönelik büyük bir tehdit unsuru olduğuna inanıyordu. İşgalin ilk günlerden beri İngilizler Şii Merciliğine gelen bağışlara el koyma, kutsal şehre ziyaretçi akımı ve cenaze taşıma trafiğini sınırlamakla Havza ve Merciliği dar çember içine sıkıştırmaya çalışmıştır.[288] Dolayısıyla, Şii Merciliği kendini çok tehlikeli bir düşmanın karşısında bulmuştur. Bu nedenle İngilizlerin kendisine yönelik politikalarını durdurabilmek için Irak siyasetinde deprem etkisi yaratan bir başarıya ulaşmaları gerekiyordu. Bunun çözümü de Büyük 20. Halk Ayaklanması'nda kendisini göstermiştir.[289]

Şii Merciliği hiç vakit kaybetmeden Irak'ın durumuna ve döneme uygun bir takım siyasi teşkilatlanmalara başlamıştır. Bunların arasında "*Necef Gizli*

[287] ENNEFİSİ, **a.g.e.,** s. 133.
[288] NAKKAŞ, **a.g.e.,** s. 116.
[289] ENNEFİSİ, **a.g.e.,** s. 133.

Partisi" gibi gizli hareketler de vardı. Bu parti Şeyh Abdul Kerim El Cezairi'nin insiyatifi ile Şeyh Muhammet Rıza El Şebibi, Şeyh Muhammet Bakır El Şebibi ve Seyit Muhammed Kamalattın gibi müçtehitler tarafından kurulmuştur.[290] Doğal olarak bu parti diğer siyasi organizasyonlarda olduğu gibi resmi bir şekilde kurulmamıştı, ancak aşiret reisleri ve din adamları arasında anlaşmalar yaparak halkı ayaklanmaya yönelik hazırlamaktaydı. Kerbela, Küfe, Hille, Rumeyse, Amara, Garraf, İfek, Nasırıya, Suk Eşşuyuh ve Basra gibi şehirlerde şubeleri mevcut olarak özellikle ülkenin orta ve güney kesimlerinde çok etkili olmuştur.[291]

Öte yandan Büyük Merci Muhammet Taki El Şirazi'nin oğlu Muhammet Rıza El Şirazi, 1918 yılı sonuna doğru Kerbela'da "*İslami Cemiyeti*" adında bir siyasi örgüt kurmuştu. Örgütün üyeleri arasında Muhammed Ali Hibetuddin El Şehristani, Hüseyin El Kazvini, Abdul Vahap El Vahhap, Muhammed Ali El Tabatibai, Muhammet Ali Abul Hap, Tuleyfih El Hassun, Muhammed Mehdi El Mevlevi, Muhammed Hasan Abul Mahasin, Abdul Kerim El Avvad, Ömer El Alvan ve Muhammet Mehdi El Kanber vardı.[292] Cemiyet, cesareti ve aktifliği ile tanındığı için 1 Ağustos 1919 tarihinde üyelerin bir kısmı İngilizler tarafından tutuklanmıştı.

İngilizlerin siyasi sürgünleri serbest bırakması ile Aralık 1919'da Kerbela halkı bir festival havası ile sürgünleri karşılamıştır. Onların dönüşü Wilson için ortamı sakinleştirmeye yarayan bir fırsat olarak değerlendirilmiştir. Ancak, şehir halkı bu dönüşü kahramanlarının sağladığı bir zafer olarak algılamıştır.[293]

El Kazımiye'de ise Şeyhuşşeria El İsfahani'nin talimatına göre Irak'taki "*mevcut durumu iyileştirmeye yönelik*", Abu El Kasım El Kaşani İslami Cemiyeti kurmuştur. El İsfahani'nin desteği ile birlikte, Abu El Kasım El Kaşani, Irak'taki mevcut durumu iyileştirmeye çalışmak için Orta Fırat'a intikal edip oradan mücadeleyi sürdürmeye ve Şii Merciliği içinde El Kazımiye

---

[290] Abdul Cebbar Hasan EL-CUBURİ, **EL-Ehzab wa EL-Camiyat EL-Siyasiya fi EL-Kutur EL-İraki (1908–1958)**, Bağdat, 1977, s. 47.
[291] Selim EL-HÜSEYNİ, **Daur EL-Ulama Eşşia fi Muacehet EL-İstimar (1900–1920)**, EL-Kadir Lil Dirasat wa EL-Naşir, Beyrut, 1995, s. 237.
[292] Abdurrezzak EL-VAHAP, **Karbala fi Etttarih**, 3 Cilt, Bağdat, 1935, s. 25.
[293] **a.g.e.,** s.115.

halkının oradaki temsilcisi olmaya azim etmiştir.[294] Bağdat'ta ise Şubat 1919'da "*İstiklal Muhafızları*" adında bir gizli parti kurulmuştu. Üyelerinin arasında Muhammed El sadır, Yusuf El Suveydi, Muhammed Bakır El Şebibi, Cafer Abul Timmen ve Ali El Bezirgani ve birçok Şii ve Sünni şahsiyetler vardı.[295]

Yukarıda geçen partiler dışında, El Şirazi'nin desteği ile bir takım dernek ve parti kurulmuştu. El Şirazi'nin bu rolü, siyasi teşkilatlar arasındaki organize ve birlikte hareket etme yolunda çok önem taşımaktaydı. Hz. Hüseyin'in doğumunu kutlama günü 21 Nisan 1920 tarihinde Bağdat'ta büyük siyasetçilerin, din adamlarının ve Orta Fırat siyasi temsilcilerinin katıldığı bir toplantı düzenlenmiştir. Orta Fırat siyasetçilerini Hacı Muhsin Şeleş ve Hadi Zuveyin temsil etmiştir. Toplantı büyük derecede önem taşımaktaydı. Nitekim Bağdat ve Orta Fırat din adamları ile siyasetçilerin arasındaki ilişkileri güçlendirmekle hareketin yeni boyutlarını ortak politikada izlemeyi hedefliyordu. Söz konusu toplantıda, Hadi Zuveyin Orta Fırat bölgesindeki mevcut durumu anlatmış ve aşiret reisleri ile din adamları birlikte Irak'ın ve Irak halkının menfaatine yönelik mücadeleye hazır olduklarını ifade etmiştir.[296]

Zuveyin'in konuşmasından sonra, Muhammet Cafer Abul Timmen konuşmaya yanıt vererek Bağdat'taki liderlerin de Orta Fırat halkı, siyasetçileri ve din adamlarıyla el ele siyasi hareketi ortak planlar ile yürütmeye azim ettiklerini ifade etmiş ve Kerbela'da yapılacak toplantıya katılmaya da karar verdiğini bildirmiştir. İkinci toplantının amacı, Bağdat siyasetçileri ile Orta Fırat siyasetçileri arasındaki siyasi düşünceleri yakınlaştırmak ve güçlendirmektir.[297]Toplantıda Bağdat temsilcileri, Muhammed Cevat Sahip El Cevahir, Şeyh Abdul Kerim El Cezairi, Şeyh Abdul Rıza Şeyh Razi, Sait ve Hüseyin Kemalettin, Muhammed Rıza Safi gibi Necef'in önemli din adamları ile bir araya gelmişlerdir. Orta Fırat heyeti ise

---

[294] Hasan ŞUBBAR, **Tarih EL-İrak EL-Siyasi EL-Muasır**, 1 Cilt, s. 77.
[295] Selim EL-HÜSEYNİ, **a.g.e.,** s. 204.
[296] **a.g.e.,** s. 204.
[297] Ferik Mizher EL-FİRAUN, EL-**Hakaik EL-Nasıa fi EL-Savra EL-İrakiya EL-Kubra 1920 ve Nataciha**, 1. Baskı, Matbat EL-Emin, Bağdat, 1995, s. 103.

Nur El Yasiri, Şeyh Şalen Abul Con, Abdul Vahit Hacı Sukkar, Micbil El Firavun, Elvan El Yasiri, Gatii El Avvadi, Gayit El Hargan, Hadi El Gotar, Hadi El Zuveyin ve Sertip El Mizher El Firavun gibi isimlerden oluşmuştur.[298] Toplantıya katılanlar, Irak'ın İngiliz işgali altındaki durumunu görüşmüş, toplantının sonunda Abul Timmen'in eşliğinde katılımcılardan dört şahsiyetin büyük Merci El Şirazi'nin evinde toplanmasına karar verilmiştir.[299]

El Şirazi, Iraklı aşiret reisleri ve liderler heyetiyle Kerbela'daki evinde toplanıp herkesin katılımıyla bir konferans düzenlemiştir. Konferansın sonunda hep beraber Hz. Hüseyin'in türbesini ziyaret etmişler ve "*Hz. Hüseyin'in huzurunda son güçleri ile vatana sadakat ile hizmet etmeye yemin etmişlerdir.*"[300]

2.4. 1920 BÜYÜK AYAKLANMADA Şİİ MERCİLİĞİNİN ROLÜ

Abul Timman Bağdat'a döndüğünde İngiliz Mandası ilan edilmiştir. Irak'ın İngiliz mandasına verilmesi Iraklıları öfkelendirmiş ve ateşi körükleyen kıvılcım olmuştur. Bunun üzerine Iraklılar hızlı bir şekilde hareket ederek, 9 Mayıs'ta Bağdat'ta ikinci toplantılarını düzenlemişlerdir. Söz konusu toplantı, Hamdi Baban'ın evinde ve Orta Fırat bölgesinden birkaç şahsiyetin yanı sıra çok sayıda ileri gelen Iraklı siyasetçilerin katılımı ile gerçekleşmiştir. Toplantı sırasında Abul Timman bir konuşma yaparak, Orta Fırat aşiretlerin ve din adamlarının ayaklanma yapılması konusundaki kararlılıklarına değinilmiştir.[301] Ancak, toplantıdan her hangi bir sonuç çıkmamış, sadece İngiliz Mandası'na karşı sergilenen tutumu destekleme konusunda mütabakat sağlanmıştır. Aynı zamanda, halkın barışçıl siyasi çözümü destekleyecek şekilde hazırlanması konusunda da görüş birliğine varılmıştır. Bu çözümde halkı aydınlatma ve halkın desteğini kazanabilmek için dini etkinlikleri fırsat

---

[298] ENNEFİSİ, **a.g.e.,** s. 119.
[299] Selim EL-HÜSEYNİ, **a.g.e.,** s. 205.
[300] EL-FİRAUN, **a.g.e.,** s. 104.
[301] Adnan İLEYYAN, **EL-Şiia ve EL-Deula EL-İrakiya EL-Hadita (EL-Waki EL-Siyasi ve EL-İktisadi wa EL-İctimai 1959–1914),** 1.baskı, EL-Maarif Lil Matbuat, Lübnan, 2005, s. 15.

bilmişlerdir. Özellikle Hz. Peygamberin doğum günü,[302] Hz. Hüseyin'in şehit olduğu Aşure ile Hz. Hüseyin'in ölümün 40. gününü simgeleyen Erbain gibi etkinlikleri olabildiğince değerlendirmeye karar vermişlerdir.[303] Son iki etkinlik, hem Şiiler hem de Sünniler için önemli olduğundan toplumun kalbine nüfuz etmede en etkili vesile olarak görülüyordu. Bu etkinlikleri anmak için Bağdat'ta çok bilinen camiiler ve Hüseyniyeler seçilmiş ve gündemde olan siyasi olaylara değinilerek şiir ve hutbelerle halkı heyecana getiren konuşmalar yapılmıştır. Bunun yanı sıra Kerbela, Necef heyetleri, Orta Fırat bölgesindeki aşiretlerle Irak'taki siyasi gündem ve yaşanan gelişmeler konusunda fikir alışverişinde bulunmuşlardır.

Sünni ve Şii beraberliği ile ulusal birliği kuvvetlendirmek ve bunu göstermek için her kutlama sonrası, Kazımiye'de önemli Şii müçtehit Seyit Muhammed El Sadr ile Bağdat'ın Sünni din adamlarından Ahmet Radut önderliğinde Kazımiye ile Azamiye'den çıkan birer halk kitlesi ile birleşerek yürüyüşe geçiyorlardı.[304]

Gösterilerin birinden ahali, işgal güçleri önünde halkı temsil etmek üzere 15 Sünni ve Şii üyeden oluşan bir komite seçmişti. Komite delegelerinin öncülüğünde Bağdat-Kazımiye'de işgalcilere karşı ulusal bağımsızlık mücadelesine devam edilmişti. Bu gösterilerin yanı sıra el ilanları ile broşür dağıtarak halkı bağımsızlık mücadelesi için davet ediyorlardı.[305] İngilizler, El Kazımiye başta olmak üzere Bağdat bağımsızlık hareketlerine karşı faaliyetlerini genişleterek öncülük yapanlara baskı uygulayarak onları ya sürgün ya da hapis ile cezalandırmaya başlamıştır. İngilizlerin baskısından yakınan toplum çareyi El Şirazi'den yardım istemekte bulmuş ve Muhammed Abul Timman'nin aracılığı ile bir mektupta Bağdatlıların yaşadıkları zor durumu anlatmışlardır. Söz konusu mektup Şeyh Muhammed Bakır El Şabibi ile gönderilmiştir. El Şirazi'de Ebu El Timman ve arkadaşlarının yaptıkları fedakârlılıklarını takdir ettiğini söylemiş, bu fedakârlıklara devam etmelerini

---

[302] NAKKAŞ, **a.g.e.,** s. 120.
[303] Aşure ve Erbayin etkinliklerinin önemin için Bakınız: jean-Marc PİERRE And Others, The Shia Remembran ve Of Muharram, **Military Review**, March-April, 2007.
[304] ERRİHEYMİ, **a.g.e.,** s. 317.
[305] Abdülrezzak EL-HASANİ, **EL-İrak fi Dori EL-İhtilal ve EL-İntidab**, 1. Bölüm, Sayda,1935, s. 94.

ve meşru haklarını alana kadar mücadele etmeyi içeren bir yazı ile yanıt vermiştir. Buna ilaveten Orta Fırat bölgesinden çok sayıda heyeti eylem merkezi olan Bağdat'a göndererek onlara oradaki kardeşlerine destek olmalarını emretmiştir.[306] El Şirazi'nin çağrısı doğrultusunda bağımsızlık mücadelesi veren halk kitlelerine destek olmak üzere on binlerce ilan basılarak Irak'ın çeşitli bölgelerine dağıtılmıştır.[307]

El Şirazi'nin çağrısının kopyası hızlı bir şekilde ülkede yayılmıştır. Orta Fırat halkı, El Şirazi'nin çağrısı doğrultusunda mazbatalar düzenlemişlerdir. Kerbela ahalisinin mazbatası en önemli mazbatalardan biri idi.[308] Benzer bir mazbata hızla Necef'te düzenlenmiş ve Kerbela mazbatasındaki talepleri içermekle birlikte üzerinde şehrin ileri gelenleri ve önemli din adamlarının imzasını taşımaktaydı. İmza atanlar arasında El Şirazi'den sonra ikinci büyük Merci ve El Şirazi'nin vefatından sonra yerine geçen Şii Merci Şeyh El Şeria El İsfahani vardı.[309] Necef, Kerbela ve Babil'de imzalanan mazbatalar ayaklanmanın başlangıcı ve direktifi olmuştur.[310]

Halk, İngilizlerin Necef ve Şamiye'deki yöneticisi Nur Beri'den toplantı talebinde bulunmuştur. Toplantı talebinin yanında halkın isteklerini yansıtan bir belge de sunulmuştur. Belgede, Bağdat'ta halkın seçeceği ulusal ve kanuni bir konferans düzenlenerek Arap olan bir kişinin krallığında, her türlü yabancı müdahaleden uzak, tam bağımsız bir hükümet kurulması, Irak'ın komşuları ile olan tüm engellerin kalkması, basın ve yayın özgürlüğü, ülkenin tamamında toplulukların oluşması ve forumların yapılabilmesinde yardımcı olmalarını talep ediliyordu. Söz konusu belgede Şeyh Abdul Kerim El Cezairi, Cevat Sahib El Cevahir, Abdul Muhsin Şellal, Elvan El Seyit Abbas Nur El Seyit Aziz, Abdul Rıza Mahrum ve Şeyh Razi El Seyit gibi önemli kişilerin imzaları bulunmaktaydı.[311]

Bağdat'tan genel yönetici gelene kadar Nur Beri görüşemeyeceğini bildirerek zaman kazanmak için bahaneler uydurmaya çalışmıştır. Durumun

---

[306] İLEYYAN, **a.g.e.,** s. 319.
[307] ERRİHİYMİ, **a.g.e.,** s. 216.
[308] EL-HASANİ, **Essavra EL-İrakiya EL-Kubra**, s. 98.
[309] **a.g.e.,** s. 99.
[310] ERRİHEYMİ, **a.g.e.,** s. 216.
[311] EL-HASANİ, **Essavra EL-İrakiya EL-Kubra**, s. 99.

farkında olan Iraklılar, Nur Beri'ye ülkenin vahim durumunu ve hassasiyetlerini yansıtan tehditkâr bir telgraf göndermişlerdir.[312]

Necef ile Şamiye yöneticisi Nur Beri'nin toplantı talebini reddetmesi Kerbela Necef, Şamiye ve Hille halkının sinirlenmesine neden olmuştur. Halk üzerinde büyük etkisi olan El Şirazi'nin oğlu Muhammed Rıza, 21 Haziran 1920'de Hz. Hüseyin ve üvey kardeşi Hz. Abbas'ın türbelerinde yürüyüş ve gösteriler yapmaları için halkı heyecanlandırmış ve galeyana getirmiştir. Bağdat'taki İngiliz yüksek yöneticinin emri doğrultusunda Hille siyasi yöneticisi Kerbela'da gösterilerin öncülüğünü yapanları gözaltına almak üzere hemen bir askeri birlikle harekete geçmiştir. Aynı günde Kerbela'ya varan askeri birlik şehrin giriş çıkışlarını kontrol altına almıştır. Kerbela ve Orta Fırat halkı bu gelişmelerden büyük ölçüde rahatsız olmuştur. Gelişmeleri yakından izleyen El Şirazi de İngilizlerin Kerbela yöneticisi Mejor Poly'i görüşmeye çağırmış ancak Poly daveti reddederek yapılanların amacının askerlerin bölgedeki güvenliği ve istikrarı sağlamak olduğunu ve gerginliğe sebebiyet veren şahısları tutuklamakta da kararlı olduklarını söylemiştir. El Şirazi'nin, Mejor Poly'e ikinci bir yazı göndererek, tavsiyelerini dinlememesi halinde durumun daha da kötüye gideceğini söylemesine rağmen Poly, El Şirazi'nin tavsiyelerine önem vermemiştir.[313]

Poly, 22 Haziran'da El Şirazi'nin oğlu Muhammed Rıza, Hadi Kammune, Muhammed Şah Hindi, Abdul Kerim Avad, Ömer Hacı Elvan, Abdul Mehdi El Kebir ve Ahmed Kanber'i çağırmıştır. Ancak Muhammed Ali El Tabatibai Seyit Kazım Abu Zan İbrahim Abu Valide ve Seyit Ahmet El Biyr gidip gitmemekte tereddüt etseler de El Şirazi onlardan çağrıya kulak vermelerini istedi. Böylece hepsi tutuklanarak Hille'ye gönderildiler, oradan da tren yolu ile Basra'ya ve gemiyle Arap Körfezindeki Henjam ya da Hengâm adasına sürgün edilmişlerdir.[314]

Bu olaylar karşısında El Şirazi, Necef'teki Şii Merciler, müçtehit ve aşiret reislerine birkaç kere mektup göndererek işgal güçlerini durdurabilmek için

---

[312] Abduşşehit EL-YASİRİ, **EL-Butula fi EL-Savra EL-İşriniya**, Matbaat Ennecef, Necef, 1966, s. 152.
[313] EL-HASANİ, **EL-İrak fi Dori EL-İhtilal ve EL-İntidab**, s. 97.
[314] EL-HASANİ, **Essavra El-İrakiya EL-Kubra**, s. 105.

planlı ve birlikte hareket etmelerini istemiştir. Diğer taraftan aşiret reisleri ve Necef'teki müçtehitler El Şirazi'nin mektubuna ek olarak Orta Fırat bölgesindeki Aşiret reisleri ile ileri gelenlere mektuplar göndermiştir. Buna ilaveten Necef ve Şamiye yöneticisi Nur Beri'ye, El Şirazi'nin oğlunun tutuklamasının çok tehlikeli bir durum yaratacağını içeren itiraz ve kınama mektupları da göndermişlerdir. Ayrıca "*Kazımiye ve Bağdat delegelerden Kerbela ve Orta Fırat bölgesindeki Kardeşlerinin*" yanında olmaları yönünde yazılar göndermişlerdir. Gerçekten de istek üzerine Kazımiye ve Bağdat delegeleri harekete geçmiştir. [315]

Kerbela'da gösteri yapılmadan önce Hille Ulu Cami'inde ulusal bir toplantı yapılmıştır. Toplantıda milli duyguları kabartan coşkulu şiirler ve yazılar okunarak insanlar Büyük Ayaklanmaya hazırlanmıştır. Bununla birlikte El Şirazi'nin Iraklılara seslenen bildirisi de okunmuştur. Bildirinin en önemli yanı tüm Iraklıların meşru haklarını talep etmesi gerektiğini içermesi idi. Toplantı sonunda Prens Abdullah'a Irak kıralı olarak biat edilmesi ve onun seçilmesi çağrısı yapılmıştır. Hille siyasi yöneticisi yardımcısı, halkın duygularını incitmemekle birlikte sakinleştirme ve gerginliği yatıştırmak üzere yardımcısı Hayri El Hindi'yi toplantı yerine göndermiş, ancak El Hindi tam tersini yaparak coşkulu bir konuşma ile insanları kışkırtmış ve gerginliğin büyümesine yol açmıştır. Bazı kaynaklar, El Hindi'nin sarhoş olduğunu ve ne dediğinin farkında olmadığını ifade etmektedir. Büyüyen gerginliği gören Hille siyasi yöneticisi yardımcısı, El Hindi ile birlikte toplantıya katılan bazı ileri gelen siyasi aydınları da tutuklatıp Basra'ya oradan da Hengâm adasına göndererek, 5 aylık süre boyunca gözaltında tutmuştur.[316]

Necef'te ise Seyit Kati El Avvadi, insanları Hindi Camisi'nde büyük bir toplantı yapmaya çağırmıştır. Bu toplantıya birçok din, siyasi aydın ve bürokrat katılmıştır. Coşkulu şiirler ve konuşmalar ile Şerif Hüseyin'in oğlu Prens Abdullah'ın Irak kralı olması çağrısı yapılmıştır. İngiliz işgal güçleri bunu görünce toplananları bastıysa da kimseyi tutuklayamamıştır.[317]

---

[315] ERRİHEYMİ, **a.g.e.,** s. 218.
[316] EL-HASANİ, **Essavra EL-İrakiya EL-Kubra**, s. 105.
[317] **a.g.e.,** s. 105.

Bu gelişmeler, İngilizlerin Irak'ta ne kadar zor bir durumla karşı karşıya kaldıklarını gösteriyordu. Bağdat'taki genel yönetici Hille, Küfe, Şamiye ve Necef'teki siyasi yöneticileri ile acilen toplanarak durumu tedarik etmeleri emrini vermiştir. Toplantı Küfe'de gerçekleşmiş, Hille ve Küfe yöneticisinin kanaati Neccef'teki önemli müçtehit Abdul Kerim El Cezairi'nin tutuklanması ve sürgüne gönderilmesi yönündeydi. Çünkü bölgedeki tüm gerginlik ve istikrarsızlıktan onu sorumlu tutuyorlardı. Ancak diğer yöneticiler bu görüşe karşı çıkarak, Abdul Kerim El Cezairi' tutuklanmasının Necef'te güvenlik durumunun tamamen elden çıkmasına yol açmasından endişe ettiklerini dile getirmişlerdir. Neticede bu toplantı da bir karara bağlanmadan sona ermiştir.[318]

Ayetullah Şeyh El Şeria El İsfahani, 25 Haziran 1920'de Iraklıları sakinliğe çağıran bir fetva ile halktan isteklerini barışçıl yollardan talep etmelerini istemiş ve hiç kimsede huzur bırakmayacak bir durum gerçekleşmeden tutukluların derhal serbest bırakılmasını istikrarın anahtarı olarak değerlendirmiştir.[319]

Şii Mercilerin mektup ve yazışmalarına baktığımızda çatışmaktan ziyade barış ve müzakere yolu ile isteklerini elde etmeye çalışmış oldukları görülmektedir. Ancak taleplerinin gerçekleşmesi için çatışmaktan başka bir çözüm olmadığının da farkına varmışlardır. Çünkü İngilizler hiç bir zaman halkın isteğine kulak asma niyetini göstermiyor, uyguladıkları siyaseti sürdürmekte diretiyorlardı.[320] Şii Mercileri, tüm barışçıl yolları denedikten sonra sabır taşı çatlamış ve cihat çağrısı ile ayaklanma kararı verilmiştir. Hicri 10 Muharrem 1338 – Miladi 4 Ekim 1919'da, başka bir ifadeyle Aşure günü, Merci Şeyh El Şeria, güvendiği din adamları ile aşiret reislerine iletmesi için Nasırıye'deki Şeyh Abdul Hüseyin Mutar'a bir mektupta: "Bu savaşın prensibi, Iraklıların meşru haklarını almalarıdır. İngiliz hükümetinin verdiği sözleri tutmasını barışçıl yollar ile istedik ama karşılığında bize, sürgüne gönderme, baskı, hor görme ve kabalık uyguladı. İngiliz hükümetinin

[318] EL-HASANİ, **EL-İrak Fi Devrey EL-İhtilal ve EL-İntidab**, 1. Cilt, s 97.
[319] EL-FİRAUN, **a.g.e.,** s. 195.
[320] EL-YASİRİ, **a.g.e.,** s. 157.

yaptıklarına karşı sabrın tahammül edebilecekten fazla olduğunu görünce halk nefis ve namuslarını savunmak için bu savaşa sürüklenmiştir."[321]

Irak halkının önünde işgal kuvvetlerine karşı silahlı mücadeleden başka bir çözüm yolu kalmamıştır. Nitekim ülkenin durumu tam anlamı ile ayaklanmaya müsaittir. Zira halk işgalci kuvvetten memnun değil ve ülkenin siyasi, sosyal ve ekonomik durumu her geçen gün gerilemekteydi.[322] Bununla birlikte ayaklanma hazırlıkları bitmiş sayılırdı. Şii Merciliği, ayaklanmayı başlatmak için sadece bir kıvılcım bekliyordu. Mercilik, işgale karşı cihat fetvası verme kararı almıştır. Dolayısıyla bazı aşiret reisleri, işgalcilere karşı silah kullanmanın caiz olup olmadığı konusunda El Şirazi'ye soru yöneltince El Şirazi, yayınladığı fetvayla buna açıklık getirmiştir: "*Bismillah El Rahman El Rahim… Iraklıların haklarını talep etmeleri gerekiyor. Haklarını talep ederken de güven ve barışa riayet etmeleri gerekiyor. Talepleri, İngilizler tarafından reddedilir ise savunucu güce başvurabilirler. Muhammed Taki El Hairi El Şirazi*".[323]

Söz konusu fetva, işgalci kuvvetlere karşı ayaklanmanın başlaması için kıvılcım niteliğindeydi. Ayaklanma, Muhammed Hüseyin El Mazendrany, Muhammed Sadık El Tabatabai, Abdul Hüseyin El Tabatabai, Muhammed Ali El Hüseyin, Gulam Hüseyin El Merandi, Muhammed Rıza El Kazvini, Muhammed El Musevi El Hairi, Ali El Şehristani, Hadi El Horasani, Kazım El Bahbahani, Fadlullah El Hüseyini ve Ali El Hadi El Hüseyini gibi çoğu Kerbela Şii Merciler, müçtehit ve din adamlarınca desteklenmiştir.[324]

Bu fetvadan yola çıkarak, Necef'teki Merci ve müçtehitler bir araya gelerek, Rumeysa ve Samava başta olmak üzere Orta Fırat bölgesinin aşiret reislerini ayaklanmaya teşvik etmek için onlara mektuplar göndermeye karar vermişlerdir. Söz konusu önemli toplantıya katılanlar arasında, Şeyh Abdul Kerim El Cezayiri, Şeyh Muhammed Mehdi El Cevahiri, Şeyh Hüseyin Kâşif El Gita, Şeyh Rıza Razi, Şeyh Cevat El Şebibi ve Şeyh El Şeria El

---

[321] Abdulhadi EL-HEKİM, Tecazubat EL-Marcayye EL-Şiiyye Vel İhtilal, Lübnan'ın EL-Nehar Gazetesi, 23 Aralık, 2004, Bint Cubeyil wep sitesi, http://www.bintjbeil.com/articles/2004/ar/0123_alhakim.html, 16 Eylül 2010.
[322] EL-FİRAUN, **a.g.e.,** s. 195.
[323] EL-YASİRİ, **a.g.e.,** s. 157.
[324] EL-FİRAUN, **a.g.e.,** s. 195.

İsfahani'nin oğlu vardı.[325]. 29 Haziran 1920 tarihinde Necef yakınlarındaki Mişhap'ta benzer bir toplantı düzenlenmiştir. Toplantıya bir kısım Şii Merci ve Müçtehidin yanı sıra Orta Fırat bölgesinden çok sayıda aşiret reisiyle din adamları katılmıştır. Bu toplantıda, ayaklanmanın yapılmasını kararlaştırdılar. Necef'teki din adamlarına bu kararı iletmek üzere bir temsilci heyeti de gönderilmiştir.[326]

Ayaklanmanın başlama günü olarak 3 Temmuz 1920 tarihinde ortak karara varmışlardır. Ancak beklenmedik bir gelişme ile El Zevalim aşireti reisi Şeyh Şalan Abul Con'un 30 Haziran'da tutuklanması ayaklanma tarihini üç gün öne almıştır. El Zevalim aşiretinden silahlı bir grup El Rumeysa'daki İngiliz yönetim merkezine saldırıp şeyhlerinin serbest bırakılmasını sağlamışlardır.[327]

Iraklıları, İngilizlere karşı ayaklanmaya iten milli duyguların yanı sıra ayaklanan farklı bölgelerde kabile ve aşiret yapısının getirdiği insan yapısından kaynaklanan başkaları tarafından zorla yönetilmeye, zulüm ve ezilmişliğe karşı koymak vardır. Bunlarla birlikte Orta Fırat bölgesi, Irak tarihi boyunca birçok ayaklanmanın çıkış noktasıydı. Çiftçi kesim başta olmak üzere halkın yoksulluğu, toprak sahibi olmaktan mahrum kalanlar, verimsiz topraklarda yaşayan aşiretlerin sıkıntıları gibi etkenler onları İngilizlere karşı ayaklanmaya iten nedenlerdendi. Diğer taraftan Iraklılar, İngilizlerden umdukları değişikliği de görmemişlerdi. Nitekim İngilizler, uzun yıllar süren yoksulluktan kurtarma sözlerini tutmamışlardır.

El Rumeysa'daki gelişmelerin yanı sıra Kerbela ve Necef'teki Şii Mercilerin, Orta Fırat bölgesindeki aşiret reislerine yönelttikleri çağrılar, işgalcilere karşı yapılan silahlı mücadeleyi başlatmıştır. Kerbela, Hille ve Divaniye ayaklanmanın merkezleri konumuna gelmiştir. Daha sonra, ayaklanmada çok etkili olan Bakuba, El Muntefek ve Fırat bölgelerinin tamamına yayılmıştı. Ayaklanma, kısa bir süre içinde Kerkük, Erbil, Mendili,

---

[325] ERRİHEYMİ, **a.g.e.,** s. 220.
[326] EL-YASİRİ, **a.g.e.,** s. 163.
[327] ERRİHEYMİ, **a.g.e.,** s. 220.

Şehriban ve Hanekin'e de sıçrayarak ülkeyi tamamen sarmış bulunuyordu.[328] Ancak İngilizlere karşı silahlı mücadele ilk olarak Telafer'de yaşanmıştır. Suriye sınırına bitişik yerleşim yerlerinde ünlü Arap Şamar kabilesinin önemli boyları yerleşmektedir. Bunlar, büyük ölçüde Şerif ailesinin önderliğinde yürütülen Arap Milliyetçiliği propagandasından etkilenmişlerdir. Türkiye'de Kurtuluş Savaşı'nın yankıları, Telaferli Türkmenlerin milli hislerini büyük ölçüde etkilemiş ve İngiliz işgalci kuvvetlerine karşı silahlı mücadeleye 1 Haziran 1920'de başlamışlardır. Başka bir ifadeyle bu mücadele ülkenin güneyinde başlatılan ayaklanmadan tam bir ay önce gerçekleşmiştir. Telafer'de yaşanan savaşlar ve sivil vatandaşlara acımasızca uçak ve toplarla düzenlenen saldırılar, vatandaşların evlerini terk ederek çöle kaçmaları, Telaferlilerce "*Kaça Kaç*" olayları olarak anılmaktadır. Telafer'de sivilleri hedef alan bu acımasız saldırılar büyük tepki uyandırmış ve İngilizler kendi elleriyle ayaklanma ateşine benzin dökmüştür. Ayaklanma artık Irak'ı tamamen sarmış ve şiddeti her geçen gün artmaktaydı. El Şirazi'nin, İngilizlerin yönetimindeki devlet dairelerinde çalışmayı da haram kılan bir fetva yayınlaması ile birden bire Fırat bölgelerindeki devlet kurumlarında çalışanların büyük çoğunluğu istifa ederek oradaki devlet müesseselerinin tam anlamı ile felç olmasına sebep olmuşlardır[329]

Şii Merciliği, ayaklanmayı başlatmadan yaklaşık dört ay önce dikkatini tamamen ayaklanmayı hazırlamaya yöneltmiştir. Hazırlık sırasında kurulan müessese ve teşkilatlanmaların başına geçerek ayaklanmanın başlaması ile siyasi ve dini açıdan bire bir liderliği ve denetimini üstlenmiş oluyorlardı. Böylece El Şirazi, ayaklanmanın siyasi ve dini liderliğini ele almıştır. Ancak ayaklanma sırasında El Şirazi'nin ölümünün ardından Şeyh El Şeria El İsfahani bu görevi üstlenmiştir.

Ayaklanmanın liderlik ve yapısına bakıldığında El Şirazi'nin ölümünden önce Kerbela ana merkez halindedir. El Şirazi, Kerbela'da ayaklanmanın işlerini yürütmek ile yükümlü olan iki meclis kurmuştur.[330] Birinci meclisi "Harp

[328] EL-YASİRİ, **a.g.e.,** s. 185.
[329] ENNEFİSİ, **a.g.e.,** s. 133.
[330] ERRİHEYMİ, **a.g.e.,** s. 223.

Meclisi'dir". Üyeleri Hibetulddin El Şehristani, Abul Kasım El Kaşani, Şeyh Ahmet El Horasani ve El Şirazi'nin ikinci oğlu Şeyh Abdul Hüseyin'den oluşuyordu. İkinci meclis ise "İlim Meclisi" idi. Üyeleri Kerbela seyitleri ve aşiret reislerinden oluşuyordu. Bu mecliste Şeyh Muhsin Abul Mahasin din adamlarını temsil ediyordu. Birinci meclisin görevi harp işlerini idare etmek, ikinci meclisin görevi ise siyasi ve genel idari işleri takip etmekti. İlim meclisinin en önemli işlerinden Kerbela idare meclisini kurması ve başına Muhsin Abu Tibih'i getirmesi, Tulayfih El Hasson'u polis müdürü ve Halil Azmi'yi tahrirat müdürü olarak görevlendirmesi olmuştur.[331] Güvenliği sağlamak ve İngiliz esirlerinin işlerini görmek üzere yerel polis teşkilatı da kurulmuştur. Şeyh El Şeria El İsfahani, "*İslam şeriatının buyruğu doğrultusunda esirlere iyi muamele yapılması*" için bir komisyon da kurmuştur. Bunların yanı sıra tebliğleri, çağrıları, günlük olayları, savaş meydanlarından gelen belgeleri topluma iletmek üzere Şeyh Muhammed Bakır El Şebibi başkanlığında bir basın organı kurulmuştur.[332]

El Şirazi beklenmedik bir zamanda vefat etmiştir. Bazı kaynaklar, "*söylentilere göre İngilizler tarafından zehirlendiği*" yazmaktadır. 17 Ağustos 1920'de vefat eden El Şirazi Hz. Hüseyin'in türbesinin avlusunda defnedilmiştir.[333] El Şirazi'nin akrabalarından biri, İngilizlerin aktar olan bir ajanı tarafından ilacına zehir katılarak öldürüldüğünü söylemektedir.[334] El Şirazi vefat edince yerine Şeyh El Şeria El İsfahani'nin ayaklanmanın liderliğini üstlenmesi ile Necef, ayaklanmanın merkezi ve tekrar Şii Merciliğinin başkenti konumuna gelmiştir. El İsfahani, Necef'te üç komisyon kurmuştur. Bunlardan ilki, "*Belediye Meclisi*", ikincisi "*Yürütme Meclisi*" dir. Bu iki meclis kentin ileri gelenlerinden oluşuyordu. Üçüncüsü ise El İsfahani tarafından yönetilen "Yüksek Dini ve İlmi Meclis" idi. Bu meclis El Şirazi

---

[331] Salman Hadi ETTUMA, **Turat Kerbla, Dar EL-İlim Lil Malayin**, Beyrut, 1983, s. 397.
[332] Abdülhadi ELHEKİM, **a.g.m.**
[333] ERRİHEYMİ, **a.g.e.,** s. 224.
[334] Muhammed Alhüseyni EL-ŞİRAZİ, **Mutaradat Kırın ve Nisf**, 1. Baskı, Mueseset EL-Vay EL-İslami, Beyrut, 1999, s. 19.

döneminde yerel yönetim rolündeyken, El İsfahani döneminde ayaklanmanın istişare ve yürütme meclisi konumuna gelmiştir.[335]

El Şirazi ve El İsfahani gibi birçok Şii Mercinin rolü ayaklanmadaki meclislere başkanlık etmekten ibaret değildi. Nitekim raporlar ve mektuplar aracılığıyla savaş meydanlarında askeri operasyonları yürüten aşiret reisleri ile sıkı görüşmeler içerisinde bilgi alışverişinde bulunuyorlardı. Bu raporlar sayesinde askeri operasyonların seyrini takip etme ve talimat verme imkânları oluyordu.[336] Örneğin ayaklanma sırasında Elvan El Yasiri, El Şirazi'ye El Rukayya'daki durum ve gelişmeleri aktarmıştır. El İsfahani, Hadi El Mukautar'a, silahları ne şekilde kullanacağı ve Müslümanlar arasında birlik ve beraberliği nasıl aşılayacağı konusunda yazı yazmıştır.[337]

Öte yandan Abul Kasım El Kaşani, Şeyh Cevat El Cezairi, Hibetuddin El Şehristani gibi birçok Şii Merci savaş meydanlarına giderek çatışmaları bizzat yönetmişlerdir.[338]

Şii Mercileri ve din adamları ayaklanmanın amacını ve "*İslami İçeriğini*" yansıtan slogan ve demeçler kullanarak halka direniş gücünü aşılamaya çalışıyorlardı.[339] Cami ve Hüseyiniyelerde toplantı ve ibadet saatlerinde cihat ruhu ve milli duyguları kabartan hutbelerde, söylem, şiir ve sloganlar atılıyordu. Ayrıca, bildiri ve broşürler dağıtıyorlardı. Yüksek İlmi Meclisi, ayaklanma yayın ve basınından sorumlu "*Rehberlik ve Davet Komisyonu*" kurmuştu. Bildiri, tebliğ ve gazeteleri basıp dağıtan bu kurumu yönetenler arasında Şeyh Muhammed Ali, Şeyh Muhsin Abul Hap, Şeyh Bakır El Hilli, Muhsin Abul Mahasin ve Şeyh Abid Ali El Majidi gibi isimler vardı.[340] Ayrıca ayaklanmanın görüşünü yansıtan iki gazete de mevcuttu. Birincisi 15 Eylül 1920'de yayınlanmaya başlayan Şeyh Muhammed Bakır El Şebibi yönetimindeki "*Fırat*" gazetesi, ikincisi ise Ekim 1920'de yayınlanmaya başlayan Seyit Muhammed Abdul Hüseyin yönetimindeki "*İstiklal*"

---

[335] Muhammed Alhüseyni EL-ŞİRAZİ, **Tilke EL-Eyyem "Safahat min Tarih EL-İrak EL-Siyasi"**, Müasasat EL-Vayi EL-İsalami, Beyrut, 2000, s. 17.
[336] Musa EL-HÜSEYNİ, **a.g.m.,** s. 3.
[337] EL-FİRAUN, **a.g.e.,** s. 208.
[338] EL-YASİRİ, **a.g.e.,** s. 218.
[339] EL-ŞİRAZİ, **a.g.e.,** s. 45.
[340] ERRİHEYMİ, **a.g.e.,** s. 226.

gazetesiydi. İlk gazeteden beş adet, ikinci gazeteden ise sekiz adet çıkarılmıştır. Bu gazeteler, ayaklanan Irak halkının cihat duygularının yükselmesine büyük katkı sağlamış; toplumu, ayaklanmanın hedefleri, teşkilatı ve seyri konusunda bilgilendirmiştir.[341]

Ayaklanma, İngilizleri zor duruma soktuğundan Irak Sivil Yöneticisi yardımcısı, El İsfahani ile uzlaşmak için mektup göndermiştir.[342] İngilizlerin bu yaklaşımı ayaklanma liderleri arasında bölünmeye neden olmuştur. El İsfahani'nin yanı sıra bir kısım aşiret reisleri ve Yüksek Dini Meclisindeki üyelerinin çoğu anlaşmaya karşı olmakla birlikte tek çözümün silahlı mücadele yolu ile elde edileceğini düşünüyorlardı. Bu kesim, İşgalci kuvvetleri Irak'tan çekilmeden uzlaşma olmayacağını ve ne pahasına olursa olsun mücadeleye devam etmekte son derece kararlı olduklarını bir bildiride yayınlamıştır.[343] İkinci grup ise, Şeyh Abdul Kerim El Cezairi, Şeyh Cevat El Cevahiri ve Şeyh Abdul Rıza Razi gibi şahsiyetlerin yanı sıra bazı aşiret reisleri ve aydınlardan oluşuyordu.[344] El İsfahani, iki grup arasındaki bu görüş ayrılığının bölünmeye dönüşmeden bir çözüm üretebilmek adına 14 Eylül 1920'de İngilizlerin Irak Sivil yöneticisi yardımcısının mektubunu eleştiren ve anlaşma konusunun üzerinde çok çalışılması ve incelenmesi gerektiğini vurgulayan bir cevap göndermiştir.[345]

El İsfahani'yi bu tarz bir yazı ile cevap vermeye iten neden ayaklanmaya yönelik desteğin artması ve ayaklanma ile Irak halkının çoğunluğunu oluşturan kesimlerin düşüncelerini yansıtması idi. İngiliz işgalinin yaratmış olduğu durumu, yaşamına hayati tehlike olarak gören Irak halkı, ayaklanmayı hazırlık sırasında yoğun ilgi ile karşılamıştır. Ayaklanma başladığında ise büyük oranda ayaklanmaya katılmışlardır. Başka bir ifadeyle Iraklılar, bi ran önce işgalin son bulmasını istemekteydi.[346] İngilizleri uzlaşı düşüncesine iten

---

[341] EL-HASANİ, **Essavra EL-İrakiya EL-Kubra**, s. 211.
[342] EL-HASANİ, **EL-İrak fi Dori EL-İhtilal ve EL-İntidab**, s. 173.
[343] ERRİHEYMİ, **a.g.e.,** s. 227; Muhammed Mehdi EL-BASİR, **Tarih EL-Kaziya EL-İrakiya**, 1. baskı, Bağdat, 1924, s. 260.
[344] Faruk Salih EL-OMAR, **Dirase Vesaykiya Haule Essiyase EL-Biraytaniye fil İrak, Matmaat EL-İrafan**, Bağdat, 1977, s. 85.
[345] ERRİHEYMİ, **a.g.e.,** s. 229.
[346] EL-OMAR, **Dirase Vesaykiya**, s. 85.

nedenlerin başında da bu sebebin yanı sıra Şii Merciliğinin ayaklanmada ne derece etkili eksen role sahip olduğunu görmeleri de vardı. Ayaklanmayı yönlendirebilecek tek etkenin Şii Merciliği olduğunun farkına varmışlardı. Halkın inancından dolayı Şii Merciliğe bağlılıkları Merciliği ana etken haline getirmişti. Bunun yanı sıra, Şii Merciliğin rolü sadece manevi boyutta değildir. Nitekim Mercilik, ayaklanmanın bütün maddi ihtiyaçlarını karşılıyordu. Şii Merciliği, özellikle ihtiyacı olan eylemcilere maddi destekte bulunuyordu. Bu desteği, humus, zekât ve sadaka gibi dini vecibeleri ile zenginlerin yaptıkları bağışlardan karşılıyordu.[347]

Şii Merciliği, ayaklanmanın başarılı olabilmesi için mezhepsel ve sınıfsal farklılıkları gidermeye ve aşiretleri bir arada tutmaya çalışmıştır. Dini rolüyle Irak'taki siyasi olaylarda büyük sihirli asaya sahip olduğu için halkın çoğunu ıslaha ve yenilemeye yönlendirmiştir. Ayrıca Irak'ın yakınçağ tarihinde geleceğin çerçevesini çizmiş, işgale karşı direniş ve halk dayanışmasında önemli dersler vermiştir.

2.5. MANDA DÖNEMİNDE Şİİ MERCİLİĞİNİN ROLÜ

2.5.1. Şii Merciliğinin Geçici Hükümete Karşı Tutumu

Irak ayaklanmasının en yoğun olduğu dönemde İngilizler, Sir Percy Cox'un Irak'ta ilk yüksek komiser (High Commissioner) olarak tayin edildiğini açıklamışlardır. Cox'un, 25 Nisan 1920 tarihinde Fransızlarla imzalanan Skyes-Picot Anlaşması çerçevesinde İngiliz planlarını uygulamaya geldiği belirtilmiştir. İngiliz kralının Bağdat'taki genel yardımcısının atanması 17 Haziran'da Irak mandasını kabul etmelerinin somut adımı idi.[348]

Şii Merciliği, İngilizlerin bu planları uygulamaya geçirmesini ayaklanmayı sona erdirerek, manda rejimini gerçekleştirecek bir tehlike şeklinde algılamıştır. Bunun için Percy Cox Bağdat'a varmadan önce ayaklanmayı

[347] EL-YASİRİ, **a.g.e.,** s. 119.
[348] ENNEFİSİ, **a.g.e.,** s. 113.

yönetmekten sorumlu olan Yüksek İlmi Meclis'i, İngilizlerin uygulayacağı politikalardan halkı sakındırmak üzere büyük bir kampanya başlatmıştır. Şii Merciliği aşiret reisleri ile din adamlarını bu politikalara karşı uyarmış ve açık ufukluluk ile sağlam düşünmeye çağırmıştır.[349]

Necef'te, Şeyh El Şeria El İsfahani, Abdul Kerim El Cezairi, Cevat El Cevahiri ve Mehdi Kâşif El Gita gibi büyük Merciiler, "*Anayasaya ve halk tarafından seçilmiş bir meclise bağlı Arap ve Müslüman bir prens yönetiminde Arap Müslüman bir hükümetin kurulmasını*" talep eden bir mazbata imzaladılar. Kerbela'da ise, Büyük Merci Muhammed Taki El Şirazi öncülüğünde bir kısım Merci ve müçtehit, Irak halkı tarafından seçilecek ve ümmetin ruhuna uygun ilke ve kanunları koyacak bir meclisin kurulmasını talep eden bir mazbata imzalamışlardı.[350]

Bu beyanlar, devletin işlerini düzenleyen bir anayasa ve kral ile hükümeti denetleyen bir meclis seçilmesini açıkça istemekteydi.[351] Başka bir ifadeyle bu mazbatalar, 20. yüzyılın başında Şii Merciliğinin demokrasi ve anayasal düzenle ilgili ne derece bilinçli olduğunun göstergesi idi. Siyasetçiler ve ulusalcı aydınlardan farklı olarak demokratik düzeni istemekle birlikte kişisel çıkarları için İngiliz idaresini isteyen kişilerin önünü kesmeyi amaçlıyordu. İngiliz yönetimini ve denetimini isteyen kesimin önünü kesmek üzere, Büyük Merci El Şirazi devletin idaresi için Müslüman olmayanların seçilmesini yasaklayan bir fetva yayınlamıştır. Söz konusu fetvaya ileri gelen 17 Merci ve müçtehit de destek vermiştir.[352] Şii Merciliğinin talep ve görüşleri siyaseti dini hükümlere bağlamış ve halkı tek ulusal çıkar etrafında toplamıştır. Irak'ta siyasi bilincin gelişmesinde etkili olan bu fetva toplumun milli duygusu ile inancını bir arada tutan bir duruma yol açmak ile alışa gelmeyen bir durum yaratmıştır. Irak bağımsızlık hareketini yürüten Şii Mercilerinin beyanları aşırı dinci değildir. Bütün siyasi planlarının hedefi,

---

[349] EL-VERDİ, **a.g.e.,** 3. Cilt, 6. Kısım, s. 144.
[350] EBDURRAZZAK, **a.g.e.,** s. 62.
[351] EL-KATİB, **EL-Marcaya EL-Diniya EL-Şiiya**, s. 17.
[352] ENNEFİSİ, **a.g.e.,** s.122.

bağımsızlık, özgürlük, ulusalcı, Arap, İslami, anayasal ve seçilmiş meclis tarafından yönetilen bir düzeni kurmaktır.[353]

Ayetullah Muhammed Taki El Şirazi'nin ölümünden sonra Ayetullah Şeyh El Şeria El İsfahani en büyük Merci olmuştur. El İsfahani fazla zaman kaybetmeden ayaklanmayı yönetmeye, işgale ve işgalcilerin denetimindeki geçici hükümete karşı direnmeyi teşvik etmeye devam etmiştir. Bu tutumunu 1920'nin sonunda vefat edene kadar devam ettirmiştir. Şii Merciler, kayıtsız şartsız bağımsızlığı elde edene kadar, şiddeti bir nevi gerileyen ayaklanmayı sürdürebilmek üzere aşiret reislerini son güçleri ile direnmeye çağırıyordu. Öte yandan İngilizler Şii Merciliği ile İslami muhalefeti devre dışı bırakmak için dikkatli bir şekilde hesaplar yapmaktaydılar.[354]

Şeyh El Şeria El İsfahani Aralık 1920'de vefat ederken yerine geçebilecek üç aday vardı: Abu El Hasan El İsfahani, Mirza Hasan El Naini ve Şeyh Mehdi El Halisi. El Halisi yaşça en büyükleri ve diğerlerinden daha çok siyasetin içinde olmakla birlikte, dini siyasetten ayırmıyordu. Büyük hedefi "*İslam âlemini kâfirlerden kurtarmaktı*". İkinsinin de Irak'ı yönetmelerini istememekle birlikte "*Müslüman Türkleri kâfir İngilizlere tercih ediyordu*".[355]

Geçici hükümetin Ağustos 1920'den beri İşgalciler ile uzlaşmayı reddeden Şii Merciliği ile ayaklanma liderlerinin beklentilerinden çok uzak bir şekilde kurulması, İngilizlerin, Şii Merciliğini dinlememesinin net göstergesi idi. Dolayısıyla geçici hükümet ülkenin gerçeklerini yansıtmamakla birlikte Irak halkının hedeflerinden ve arzuladıkları çıkarlardan epey uzaktır.

Necef ve Kazımiye'deki Şii Mercileri, geçici hükümet konusundaki rahatsızlıkları ile halkı temsil etmediği konusundaki korkularını dile getirerek, Irak halkı tarafından seçilmiş bir hükümeti talep etmişlerdir. Şii Merciliğinin yanı sıra çoğu ayaklanma lideri, aşiret reisleri, aydınlar, yurt dışında ve sürgünde olan bazı önemli şahsiyetler ve Bağdat'ın ileri gelenlerinin bir kısmı, geçici hükümetin Irak halkını değil İngilizleri temsil etmesinden dolayı karşı

---

[353] ABDURREZZAK, **a.g.e.,** s. 62.
[354] Sadık Cafer ARREVAZİK, **EL-Havze EL-İlmiye EL-İrakiya EL-Maşru EL-Siyasi Beyn EL-Mukavame ve EL-Mutalaba Arz ve Tahlil 1914–1980**, 1. Baskı, Matbaat Markez EL-İrak Lildirasat, Bağdat, 2006, s. 69.
[355] EL-VERDİ, **a.g.e.,** 3. Cilt, 6. Kısım, s. 143.

çıkmışlardır. [356] Şii Merciliğinin, ayaklanan aşiretler başta olmak üzere Irak halkı üzerindeki etkisinin farkında olan İngilizler, geçici hükümetin toplumsal tabanını genişletebilmek için Irak tahtına bir kral getirmeye karar vermişlerdir.

2.5.2. Şii Merciliğinin Prens Faysal'ın Irak'a Kral Seçilmesine Yönelik Tutumu

İngilizler, artık Şii Merciliğinin Irak'taki liderlik rolünü kavramışlardır. Bunun üzerine oldukça zayıf olan geçici hükümetin halk tabanını genişletmeye çalışmakla İngiliz manda yönetimi, ülkedeki yönetim şeklinin cumhuriyet ya da kraliyet olması konusunu gündeme getirmiş, ardından kral olabilecek adayların ismini tartışmaya açmıştır. Bu tutumlar, zaman faktörü ile birlikte ayaklanma ve amaçlarının laçkalaştırılmasına ve bir bakıma söndürülmesine neden olmuştur. Iraklıların aklı karışmış ve bütün ümitlerini yeni kurulacak hükümete ve gelecekteki yeni yönetim şekline bağlamışlardı. Şii Merciliği bile El Muhammara Şeyhi Prens Hazaal El Kabi ve Prens Faysal Bin Hüseyin'i destekleyenler olarak ikiye bölünmüştür. Sular, ancak Prens Hazaal'ın kendisini adaylıktan çekip yerini gelecekte Irak kralı olacak Şerif Hüseyin'in oğlu Faysal'a bırakmasıyla durulmuştur.[357] Prens Hazaal, Irak tahtına geçmeyi arzuluyordu ve Büyük 20 Ayaklanması'nda bu gaye için uğraşmış, ancak Irak halkı arasında yeterince tanınmış olmaması ve İngilizlerin bunu istememesi kendisini adaylıktan çekmesine neden olmuştur.[358]

Faysal'ın Irak tahtına geçmesi konusunda ise Şii Mercilği'nin tutumu iki ana gruba bölünmüştür. Birinci grup, Faysal'ın adaylığına karşı olan gruptu. Karşı gelenlerin başında iki büyük Merci Abul Hasan El İsfahani ve Muhammed Hüseyin El Naini vardı. Diğer grup ise Faysal'ın Arap, Müslüman ve Eşraflara mensup olması dolayısıyla İngilizlerden daha iyi olduğunu

---

[356] ARREVAZİK, **a.g.e.,** s. 69.
[357] EL-VERDİ, **a.g.e.,** 3. Cilt, 6. Kısım, s. 80.
[358] EL-KATİB, **EL-Marcaya EL-Diniya EL-Şiiya**, s. 19.

düşünmekteydiler. Ancak bu grup, Faysal'ın koşullu olarak aday olmasını uygun görüyordu. Bunları temsil eden Ayetullah Muhammed Mehdi El Halisi ve Muhammed El Sadr'dı. El Halisi, ziyaretine gelen Faysal'a koşullu biatini şu şekilde açıklamıştır: "*Bizler sizin kral olmanıza biat edeceğiz, ancak bunun için adil bir yönetici olmanız, yönetim şeklinin meclis ve anayasal düzen olması ve döneminizde ülkemizin yabancı bir güce bağlı olmaması gerekir*".[359] Muhammed El Sadr ise Faysal'ı desteklediğini El Halisi'nin tutumuna benzer bir şekilde göstermiştir. O dönemde El Sadr Hicaz'a sığınmış bulunuyordu. Şerif Hüseyin'e oğlu Faysal'ın Irak kralı olmasını desteklediğini bir telgrafla bildirmiştir. El Sadr, Haziran 1921'de birkaç sığınmacıyla birlikte Kral Faysal Irak'a gittiğinde kendisine eşlik etmiştir. Ardından Irak'ın çeşitli bölgelerindeki vatandaşların imzaladığı, Faysal'ın "*anayasal sisteme bağlı Irak Devleti'nin kralı*" olması için biat belgesini hazırlamıştı. Faysal tahta geçtikten sonra El Sadr şartlarını kendi deyimiyle tekrarlayarak kralın Irak milletinin siyasi ve ulusal varlığını savunması şeklinde dile getirmiştir.[360]

Şii Mercilerin Faysal'ın adaylığı konusundaki bölünmeleri İslami muhalefeti zayıflatmış ve ayaklanmanın tamamen sona ermesine neden olmuştur. Bu nedenle birçok kabile reisi bazı durumlarda hükümetin ve İngilizlerin yanında yer almaya başlamıştır. İngilizler bu durumun Şii Merciliğinin Irak toplumu içindeki etkisinin zayıflamasının bir göstergesi olduğunu düşünmüşlerdir. Ancak bunu takip eden olaylar aslında Şii Merciliğinin toplumdaki etkisinin halen büyük olduğunu gösteriyordu. Nitekim Şii Merciliği ile halk tam bağımsızlık, İngiliz anlaşmasına muhalefet ve Vahabilerin Irak'a karşı saldırılarına beraber direnmişlerdi. Necef'teki din adamları, Nisan 1922'de Kerbela'da düzenledikleri toplantıya büyük Merciler Abul Hasan El İsfahani ile Muhammed Hüseyin El Naini'nin yanı sıra diğer Şii Merci ve müçtehitleri, kabile reisleri ve şehirlerde ileri gelen kişileri çağırmışlardır. El İsfahani ve El Naini, Kazımiye'de bulunan El Halisi'yi

---

[359] Muhammed Mehdi KUBBA, **Muzakkarati fi Samim EL-Ahdas 1918–1959**, Dar EL-Talia, Beyrut, 1965, s. 243.
[360] ERREVAZİK, **a.g.e.,** s. 73.

telgrafla toplantıya çağırıp kabile reislerine haber vermesini de istemişlerdir. Gerçekten de toplantıya Irak'ın çeşitli bölgelerinden gelen din adamları ile kabile reislerinin yanı sıra çok sayıda Sünni din adamı da katılmıştır. Bu durum iki mezhep arasındaki birliği ve Şii Merciliğin Irak halkı üzerindeki etkisini bir kez daha kanıtlamıştır.[361]

Faysal'ın kral seçilmesine yönelik Şii Merciliğinin tutumu, Irak halkının üzerinde büyük etki yaratmıştır. Irak halkının çoğu Faysal'ı çok soğuk bir şekilde karşılamıştır. Basra başta olmak üzere Faysal'ın konvoyunun güzergâhında olan ayaklanma bölgelerinden geçerken kendisini karşılayan vatandaş sayısı oldukça azdır. Ayrıca kral, Necef ve Kerbela'da soğuk bir şekilde karşılanmıştır. Faysal'ı karşılayanlar içinde sadece geçici hükümeti destekleyenler ile İngiliz mandası altında kral seçilmesine destek veren birkaç Şii müçtehit ve din adamı vardı.[362] Faysal, Şii Merciliğinin Irak'taki öneminin, siyasi ve sosyal etkisinin farkındaydı. Nitekim demeçlerinden birinde, Şii Merciliğini Irak'ın temeli şeklinde dile getirmiş ve onların onayını almadan kral olamayacağının altını çizmiştir. Zira Ayetullah El Halisi'nin verdiği koşullu fetva ile Faysal'ın kral olması büyük bir itirazla karşılaşmamıştır.[363]

2.5.3. Şii Merciliğinin İngiliz Mandası İle Irak Hükümetlerine Karşı Tutumu

Kerbela konferansından sonra İngiliz mandasına karşı Irak muhalefetinin zemini oldukça genişlemiştir. Ülkenin tam bağımsızlığı, muhalefetin bütün akımlarının ortak noktası idi. Ayrıca Iraklılar, hazırlanmakta olan Irak- İngiliz antlaşmasına da karşıydılar. Gerçek anlamda muhalefetin önderliğini yürüten Şii Merciliği, muhalefetin farklı görüş ve akımlarının birlikte olan bu tutumunu devam ettirebilmek için büyük çaba sarf etmiştir. Özellikle

[361] EL-VERDİ, **a.g.e.,** 3. Cilt, 6. Kısım, s. 140.
[362] ERREVAZİK, **a.g.e.,** s. 72.
[363] EL-VERDİ, **a.g.e.,** 3. Cilt, 6. Kısım, s. 145.

Bağdat'taki ileri gelenler ile kabile reislerinin üzerlerindeki etkisini sürdürmeye çalışmıştır. Muhalefet saflarını birleştirmeye ve İngilizler ile muhalefet arasında gidip gelen kabile reislerini etkilemeye çalışmışlardı. Manda yönetimi, Ekim 1922'de imzalanması planlanan söz konusu antlaşmaya meşruiyet kazandırmak üzere seçim tarihini belirlemiştir. Şii Merciliği önderliğindeki muhalefet, manda rejimi ve yönetiminin yanı sıra anlaşma ile önerilen seçimlere geniş bir itiraz kampanyası başlatarak seçimleri boykot etmişlerdir.[364] Kazımiye'de bulunan El Halisi'nin tutumu muhalif kesimler içinde en sert tutum olmuştur. El Halisi'nin, krala ve hükümete gönderdiği bir mektupta, Irak halkının özgür ve nezih seçimler istediğini ve bu seçimlerin ancak ülkenin tam özgürlüğü gerçekleştikten sonra yapılabileceğini savunuyordu. El Halisi, antlaşmaya kesinlikle karşı olduklarını belirtmiş, şayet bu talepleri göz ardı edilerek anlaşmaya devam edilirse üstü kapalı bir şekilde halkı hükümete karşı kışkırtacağını belirtmiştir.[365]

Kısa bir süre içinde El Vezir ve El Haydar Hane camilerinde yapılan protestolar muhaliflerin ciddiyetinin göstergesi olmuştur. Buradaki protesto toplantılarında Büyük Merci El Sadr, Büyük Merci El Halisi'nin oğlu Muhammed El Halisi, Şeyh Ahmet Davut, ünlü Şair Muhammed Mehdi El Basir ve Hamid El Paçacı gibi siyasetçi ve din adamından oluşan beş kişilik bir komisyon teşkil edilmiştir.[366] Bu komisyon, Milletler Cemiyeti, İngiltere, Fransa, Amerika Birleşik Devletleri ve İtalya parlamentolarına Iraklıların mandayı reddettiğine dair mektuplar göndermiş ve telgraflar çekmiştir.[367]

Bütün itirazlara rağmen 25 Haziran 1922 tarihinde yapmış olduğu oturumda Bakanlar Kurulu anlaşmayı onaylamıştır. Onay haberleri kısa sürede ülkede yayılmıştır. Hemen harekete geçen muhalefet, Kazımiye başta olmak üzere Bağdat'ın birçok bölgesinde boykot başlatmıştır. Çok sayıda kabile reisi ve Sünni din adamı Kazımiye'de Şii Mercileri ile toplanmıştır. Ayrıca ünlü Şii siyasetçi ve kabile reisleri, Şii Mercileri ve Bağdat ahalisi

---

[364] ERREVAZİK, **a.g.e.,** s. 73.
[365] EL-VERDİ, **a.g.e.,** 3. Cilt, 6. Kısım, s. 165.
[366] Abdurrazzak EL-HASANİ, **Tarih EL-Vezarat EL-İrakiya**, 1. Çilt, Dar Eşşun EL-Amma Liltibaa, Bağdat, 1988, s. 81.
[367] EL-BASİR, **a.g.e.,** 2. Cilt, s. 462.

arasında köprü görevi yapan Cafer Abu El Timmen hükümetten istifa ederek muhalefet saflarına katıldığını ilan etmişlerdir.[368] Bütün bu gelişmeler Şii Merciliğinin bilgisi ve direktifi dâhilinde cereyan ediyordu. Zira Şii Merciliği, özellikle muhalefetin yoğun olduğu Bağdat, Kazımiye, Necef, Kerbela ve Orta Fırat'ta muhalefetin bütün hareketlerini yönlendiriyor ve liderlik yapıyordu.[369]

Şiddetli muhalefete rağmen Kral Faysal, seçim konusuna devam etmek için İçişleri Bakanı Abdul Muhsin El Sadun'a seçim hazırlığı yapması ve ülke genelindeki vilayet mutasarrıfları ile yerel yöneticileri hazırlık konusunda yönlendirmesi yönünde emir vermiştir. Öbür tarafta Şii Merciliği seçimi boykot etme kararı vermiştir. Necef'teki yüksek İlmi Komisyonu bir fetvada "*seçimlere katılmak caiz değildir, seçime katılanlar İslam milletinden çıkmış olur*" diyerek seçimi yasaklamıştır.[370] Ekim 1922'de El İsfahani, El Naini ve El Halisi birer fetvada, "*seçimlere katılmanın meşru olmadığını, katılanların kâfir sayılacağı, İslam milletinden çıkacaklarını, eşlerinin kendilerine haram kılınacağı ve Müslüman mezarlıklarında defnedilemeyeceklerini*" yayınlamışlardır. Bu fetvalara uyan çok sayıda seçim komisyonu istifa etmiştir.[371]

Hükümet, Necef, Kerbela, Fırat'ın bir kısmı ve Bağdat'ın bir bölümünde seçim hazırlığı yapamaz olmuştur. Çünkü halk fetvalara kulak vermiştir. Ülkenin kuzey batısındaki Sünni çoğunluğa sahip Musul'da bile seçimler boykot edilmiştir. Mecliste kendilerine verilen koltuk sayısından memnun olmayan kabile reislerinin hoşnutsuzluğu, fetvaların etkisini arttıran nedenlerden biri olmuştur. Şii Merciliği, bu durumu Faysal'ın ve hükümetin aleyhine kullanarak hükümeti zayıf düşürmek ve halkı kışkırtarak ayaklanmayı tekrar hiddetlendirmek girişiminde bulunmuştur. Bununla birlikte İngiltere'de Lloyd George Hükümetinin Ekim 1922'de istifa etmesi ve sonraki hükümetin Irak'tan çekilmeye niyetli olduğuna dair haberlerin gelmesi Şii Merciliğini daha çok cesaretlendirmiştir. Ayrıca İngilizler Musul'u henüz Irak toprakların katamamıştır. Türkiye'nin askerlerini Irak sınırına yığmasından

[368] EL-VERDİ, **a.g.e.,** 3. Cilt, 6. Kısım, s. 175.
[369] ERRİHEYMİ, **a.g.e.,** s. 255.
[370] Abdulhadi EL-HEKİM, **a.g. m.**
[371] ENNEFİSİ, **a.g.e.,** s. 137.

sonra Türkiye ile Irak arasında savaş çıkması an meselesiydi. Şii Merciliği bu gelişmeleri yakından takip ediyordu. Raporlara göre Kerbela'da halkın Mustafa Kemal Atatürk'ün Irak'a el koymasını isteyen yazılar gönderdikleri dedikoduları da yayılmıştır. Kazımiye camilerinde, Irak'a girmeleri durumunda Türkler ile savaşmayı haram kılan fetvalar yayınlanmıştır.[372]

El Halisi'nin başlatmış olduğu kampanya en etkili kampanyalardandır. Kral Faysal'a verdiği biati şahsına doğrudan saldırarak geri çekmişti. Fetvası şu söylemi içeriyordu: "*Faysal'a koşullu olarak biat ettik. Kendisi bu şartları yerine getirmemiştir. Artık onun üzerimizde ve Irak halkı üzerinde biati kalmamıştır*".[373] Bu fetva, Irak halkı üzerinde büyük etki yaratmış, birçok kabile reisi gerektiğinde hükümete karşı silahlı mücadeleye hazır olduğunu belirtmiştir. Bazı aşiretler, hükümet ve İngilizlerden yana olan reislerini tanımadığına dair El Halisi'ye yazılar göndermişlerdir.[374] Bunun akabinde muhalefetin faaliyetleri genişlemiş, kral ve hükümete, tam bağımsızlık, İngiliz mandasının reddi, İngiliz memurlarını Iraklı memurlar ile değiştirme ve Irak'ın bütünlüğünü savunan talepleri içeren çok sayıda telgraf ve müzekkereler göndermişlerdir. El Halisi ile El Sadr'a Temmuz 1922'de gönderilen müzekkere en önemlilerindendir. Söz konusu müzekkere Fırat'ın değişik bölgelerinde bulunan 92 kabile şeyhinin ve aşiret reislerinin imzasını taşıyordu. Daha sonra bunlar parti benzeri "*Iraklı Arap Misak Örgütü*" adında bir siyasi oluşumda toplanmışlardır. Bu oluşumdaki şeyhler ile Şii Mercileri ya da temsilcileri ile birkaç kere yapılan toplantılardan sonra Ağustos 1922'de kral ve İngiliz yüksek komisere bir yazı göndererek, Manda yönetimini tamamen reddetmesini ve Irak hükümeti üzerinde etkili olan yabancı egemenliğin derhal kaldırılmasını istemişlerdir.[375] Bunun yanı sıra Şii Merciliği ile diğer din adamları ve kabile şeyhleri yeniden ayaklanma hazırlığı yapmak üzere toplantılara devam ediyorlardı. Artık Kazımiye, Necef ve

[372] ERREVAZİK, **a.g.e.,** s. 81.
[373] ERREVAZİK, **a.g.e.,** s. 81.
[374] EL-BASİR, **a.g.e.,** 2. Cilt, s. 398.
[375] ERREVAZİK, **a.g.e.,** s. 78.

Kerbela'daki halk protestoları dinmek bilmiyordu. Durum, 20 Ayaklanması'ndan daha tehlikeli bir ayaklanmanın habercisi gibiydi.[376]

Sir Percy Cox, durumun önlem alınmadığı takdirde kontrolden çıkacağının farkındaydı. Irak Yüksek Komiseri olarak duruma bizzat müdahale etmek üzere bütün yetkilerini devreye sokarak olayları bastırmak adına Ağustos 1922'de örfi tebliğ yayınlamış, Ulusalcı ve Kalkınma Partileri'ni kapattırmış, El Mufid ve El Rafedin gazetelerinin genel yayın yönetmenlerini tutuklayıp Hengâm Adası'na ve El Halisi ile El Sadr'ı da Irak dışına sürmüştür. Ayrıca, savaş uçaklarına muhalif aşiret bölgelerini bombalama emri vermiş ve muhalefete destek veren bütün Iraklı memurları işten çıkarmıştır.[377] Manda yönetimi, Şii Mercilerinin seçimlere katılmayı yasaklayan fetvalarının etkisini azaltmak adına din adamlarının seçimlere karşı olmadıklarına dair söylentileri yaymaya çalışmıştır. Ancak bu söylentilerin önünü kesmek için El İsfahani, El Naini ve El Halisi Kasım 1922'de ortak bir fetva yayınlamışlardır. Fetvanın içeriği şu şekildeydi: "*Uzak ya da yakında olan herkes bilsin ki şu anda tarafımızca seçimleri haram kılan fetva yayınlanmıştır. Bu seçimlere katılan ya da yardımcı olan herkes Allah'a, resulüne ve evliyalarına karşı savaşmış sayılacaktır….*". Bu fetvanın etkisi ile halkın büyük kısmı seçimlere katılmamıştır. Seçim komisyonlarının çoğu istifa ettiğinden memurlar tekrar yeni seçim komisyonları kuramadıklarını açıklamışlardır. Hükümet, Şii bölgelerindeki seçimleri dondurmak durumunda kalmıştır. Irak genelinde seçimlere karşı artan boykot büyüdükçe İngilizler seçimleri ertelemek zorunda kalmıştır. Bu gelişmeler Şii Merciliğinin Irak'ta oynadığı eksen rolünü yansıtmıştır. Hükümet, Şii merciliğine bağlı olan Şii çoğunluğun iradesini dikkate almaması durumunda uygulamak istediği siyasetin önünde aşılmayan bir engel olmalarına yol açacağını anlamıştır.[378]

Halkın büyük boykotu karşısında, üçüncü Abdul Rahman El Nakip hükümeti kurulduktan birkaç ay sonra istifa etmek durumunda kalmıştır. Yerine Abdul Muhsin El Sadun başkanlığında yeni hükümet kurulmuştur.

---

[376] EL-HASANİ, **EL-İrak fi Daurey EL-İhtilal Vel İntidab**, 1. Cilt, s. 96.
[377] EL-BASİR, **a.g.e.,** 2. Cilt, s. 431.
[378] ERREVAZİK, **a.g.e.,** s. 81.

İngilizler, Abdul Muhsin El Sadun'un bu krizi çözebileceği kanaatindeydiler.[379] El Sadun, Şii Merciliğinin önderliğindeki muhalefeti bastırmak için oldukça sert davransa da halkın seçimleri boykot etme direncini kırmayı başaramamıştır. Hükümet, muhalefetin gönlünü almaya çalışmakla birlikte liderlerini ortadan kaldırmaya çalışıyordu. Siyasete bulaşmama, kamu güvenliğine zarar verecek ve hükümete karşı her türlü faaliyetlerde bulunmayacaklarına dair yazılı taahhütname aldıktan sonra Irak'tan sürgün edilen siyasetçilerin Irak'a dönmelerine müsaade etmiştir.[380] Ayrıca Irak-İngiltere Antlaşması'nın süresinin 20 yıldan 4 yıla düşürüldüğünü de açıklamıştır.

Haziran 1923'te Şii Mercilerin seçimi boykot etme fetvalarının etkisi azalmaya başlamış, Bağdat, Basra, Amara, Kut, Muntefek, Divaniye ve Diyala gibi bölgelerde seçimlerin yapılması mümkün görülüyordu. Türkiye'nin sınıra yığdığı kuvvetleri geri çekmesi ile Irak'ta Türk propagandasının gittikçe zayıflaması Kral Faysal ve hükümetin lehine olan gelişmelerdendi. Şii Merciler ise bu gelişmeler karşısında yeni fetvalar çıkarmaya başlamıştır.[381] Şii Mercilerin sürekli hükümete muhalefeti, "*hükümetin işleyişini aksatan*" bir tutum teşkil ediyordu. İngilizler, Şii Merciliğinin süreklilik arz eden İngiliz mandasına, hükümete muhalefet ve halkı onlara karşı kışkırtmayı önlemek ve yeni fetvaların önüne geçmek adına El İsfahani, El Naini ve El Halisi'nin Irak dışına sürgün edilmeleri için hükümete yeşil ışık yakmıştır. El Halisi, Haziran 1923'te trenle Basra'ya, ardından Aden'e sürgün edildi. El Halisi, daha sonra hac merasimi yapmak üzere Hicaz'a geçmiş oradan da İran'da Şii Merciliğinin bir diğer merkezi olan Kum'a yerleşmiştir.[382]

Abdul Muhsin El Sadun Hükümeti, vatandaşlık kanununda yeni düzenlemeler getirmiştir. Yeni kanunlara göre Irak vatandaşı olmayan herkesi sınır dışı etmeye başlamıştır. Buradaki amaç Osmanlı döneminde mecburi askerlikten kaçmak için Hint ve İran vatandaşlığına geçen Şii Merci ve

---

[379] Irak'ta peş peşe iktidar olan hükümetler için Bakınız: EL-HASANİ, **Tarih EL-Vezarat EL-İrakiye**.
[380] ABDULRAZZAK, **a.g.e.,** s. 63.
[381] NAKKAŞ, **a.g.e.,** s. 153.
[382] EL-VERDİ, **a.g.e.,** 3. Cilt, 6. Kısım, s. 240.

müçtehitler başta olmak üzere manda rejimi ile hükümete muhalefet edenleri uzaklaştırmaktır. Böylece Abdul Muhsin El Sadun, hükümetin işleyişini aksatan ve planlarını bozan muhalefet liderlerinden önemli kişileri uzaklaştırmakta muvaffak olmuştur.[383]

El İsfahani ve El Naini ile birlikte İran vatandaşı olan yedi büyük Merci, El Halisi'nin sürgün edilmesi ve vatandaşlık kanununda yapılan yeni düzenlemeleri protesto eden ve zekice olmayan bir adımla Irak'ı terk etmeye karar vermişlerdir.[384] Bu durum Şii Merciliğinin hükümete altın tabakta sunduğu paha biçilmez hediye niteliğindeydi. Nitekim bu gelişmeler akabinde hükümet cesaretini toplamış ve 34 büyük Merci ve müçtehidi sınır dışı etmekle birlikte 50 müçtehidi güvenlik güçlerinin gözetiminde ev hapsine tabi tutmuştur.[385] Böylece hükümet ve İngiliz mandası muhalefetin öncüsü olan Şii Merciliğinin sırtını yere getirmeyi başarmış ve on seneyi aşan bir muhalefet süresi sonrası derin bir nefes alabilmiştir.

2.6. Şİİ MERCİLİĞİ VE MAYIS 1941 AYAKLANMASI

Mayıs 1941 Ayaklanması iki etken sonucu ortaya çıkmıştır. Biri dış etken, diğeri iç etkendir. Birinci etken II. Dünya esnasında ve Hindistan yolu ile bölgedeki ve Irak'taki İngiliz çıkarlarını korumak için İngilizlerin Basra başta olmak üzere Irak topraklarına askeri takviye göndermesi olmuştur. Iraklıların gönüllerinin Almanlardan yana olması, İngilizlerin askeri takviye göndermesini de hızlandırmıştır. İkinci etken ise, Başbakan Reşit Ali El Geylani ile birlikte 4 subay (Selahattin El Sabbag – Fehmi Sait – Kamil Şebib – Mahmut Salman) ile Nuri El Sait ve Irak tahtı vasisi ve henüz reşit olmayan Kral II. Faysal'ın dayısı Prens Abdul İlah arasındaki iç çekişme olmuştur. Birinci cephe İngilizlerden ayrılıp Almanların yanında yer almak isterken, ikinci cephe İngilizlere sadık kalmaya devam etmek istiyordu.

---

[383] NAKKAŞ, **a.g.e.,** s. 155.
[384] **a.g.e.,** s. 155.
[385] EL-HASANİ, **Tarih EL-Vezarat EL-İrakiya Irak**, 1. Cilt, s. 131.

Mayıs 1941 olayları sadece El Geylani hükümeti ile 4 subay ve Nuri Elsait ile Abdul İlah arasındaki çekişme ile bitmemiştir. İki grup arasındaki çekişme, meclise de sıçramıştır. Irak meclisi, Abdul İlah'ın vasiliğine son vermekle yerine Şerif Şeref'i tayin etmeye çalışıyordu. El Geylani ile 4 subay, halkın tüm kesimlerinden destek almayı başarmıştır. Irak ordusu halkın desteğini arkasına alarak, başta Nuri El Sait ve vasi Abdul İlah olmak üzere İngilizlerin destekçilerini devirmek için harekete geçmiştir. El Geylani ile 4 subayın öcülüğündeki bu hareket, ülkenin büyük bir kısmını kısa sürede ele geçirmeyi başarmıştır. Nuri El Sait ve vasi Abdul İlah Basra yoluyla Irak'tan kaçıp İngilizlerin himayesindeki Filistin'e geçmiş, orada İngilizlerin tekrar Irak'ı kontrolleri altına almalarını beklemişlerdir.[386]

Mayıs 1941 ayaklanmasına öncülük etmemiş olmasına rağmen Şii Merciliğinin İngilizler ile hükümete karşı tutumu eskisinden farklı olmamıştır. El Geylani ile 4 subayın başlatmış olduğu ayaklanmaya destek vermiştir. Necef, Kerbela, Kazımiye ve Bağdat'ta Irak halkının ayaklanma ve El Geylani'den yana olmaları için Abul Hasan El İsfahani şu fetvayı yayınlamıştı:

"*Rahman ve Rahim olan Allah'ın adı ile*

Müslüman kardeşlerim, özellikle Iraklılara selam olsun

Dini görevimiz İslami var gücümüzle korumamızı emrediyor. İmamların türbeleri ile dinin kaynakları içinde bulunan bu Irak topraklarının dini namusunu kâfirlerin hegemonyasından kurtarmak hepimizin görevidir. Allah'ın izni ile size İslam'a ve Müslümanlara hizmet etmek için çağrıda bulunuyorum".[387]

Bu fetvanın yanı sıra, Ayetullah Abdul Kerim El Cezairi, Ayetullah El Hadi Kâşif El Gita, 20 Ayaklanması'nın lideri Ayetullah Muhammed Taki El Şirazi'nin oğlu Ayetullah Abdul Hüseyin El Şirazi Hibetuddin El Şehristani gibi birçok Merci tarafından destek fetvaları gelmiştir. Bununla birlikte bazı kurum ve aileler tarafından destek çağrıları gelmeye başlamıştır. Örneğin 1 Mayıs 1941 tarihinde El Âlem El Arabi gazetesi tarafından "*Arap ve İslam Âlemine Yönelik Kazımiye çağrısı*" adıyla El Halisi ailesinin ayaklanmayı destekleyen

---

[386] Detaylı bilgi için Bakınız: EL-HASANİ, **Tarih EL-Vezarat EL-İrakiya Irak**, 1. Cilt, s. 131.
[387] ERREVAZİK, **a.g.e.,** s. 211.

çağrısı yayınlamıştır. Bağdat Radyosu'nda ve Zaman Gazetesi'nde 28 Mayıs 1941 tarihinde yayınlanan "*Necef'in İslam Ümmetine Çağrısı*" gibi Irak ile Müslüman ümmetine birçok çağrı da yayınlanmıştır. Necef çağrısı: "*Tüm Müslümanlar bilsin ki Britanya ahmaklığı İngilizleri Arapların başkenti ve dinin temeline saldırmalarına itmiştir. Yeraltı kaynaklarımız ve zenginliklerimizden yararlanmak istiyorlar. Ancak aslanların vatanı ve yuvası olan Irak, din adamları ve siyaset kahramanlarının önderliğinde bunlara karşı mücadeleye başlamıştır. Irak'ın kahraman ordusu, Iraklıların temiz kanıyla kazandığı özgürlük ve egemenliğini İngilizlere karşı savunmak üzere harekete geçmiştir. Bunun sonucunda uluslararası hukuka ve insanlık görevlerine rağmen İngilizlerin başlatmış olduğu Irak savaşı çıkmıştır.*

Buradan İslam topraklarını korumak için kutsal cihada başlama gereksinimi görülmüştür. Nitekim cihat İslam'ın varlığını savunmak üzere vacip kılınmıştır. Bütün Müslümanlar Irak savaşını savunmalı ve İngilizlere karşı cihada gitmelidir". Kuran-ı Kerim ayetlerini de içeren bu fetva, övgü dolu cümlelerle ayaklanmadan bahsettikten sonra: "*Ey Müslümanlar: Irak Milleti, 1339 Hicri yılında bin bir zorluklar ile aslanın dişi ve pençeleri arasından kopardığı İslam devletini kurmuştur. Bugün dini ve milli görevini yerine getirmek üzere kılıcını çekmiş ve kahramanlık meydanına inmiş ve sınır tanımayan kanlı azimeti ile İngiliz politikalarını hezimete uğratmış ve ordularına utanç madalyaları takmıştır.*

Allah'ın üzerinizde vacip kıldığı cihada gidin ve Irak ordusuna katılın. Ona gücünüz yettiği kadar destek olun. Saygınlığı olan saygınlık, malı olan mal, silahı olan silah ve çözümü veya düşüncesi olan bunlarla katkıda bulunsunlar ki İslam'ın çağrısı ve buyruklarına uyasınız. Sakının ki uymayanlar büyük bir fitne ve acılı azaba çarptırılırlar…" Bu çağrı Ayetullah Şeyh Muhammed Cevat El Cezairi'nin imzasını taşıyordu. Aynı zamanda ayaklanmayı destekleyen fetvasının nüshasıydı.[388]

Bu çağrılara bakıldığında, Şii Mercilerinin I. Dünya Savaşı ile 20. Ayaklanması'nda İngilizlere karşı cihat ve himayelerinde kurulan, bağımsız

[388]ERREVAZİK, **a.g.e.,** s. 211.

olmayan ve dini ve siyasi beklentilerini karşılamayan hükümetlere karşı verilen mücadele sırasında çıkarılan fetvalardan pek farklı değildir. Yalnız bu defa Şii Mercileri savaş meydanlarında katılım göstermemiştir, sadece Irak'ın yaşadığı siyasi olaylara karşı muhalif olduklarını gösteren fetvalar yayınlamakla yetinmişlerdir.

Ancak 1923 yılında yurt dışına sürgünlük ile Mayıs 1941 yıllar arasında Şii Merciliğinde iki farklılık görülmüştür.1923'e kadar İngiliz politikasına karşı mücadele sahalarında önderlik yapan Şii Merciliği, bu tarihten sonra aktif muhalefetten pasif muhalefete geçmişlerdir. Başka bir ifadeyle önce meydanlarda mücadele veren ve muhalefet hareketine birebir öncülük eden Şii Merciliği, 1923'ten sonra hükümet politikaları ile İngiliz himayesine karşı tutumlarını sadece fetvalarda göstermişlerdir. İkinci durum ise 1923'te gerçekleşen sürgünden sonra Şii Merciliği Irak'taki gelişmelere, hükümetin politikalarını destekleme ya da karşı çıkmaya yönelik bir bütünlük içinde tek tutum sergileyememiştiir. Ancak Mayıs 1941 Ayaklanması'nda Şii Merciliği bir bütün olarak ayaklanmayı destekleyen tek bir tavır ortaya koymuştur. Hiç bir Şii Mercii ayaklanmaya karşı çıkmamış ve karşısında sessiz kalmamıştır. Irak Ulus Devleti'nin kurulduğu ilk günden beri hükümetlere karşı muhalefet eden Şii Merciliği, Mayıs 1941 Ayaklanması sırasında El Geylani Hükümeti'ni desteklemiştir. Zira Necef çağrısında El Geylani Hükümeti'nin tanındığı ve desteklendiği açıkça belirtilmiştir. Bu durum El Halisi'nin Kral Birinci Faysal'dan biatini çektiğinden beri bir ilktir. Şii Merciliğinin buradaki amacı, ayaklanmanın başarılı olması halinde 20. Ayaklanma'daki hedeflerin bunlarla tamamen örtüşmesiydi. Nitekim El Geylani Hükümeti'nin öncülük ettiği ayaklanma İngilizlere mutlak itaat gösteren Nuri El Sait ve Abdul İlah gibi önemli devlet adamlarına karşıydı. Ancak ayaklanmanın başarsız olması, Şii Merciliğinin bütün umutlarını suya düşürmüştür.

Şii Merciliğinin Mayıs 1941 Ayaklanması'na karşı göstermiş olduğu destek, El Geylani Hükümeti'ni olabildiğince geniş bir halk kitlesinin desteğini kazanmak amacıyla ayaklanmayı destekleyen fetvaları resmi broşürlerde yayınlamasına teşvik etmiştir. El Geylani Hükümeti broşürleri Irak'ın çeşitli bölgelerinde yayınlamıştır. Halk kitlelerini büyük derecede etkileyen din

adamları, siyasetçiler ve aşiret reisleri gibi kesimler başta olmak üzere Irak halkı arasında milli his ve ayaklanma ruhu büyük ölçüde yükselmiş görünüyordu. Ancak İngilizler yeniden Irak üzerinde hâkimiyet kurmayı başarmışlardır. Zira Irak'ta onların çıkarları ile politikalarına uyan ve fırsatçı bir siyasi kitlenin oluşumu yardımcı olmuştur.[389] Buna karşın Şii Merciliği ile halk, her zaman İngilizlere bağlı olan hükümetin politikaları ve yabancı ideolojilere karşı çıkan muhalefetin kalesi olmuştur. İleride göreceğimiz gibi, Şii Merciliği ile aktif ulemalar, halkın milli ruhunun ve İslami kimliğinin korunması ve İslam'a aykırı olan yabancı ideolojilerden uzak kalmasında eksen rol oynamıştır.

2.7. MEZHEP AYRIMI YAPAN DEVLET POLİTİKALARINA KARŞI Şİİ MERCİLİĞİNİN TUTUMU

Irak devlet politikalarında mezhepçiliği ele almadan şunu söylemekte yarar vardır. Ülkede siyasi rejimin mezhep ayrımı yapan politikalarını Sünnilerin tamamı algılamış değildir. Dolayısıyla toplumun bu kesimi rejime karşı tutumlarını mezhepçilik üzerinden benimsemiş değillerdir. Irak Sünnileri rejime karşı net veya düşmanca bir tutum sergilememişlerdir. Nitekim Irak Sünnilerinin çoğu Şiilerin Şii olduklarından dolayı baskı ve zulme maruz kaldıklarına inanmazlar. Zira Sünniler, Şiiler rejime karşı sadakatsizlik ve başkaldırmalarından dolayı baskıya maruz kaldıklarını düşünmektedirler. Başka bir ifadeyle Sünniler, Şiilerin otoriteye karşı bu tür davranışları için yasal olarak cezalandırıldıklarını düşünüyorlar. Ya da en az Irak halkının diğer kesimleri kadar baskı altında olduklarına inanıyorlar. "*Yine Şiileri Arap değil farklı tarihlerde Irak'a yerleşen İranlı olarak gören Sünniler, Şiilerin kendileri ile eşitlik talep etmeye hakları olmadığını düşünüyorlardı. Dolayısıyla Iraklı olmayan birilerinin rejim şeklini belirlemekte hiçbir hakkı yoktur*". Nitekim Sünniler: "*Şiilerin Irak'tan daha çok İran'a bağlı olduklarına*

[389] ERREVAZİK, **a.g.e.,** s. 89.

inanıyorlar. Hal böyleyken Şiiler Irak topraklarına ihanet ettikleri gibi, İran merkezli Şiilerin üstündeki güce hizmet etmekte ve o gücün planlarını uygulamaktadırlar".[390]

Irak'ı yöneten rejimler hiçbir zaman mezhepçi bir rejim kurmamışlardır. Başka bir ifadeyle Lübnan örneğinde olduğu gibi, Irak yasa ve mevzuatları hükümet kadroları mezhepçilik üzerinden paylaşılmamıştır. Lübnan anayasasına göre, Cumhurbaşkanı Maruni Hristiyanlara tahsis edilirken; başbakanlık Sünni Müslümanlara ve Millet Meclisi Başkanlığı da Şii Müslümanlara tahsis edilmiştir. Keza ülkenin diğer askeri ve güvenlik görevleri de aynı şekilde paylaşılmaktadır. Irak'taki fark ise yasa ve mevzuatlar üzerinden değil, 1920'de Irak Ulus Devleti kurulduğu tarihten 2003'te Saddam Hüseyin başkanlığındaki Baas rejimi sona erene kadar ülkeyi yönetenler, uygulamalı olarak mezhepçi tutum izlemişlerdir. Nitekim 25 Ekim 1920 tarihinde Irak'ta Abdul Rahman El Nakip (Bağdat Eşrafları Başkanı) başkanlığında ülkede ilk ulusal geçici hükümet -Birinci Nakip Kabinesi olarak bilinmektedir -kurulduğu zaman kabineyi oluşturan toplam sekiz bakan arasında tek bir Şii yer almamıştır. Şiiler, ülkede çoğunluk olmalarına rağmen ilk hükümette yer almazken azınlıkta olan Yahudi ve Hristiyanlardan birer bakana yer verilmiştir. Ancak, Şiilerin baskısı sonucu 22 Şubat 1921 tarihinde Muhammed Mehdi Bahrululum tek Şii bakan olarak söz konusu kabineye alınmıştır.[391]

Geçici hükümetin kurulması Şii Merciliği ile kendisine meyilli olan herkesin beklentisinden çok uzak olmuştur. Bu durum Şii Mercilerin, kurulması planlanan hükümet konusunda 1920 yılının Ağustos ayından itibaren harekete geçen ve işgalci güç oldukları için İngilizler ile müzakereyi kabul etmediklerinden dolayı yok sayıldıklarının net belirtisiydi. Nitekim ülkede çoğunluk konumunda olan Şii kesimini kapsamayan bir hükümet gerçek Irak'ı yansıtmamakla birlikte halkın istek ve temennilerini de yerine getirmemiş oldu. Şii Mercileri ise Irak'ta İngiliz varlığına karşı direniş

---

[390] Sait ESSAMARRAYİ; **Attaifiyye fi EL-İrak**, 1. Baskı, Muesseset EL-Fecr Yayınları, Londra, 1993, s. 50.

[391] Muhammed Muhammed EL-HAYDARYİ, **Attaifiyye fi EL-İrak Hakikatun Em Vahm**, 1. Baskı, Dar Nur Eşşrok Yayınları, Bağdat, 2007, s. 9.

kapsamında hükümeti boykot etme yoluna gitmişlerdir. Mart 1920'de Muhammed Taki El Şirazi, İngiliz egemenliği altında her türlü çalışmayı haram kılan bir fetva yayınlamıştır. 1921 yılında da Mehdi El Halisi ise devlet görevlerinde çalışmayı "kâfirler" ile işbirliği şeklinde değerlendiren ve bunları haram kılan bir fetva yayınlamıştır. Söz konusu fetvanın geçerliği 1927 yılına kadar devam etmiştir.[392]

Irak Ulus Devleti ve geçici hükümetin kurulması ile birlikte Sünnilere göre devlet bünyesinde adil temsil edilmediklerini vurgulayan Şiiler, daha sonra geçici hükümete dönüşen Kurucu Meclis'te Sünnilerin söz sahibi olması ve ülkenin kaynak ve karar üretme mekanizmasına egemen olmalarından dolayı protesto seslerini yükseltmeye başlamışlardır.[393] İngilizler, 1914- 1920 yılları arasında Şiiler ile kanlı çatışmalar neticesinde Irak Ulus Devleti'ni kurmak zorunda kalmışlardır. Şiileri cezalandırmak adına Irak yönetiminden uzaklaştırmaya karar verilmiştir. Bunun yanı sıra İngilizler, kendi çıkarlarına hizmet eden ve Irak'ta politikalarının dış yüzünü temsil eden kimseleri bulmakta zorlanmamışlardır. Nitekim Abdul Rahman El Nakip'in ilk kabinesi ile sonraki hükümetler genel yapılarında birer Sünni hükümetten ibarettirler. Kraliyet döneminde kurulan toplam 25 hükümetin sadece 5'inin başında bir Şii bulunmuştur. Hâlbuki Şiiler net bir şekilde Irak halkının çoğunluğunu oluşturmaktadırlar. Irak devletinin yaklaşık 70 yıllık ömrü boyunca Şiiler 3 seneden az bir sürede hükümet başında olabilmişlerdir.[394]

Cafer Ebu Ettimen ve Abdul Kerim El Ezri gibi ülkede üst düzey yöneticilik yapan birçok ünlü Iraklı politikacının uyarılarına rağmen Şiileri, Irak siyasetinden uzaklaştırmaya yönelik politikalar ülkede kraliyet rejimi boyunca istikrarsızlığa yol açmıştır. Şiileri dışlamak ile büyük sarsıntılar yaşayan kraliyet rejimi bu politikalar başta olmak üzere diğer birçok etkenden dolayı 14 Temmuz 1958'de devrilmiştir. Irak'ta birçok üst düzey yönetici, Şiileri cehaletle suçluyordu. Bunların başında Kral I. Faysal gelmekteydi. Nitekim Şiileri şu sözler ile anlatıyordu: " *Kanımca Irak'ta henüz bir Irak halkı yoktur.*

[392] NAKKAŞ, **a.g.e.,** s. 207.
[393] ERREVAZİK, **a.g.e.,** s. 120
[394] ESSAMARRAYİ, **a.g.e.,** s. 52.

Dini anane ve göreneklere son derece bağlı, vatanseverlik düşüncesinden uzak, hiçbir şey için birleşmeyen, kötülüğü dinleyen, kargaşaya yatkın ve her hangi bir hükümete karşı çıkmaya meyilli olan halk kitlelerinden başka bir şey yoktur".[395] Kral Faysal hatasının farkına varmış, Şiileri devlet kurumlarına entegre ederek insaf etmeye çalışmış ancak bürokratlar negatif yönde çok sert tepki verince başarılı olamamıştır. Nitekim Irak'ta çok etkili bürokratlardan biri olan Tevfik Essüveydi "*Vücühün İrakiye Abra Ettarih*" adlı kitabında Kral Faysal'ın bu görüşüne karşı tepkisini şöyle dile getiriyor: *"Zayıf olmasının* -Kral Faysal'dan bahis ederken- *nedenlerinden biri de Caferilerin (Şiilerin) haksızlığa uğradıklarına dair söylentilerin doğru olduğuna inanmasıydı. Bu haksızlığı varsaysak bile makul çerçevede çözüm bulmakta muvaffak olmamıştı. Caferilerin haksızlığa uğradığını düşünmüş. Onları acilen, taviz vererek, verimlilik ve kabiliyetlerini dikkate almaksızın bir atılım şeklinde rejime kazandırmak istiyordu*".[396]

Irak'ın siyasi yaşamında Şiileri dışlamak, genel bir olgu ve kural haline geldiği gibi hiç kimsenin itiraz etmesine de izin verilmiyordu. Nitekim liberal demokrat olan ve Ulusalcı Demokrat Partisi başkanlığında bulunan Kamil Çadırcı, bu mezhepsel ayrıma yapılan tüm itirazları yanlış bulmakla beraber Şiilerin devlet kurumlarına alınmamasının "*cahilliklerinden*" kaynaklandığını savunuyordu. Çadırcı bu görüşünü şöyle ifade ediyordu : "*İngilizler, Irak'ı işgal ettiklerinde eğitimli Şiilerden içişlerini idare edebilecek, yöneticilik yapabilecek ve siyasi yöneticilere yardım edebilecek kimse bulamamışlardır*".[397]

Şiiler, Irak'ın siyasi arenasında etkili olabilmek ve ağırlıklarını ortaya koyabilmek için ülke nüfusundaki oranlarına göre tüm müesseselerde adil biçimde temsil edilmelerini her fırsatta dile getirmekten kaçınmıyorlardı. Bu bağlamda, devletin resmi eğitim ve öğretim sistemi içinde özellikle eğitim şeklini tartışmaya açmakla birlikte 'Irak ulusalcılığı' ile 'Arap milliyetçiliği'ni

---

[395] Kral Faysalın Hatıraları için bakınız: **Muntedeyat Merafi EL- İrak**, http://i3aq.yoo7.com/montada-f4/topic-t14.htm, 10. 11. 2010

[396] Abdul Halik HÜSEYİN, Ettaifiye fi EL- Ahd EL-Meleki, **EL-Kitap EL-İslami**, http://islamicbooks.info/H-24-Arabic/Abdul%20Khaliq-12Shi'a%20during%20Royal%20Rule.htm, 25. 10. 2010.

[397] Kamil ÇADIRCI, **Min Evraki (Muzekkirat Kamil Çadırcı)**, Dar Ettalia, Beyrut, 1971, s. 64.

tanıtmaya çalışmışlardı. Ancak şunu söylemek de doğru olabilir: Irak'ta kraliyet rejiminin kurulduğu ilk yıllarda Şiiler bazı zorluklar ile karşı karşıya kalsalar da daha sonraki yıllarda devleti zor durumda bırakacak gücü tekrar kazanmışlar, özellikle 1927 yılından sonra devlet kurumlarının siyasal ve sivil yönlerinde temsil edilmelerini sağlamak ve bunu artırmak için sistematik şekilde baskı ugulamaya başlamışlardı. Şiilerin devlet müesseselerinde temsillerini arttırmaya yönelik çabaları, kraliyet döneminde Şiiler ile Sünniler arasında mezhepsel gerginliklere neden olmuştur. Irak Ulus Devleti'nin kuruluşundan 1920'li yıllara kadar uzanan süreçte her hükümette sadece bir Şii bakana yer vermek bir gelenek haline gelmiştir. Bu durum alt müesseselere de aynen yansımıştır. Örneğin, beş sancakta mutasarrıflık görevine aday gösterilen kişiler arasında bir tek Şii bile yoktur. Dokuz ilçe kaymakamlığına aday gösterilen kişiler içinden de sadece biri Şii idi. Bu sistematik dışlama sonucu 1920'li yıllar boyunca devletin üst düzey kurumlarında Şiiler yok denilecek kadar az temsil edilmişlerdi. 1930'lu yılların başına gelindiğinde Kürtler Irak'ın genel nüfusunun %15'ini oluşturmalarına karşın devletin üst düzey kurumlarındaki ağırlıkları %22'yi bulmuştur. Şiiler ülkenin toplam nüfusunun %65'ini oluşturmalarına rağmen devletin üst düzey kurumlarındaki ağırlıkları sadece %15 kadar olmuştur. Eğitim ve öğretim kurumlarında da Şiilerin yeri aynı oranda görünüyordu. Nitekim ülkenin resmi eğitim ve öğretim sistemine girme isteği ile Irak'ın laik eğitim sisteminin sınırlarını çizmek Şiilerin en sıcak baktığı konulardan biri olmuştur.[398]

Ülkede, 1947 yılında 11. meclis seçimleri sonrası Şiilerin temsil oranı biraz yükselmiştir. Daha önce Şii milletvekillerinin oranı %27 ile %35 arasındayken %40 civarına yükselmiştir. Bağdat'ı temsil eden 20 Müslüman milletvekilinden 7'si Şiiler arasından seçilmiştir. Basra'da Şii nüfusu yaklaşık %90 olmasına rağmen Şii milletvekillerinin sayısı Sünni milletvekilleri sayısı ile eşit haldedir. Diğer illerdeki oranda değişiklik kaydedilmemiştir. Şiileri yatıştırmak için Şii olan Salih Cabir başbakanlığa getirilmiştir. Nitekim Kamil Çadırcı, bu değişikliklerin Şiileri memnun edebilmek adına yapıldığını hatıra

[398] NAKKAŞ, **a.g.e.,** s. 206.

defterinde şöyle anlatmaktadır: "*Bu dönemde yapılan bu anormal plan ve yapay değişiklikler belli bir kesimi memnun edebilme adına yapılmasından dolayı beraberinde diğer kesimlerin tepkisini çeker ve halkı rahatsız ederek ülkedeki durumu daha da kritik hale getirir. Ayrıca, bu memnun etme çabası söz konusu kesimin tüm kültürlü ve eğitimli insanlarını kapsayamaz*".[399]

1925'te çıkarılan Irak anayasasının altıncı maddesi: " *Soy, din ve dilde farklı olsalar da Iraklıların haklar konusunda yasalar önünde birbirinden farkı yoktur*" şeklindedir. Bunun yanı sıra anayasa, etnik ve mezhep ayrımı yapmayı menetmiştir. Ancak iktidar bürokrasisi neredeyse hukuki ayrımcılık yapmaktaydı. Başka bir ifadeyle mezhep ya da etnik köken üzerinde haklarının gasp edildiğinden yakınan vatandaşlar, mezhep ve etnik köken ayrımı yapmakla suçluyorlardı. Dolayısıyla anayasa etnik köken ve mezhep ayrımını çözen değil ayrımcılık yapan, ayrımcılıktan yakınan herkesi bastırmak için bir araç haline getirilmiştir.

Abdul Selam Arif döneminde devlet müesseselerinde ayrımcılığın giderek artmasından dolayı Ayetullah Eşşeyih Muhammed Rıza Eşşebibi 28 Kasım 1965'te Başbakan Abdul Rahman El Bezzaz'a bir yazı göndermiştir. Eşşebibi bu yazıda devlet müesseselerinin anayasal işlevden uzak olduğu ve bunların birer mezhep ayrımı yapan müesseseler haline gelerek Iraklıları mezhepsel politikalar ile yönetmesini tenkit etmiş ve demokratik çözüm ile birlikte Kürtlere özerklik hakkı tanınmasını istemiştir.[400]Söz konusu yazı Kamil Çadırcı'ya gösterildiğinde bu isteği kabul etmemiş ve böyle bir sorunun olmadığını savunmuştur. İlginçtir ki Çadırcı, Şiilerin devlet müesseselerinde yerlerini alma çabalarını mezhepçilik olarak tanımlamıştır. Şiilerin ülkedeki diğer kesimler gibi eşitlik ve devlet müesseselerinde çalışabilme isteği Çadırcı'ya göre mezhep ayrımı idi.[401]

Eşşeyih Muhammed Rıza Eşşebibi'nin yanı sıra Büyük Ayetullah ve bir dönem Şiilerin en Büyük Mercisi olan Muhsin El Hekim de devletin mezhep ve etnik kökene dayalı her türlü ayrım yapma politikalarına karşı çıkmaktaydı.

---

[399] Abdul Halik HÜSEYİN, a.g.m.
[400] Bu yazının metni için Bakınız: ERREVAZİK, **a.g.e.,** s. 146
[401] Hasan Alevi, **Eşşia Ve Eddevle EL-Kavmiye Fil İrak**, CEDİ Basınları, Fransa, 1989, s. 188.

El Hekim'in bu tutumu, topluma yönelik verdiği fetva ve bildiriler, hükümet yetkililerine, yerli ve yabancı şahsiyetlere sık sık gönderdiği yazı ve mektuplarda açıkça görülmektedir. El Hekim, kendine özgü etkili hitabesi ile Şiilerin iktidarı ele geçirme ve iktidarda etkili olmaları durumunda mezhep ayrımı yapma niyetlerinin olmadığını belirtmeye çalışmıştır. O, yalnızca mezhep ve etnik köken üzerinden ayrım yapan hükümet politikalarının önüne geçmeye çalıştığını söylüyordu. Nitekim iktidar konusunda, adaletli Sünni iktidar adil olmayan Şii iktidardan üstün olduğunu fetva ve ilmihallerinde açıklamıştır. El Hekim'in ayrımcılık algısı iktidarda olan kişinin belli bir mezhep ve etnik kökene mensup olması değil, her hangi bir mezhep veya etnik kökene karşı yürütülen siyasi yaklaşım ve davranışı esas almaktır. Dolayısıyla El Hekim çoğu bildiri ve hutbeye laik görünen rejimin yasalarının Sünnileştiğini vurgulamış ve Müslümanların bütünlüğünü bozan bu yasalara karşı toplumu harekete geçmeye çağırmıştır. El Hekim, ülkenin üst düzey yöneticileriyle yaptığı görüşmelerinde bu konuya defalarca değinmiş ve devletin ayrımcılık yapan politikalarının halkı bölmekle birlikte her geçen gün aradaki uçurumun büyümesine neden olduğunu savunmuş, söz konusu politikaların devam etmesinden sakınılmasını vurgulamıştır. El Hekim'in bu tutumuna en bariz örnek, Kral II. Faysal ve Veliaht Abdul İlah ile Necef'te Hz. Ali'nin türbesini ziyaret etmeleri sırasında görüştüğünde, mezhep ayrımı politikaları yüzünden Şiilerin büyük ölçüde mağdur olduğunu dşle getirmesi ve bir an önce bu politikalara son verilmesini istemesidir. El Hekim, Albay Abdul Kerim Kasım'a Kraliyetin devrilmesi ile bir nebze değişen bu politikalardan memnuniyetini bildiren bir yazı göndermiştir: "*Kısa sürede gerçekleşen bu emin atılımlar beni çok sevindirdi. Size hayranlık ve hürmet gerektirdi. Dolayısıyla Allah'ın size verdiği bu konum için sizi kutlarım. Kamu çıkarını korumada ve İslam ile dine doğru şekilde hizmet edebilmenizde muvaffak olmanıza duacıyım…".*[402]

El Hekim, 18 Kasım 1963 darbesinin gerçekleşmesinden sonra Abdul Selam Arif'in yeni başbakanı ile görüştüğünde: "*hükümetin görevi tüm halka*

[402] ERREVAZİK, **a.g.e.,** s. 159.

eşit bakmakla hiç kimseyi etnik köken veya mezheplerinden dolayı diğerlerinden ayırmamaktır ki herkes kendi çıkarlarını koruyan bir hükümetin gölgesinde yaşadığını hissetsin… Halk arasında fitne ve yıkıcı amaçlar ile karışıklık yaratmak isteyen bir takım kişinin neden olduğu iktidar ile toplum arasındaki uçurumu görmek beni çok üzmüştür. Birileri sorabilir, devlet nezdinde neden Abdul Kadir'in işleri yapılıyor, Abdul Hüseyin'in işleri aksatılıp yapılmıyor? Bunun yanı sıra bazı hemşerilik ayrımcılığı da görülmeye başlamıştır. Örneğin bu Aneli, öteki Tikritli, berikisi Necefli, diğeri Kufeli. Görünüşte bu durumlar gayet basit görünse de birileri tarafından yaygın ve farklı şekilde istismar ediliyor. Şayet kulağıma gelenler doğru ise, insanların içinde gerginlik yaratan bu durum ümmeti hükümetten uzaklaştırıyor. Nitekim bir süredir yaşadığımız gerginlik ve darbeler, halkın çıkar ve hukukunu savunmamanın sonucudur". El Hekim Baas yönetiminde görev alan üst düzey yetkililer ile görüşmelerinde de mezhep ve etnik köken üzerinden ayrım yapılmasına karşı olduğunu savunmuştur. Özellikle 1963 yılında Baas yönetimi temsilcisi Muhsin Eşşeyih Razı ile görüşmesinde bu tutumunu ısrarla dile getirmiş ve aynı bağlamda 1968 yılında Cumhurbaşkanı Ahmet Hasan El Bekir'e bir mektup göndermiştir. El Hekim Sünni din adamları ile olan görüşmelerinde de bu tutumunu belirtmekle birlikte 1964 yılında Kürtler ile savaşmanın haram kıldığını gösteren bir fetva da yayınlamıştır.[403]

2.8. Şİİ MERCİLİĞİNİN SİYASİ VE SOSYAL YALNIZLIĞI

1950'li yıllar birçok siyasi değişime, başlangıçlara ve bitişlere sahne olmuştur. Geçen bütün olaylar Irak'taki İslami hareketin yararına olmuştur. Bu olaylar ayrı olarak ele alındığında İslami faaliyetler için olumsuz biten bir dönemin ortaya çıktığını göreceğiz. 1950'li yıllardan önce ve 20 ayaklanmasından sonraki yıllarda Şii Merciliği ile Irak halkı arasında bir

[403] ERREVAZİK, **a.g.e.,** s. 159.

kopukluk hissedilmiş, Şii Merciliğin bir nevi siyasi ve sosyal yalnızlık içerisinde olduğu görülmüştür.

Şii Merciliğinin siyasi yalnızlığı onu sosyal yalnızlığa da itmiştir; çünkü yirminci asrın başında liderlik yapması, birçok Şii Merci'nin Irak dışına sürülmesi ve bunların yarattığı olumsuz etkiler, Merciliğin ülkedeki gelişmeler karşısında yeni stratejiler üretmesini ve harekete geçmesini engellemiştir. Şii Mercileri Irak'a döndüklerinde hükümetin işlerine karışmayacaklarına ve politikaya bulaşmayacaklarına dair taahhütte bulunmuşlardı. Bu durum yalnızlığın 1940'lı yıllarda zirve yapmasına neden olmuştur. Şii Merciler uzağı görebilseydi belki bu taahhüdü fırsat kollama durumuna dönüştürebilirdi. Bu siyasi duraklama Şii Merciliğin minimum siyasi faaliyet yapısına kadar inmişti. Başka bir ifadeyle Şii Merciliğin planları ve projeleriyle ilgili olan halkın ilgisini çekebilmekle, alakalı ve ileride siyasi alanda hareket edebilme olanağı veren sosyal taban ile bağları büyük ölçüde gevşemiştir. Şii Merciliği, en ufak halk kesimleri ile bile kopma noktasına gelmiştir. Böylece Irak siyaseti ve halkın güncel yaşamındaki gelişmelerdeki etkisi de felç olmuştur. Zira toplumu yönlendirecek ve faaliyete geçirecek edevatı elinden kaptırmıştır.

1950'li yıllara sosyal etkiden yoksun başlayan Şii Merciliği, Irak'ta rol alabilmek için gerekli araç ve gereçlerden de yoksundu. Buna karşın ülke diğer akım, parti ve ideolojilerin serbestçe hareket edebildikleri bir saha haline gelmişti. Siyasi ve sosyal yalnızlığın yanı sıra Şii Merciliği İdeolojik ve bilimsel yalnızlık da çekmiştir. Bazı istisnalar dışında modern hayata ve teknolojiye ayak uyduramamıştır.[404] Bu yalnızlığa son vermek adına, Irak'ta çoğunluk olan Şiilere münasip çözüm bulabilmek ve Şii Merciliğin yeniden siyasal ve sosyal hayata öncülük edebilmesi için "*Dava Partisi*" kurulmuştur. Ancak ilerde de göreceğimiz gibi, kısa bir süre dışında, Şii Mercileri bu partinin içine girerek doğrudan siyasi rol üstlenmemişlerdir.[405]

Buradan diğer Orta Doğu ülkelerinden ve genel olarak Arap dünyasından farklı olarak Irak'taki komünist yapının geçtiğimiz yüzyılın ilk

---

[404] Adil RAUF**, EL-Amel EL-İslami Fil İrak Beyne EL-Merceiyye Vel Hizbiyye**, EL-Merkez EL-İraki Lil İlam Vel Diraset, Beyrut, 2006, s. 20.

[405] Soren SCHMİDT, **Shia-Islamist Political Actors İn Iraq**, Danish Institute for International Studies, Raport 3, copenhagen, Danimark, 2008, s. 9.

yarısında bu kadar kolay yayılmasının sebebini anlamış oluruz. Şii Merciliğinin aksine bu akım 1950'li yıllarda sosyal ortamda zirve yapmıştır. Şii Merciliği siyasal ve sosyal yalnızlık çekerken kominizim çok aktif olmuş ve karşısında kraliyet yönetiminin dışında kimseyi bulmamıştır. Şii Merciliği, kendi toplumsal alanı ve potansiyel ağırlığını oluşturan, ülkenin orta ve güneyindeki Şii çoğunluğun yanı sıra Irak toplumunda bırakmış olduğu boşlukları komünist akım doldurmuştur. Araştırmacılara göre, bu durum komünizmin Irak'ta yayılmasına sebep olmuştur. O dönemde Irak'taki kapılar ardına kadar komünistlere açılmıştır. Irak'ta güçlü bir engelle karşı karşıya kalmayan Komünistler, Suriye'de oldukça güçlü konumda olan Baas Partisi'nin yanı sıra Suriye Milli Partisi'ne, Lübnan'da Vafd ve El Ketaip Partisi'ne ve Mısır'da Müslüman Kardeşler Örgütü'ne karşı mücadele vermek zorunda kalmışlardır. Dolayısıyla Komünizm Irak'ta daha kolay yayılmıştır. Irak Milliyetçileri düzenli ve istikrarlı bir parti içinde toplanmış olsalardı belki komünizmin önüne geçebilirlerdi. Iraklı Baasçılar ise ancak 1958 yılından sonraki gelişmelerde rol alabilmişlerdir.[406]

Irak'ta din karşıtı akımlar 1930'lu yıllarda ortaya çıkmaya başlamıştır. Bu akımlar giderek partileşme halini almıştır. 14 Temmuz 1958 Devrimi'nde krallık yönetimine son verildiğinde, "*Ateist Komünist*" akım yönetimin güçlü destekçisi olarak ortaya çıkmıştır. Şii Mercilği bu akıma karşı var gücüyle mücadele etmiştir. Şii Merciliği Komünist akımın Irak'taki etkisini yok etmek için büyük çaba göstermiştir.[407]

---

[406] Irak'ta Komünist akımı ve kırklı yıllarda yayılmasıyla ilgili Bakınız: Hanna BATATO, **EL-İrak: Eşşuyoiyon, EL-Baasiyon Vel Dubbatul Ahrar**, Tercüme: Afif EL-Razaz, 3. baskı, Muessesetul Ebhas EL-Arabiye, Beyrut, 1999; Hanna BATATO, **EL-İrak: EL-Hizb Eşşuyoyi**, Tercüme: Afif EL-Razaz, 2. baskı, Muessesetul Ebhas EL-Arabiye, Beyrut, 1996.

[407] ERREVAZİK, **a.g.e.,** s. 90.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

CUMHURİYET DÖNEMİNDE Şİİ MERCİLİĞİNİN SİYASİ ROLÜ

3.1. Şİİ MERCİLİĞİNİN KOMÜNİST AKIMINA KARŞI TUTUMU

3.1.1. Şii Merciliğini Komünist Akımına Karşı Tetikleyen Etkenler

Muhafazakâr İslamcılar ile komünistler, faaliyet yerlerini ve sosyal nüfuzlarını, geride bıraktığımız yüzyılda 1940'lı yılların sonundan 1970'li yılların başına kadar değiş tokuş etmişlerdir. Nitekim komünist akım 1950'li yıllarda Irak kamuoyu nezdinde güçlenmeye ve aktif olmaya başlarken Şii Merciliğinin toplumsal etkisini en aza indirgemesi ve siyasi sahadan uzak düşmesiyle sosyal ve politik bağlamda etkisizleşmiştir.[408] Cumhuriyet Döneminin başlamasıyla birlikte yapılan reformlar ve özellikle tarım alanlarını feodallerin kontrolünden çıkarıp halkın menfaatine sunan tarım reformu sayesinde bu etki daha çok zayıflamıştır. Zira Şii Merciliğinin toprak sahipleri, feodaller ve aşiret şeyhlerini cezb etme gibi klasik sosyal ve politik kontrol yöntemleri izlemiştir. Ayrıca insanların maruz kaldığı yoksulluk ve toplumsal sorunlardan kurtulmaları için kırsal alanlardan kentlere oldukça büyük ölçüde göç etmeleri, eğitimin yaygınlaşması, toplumu Komünizme yönlendirmiştir..[409] Şii Merciliğin, dini orta tabakasında bile yayılmaya başlayan Komünist akımda boğulmadan önce kendisini kurtaran ciddi çözüm bulmaya çalışması gerekmekteydi. Komünist akımının karşısına geçmek hiç de kolay olmayacaktı, özellikle Şii Merciliği onun karşısında kendi kendisiyle yetinen geleneksel yöntemler kullanarak yenemezdi, buna ek olarak Şii Merciliği gazete okumanın, radyo dinlemenin kesinlikle kabul edilemeyecek davranışlar olduğu düşüncesindeydi.[410]

---

[408] BATATO, **Elhizb Eşşiyoi**, s. 126.
[409] SCHMİDT, **a.g.m.,** s. 9.
[410] RAUF, **EL-Amel EL-İslami Fil İrak**, s. 23.

Şii Merciliğinin önünde komünist akıma direnmekten başka çare kalmamıştı, özellikle de ateistlik düşüncesi asırlar boyunca Şii Merciliğinin etkinlik alanı olan Irak toplumunu oldukça fazla etkilemeye başlamıştı. Bununla birlikte komünist akımın çoğu bireyi, Şii Merciliğini taciz eden davranışlar da göstermeye başlamıştır. Tüm bu olaylar Şii Merciliğinin kışkırtılmasına yol açmıştır. Dolayısıyla bu dava siyasi çerçeveyi, mevcudiyetliğini gösteren tüm değerler, düşünceler, idealler ve denetimlere varacak bir duruma geldiği için hareket etmek kaçınılmaz bir hal almıştı. Böylece komünist akımın lehine olan toplumsal ve siyasal dönüşümlere karşı Mercilik, suskunluğunu uzun süre sürdürmesi halinde tehlikeye düşecekti.[411] Özellikle Şii Merciliği komünistlerin kendisine saldırması, yerini ve kutsallığını elinden almaya çalışması üzerine düşünmeye başlamıştır. Bu da iki taraf arasında anlaşmaların yapılmasının devletin politikaları çerçevesinde gerçekleşeceği anamına gelmektedir. Mercilik, tarım ve toplumsal reform kanunlarının da devlet tarafından kendi öneminin azaltılmasına ve hedef alınmasına yönelik adımlar olduğunu varsaymıştır. Çünkü devletin kanunlar zincirini çıkarırken attığı ilk adım iki biçimde sonuç doğurmuştu; ilk olarak devletin yürüttüğü yasama kanunu, ikincisi ise devletten dolaylı olarak destek alan komünist akımının yürüttüğü ideolojik biçimdir.[412]

O dönemlerde Şii Merciliği, İslami hareketin temeli ve akışı kontrol eden esas eksen olmasına rağmen siyasetten en uzak noktadaydı. Ancak bu kural da İslami alanda dini müessesenin egemen anlayışını aşmış olan bazı müfredat ve Şii Merciliğinin siyasal gerçeğinin istisnalarıyla mahkûmdu. Dolayısıyla Şii Merciliği, toplumsal ve siyasal olarak çabalaması gerektiğini erken hissetmiştir. Bu istisnalar bazı Havzalı gençlerin ve Mercilik müessesesi içerisinde önemli makamlara sahip olan bazı etkin şahsiyetlerin oluşturduğu gruplardan oluşmaktaydı. Ancak bunların tek başlarına direnmeye güçleri yetmeyecekti. Bu grupların hareketlenmesi Şii Merciliğine baskı teşkil ederek ona direnmekten başka çare bırakmamıştır. Bunların

---

[411] NAKKAŞ, **a.g.e.,** s. 23.
[412] Rodger SHANAHAN, The Islamic Da'wa Party: Post Development And futur Prospects, **Middle East Review Of International Affair**, vol. 8, No. 2, June, 2004, s. 17.

başında gelen isimlerden biri de Iraklı toplumsal ve siyasal alanlarda ve Şii Merciliğinde hızlı bir şekilde parlayan isim olan Muhammed Bakır El Sadr olmuştur.[413]

Ayrıca, Şii Merciliği siyasal ve toplumsal konumunun ve rolünün karışması ve yitirilmesi veya bu rolün alet edevatının aşırı harcanmasından doğan zaafı ve zayıflığı hissetmişti, çünkü kendisine siyasal ve toplumsal alanlarda etkilerini ve rolünü saklayacak veya bu yönde çabalayacak herhangi bir dönüşüm fırsatı tanınmamıştır.[414] Muhammed Bakır El Sadr'ın söyleminden önce Şii Merciliğinin, komünist akıma karşı direncini canlandıracak tam anlamıyla düşünsel bir söylemi bile olmadığını söylersek belki de abartmış olmayacağız. Daha önce böyle bir söylem varsa da Şii Merciliğini temsil etmeyen dini bir gruba ait olup siyasi – fikri tanımdan başka bir niteliği olmamıştır. Bu gruplar genellikle Şii Mercilerinin önemli özelliklerinden biri olan birden çok merciin bulunmasından dolayı ortaya çıkan olumsuz rekabetin şartlarına tabi gruplardır.[415]

Ayetullah Muhammed El Halisi ile Ayetullah Muhammed Hüseyin Kâşif El Gita, modern fikri ve siyasi bilince dayanan söylemleri aracılığıyla Irak'ta yayılan Komünizmin rolüne önemli açıklamalar getirenlerin başında gelen isimler olmuştur. Irak'ta Komünizme direnme konusuyla ilgili düzenlenen görüşmelerinden birinde Kâşif El Gita İngiliz büyükelçisine "*biliyorum ki Komünizmin yayılmasını önlemek; onu bastırmak, güçle direnmek, şiddet uygulamak ve idam etmek yanı sıra hapsetmek, sürgüne yollamak ve sıkı takip etmekle olmayacaktır. Zira bu akım toprak ve tarım çimenleri gibidir, ne kadar biçtiysen kökleri yine büyüyecek ve biçmeyi ne kadar çok tekrarlarsan o kadar artacaktır. Komünizm ilke ve düzendir, eğer ki bozuk bir ilkeyse ve eğri düzense bunu ancak doğru ilke ve iyi bir düzen yok edecektir… Ancak kendisi gibi bozuk bir ilkeyle ve kendi gibi başarısız bir düzenle karşılaşması durumunda bu bozuk düzen, Komünizmi yok edemeyecek ve köklerini kesemeyecektir, aralarındaki savaş kovalamaca hep devam edecektir…*

[413] RAUF, **EL-Amel EL-İslami Fil İrak**, s. 24.
[414] Hüseyin Baraka EL-ŞAMİ, **EL-Merceye EL-Şiiye Min EL-Zat İla EL-Müessese**, Müesseset EL-Abrar EL-İslamye, EL-Necef, 2005, s. 55.
[415] NAKKAŞ, **a.g.e.,** s. 237.

Komünizmin yuvaları Irak'ta din adamlarının ve ruhani liderlerin evlerine girecek kadar yaygınlaştırılmış, daha doğrusu hapishanelere sızmış, öğretmenlerle öğrencileri kontrolü altına almıştı. Irak'ın da İran gibi sağcı ve solcu karışımı bir ülke olunmasından endişe ediliyordu. İki dert de içinde toplanmıştı (bu iki dert öldürmek için toplanmışlardır). Komünizm (cahillik, yoksulluk ve hastalık) bu üç tehlikelerin doğduğu şeydir, Irak halkının şikâyet ettiği bu hastalıklardır ki onu bu tür sıkıntıya ve kör darbesine sürükleyendir. Bu dertleri tedavi ederseniz mikroplar rezil bir şekilde ölecektir" demiştir.

Ayetullah Muhammed El Halisi'nin 1954 yılında Hamdun'da düzenlenen konferansta okuduğu sözler başta olmak üzere ateistliğin ve maddeci teorilerin zayıflığına vurgu yapmaya çalıştığı modern söylemi formülasyon ve Kuran-ı Kerim'in açıklamalarıyla yola çıkan bir başka söylem örneği sunmuştur. Bu metinlerin tamamı daha sonra Şii Merciliğini komünist akımın önünde durmaya yönelten istisnai olarak fikri ve siyasi bilinci teşkil eden dini ortamda o dönemki Komünizm akımına karşı koymak için harcanan çabaları ortaya koymaktadır.[416] Bazen Şii Merciliğinin olaylara karşı çıkış çalışma formülasyonu dönemin gereksinimleriyle tutarlı bir şekilde gerçekleşmiştir. Cumhuriyet rejiminin bu anlayışları karıştırmaya ve değerleri sarmaya başlamasıyla, Şii Merciliğinin döneme uygun üslupla çalışması gerekiyordu. Abdülkerim Kasım dönemi birkaç özellikle nitelendirilerek, ülkeyi kraliyet döneminde söylem dışına atmıştır.

Genelde Şii Merciliğin gelişmelere yönelik tutumu dönem konjnktörüne uygun olmaktadır. Cumhuriyet dönemi ideolojilerin karışması ve ilkelerin sarsılmasıyla başlamıştır. Nitekim Albay Abdulkerim Kasım liderliğindeki darbe, Kraliyet döneminde Arap milliyetçiliği ve mezhep ayrımıyla öne çıkan devlet politikaları Cumhuriyet döneminde hafiflemiştir. Dolayısıyla Şii Merciliği konjnktöre uygun bir tavır takınmalıydı. Çünkü "*Devlet din, akide, dinin meşrulaşması, ahlak ve davranış savaşlarına karşı çıkmış, Abdülkerim Kasım komünistleri hükümete yakınlaştırarak ulusun varlığıyla oynamıştır. Irak'ı yozlaştırıp bozukluk getirdiler, İslam'a başkaldırıyı desteklediler ve*

[416] Rauf, **EL-Amel EL-İslami Fil İrak**, s. 26.

kutsal şehirlerin sokaklarında dolaşarak ahlaksızlık ilanı ile tanınan sloganlarını kaldırarak gösterilere çıktılar." El Mahzumi Irak'ta Cumhuriyet döneminin başlaması ile Şii Merciliğinin var gücüyle Komünizme karşı koymaya yönelmesini böyle tanımlamıştır.[417]

3.1.2. Şii Merciliğinin Komünist Akımına Karşı Tutumu

Komünizm akımının büyümesi karşısında Şii Merciliği dolaysız müdahale yöntemi kullanmaya başlamıştır. Şii Merciliği, Komünizme karşı çıkardığı fetvalarda Komünizmi küfür ve ateistlik olarak nitelendirmiştir.[418] Bu fetvaların -Şii Mercilerinin siyasetle alışverişinin değişikliğine bağlı olarak- motivasyonu ve kavramları değişiklik göstermiştir. Yüksek Merci Muhsin El Hekim'in gölgesi altındaki dini – reform sloganı ile Irak'ın tüm illerini kapsayacak kadar vaizlerin ve din adamlarının sayısı artarak dini değerlerin yayılması ve El Hekim Kütüphanesi'nin kurulması ve Irak'ın tüm illerinde bu kütüphanenin şubelerinin açılması için çalışmıştır. Reform sloganını Merci El Hekim taşımış, geliştirmiş ve kendisi bu projeyi gerçeğe dönüştürmüştür. Irak'ın kuzey batısında bulunan Telafer ve Musul'da bu politikanın uzantılarını gözlemlemiştir. Bu şehrin evladı ve Merci El Hekim'in öğrenciliğini yapan vaiz ve din adamlarının oradaki insanların Alevilikten Şiiliğe geçmelerinde çok önemli rolleri vardır. Örneğin araştırmacı, El Hekim Kütüphanesi'nin adı geçen şehir şubesini idare etme görevi mensup olduğu aşiret ağasına verildiğini görmüş ve kütüphaneden yararlanabilmiştir. Yanı sıra adı geçen şehirde ibadete açık olan ve etkinliğini sürdüren İmam Muhsin El Hekim Camisi halen mevcudiyetini korumaktadır.

Merci El Hekim'in öncülük ettiği bu söylem ve dönüşüm Şii Merciliğinde hareketlenmenin başlangıç ve baskılı ortamın gölgesindeki Mercilik düşüncesinde büyük gelişimin ve Irak'ın genelinde önceden bahsettiğimiz çatışmaların bir nevi inkılâbı niteliğinde olmuştur. Bu

[417] EL-MAHZUMİ, **a.g. e.,** 1. Cilt, s 163.
[418] ERREVAZİK, **a.g.e.,** s. 89.

dönüşümün önemi Merci El Hekim'in o dönemde Şiilerin Yüksek Mercisi konumunda olmasından kaynaklanıyordu. Yani kendisi Ayetullah Abu El Hasan El İsfahani'nin vefatından sonra El Havza El İlmiye ile Şii Merciliğinin ağırlık merkezini ve piramidin zirvesini teşkil etmekteydi. Bununla birlikte o dönemde birkaç Şii Mercii de El Hekim'in izinden gidiyordu ve onların da dini – reform sloganların benimsenmesinde çok büyük etkileri olmuştur. Bunlar; Ayetullah Hüseyin El Hammami, Ayetullah Muhammed El Hüseyni El Bağdadi, Ayetullah Muhammed Rıza Eli Yasin, Ayetullah Abdulhadi El Şirazi, Ayetullah Mahmut El Şahraverdi, Ayetullah Muhammed El Halisi ve Ayetullah Abu Kasım El Huii'dir.[419]

Tüm etkenlerin başında Merci El Hekim'in reform arzusunu hayata geçirmesi ulunmaktaydı. İşte ayrılıklar buradan başlamıştır. Çünkü Merci El Hekim görünüşte siyasete inanmamaktaydı ve politika işlerine birebir karışmak da istemiyordu. Ayrıca İslami devlet kurmayı istememekle birlikte mutlak Velayeti Fakih teorisine de inanmamaktaydı. Ancak kendisi daha sonra İslami hareketin başlaması için uygun bir ortam teşkil edilmesinde reformcu bir rol üstlenmiştir. Kendisinden sonra Büyük Merciliği devralan Abu El Kasım El Huii'nin tersine çalışmıştır. O dönem Merci El Hekim'in uyguladığı reformcu yöntemi taşıyanları Şii Merciliğinin önünde açık olan siyasi rolün yitirilmesi nedeniyle Şii Merciliğinin rolünün değerlendirilmesindeki tartışma eksenine dönüşmüştür. Bazılarına göre Şii Merciliğinin eline, ülkede oldukça etkin bir siyasi rol oynayabilme fısatı geçmiştir. Fakat Şii Merciliği kesin kararlar alma konusunda tereddüt etmiştir. Bazıları da, Şii Merciliğin oldukça bilgin ve ileri görüşlü olarak içinde bulunduğu şartları olabildiğince değerlendirerek reform ortamını oluşturmaya çalıştığını savunmaktadır. Bunlara göre Mercilik, ülkenin içinde bulunduğu konjnöktürün koşulları ile çelişkilerini en iyi şekilde kavrayıp İslami hareketin geleceği için olabildiğince değerlendirmeye çalışmıştır.[420] Irak'ta Şii politikasının çalışma yerine ve Merci El Hekim'in rolüne bakış açılarının farklılığına rağmen, El Hekim'in yeri 1950'li yıllardan bu yana Irak'ta Şii

[419] RAUF, **EL-Amel EL-İslami Fil İrak**, s. 32.
[420] **a.g.e.,** s. 33.

İslamın siyasi çalışmasının teorik ekseninde bulunmuştur. Zira kendisi sadece saha çalışmasıyla yetinmeyip bu siyasi çalışmanın fıkhı ve fikri açılardan teorik ve ideolojik temelini oluşturmaya yönelmiştir. Ölümünden sonra Irak'ın siyasal sahasında esas oyuncu rolü alan Şii Mercilerinin önünde yol açılmasında kendisinin çok büyük rolü olmuştur. Bu Mercilerin başında, Şii politikasının çalışmasında büyük bir devrime liderlik eden Muhammed Bakır El Sadr bulunmaktadır. Irak'ta Baas rejimi, Şii siyasetinde aktif rol alanlara uzaktan bağı olanları bile öldürme, soykırım ve sürgün ettirme gibi acımasız yöntemleri uygulamasaydı, Şii İslam'ın Irak'ta iktidar olmasının önüne geçilemezdi.

Komünist akıma yönelik Şii Merciliğinin tutumuna dönecek olursak, Yüce Merci Yüce Ayetullah Muhsin El Hekim Komünizme karşı meşhur fetvasını 20 Şubat 1961 tarihinde çıkarmıştır:

"*Rahman ve Rahim olan Allah'ın adıyla, komünist partiye katılmak caiz değildir, çünkü bu durum küfür ve ateistliktir veya küfre ve ateizme teşvik edicidir. Allah sizi ve tüm Müslümanları bu durumdan saklasın, iman ve teslimiyetinizi arttırsın, Allah'ın selam ve rahmeti üzerinize olsun*".

Bu fetvanın önemi Şiilerin en Yüksek Mercileri tarafından çıkarılmış olmasında yatmaktadır. Bunun için Merci El Hekim'den önceki birkaç Merciin çıkardığı fetvalardan farklı olarak daha büyük bir etki yaratmış ve daha çok mesafe katetmiştir. Komünist akıma karşı çıkan Mercilerin başında gelen isimler Muhammed Hüseyin Kâşif El Gita ile Muhammed El Halisi olmuştur. Bu ikisinin diğer fetvalarla kıyaslandığında Komünizme karşı sıkı tutumları mevcuttur. Komünist akıma direnişin bariz isimlerinden biri de Merci Muhammed El Hüseyni El Bağdadi olmuş; bu bağlamdaki fetvasında "*Komünizm, yayınlanan kitaplarında açıkça ateizm olduğunu ortaya koymuştur… Komünizm zamanımız düşmanlarımızdan bize gelen bir fitnedir, dini ve düzeni yok edecek kadar büyük bir fitnedir, tüm Müslümanların ve özellikle de devletlerin bu fitneye direnmeleri ve yok etmeleri vaciptir, ey*

Müslümanlar bu amaç için tüm kritik yöntemleri tamamen edinmeniz gerekmektedir".[421]

O dönemlerde doğal olarak Komünizme karşı Şii Mercilerinden çok sayıda fetva çıkmıştır. Bu Mercilerin hutbe ve bildirilerinin akışından anlaşılıyor ki Irak'taki bazı komünistler Şii Merciliğinin düşünce, maddi ve laiklik dalgalarına verimli zemin olarak terk ettiği Irak'ın sosyal ve siyasal gerçeklerin kurbanlarıdır. Belki de Merciliğin içinde olduğu durumun hassasiyeti, Şii Merciliğinin önünde siyasal ve sosyal alanlarda etkin rol oynaması için engel teşkil ettiren etken olayları tam anlamıyla kavrayamamaktan çoğu zaman Mercilerin rekabetine yol açması da yukarıda saydığımız sonuçların alınmasına olanak vermeyecekti. Her şeye rağmen Şii Merciliğinin bu bağlamdaki tutumu komünist hareketin etkinliğini büyük ölçüde durdurmuş ve bu konuda çıkarılan fetvalar Irak'ın Komünizm tarihinde önemli bir konuma sahip olmuştur. Böylece Komünizm adım adım güç kaybı yaşamaya başlamıştır. Komünistlere bir diğer darbe de Baasçılar ile Komünistlerin çatışması başlayınca gerçekleşti. Komünizm, 1970'li yıllardan itibaren Irak siyasi yaşamından çıkmaya mahkûm olmuştur.

3.2. 1963'TE Şİİ MERCİLİĞİNİN BAAS PARTİSİ'NE KARŞI TUTUMU

Şii Merciliği 1960'lı yıllarda irade ve tasarım gücüyle ün salmış, halk arasında daha fazla söz sahibi olabilmek için siyasi iradesi ile ticari vakıfları ve çok büyük arazilerle temsil edilen Şii vakıflarını kontrol ederek nüfuzunu geri almak istemişti. Bunun yanı sıra Irak toplumunda hızlı bir şekilde yayılmaya başlayan İslami Dava Partisi ile dolaysız yoldan anlaşmaya gidilmişti. Bu partinin liderlerinin en başında gelenleri Merci Muhsin El Hekim'in bazı oğulları Muhammed Bakır, Mehdi ve Abdülaziz El Hekim'dir. Ayrıca o dönemlerde Şii Merciliği semalarında Muhammed Bakır El Sadr ile Abu Kasım El Huii'nin yıldızları parlamaya başlamıştır. Komünizmin

[421] RAUF, **EL-Amel EL-İslami Fil İrak**, s. 34.

yayılmasının ve devletin uyguladığı siyasetin önüne geçmek için birçok makale ile kitap yazan Muhammed Bakır El Sadr başta olmak üzere adı geçen ikilinin Irak sahasında çok önemli rolleri olmuştur.[422] 8 Şubat 1963 tarihinde Baasçılar iktidarı ellerine ilk kez geçirmek suretiyle yaptıkları devrim döneminde, Şii Merciliği Baasçıların uyguladığı çok sayıda terör ve baskı politikalarına karşı çıkmıştır. Baasçı yönetimin terörist eylemli içeriğini devam etmesine karşılık olarak Yüksek Merci Muhsin El Hekim[423] kutsal türbeleri ziyaret turu yapmaya karar vermiştir. Bu kararın amacı Şii Merciliğinin gücünü göstermekle beraber halkın bağlılığını denemeyi de amaçlamaktaydı.

Merci El Hekim'in gezisi yaklaşık bir ay sürmüştür, dolayısıyla Irak hükümeti Şii Merciliğinin Irak halkı arasındaki etkisini gördükten sonra görünümünü ve yöntemlerini değiştirmekte etkili olmuştur. Bu durum, hükümetin ülke üzerinde uyguladığı baskı politikaları ile ilgili iktidar arasında anlaşmazlıkların ortaya çıktığını açıkça belli etmiştir. Başkan Abdüsselam Arif 18 Ekim 1963 yılında Baasçıları tasfiye etmek için geniş çaplı bir hareket uyguladı ve olayların büyümesini engellemek için hükümetin görünümünü değiştirmeye çalıştı. Başkan Abdüsselam Arif, Baasçıları iktidardan uzaklaştırmanın dışında başka amaçlar da gütmüştür. Abdüsselam Arif'in benimsediği sosyalist teori, Şiilere yönelik bir darbe niteliğindeydi, çünkü Irak'ın ticaret piyasası büyük ölçüde Şii tüccarların kontrolündeydi.[424]

Şii Merciliği, Abdüsselam Arif'in benimsediği sosyalist politikanın Şiilerin ekonomik yapısını yıkma ve Merciliğin mali kaynaklarını kısıtlayarak gücünü zayıflatma, direnememesi için gücünden ve kabiliyetinden yoksun bırakma yönünde bir plan olduğu kanısındaydı. Daha önceki hükümetlerin bilerek ve isteyerek Şii Merciliğini aşiretlerin desteğinden yoksun bırakmaya çalışmasından sonra Şii Merciliğinin böyle bir düşünceye kapılmasından doğal bir şey olmayacaktı.[425] Şii Merciliğinin İslami Dava Partisi'ni destekleme, siyasal ve sosyal alandaki gelişmelere ayak uydurabilme kabiliyeti ile halkın Merciliğe olan güvenini yeniden yapılandırmak için

---

[422] SCHMİDT, **a.g.m.,** s. 10.
[423] EL-Hekimin Hayatı ve Şii Dünyasındaki Konumu için Bknz: EL-Kadımi, a. g. e., s. 38.
[424] ERREVAZİK, **a.g.e.,** s. 90.
[425] Mehdi EL-HEKİM, **Etteharuk EL-İslami, Merkez Şüheda Eli EL-Hekim**, Kum, 1997, s. 64.

Mercilik, bu partinin kendisine uygun olduğunu düşünmüştür. Bu ittifakla Dava Partisi'nin büyümesini ve Baasçıların iktidara gelmesini engellemeye çalışmada ve Baasçılarla mücadele etmede önemli role sahip olmuştur.[426]

Şii Merciliği, 1963–1968 yılları arasında Abdüsselam ve kardeşi Abdurrahman Arif yönetimi döneminde halkI eğitme ve yönlendirme rolünü üstlenmeye çalışmış ve baskıcı rejimin politikasını kınamaya devam etmiştir. Mercilik hükümetin etnik ayrım yapan politikalarına ve Kürtlere yönelik savaşa da karşı durmuştur. Abdüsselam Arif, hükümetinin Kürtlere yönelik yürüttüğü savaş politikalarında Şii Merciliğinin desteğini almak için çok çabalamış, Kürtlerle savaşın meşruiyeti için Merci El Hekim'den fetva almaya uğraşmış, ancak alamamıştır. Bunun üzerine Merci El Hekim Kürtlerle savaşmanın ve onlara zarar vermenin haram olduğuna dair bir fetva çıkarmıştır.[427] Yanı sıra Mercilik ile hükümet arasında gerginliğin devam etmesine neden olan Şii Merciliğinin benzeri tutumları mevcuttur. Örneğin hükümet, aşiret ağalarını El Fatımi Partisine katılmalarıyla, diğerlerini de hükümeti devirmek için komplolar planlamakla suçlamış ve bunların büyük bir bölümünü tutuklayıp işkence yaptırmıştır. Hükümetin bu siyaseti üzerine Merci El Hekim, Necef'teki genel askeri yöneticiye görüşme talebi göndermiş ve onunla görüşürken kasıtlı olarak kalabalık bir ortamda görüşmüş, yüksek sesle ciddi tehditler içeren bir üslupla konuşmuş ve tutuklamaların yasal olmadığını vurgulayarak tutukluların derhal serbest bırakılması gerektiğini söylemiştir. Genel askeri yönetici Raşit Muslih'in elinden sadece susmak ve "*Hayırlısı olur inşallah… Hayırlısı olur inşallah*" demekten başka bir şey gelmemiştir.[428]

1968 yılında Baasçıların yeniden iktidarı ele geçirmelerinden önce Şii Merciliği, Abdurrahman Arif'in Baasçılar başta olmak üzere Irak'ta etkin olan siyasi akımların karşısında dayanamayacağını biliyordu. Belki de Şii Merciliği o dönemde hızlı davranmadığı için bu fırsatı kaçırmıştır. Şii Merciliği, kendisini destekleyen halkı iktidarı teslim almaya yönlendirebilir veya

---

[426] SHANAHAN, **a.g.m.,** s. 17.
[427] ERREVAZİK, **a.g.e.,** s. 92.
[428] RAUF, **EL-Amel EL-İslami Fil İrak**, s. 47.

kendisinin teslim alma girişiminde bulunabilirdi. Nitekim o dönemde Irak'ta etkinliğinin zirvesine ulaşan Dava Partisi varlığını sürdürmekteydi. Zira bu parti Irak toplumunda geniş etkiye sahip olan ve ünlü Mercilik karakterlerinden Muhammed Bakır El Sadr'ın çizdiği yoldan gitmekteydi. Muhammed Bakır El Sadr da Merci El Hekim ile sıkı bir ilişki bağına sahipti ve Merci El Hekim'in talebi üzerine parti etkinliğinden istifa edecekti, bu da Şii Mercilerin birbirlerine bağlılığını ve Yüksek Merci Muhsin El Hekim'in o dönemde diğer Mercilere olan etkisini göstermekteydi.[429]

Merci El Hekim'in, iktidarı ele eçirme girişimlerinin önderliğini üstlenmesi için ortamın hazır olmadığı kanaati, 1966 yılında Abdüsselam Arif'in ölmesinin ardından iktidarı ele almak için herhangi bir girişimde bulunmamasının nedeni olarak görülmektedir. Şii Merciliğinin görüşü ordunun – kimliğini dikkate almadan – iktidarın vurucu gücü olduğu kanaatindeydi. İngiliz Mandası döneminde kurulan ordu, kuruluşundan beri Irak'ta kraliyet ve cumhuriyet dönemleri boyunca yönetimi ele alan rejimlerin mekanizmalarını korumakla görevlendirilmiştir.[430] Mehdi El Hekim "*protestoların faydası olmayacaktır. Çünkü ordu ve hükümet diğer yönlerdedir. Ayrıca bizim hiçbir zaman askeri gücümüz olmadı ki*" diyerek Şii Merciliğinin bu durumla ilgili olan kanaatini yansıtmıştır.[431] İleriki zamanlarda meydana gelen olaylar bu analizin doğruluğunu kanıtlamıştır. Ordu, 1991 yılında Şabaniye Ayaklanması olarak adlandırılan ayaklanmada toplanan halkı acımasızca ezmiştir.

Irak'taki siyasi göstergeler, diğer tarafların acilen harekete geçmemesi durumunda Baasçıların iktidarı ele geçireceklerini göstermekteydi. Mehdi El Hekim, "Erreharuk El İslami Fi El İrak" adlı kitabında bunu vurgulamaktadır. Kendisi Yüksek Merci Muhsin El Hekim'in oğludur. Kendisine Ahmet Hasan El Bekir, Hardan El Tikriti ve Fadıl Hasan dolaysız olarak ulaşmışlar ve

---

[429] Arif Hükümeti 1964 yılında Kürtlerle savaşmak üzere fetva almak için bir konferans düzenlemiş, Şii Merci ve din adamlarını da çağırmıştır. Kürtlerle savaşmayı caiz kılan EL-Ezher'den gelen din adamlarını boykot etmişlerdir. Buna karşılık Şii Merciler Kerbela'da bir konferans düzenleyerek Kürtlerle savaşmanın caiz olmadığını duyurmuştur. Ayrıntılar için Bknz: Mehdi EL-HEKİM, a.g.e., s. 71.

[430] Salah EL-HARSAN, **Hizp Eddava Hakayik ve Vesaik Fusulun Min Tecrübet EL-Haraka EL-İslamiye Fil İrak Hilala 40 Amen**, Birinci baskı, EL-Müessese EL-Arabiye Lil Dirasat ve EL-Buhus, Şam, 1999, s. 162.

[431] Mehdi EL-HEKİM, **a.g.e.,** s. 77.

iktidarı ele geçirdikleri halde Merciliğin beklentilerini öğrenmek istediklerini kaydetmişlerdir. Buna karşılık Mehdi El Hekim bu kişilere Merciliğin, halkı gerçek anlamda temsil eden ve çıkarlarını yansıtabilen bir hükümetten başka bir şey istemediğini söylediğini kaydetmiştir.[432]

Baasçılar iktidarı ele geçirdikten sonra Şii Merciliği, siyasi gelişmeleri takib etmeyle beklemeye karar vermiştir. Özellikle Baasçıların ilk devrim duyuruları bir nevi kabul görmüştür. Ancak Mercilik aynı zamanda Baasçıların iktidarı ilk kez ele geçirdiklerindeki deneyimlerinden ötürü Baasçıların tehlikesini hissetmiş ve onlara tedbirli yaklaşmıştır.[433]

3.3. Şİİ MERCİLİĞİNİN BAAS İKTİDARIYLA KARŞI KARŞIYA KALMASI

Baasçılar Şii Merciliğine karşı ilk faaliyetleri 1968 yılında gerçekleştirmiştir. "*Baas iktidarı Şii Merciliği ile alay edercesine, Cumhurbaşkanı Ahmet Hasan El Bekir'in Yüksek Merci Muhsin El Hekim'in Küfe'de bulunan evini sürpriz bir ziyaretiyle başlamıştır. Bu ziyaretin asıl amacı devletin resmi gazetelerinde görüşmeyi yayımlayarak Şii Merciliğinin Baas hükümetini tanıdığını göstermekti. Sürpriz ziyaretin nedeni El Bekir, Merci El Hekim ile resmi kanallarda görüşmenin yayımlanması için davet etmesi halinde, Mercinin bu daveti kabul etmeyeceğini bilmekteydi. Merci El Hekim de bu sürpriz ziyaretin amacının farkına vardığı için, derhal Kerbela valisine bir tebliğ göndererek, ziyaret beyanında yayımlanacaklarını bu ziyaretin önceden herhangi bir randevu alınmadan sürpriz bir şekilde gerçekleştiği yönünde açıklanmasını istemiştir. Aksi takdirde Mercilik bu haberi tekzip etmek zorunda kalacaktır*". Gerçekten de Baas hükümeti Merci El Hekim'in talebine boyun eğmek zorunda kalmıştı.[434]

Merci El Hekim'in oğlu Mehdi El Hekim 17 Temmuz 1968'de darbe olduğu dönemde Şii Merciliğinin Bağdat temsilci idi. Baas rejiminin

---

[432] RAUF, **EL-Amel EL-İslami Fil İrak**, s. 53.
[433] Mehdi EL-HEKİM, **a.g.e.,** s. 78.
[434] ERREVAZİK, **a.g.e.,** s. 94.

yöneticileri Mehdi El Hekim'in iktidarları için çok büyük tehlike teşkil ettiğini görmekteydiler. El Bekir, Bağdat Polis Genel Müdürü Fadıl El Assaf gibi kişileri araya aracı sokarak kendisine ulaşmaya çalışmış, ancak Mehdi El Hekim babası Merci El Hekim'in istekleri doğrultusunda yeni rejime düşmanlık veya dostluk gibi bir görünüm vermemek için El Bekir ile görüşmeyi reddetmişti. Ancak Baas yönetimi Şii Merciliğine baskı yapmaya devam ediyordu. Bunun üzerine dönemin Cumhurbaşkanı Yardımcısı Saddam Hüseyin'i El Bekir'in bizzat görüşme isteklerini iletmesi için aracı olarak göndermiştir. El Hekim görüşmeyi yine reddetmiştir. El Bekir, Saddam'ı, görüşmesi için Mehdi El Hekim'e aracı olarak göndermeye devam etmiştir. Ancak Mehdi El Hekim hükümetin baskısına rağmen bir kez daha bu talebi reddetmiştir. Merci El Hekim devrik Baas rejiminin kendi oğlu Mehdi El Hekim'e zarar verme niyetinde olduğu kanısında olmalıydı ki iki oğlu Mehdi ile Hadi'yi bir süreliğine Irak gündeminden düşmesi için yurtdışına gönderme kararı almıştır.[435]

Şii Mercilerinin Baas hükümetindeki yetkililerle görüşmemesine rağmen Mehdi El Hekim, Cumhurbaşkanı Ahmet Hasan El Bekir ile Bağdat'ta üç kez görüşmüştür. Hükümetin attığı adımlar da Şii Merciliğinin etkisini sınırlandırmaya ve zayıflatmaya yönelik olmuştur. Bu nedenle Mercilik başından beri hükümet yetkilileri ile görüşmeye gerek duymamaktaydı.

İlk görüşme, Mehdi Salih Ammaş'ın Merciliğe bağlı Küfe İlahiyat Üniversitesi'ni kapatılmasını ve tüm mal varlığının müsadere edilmesini duyurduğunda gerçekleşmişti. Görüşme Cumhuriyet Sarayı'nda gerçekleşmiştir. İkinci görüşme, Yüce Merci Muhsin El Hekim'in, oğlu Mehdi El Hekim'i mecburi askerlik kanununu özellikle de Şii medreseleri öğrencilerinin muaf edilmemelerini protesto etmek için göndermesiyle gerçekleşmişti. Üçüncü görüşme ise yine Merci El Hekim'in, oğlu Mehdi El Hekim'i Irak'ta bulunan İran vatandaşlarını ile İran asıllı olanları İran'a sürgün ve sınır dışı etme politikasını protesto etmek için göndermesiyle gerçekleşmiştir. Şii Merciliğinin protestolarının hükümette hiçbir şekilde yanıt

[435] Mehdi EL-HEKİM, **a.g.e.,** s. 79.

bulmadığı kaydedilmiştir. Böylece hükümet siyasetine devam etmiş ve Merciliği attığı her adımla daha fazla sıkıştırmaya başlamıştır. Hükümetin attığı en önemli adım "*toplumun İslami bilincini*" hedef almaya yönelik Küfe İlahiyat Üniversitesi'nin kapatılması ve dini bilim kuruluşlarını hedef alarak düzenli olaral İslami etkinliğin önüne engeller koymaya çalışmasıdır. Ayrıca hükümet bu adımlarla Şii Merciliğinin kendisini hedef alan politikalara yönelik tepkisini öğrenmeye çalışmıştır.[436]

Yüksek Şii Mercii Muhsin El Hekim'in tepkisi, Şii Merciliğinin gücünü ve Irak halkı arasındaki etkisini göstermek için Bağdat'ı açık bir şekilde ziyaret etmek şeklinde olmuştur. Ziyaretin temel istasyonları El Kazımiye şehrinde bulunan kutsal türbeler olmuş, Yüksek Merci ile görüşmek için milyonlarca insan El Kazımiye şehrine yönelmiş ve Merci El Hekim ile güçlü bir birleşim içinde olduklarını göstermişlerdir. El Hekim'in Bağdat'ta bir süre kalmasıyla Baas hükümeti ilk olarak akın eden göstericilere yönelik güç kullanarak onları dağıtmaya çalışmıştır. Daha sonra, Merci El Hekim'in oğlu Mehdi'yi Amerikan İstihbaratı lehine casusluk ve ajanlıkla suçlamışlardır.[437] Şii Merciliği vakit kaybetmeden birkaç din adamı ile birçok Havza talebesini bu tür söylentileri yalanlamak için harekete geçirmiştir. Bu söylentilerin olumsuz etkilerine rağmen Mercilik toplum içindeki nüfuzunu koruyabilmiştir. Buradaki etken Şii halkın Mercilerine olan bağlılıklarını zayıflatmak için Baas hükümetinin uyguladığı baskıcı politikalarında şiddet kullanmaya başlamasıdır. Merci El Hekim, hükümeti sarsan ciddi bir uyarı etkisi yaratmadan Bağdat'tan Necef'e gitmek istemiyordu. Nitekim çok sayıda din adamının katılımıyla El Kazımiye'de toplanarak büyük oranda protestolar düzenlenmesi, Mercilik ile topluma yönelik hükümetin politikalarını ve Merci El Hekim'in ülkedeki gelişmeleri açılayan sözlerinin okunması kararlaştırılmıştır. Merci El Hekim ciddi bir şekilde Baas hükümetine karşı "*cihat*" ilan etmeyi düşünmekteydi, ancak halkın hükümet ile silahlı çatışmaya hazır olup olmadığından emin değildi, çünkü hükümetin topluma karşı uyguladığı olağanüstü baskı ve şiddete dayalı politikalarının etkisinin

[436] ERREVAZİK, **a.g.e.,** s. 98.
[437] EL-HARSAN, **a.g.e.,** s. 162.

farkındaydı. Rauf, Merci El Hekim'in halkın askeri mücadele kabiliyetiyle ilgili görüşünü onun ifadeleriyle şöyle aktarmıştır: "*bilsem ki insanların harekete geçeceklerini, iktidara karşı cihat fetvası ilan ederdim, ancak cihat fetvasını verdikten sonra cihat için ciddi bir etki sağlanamazsa bazı insanların ölüm cezasına çarptırılmasından korkarım.*" Merci El Hekim'in analizi önemli ölçüde doğruydu. El Hekim'in bu görüşü, Bağdat'ta bulunduğu yere toplanan insanlara hükümetin büyük oranda işkence ve korkutma politikaları uygulamaya başlaması üzerine, isanların yavaş yavaş dağılmaya ve geri çekilmeye başladıklarında kanıtlanmıştı.[438]

Merci El Hekim'in Bağdat ziyareti her şeye rağmen hükümetin lehine olmayan çok büyük etki ve yankı yaratmıştı. Çünkü Mercilik hükümetin kalbi olan başkent Bağdat'ta devrim niteliğinde bir çıkış yapmıştır. Hükümetin baskıcı politikaları Şii toplumunu Mercilerine daha sıkı bağlanmaya yöneltmiştir. Nitekim Merci El Hekim'in İngiltere'ye tedavi amaçlı gittiği, daha sonra Bağdat hastanelerinin birinde tedavisine devam ettiği sırada açıkça ortaya çıkmıştır. Bağdat, Merci El Hekim'i ziyaret etme amaçlı Irak'ın tüm illerinden akın eden yüz binlerce insan ile dolup taşmıştır. El Hekim hastalığının neticesinde 2 Haziran 1970'te hayata gözlerini yummuştur. El Hekim'in cenazesinde milyonlarca insan cenazeye katılarak Merciliğe bağlılığını göstermiş ve başkan Ahmet Hasan El Bekir, El Hekim'i son yolculuğuna uğurlamaya geldiğinde cenazeye katılan halk hükümet politikalarını protesto ederek hükümete yönelik "*Mehdi casus değil dinle ey başkan*" şeklinde sloganlar atmışlardır. El Bekir korumaları tarafından cenaze törenin başlamasından hemen sonra olay yerinden uzaklaşmasaydı, kızgın halk tarafından linç edecekti. Halkın, Baas hükümetinin sembolü olduğunu düşündükleri kurumlara saldırmasından sonra Bağdat'ın bazı semtlerinde panik yaşanmıştır. Saldırılardan en çok polis karakolları payını almıştır.[439] Hükümet kendisine karşı bir darbenin yaşanacağının kaygısındaydı, bunun için Merci El Hekim'in cenaze töreninden bir gün önce ordunun tüm birimlerinde olağanüstü en tehlike hal olan "C" uyarısı yapmıştır. Herhangi bir

[438] RAUF, **EL-Amel EL-İslami Fil İrak**, s. 56.
[439] Mehdi EL-HEKİM, **a.g.e.,** s. 79.

olası darbe hareketine karşı Cumhuriyet Sarayı, Savunma Bakanlığı ve Yayın Evi'nin güvenliklerini arttırmıştır. El Hekim'in cenaze töreni Bağdat'tan başlayarak Necef'e kadar uzanan coğrafyada bulunan tüm illerden geçerek yaklaşık üç gün devam etmiştir. Taziye ise kırk gün sürmüştür.[440]

Bunun üzerine Baas hükümeti Şii Merciliğine karşı bazı yaptırımlar uygulamaya başlamıştır. Bunlar Muhammed Bakır El Sadr'ın yönettiği 'Errisale El İslamiye' adlı derginin yasaklanmasıyla başlamış ve Havza'ya bağlı birkaç kuruluşun da kapatılmasıyla devam etmiştir. Havza öğrencileri askerlik hizmetinden muaf oldukları halde onlara askerlik zorunluluğu getiren bir kanun çıkarılmıştır. Araştırmacılar, Baascıların Şii Merciliğini hedef almalarında iki sebep görmektedirler; birincisi Baas Partisi'nin laiklik ideolojisidir, zira parti dinle siyaseti birbirinden ayrı tutmak istemekteydi. İkincisi ise Baascılar, Şii Merciliğinin Irak'taki siyasal etkisi ve rolünden korkmaktaydılar. Ayrıca Merciliğin Dava Partisi'ne danışman liderliğindeki etkisini, yani Havza ile Şii Merciliğinin politize olduklarını, onlarla olan savaşta toleranslı davranılırsa, onların rejime ve hükümete karşı açıkça tehlikeli olabileceklerini göstermekteydi.[441]

3.4. MUHAMMED BAKIR EL SADR'IN MERCİLİĞİ

3.4.1. Baas Yönetimine Karşı Muhammed Bakır El Sadr

Muhammed Bakır El Sadr'ın[442] Merciliği, Yüce Merci Muhsin El Hekim'in vefatından önce şekillenmeye başlamıştır. El Hekim'in vefatından sonra Muhammed Bakır El Sadr'ın Merciliği daha da şekillenmeye başlamıştır. Bu yükselişle birlikte Şii Merciliği bir kez daha hükümetle karşı karşıya gelmiştir. Mercilik, El Sadr döneminde bir dönüşüm yaşamıştır. Düşünsel ve diğer çabalamalar ile ilgili yazıları ve ileride gerçekleşecek olan

[440] ERREVAZİK, **a.g.e.,** s. 99.
[441] SHANAHAN, **a.g.m.,** s. 18.
[442] 1. Şehit veya 1. Sadr olarak tanınan Muhammed Bakır EL-Sadr'ın yaşamı ve rolü için Bkz: Nimet Allah EL-MUVALİ, **Dirasat Fi Fikr EL-Şehit EL-Sadr**, Stare yayınevi, Basra, 2004.

idamıyla son bulacak meydanî etkinlikleri, Dava Partisi'ne ve liderlerine yaptığı dolaysız destekler aracılığıyla bir İslami devlet kurmaya davet ediyordu.[443] Böylece bu parti aracılığıyla Merciliğin düşünce tarzını bilinen üslubun dışında aktarmaya çalışmış ve Bağdat başta olmak üzere ülkenin kültürlü kesimine Merciliğin düşüncesini aktarmıştır. El Sadr'a bu etkinliğinde yardımcı olan kişi "Bint El Huda" lakabı ile meşhur olan kız kardeş Emine olmuştur. Emine, Havza'da kadınlara ders sohbetleri aracılığıyla kadın faktörünü çekmekte çok önemli rol oynamıştır.[444] 1970 yılında hükümet ilk olarak Necef'te Muharrem ve Safar aylarında dini törenlerin yapılmasını yasaklamıştır. Ardından Irak'ın tüm bölgelerinde özellikle de Aşure ve Kırklık "Arbainiye" törenlerini yasaklamıştır. Hükümet bu planı aşamalı olarak uyguluyordu. Birçok yasa çıkararak dini törenleri kısıtlamaya çalışıyordu. Söz konusu yasaların arasında vaizlerin hutbeler okumalarını gürültü olarak nitelendiren' El Davda' (Gürültü) kanunu da vardı. Böylece hükümet vaizlerin etkinliklerini yerine getirmelerini yasaklamıştır. 1976 yılında da hükümet Kerbela'ya düzenlenen yürüyüş törenlerini yasaklama kararı almıştır. Bu tür yasa ve politikalar dini törenleri yapmak isteyen insanları kızdırmış ve çoğu Şii bölgelerinde gösteriler meydana gelmiştir.[445] Bazı kaynaklara göre Baas hükümeti Dava Partisi'nin kadrosundan yaklaşık olarak 77 bin kişiyi idam etmiştir. Ayrıca 1969 – 1971 dönemleri arasında İran asıllı yaklaşık olarak 40 bin vatandaşı sürgün ettiğini söylenmektedir.[446] Bunların yanı sıra hükümet 1972 yılında geniş çaplı tutuklama kampanyaları da yürütmüştür. Böylece tanınan ve İslami politik görüşü olan birçok dini şahsiyeti ve ileri gelenleri tutuklatmıştır. Bu tutuklamalar aslında Dava Partisi'nin elebaşı liderlerini tutuklama kampanyaları sırasında idam edilen Abdülsahip Dahil gibi liderlere yöneliktir.[447]

Hükümet Muhammed Bakır El Sadr'ı da tutuklamak istemiş, ancak El Sadr'ın tesadüfen yemekte zehirlenmesi üzerine kaldırıldığı hastanede

---

[443] SCHMİDT, **a.g.m.,** s. 11.
[444] SHANAHAN, **a.g.m.,** s. 18.
[445] RAUF, **EL-Amel EL-İslami Fil İrak**, s. 204.
[446] SCHMİDT, **a.g.m.,** s. 11.
[447] RAUF, **EL-Amel EL-İslami Fil İrak**, s. 204

emniyet mensupları ile El Sadr yanlıları arasında meydana gelen çatışmalardan dolayı hükümet tutuklama emrinden vazgeçerek gerginliklerin alevlenmesinin önüne geçmiştir.[448] Olaylar kısmen yatıştıktan sonra hükümet yeniden özellikle Merci El Sadr'ın tam desteğini alan, Havza talebeleri ile halkın arasında etkisi büyümeye başlayan ve hükümete karşı bir tehdit teşkil eden Dava Partisi'nin liderlerine yönelik tutuklamalar başlatmıştır. 1970 – 1972 yılları arası Mercilik ile Dava Partisi'nin geçirdiği en zor dönemlerden biri olmuştur. Hükümet Dava Partisi'nin kadro ve liderlerini tutuklayıp onları en acımasız işkencelere maruz bırakmıştır. 1972 yılının başlamasıyla tutuklamalar genişleyerek din adamlarını, müçtehitleri, genel olarak Havza talebelerini, bunlara ek olarak doktor, mühendis, üniversite öğrencilerini ve Dava Partisi'ne tabi veya partiye sempati duyan toplumun tüm kesimine karşı tutuklamalar ile idamlar gerçekleşmiştir.[449]

1974 yılının Temmuz ayında hükümet Necef'te bulunan Havza'dan başlayarak ülkenin tamamında Dava Partisi'nin kadro ve liderlerine yönelik bir diğer tutuklama kampanyası daha başlattı. Divaniye Emniyet Müdürlüğü, parti yandaşlarının sorguya çekildiği büyük bir merkez haline dönüşmüştü. Bu tutuklama kampanyası sırasında hükümet Dava Partisi'ne, partinin en büyük 5 liderini tutuklayıp, 5 Aralık 1974 tarihinde idam etmekle en büyük darbeyi vurmuş oldu. İdam edilenler liderler; Arif El Basri, İzzettin El Kabbanci, İmaddedin El Tabatabai, Nuri Tu'ma ve Hüseyin Çuluhan'dır. Yanı sıra diğer gruplar hakkında idam veya müebbet hapis kararları da alındı.[450] Hükümetin baskıcı politikalarının sonucu olarak Dava Partisi ile Havza'nın çoğu kadrosu ve din adamları Irak'ı terk edip başta İran ve Suriye olmak üzere yurtdışına gitmek zorunda kalmışlardı. Irak'ı ilk olarak terk edenlerin başında Mehdi El Hekim, Murtada El Askeri, Abdulhadi El Fadli, Muhammed Mehdi El Asfi, Muhammed Mehdi Şemsettin ve daha birçok kişi bulunmaktaydı.[451] Tüm bu olaylar Muhammed Bakır El Sadr'ın Şii Merciliğine tabi olup ilahiyat

---

[448] Yüce Ayetullah Kadım EL-HAİRİ, **EL-Şehit EL-Sadr Sümüv EL-Zat Sümüv EL-Mevkif**, Birinci baskı, Duhur Yayınevi, Kum, 2006, s. 147.
[449] RAUF, **EL-Amel EL-İslami Fil İrak**, s. 118.
[450] Hüseyin Baraka EL-ŞAMİ, **Hizp EL-Dava EL-İslamiye Dirasat Fil Fikir ve EL-Tecrübe**, 1. baskı, Dar EL-İslam yayınevi, Bağdat, 2006, s. 150.
[451] ERREVAZİK, **a.g.e.,** s. 103.

öğrencilerinin Dava Partisi'ne katılmalarını bir süreliğine yasak kılan bir fetva çıkarmasına neden olmuştur. Bu fetvanın amacının Mercilik ile Havza'yı korumak olduğunu Hüseyin Baraka El Şami kaydetmiştir.[452] Bu hükmü 1979 yılında yürürlükten kaldırmıştır.[453] Dava Partisi'nin bu kararın aleyhine olduğunu düşünmemesi için El Sadr bu kararı almasındaki nedenleri daha önceden partiye bildirmiştir. El Sadr, Muhammed Mehdi El Asifi ile görüşmesi ve bu kararın parti aleyhine olmayıp geri kalanları koruma amaçlı olduğunu bildirmesi için Abdülkerim El Kazvini'yi Hac'a göndermiştir.[454] O dönemler Büyük Ayetullah Kadım El Hairi, Muhammed Bakır El Sadr'ın talebelerinden biriyken şimdi çoğu El Sadri akım yandaşlarının ruhani lideri konumundadır. El Hairi'nin, ilahiyat talebeleri arasında bu fetva ile ortaya çıkan tartışmaları anlatarak Muhammed Bakır El Sadr'a mektup gönderdiği ve ona bu fetvanın açıklamasını sorduğu, El Sadr'ın da bu yasaklamanın geçici bir uygulama olduğu ve amacının sadece Şii Merciliğini ve ilahiyat öğrencilerini muhafaza etmek olduğu şeklinde yorumladığı kaydedilmiştir.[455] El Sadr, bunu bir savunma yöntemi olarak düşünmüş, böylece hükümetin de Havza, Şii Merciliği ve ilahiyat öğrencilerine saldırması için herhangi bir neden bulamaması için böyle bir adım atmıştır şeklinde ifade ediyor.

3.4.2. Recep İntifadası ve Şii Merciliğinin Sessizliği

Bu kritik durumlarda Şii Merciliği, ikiye bölünmüş bir Mercilik haline gelmişti. Bir bölüm "reformist devrimci" diğeri de "gelenekselci" akım olarak iki gruba ayrılmıştı. Muhammed Bakır El Sadr reformist hareketi temsil etmekteydi. İki hareket arasındaki çekişme şiddetli bir halde ilerlemişti. Gelenekselci hareket El Sadr ile çekişmekte toleransız olup hareketinin önüne engeller koymuş, ayrıca El Sadr'ın prestijini lekelemeye çalışmışlar ve Dava Partisine katılmamaya yönelik çıkardığı fetvasını kullanarak kendisine

[452] EL-ŞAMİ, **Hizp EL-Dava**, s. 151.
[453] RAUF, **EL-Amel EL-İslami Fil İrak**, s. 192.
[454] EL-ŞAMİ, **Hizp EL-Dava**, s. 151.
[455] EL-HAİRİ, **Eşşehit EL-Sadr**, s. 141.

ve partiye birlikte savaş açmışlardır.[456] Yüce Ayetullah Muhsin El Hekim'in vefatından sonra Yüksek Merci Makamını devralan Abu Kasım El Huii, siyaset işlerine karışmamakla birlikte günlük yaşamında gelenekselci harekete daha yakın olup teorik anlamda hükümetin fıkha dayanması ve hüküm işleriyle uğraşmasını savunan Mutlak Velayeti Fakih'a daha yakındı.[457] El Huii'nin, El Sadr'a karşı olduğunu kanıtlayan hiçbir şey görülmemiştir. Tersine El Huii rolünün sadece Havza'yı korumakla sınırlı olduğunu görmekteydi. Dolayısıyla El Sadr ile Dava Partisi, Merci El Hekim'in kendilerine verdiği desteği El Huii'den görmemiştir. Yüksek Merci El Huii'nin siyasetten uzaklaşmasıyla kendisi gibi birçok kişi de uzaklaşmış, böylece El Sadr tek başına kalmıştı. Ancak bulundukları durum genel olarak ve Yüksek Merci Abu El Kasım El Huii ile temsil edilen Şii Merciliği ile ülke ve Dava Partisi ile gündeme gelen İslami hareketler hakkında dilediği politikaları uygulayan Baas hükümetinin karşısında dolaysız bir müdahaleyi ve kendi açılarından tek bir tutum sergilemelerini gerektiriyordu. İktidar da bu durumdan sonuna kadar yararlanarak, Şii Merciliği ile olan sorunun sadece El Sadr'da olduğunu keşfetmiştir. Böylece iktidar, El Sadr ile temsil edilen Mercilik ile İslami hareketlenme arasında bir engel oluştuğu takdirde İslami hareketlenmenin öldürücü bir darbeyle yok edileceğini anlamıştır.[458]

Hükümet, Şii Merciliğini zayıflatmak ve halk tabanından ayırmak için yeni yasalar çıkarmaya devam etmiştir. 1976 yılında Kerbela'ya düzenlenen yürüyüşleri yasaklayan bir kanun çıkarmıştır. Bu durum çatışma kararı alan halkın sabrını tüketmiş; yanı sıra hükümet çoğu popüler törenlere ve Aşure töreni veya Şiilerin adlandırdığı şekliyle Hüseyniye töreni olarak bilinen çoğu Şii inançlarına karışmaya başlamıştır.[459]

Halk, bu törenleri yaşayarak hükümete karşı çıkmayı benimsemiş; Hüseyin'in kırkından -"*Arbainiye*"den- önce hükümet sözcüsü Necef Valisi aracılığıyla hükümetin ciddi tehditlerine karşın Necef'ten Kerbela'ya yürüyüş

---

[456] Şii Merciliği içindeki bölünmelerin Muhammed Bakır EL-Sadr ile Dava Partisine etkisi ile ilgili Bknz: EL-ŞAMİ, **Hizp EL-Dava**, s. 151.
[457] RAUF, **EL-Amel EL-İslami Fil İrak**, s. 109.
[458] EL-ŞAMİ, **Hizp EL-Dava**, s. 161.
[459] ERREVAZİK, **a.g.e.,** s. 101.

törenini yapmak için hazırlanmışlardır.[460] Gerçekten de yürüyüş dini sloganlar eşliğinde gerçekleşmiştir. Sloganların arasından "*bacağımızı kolumuzu kesseler de sana sürünerek geleceğiz ya Hüseyin*" en ilgi çekici olanıdır. Daha sonra bu sloganlar siyasi sloganlara dönüşüp iktidara meydan okumuştur. "*Ey Saddam, Bekir'e de ki Hüseyin'in zikri yok olmayacaktır*" şeklinde sloganlar yükselmiştir. Hükümetin bu yürüyüşleri engelleme çabalarına rağmen Necefliler civar şehirlerden gelenlerle birlikte Necef'te bulunan Hz. Ali'nin hareminde toplanmışlar ve emniyet birimlerinin engellerini aşarak Necef'ten Kerbela'ya doğru yürüyüşe devam etmişlerdir. Göstericiler ile emniyet birimleri arasında çatışmalar yaşanmış ve birkaç vatandaş hayatını kaybetmiştir. Bunun üzerine Mercilik yürüyüş törenine destek verme kararı almıştır. Muhammed Bakır El Sadr, Muhammed Bakır El Hekim başkanlığında bir delegasyon göndererek göstericilerle Kerbela girişinde buluşmuştur. Eylemcilere "*bizi, Mercilik sizin yanınızda olalım ve hakkınızı savunalım diye gönderdi*" sözleriyle göstericiler tarafından sıcak karşılanması ile eylemin önderliğini ve yönetimini devr almıştır. El Hekim, durumu kontrol altına almayı ve yürüyüşü hükümetin yeni nedenlerle katılımcılara zarar veremeyeceği şekilde yönetmeyi başarabilmiştir.[461]

Ancak tüm bu çabalar, hükümetin bu yürüyüşlerin devam etmesini ve Kerbela'ya girilmesini engellemeye kalkışmasını men edemedi. 10. Zırhlı Tugay piyadeleri yürüyüşe devam eden göstericileri kuşatıp şehre girmelerini engellemiş, buna ek olarak göstericileri ürkütmek ve azimlerini kırmak için alçak mesafeden MİG uçaklarını göstericiler üzerinde uçurmuştur. Bu sırada göstericilerden yüzlerce kişiyi tutuklanırken göstericilerin yarısı kadar bir grup insan Kerbela'ya girebilmiş ve Aşure törenini tamamlayabilmiştir. Diğer taraftan emniyet güçleri Hz. Hüseyin ile Hz. Abbas'ın türbelerindeki göstericileri sıkıştırarak onlara şiddet uygulayarak istedikleri kişileri tutuklamışlardır.[462] Bu olayın ardından hükümet Muhammed Bakır El Sadr ile

[460] EL-HAİRİ, **EL-Şehit EL-Sadr**, s. 150.
[461] Muhammed Rıza EL-NUMANİ, **EL-Şehit EL-Sadr Senevat EL-Mihne ve Eyyamul Hisar**, 1. Baskı, EL-Matbaa EL-İlmiye yayınevi, Kum, 1996, s. 198.
[462] Muhammed EL-TALKANİ, Dirasatun Havle İntifadat Safar EL-Mecide 1977, **Vekâlet Enba EL-Barasa**, http://www.burathanews.com/news_article_16712.html, 24Nisan 2010.

birçok din adamı ve müçtehidi tutuklamış, yürüyüşü düzenleyenlerin ve liderlerinin birkaçını da idam etmiştir.[463]

Olaylar tehlikeli bir şekilde tırmanmaya başlamıştı. Baas hükümeti Şii Mercilerinin El Sadr'ın yanında olmayışını değerlendirmeye başlamıştır. Bu durumda kalan El Sadr'ın hızlı bir şekilde ilerleyen ve kesin olarak hükümetle çatışmaya doğru giden bu gelişmelerin gölgesinde uygun strateji ve planlar bulması gerekmekteydi.[464] Halk, El Sadr'ın kendi Merciliğine itaat etmediği sürece hiçbir etkili işe kalkışamazdı. Mercilik ile toplum arasındaki ilişki yaşanan olaylardan önceki döneme ait değildi, ancak zaman zaman bireyler Merciiliği taklit etme çerçevesinde sınırlı kalırdı. El Sadr da bu ilişkinin zayıfladığının ve Merciliğin topluma güçlü bir etki yapamayacağının farkındaydı. Bu nedenle El Sadr herhangi bir çatışma halinde, yanında bulundurmak üzere hazır olması için toplumu Merciliğe bağlayacak bir üslup arayışındaydı.

Ayrıca El Sadr, hükümetin Merciliğin arkasında güçlü ve büyük bir halk kitlesinin bulunduğunu anlamasını istiyordu. Zira bu durum hükümetin Merciliği zayıflatma planları karşısında caydırıcı etki oluşturacaktı.[465] Bu stratejide Irak'ta Şii toplumunda en fazla siyasi etkiye sahip olan Dava Partisi ile temsil edilen İslami hareketin kadroları aracılığıyla uygulamaya girmesi gerekecekti. Baas yönetiminin acımasızca ve akıllara sığmayan kanlı bir şekilde Dava Partisi'ni hedef almasından sonra partinin kurucusu olan El Sadr'ın planına uymaktan başka seçeneği kalmamıştır.[466] Buna dayanarak El Sadr ile Dava Partisi'nin liderleri kendi aralarında El Sadr'ın ikamet ettiği Necef'te "*El Sadr'a lider ve Merci olarak biat etmek ve liderliğinde İslamiyet için kendisine bağlılıklarını ilan etmek üzere*" Irak'ın değişik bölgelerinden halkın oluşturduğu delegasyonlar gönderme konusunda anlaşmışlardı. El Sadr bu stratejiyi 1399 Hicri yılının Recep ayında (1979'da) uygulamaya başlamıştır. Böylece biat delegasyonları Necef şehrine akın etmeye başlamıştır. El Sadr'ın evi,"*Yaşasın El Sadr*" gibi sloganlar ile açıkça onun

[463] EL-ŞAMİ, **Hizp EL-Dava**, s. 155.
[464] RAUF, **EL-Amel EL-İslami Fil İrak**, s. 139.
[465] EL-NUMANİ, **a.g.e.,** s. 223.
[466] RAUF, **EL-Amel EL-İslami Fil İrak**, s. 135.

liderliğinde yürüyeceklerine ve emirlerine hazır olduklarına dair söz veren delegasyonlarla dolup taşıyordu. Necef, Irak'ın farklı bölgelerinden gelen biat delegasyonları ile hıncahınç dolu koca bir meydana dönüşmüştü. Aynı zamanda Necef, hareketlenen öfkeli halkı dikkatlice takip eden emniyet güçleri ve hükümetin istihbarat birimleriyle de doluyordu. El Sadr, biat delegasyonlarının beklenen sonucu gerçekleştirdiğini ve halk ile Mercilik arasındaki bağın gücünü Baas yönetimine gösterildiğini anladıktan sonra, halkı Baasçıların intikamından korumak için delegasyonların durdurulmasına karar vermiştir. Delegasyonların durmasıyla birlikte hükümet intikam peşine düşerek delegasyonlara katılanları tutuklamaya başlamıştır.[467] Doğal olarak da öfkeli halkın lideri El Sadr'ı daha çok sıkıştırılacaktı. Nitekim Baas yönetimi, 1979 yılının sonlarında Necef'te El Sadr'ı tutuklamaya kalkışmıştır. Ancak halkın tepkisi hızlı ve sert olmuştur. Necef başta olmak üzere Irak'ın diğer illerinde de kalabalık gösteriler düzenlenmiştir. Halk, El Sadr'ın serbest bırakılmasını talep ediyor ve hükümet karşıtı protestolarda bulunuyordu. El Sadr'ın kız kardeşi "*Bint El Huda*" lakablı Emine, Necef'te halkı El Sadr'ın serbest bırakılması için cesaretlendirerek ve gösteriler düzenlemede onlara öncülük ederek önemli rol oynamıştır.[468] Hükümet, İran'da meydana gelen İslami Devrim'in[469] Irak'ta da etki yaratacağından endişe duymaktaydı. Nitekim El Sadr, İran'da devrim gerçekleştiren Humeyni'ye desteğini ilan etmişti; dolayısıyla hükümet durumun kendi aleyhine dönüşmesinden ve Irak'ta da benzer bir devrim yaşanmasından endişelenmekteydi.[470]

Hükümet El Sadr'ı serbest bırakmak zorunda kalmıştı, çünkü halkın geniş çapta harekete geçmesinin ne kadar büyük bir risk oluşturduğunun farkına varmıştı. Bu hareketlenme Irak Şii literatüründe Recep Ayaklanması olarak adlandırılmıştır.[471] Aynı zamanda Dava Partisi de kamu kuruluşları ve rejim adamlarına karşı sistematik operasyonlar düzenlemeye başlamıştır. Bunun yanı sıra bazı gruplar bağımsız olarak silahlı operasyonlar

[467] EL-ŞAMİ, **Hizp EL-Dava**, s. 162.
[468] EL-HAİRİ, **EL-Şehit EL-Sadr**, s. 155.
[469] İran İslami Devrimi ile ilgili bkz: Fahir ARMAOĞLU, **20. Yüzyıl Siyasi Tarihi**, 15. Baskı, Alkım Yayınevi, İstanbul, 2005, s. 749.
[470] EL-NUMANİ, **a.g.e.,** s. 248.
[471] ERREVAZİK, **a.g.e.,** s. 104.

düzenlemektedir. Tüm bu olaylar hükümeti, Merci El Sadr'a karşı girişimlerde bulunma konusunda endişelendiriyordu; çünkü halkın tepkisi seri olacaktı.[472] Durumun ciddiyetine ve riskine rağmen diğer Şii Mercilikler ve Havza hocaları tüm bu yaşananların kendileriyle bir ilgisi olmadığını düşünmekteydiler. Durum El Sadr'ın planlarını büyük ölçüde etkiliyor ve tutuklanması için fırsat kapılarını açıyordu. El Sadr'ı destekleyen tek Merci Büyük Ayetullah Abdülaala El Sebzuari olmuştur.[473] Uluslararası durum da Irak'taki İslami hareket ile Merci El Sadr'ın yalnızlığından ötürü Baas hükümetinin lehindeydi. Hükümet, Dava Partisi'nin temsil ettiği İslami hareket ile El Sadr'a karşı en şiddetli yöntemleri kullanarak muhalefetlerini sonlandırmaya çalışıyordu.[474]

Bu gerçeğin gölgesinde Baas rejimi, İslami hareketin liderliğinin Merci El Sadr'da toplandığını görmüştür. Çünkü bir tek kendisi İran'daki İslami devrimi desteklemiştir. Diğer dinî Merciler ise -hükümet her ne kadar halka, Merci El Sadr ile ülkenin her tarafında bulunan yardımcılarına ve çoğu Dava Partisinde bulunan destekçilerine karşı şiddetli müdahalede bulunsa da- o Mercilerin hareket etmeyeceğinden emin olmuştur. Bu durum hükümeti, El Sadr'ı temellerinden ve ona destek veren halktan ayırmanın yollarını aramaya itmiştir. Böylece hükümet, El Sadr'ın Irak'ta giderek büyüyen İslami hareketi yönetmesini, beslemesini ve nüfuzunun etkisini engelleyecekti.[475] Bu girişimlerin ilki Necef'te ikamet eden El Sadr'ı ev hapsine mahkûm etmek şeklinde olmuştur. El Sadr, serbest bırakıldıktan sonra, Baas hükümeti ailesine günlük olarak yiyecek hazırlayan özel hizmetçisi ve aile bireyleri dâhil El Sadr'ın evine giriş çıkışları yasaklamıştı. Ayrıca El Sadr'ın bulunduğu evden su, elektrik ve telefon hattı kesilmişti. Bu durum uygulanmaya devam ederse, aslında ölüme yol açan tam bir yasaklama anlamına gelmekteydi. El Sadr birkaç gün çevresinde olup bitenlerden habersiz yaşamıştır. Ancak bu yasaklama çok uzun sürmemiştir. Nitekim haber El Sadr'ın destekçileri arasında yayılınca, ikamet ettiği yere akın ederek emniyet birimlerinin bu yasaklamayı kaldırmasını ve El Sadr'ın bulunduğu eve özel hizmetçisinin

[472] RAUF, **EL-Amel EL-İslami Fil İrak**, s. 136.
[473] EL-NUMANİ, **a.g.e.,** s. 302.
[474] EL-MUVALİ, **a.g.e.,** s. 476.
[475] EL-ŞAMİ, **Hizp EL-Dava**, s. 167.

eşliğinde sıkı bir güvenlikle günlük olarak yiyecek ulaştırmasını sağlamışlardır.[476]

Bu gelişmeler karşısında Diğer Şii Mercileri hükümete karşı herhangi bir tutum sergilememişlerdi. Bu Merciler için susmak genel bir tutum olarak kalmış, ancak Dava Partisi'nin faaliyetleri devletin emniyet organlarını endişelendirmeye devam eden bir artışla varlığını sürdürmüştür.[477] Diğer Şii Merciler ve Havzadaki büyük müçtehitler, Merci El Sadr'a uygulanan yasaklamadan ötürü hükümete bu durumu kabul etmediklerini dile getirmekten kaçınmış ve susmayı tercih etmişlerdir. Ancak belli düzeylerde Dava Partisi ile bağlantısı olan herkese karşı acımasızca uygulanan tüm yaptırımlara rağmen Baas hükümeti Dava Partisi'nin devletin birimlerine karşı yürüttüğü operasyonları engellemekte yetersiz kalmış ve bu yönde halkın giderek yükselen gücünü azaltamamıştır. Bu nedenle hükümet kriz ortamını yumuşatmaya çalışacaktı. Hükümet, El Sadr ile anlaşacak; İran'daki İslami devrimi desteklemesinden vazgeçmesi ve Baas Partisi'ne katılmayı haram kılan fetvasını geri çekmesi şartıyla bu anlaşma gerçekleşecektir. Bunun karşılığında hükümet El Sadr'a bir kez daha normal hayatına dönmesini teklif etmiştir. Ancak El Sadr hükümetin sunduğu büyük tavizlere ve toleranslara rağmen anlaşmayı reddetmiştir. El Sadr'ın öğrencileri ve yakınları olan ve tüm bu olayların ayrıntılarını bilen birkaç gözlemci bu olayı *"hükümetin El Sadr'a sunduğu tüm bu tekliflerin ayrıntıları İran'daki İslami devrime desteğinden vazgeçmesi ve Baas Partisi'ne katılmayı haram kılan fetvasını geri çekmesi karşılığında olmuştur"* şeklinde değerlendirmiştir. Ancak El Sadr tutumunda sabit ve kararlıydı, tek bir sözden vazgeçmemek için ölümü seçmişti. Çünkü geri atılan herhangi bir adımın İslami çalışmayı ihmal etmek olduğununu, şehit olmasının da Merciliğe ve halka Baas hükümetine karşı mücadeleye girmeleri konusunda uyarıcı olacağını ve öne doğru iteceğini düşünmekteydi.[478]

---

[476] EL-NUMANİ, **a.g.e.,** s. 277.
[477] RAUF, **EL-Amel EL-İslami Fil İrak** s. 152.
[478] EL-ŞAMİ, **Hizp EL-Dava**, s. 169.

Bu esnada Dava Partisi, hükümetin birim ve kuruluşlarını askeri olarak hedef alan çalışmalarını yoğunlaştırmaktaydı. Dönemin Dışişleri Bakanı Tarık Aziz'e karşı suikast düzenlemesi Dava Partisi'nin en bariz silahlı eylemiydi.[479] 1 Nisan 1980 yılında bu eylemi gerçekleştiren ekip, Dava Partisi'nin silahlı kanadını oluşturan El Şehit El Sadr Tugayları idi. Ancak bu girişim başarısızlıkla ve bu eylemle bağlantılı olan 16 kişinin idamıyla sonuçlandı.[480] Bu olaylarla birlikte silahlı mücadele yöntemi kaçınılmaz olmuştur. Ancak çatışmalar iki taraf arasında eşit olmadığından hükümetin emniyet birimlerinin Irak'ın farklı bölgelerinde yürüttüğü geniş çaplı tutuklama kampanyalarında Dava Partisi'nin kadrosu büyük ölçüde tutuklanmıştır. Dava Partisi, örgütsel iletişim açısından çok büyük çatlama ve zayıflamayla karşı karşıya kalmış, örgüt ile liderliğin arasındaki hatların kopmasına neden olmuştur. Ancak Dava Partisi bu durumu oldukça hızlı ve başarılı bir şekilde atlatabilmiştir. Böylece parti, kısa bir süre sonra teşkilatın örgütlenmesini yeniden canlandıracaktır. Bu durum partinin zemini ile sıkı sıkıya bağlı olmasına yardımcı olmuştur. Dava Partisi hükümete karşı silahlı mücadelede sadece kendisiyle sınırlı kalmayıp mücadeleyi ülkenin tüm kesimlerinin katılacağı genel bir halk ayaklanmasına dönüştürmeye çalışmaktaydı. Bu nedenle Dava Partisi, 1968 yılından beri iktidarda bulunan Baas Partisi'nin şiddet eylemleri aracılığıyla halk üzerinde yarattığı korku çemberini medya ve silahlı eylemleriyle aşmaya çalışmıştır.[481]

Bu gelişmelerin ardından hükümet, büyüyen krizin önüne geçmek üzere Merci El Sadr'a uygulanan zorunlu ev hapsi kararını yürürlükten kaldırmaya karar vermiştir. Bu kararı, Irak halkının El Sadr etrafında kilitlenmesini engellemek ve etkili planlara hazırlık yapmak amacıyla vermişti. Hükümet, ev hapsini kaldırdıktan sonra diğer Mercilerin El Sadr'ın maruz kaldığı baskılara sessiz kaldıklarını görünce ev hapsini yeniden ve eskisine nazaran daha sert ve sıkı bir biçimde uygulamıştır.[482] Hükümet, Merci El Sadr'ı idam etmek için hazırlık yapmaktaydı. Hükümet, bu tehlikeli adımı

[479] SCHMİDT, **a.g.m.,** s. 11.
[480] SHANAHAN, **a.g.m.,** s. 19.
[481] EL-ŞAMİ, **Hizp EL-Dava**, s 169.
[482] RAUF, **EL-Amel EL-İslami Fil İrak**, s. 159.

atmadan önce El Sadr'ı İran devrimini desteklemekten vazgeçmeye ikna etmek için tüm yolları denemiş; ona "*mal ve makam*" vaatlerinde bulunmuştur. Ancak El Sadr kendisine sunulan tüm teklifleri reddetmiştir.[483] Hükümetin El Sadr'a yaptığı tekliflere bakıldığında bazı kaynakların ifade ettiği şekliyle bunlar tekliften ziyade çok ağır şartlar içeren baskılardı. Bu şartlar içinde İran devrimine desteğinden kaynaklanan zorluklara sebebiyet verdiği için hükümet, El Sadr'ın özür dilemesini istiyordu. El Sadr'dan, Mercilik ve liderlik makamı için kendisine biat etmeye gelen delegasyonları kınaması, Dava Partisi'ne katılmayı haram kılan bir açıklama yapması, ayrıca Baas Partisi'ne katılmayı haram kılan fetvasını geri çeken bir açıklama da yapması ve buna benzer diğer şartların da yerine getirmesi istenmekteydi.[484]

3.4.3. El Sadr'ın İdamı ve Hareketinin Sonu

El Sadr, hükümetin isteklerine uyması ve önceki kararlarından herhangi bir şekilde geri adım atması halinde önce kendi Merciliğini bitirecek, sonra Irak'taki İslami akımı kendi eliyle yok edecek ve insiyatifi Baas yönetimine vererek yönetimin İslami akıma kuvvetle müdahale ile yok edileceğini düşünüyordu. Bu nedenlerle El Sadr, hükümetin tüm baskılarına rağmen tekliflerini reddetmiştir. El Sadr'ın bu tutumu karşısında Baas yönetimi yeni tedbirler alma kararı vermiştir. 31 Mart 1980 tarihinde Devrim Komuta Meclisi, Dava Partisi yandaşlarına, düşüncelerini taşıyanlara ve sempatizanlarına yönelik bir idam yasası çıkarmıştır.[485] Bu kararın çıkmasından birkaç gün sonra hükümet El Sadr ile kız kardeşi Bint El Huda'yı tutuklayarak 9 Nisan 1980 tarihinde idam etmiş ve Baas hükümetine karşı direnişin sembolü haline dönüşmemesi için mezarlarının da gizlenmesini emretmiştir. El Sadr'ın kız kardeşi Bin El Huda'nın idam edilme sebebi de,

---

[483] EL-HAİRİ, **EL-Şehit EL-Sadr**, s. 176.
[484] EL-NUMANİ, **a.g.e.,** s. 317.
[485] Devrim Komuta Meclisi kararının metni ile ilgili bkz: EL-ŞAMİ, **Hizp EL-Dava**, s. 172.

hükümete karşı halkı toplamakta ve onları etkilemekte önemli rol oynaması olarak gösterilmişti.[486]

Yönetim, Merci El Sadr'ın idamının ardından gerçekleşebilecek herhangi bir halk ayaklanması ihtimaline karşı sıkı tedbirler almıştır. Herhangi bir muhalefet harekâtına müsaade etmeyerek, yüz binlerce insanı idam etmiş veya yurtdışına kaçmak zorunda bırakmıştır. Böylece yönetime karşı Şii muhalefeti yeni yöntemler bulmaya mahkûm olmuştur. Özellikle İslami veya parti bağlantıları olanların çoğu idam edilmiş; geri kalanlar da Irak'ı terk edip İran başta olmak üzere diğer komşu ülkelere kaçmak durumunda kalmışlardı.[487] Kaçanların arasında önemli sayıda Merci El Sadr'ın talebeleri, politik görüşü olan çok sayıda din adamı ve El Sadr'ın idamından önce Irak'ı terk edenler de vardı. Ülkeyi terkedenler bulundukları gurbette Cemaat El Ulama adı altında bir siyasi örgüt kurmuşlardı. Daha sonra bağımsız Iraklı şahsiyetler, kuruluşlar, örgütler ve tüm partilerin temsilcilerini kapsayan Yüksek İslami Devrim Konseyi'ni kurmuşlardı. Yanı sıra meydana gelen durumlardan dolayı çok sayıda örgütlenmiş kuvvetler de bulunmaktaydı.

Irak'ın içinde ise sürgünde bulunan İslami muhalefetin yönlendirmesi ve desteğiyle hükümete karşı silahlı mücadele hareketi etkin hale gelmişti. Böylece İslami muhalefetin gücü askeri, siyasi ve basın başta olmak üzere tüm alanlarda kendini göstermeye başlamıştı. Muhalefet içerde ve dışarda büyük faaliyet ve harekete sahip olmuştur. İslami muhalefet ilerleyen konularda görüleceği üzere 1991 yılında Şabaniye Ayaklanması'nda bu gücü kullanacaktır.[488]

El Sadr'ın idamı ile hükümet İslami harekete öldürücü bir darbe vurmuştur. El Sadr'ın idamıyla birlikte Dava Partisi kendisine çalışma ve hareket temellerinin yolunu çizen tarihi liderini ve büyük sembolünü yitirmiştir. Dava Partisi'nin çok büyük gruplarına ve ulusal temeline uzanan diğer idam kararlarıyla da parti büyük ölçüde sarsılmıştır. Böylece Dava Partisi meydanî ve ruhani liderlerini kaybederken tabanını da kaybediyordu. El Sadr'ın

[486] EL-HAİRİ, **EL-Şehit EL-Sadr**, s. 180.
[487] SCHMİDT, **a.g.m.,** s. 11.
[488] ERREVAZİK, **a.g.e.,** s. 109.

bıraktığı büyük boşluğu dolduracak kimse yoktu. Büyük Ayetullah Kadım El Hairi gibi önemli şahsiyetlerden ve El Sadr'ın talebelerinden bazıları partinin başına geçmesine rağmen, parti liderlik krizi yaşamış ve bu kriz partinin bölünmesine ve zayıflanmasına yol açmıştır.[489] Tüm bu olaylar Irak'ta Yüksek İslami Devrim Konseyi'nin yıldızının parlamasına yol açmıştır. Konsey, çatısı altına çoğu İslami muhalif şahsiyetin toplanmasından sonra öne çıkmıştır. Konseyin yönetimini Merci Muhsin El Hekim'in oğlu ve aynı zamanda Merci El Sadr'ın talebesi Muhammed Bakır El Hekim devralmıştır. Merci El Sadr, her ne kadar Dava Partisi üzerinden Şii siyasetinde büyük etkisi olsa da bu etki idamından sonra büyük çöküşe uğramış, yaşananlar birkaç İslami partinin ortaya çıkmasına neden olmuş ve söz konusu partilerin bir kısmı bazı Mercilere bağlı olmuştur.

3.5. Şİİ MERCİLİĞİ VE EL ŞABANİYE AYAKLANMASI

3.5.1. El Şabaniye Ayaklanması ve Liderlik Krizi

Irak – İran Savaşı'nın bitmesinin üzerinden sadece iki yıl geçmekle birlikte ortak petrol rezervleri ve Irak – İran savaş sırasında Kuveyt'in Irak'a verdiği borçlar nedeniyle Irak ile Kuveyt ilişkileri gerilmişti. Çünkü Irak Kuveyt'in verdiği paraları "*Arap Dünyasının Doğu Kapısını savunmak*" için milliyetçilerin ve Baasçıların düşündüğü gibi hibe olarak görüyordu. Ancak Kuveyt bu paraları borç olarak verdiğini ve Irak'ın bu borçları biriken faizleriyle birlikte ödemek zorunda olduğunu öne sürmüştür. Bu sorunları çözmek için Iraklı yetkililerle Kuveytli yetkililer Suudi Arabistan'da bir toplantı düzenlemişlerdir.[490] Kuveyt Prensi ile Irak Başbakan Yardımcısı İzzet El Duri arasında sözlü atışmalar yaşanmış, bunun üzerine İzzet El Duri önünde bulunan sigara küllüğünü Kuveyt Prensi'ne fırlatmıştır. Konferans bu şekilde

[489] EL-ŞAMİ, **Hizp EL-Dava**, s. 177.
[490] Irak – Kuveyt ilişkilerinin gerilmesi ve Birinci Körfez Savaşı'nın ayrıntıları ile ilgili göz atınız: ARMAOĞLU, **a.g.e.,** s. 877.

sona ermiş, İzzet El Duri 1 Ağustos 1990 tarihinde Irak'a dönmüş, Irak ile Kuveyt arasında tesviye anlaşmasının başarısızlıkla sona erdiği ilan edilmiştir. 2 Ağustos 1990 tarihinde gece saat 0 c 2.00'de Irak ordusu Kuveyt'e girerek bu ülkeyi iki saat içinde işgal etmiştir. Olay kısa sürede uluslararası boyut kazanmış, Amerika ve Avrupa'dan Irak ile ilişkilerin kesilmesi, petrol ihracatının durdurulması ve Irak'ın yurt dışındaki mallarının dondurulması istenmiştir.[491] 8 Ağustos'ta ise Saddam Hüseyin Kuveyt'i ilhak ettiğini açıklamıştır.

Kuveyt'in işgalinden sonra sürgündeki Iraklı muhalefet partiler gelecekte Irak'ın yaşayacağı faciaları görmüş ve uyarılarını yaparak Irak birliklerinin Kuveyt'ten çekilmesini istemiş ve işgali kınayan açıklamalar yapmışlardı. İşgale karşı uluslararası tepkiler artınca Iraklı muhalif grupları bu gelişmeleri bir fırsat gibi değerlendirmeye ve bu fırsattan diplomatik, maddi ve siyasi açıdan faydalanmaya çalışmıştır.[492] Saddam yönetiminin yıkılmasından sonra iktidarı devralmak amacıyla New York'ta sürgünde bulunan yetmiş iki Iraklı parti ve örgüt elemanı bir hükümet kurma girişiminde bulunmuşlardı. Bu muhalifler Amerika Birleşik Devletleri'nin (ABD) yardımıyla Saddam'ı devirmek için bir mekanizma oluşturma konusunda anlaşmışlardı. ABD, ittifak kuvvetlerinin Kuveyt'e girmesi ile paralel Iraklı muhalif güçlerin İran üzerinden Irak'a giriş yapmasını istemiş, ancak İran yönetimi Iraklı muhalif güçlerin İran toprakları üzerinden giriş yapmasını kabul etmemiştir.[493]

15 Şubat 1991 tarihinde ABD Başkanı, baba George Bush, Irak halkına devrim çağrısında bulundu.[494] Ateşkes ilanının ardından Irak ordusunun geri çekilmesiyle birlikte ayaklanmaya başlayan muhalefet, Irak askerleri Kuveyt'ten Fuhuod yoluyla dönerken broşürler dağıtmaya başlamışlardı. 28 Şubat 1991'de El Tar, Fuhuod, El Hor, Basra ve buradan

---

[491] Muhammed Hüseyin CİYAD, EL-İntifada EL-Şabaniye EL-Mübareke 1991, **EL-Şabaniye Ayaklanması'nın web sitesi**, http://www.iraq1991.com/index.php?mod=article&cat=sw&article=2372,06.10.2010, 06.10. 2010.

[492] Hüseyin Latif EL-ZÜBEYDİ ve diğerleri, **EL-İrak ve EL-Bahis An EL-Müstakbel**, 1. Baskı, EL-Merkez EL-İraki Lildirasat ve EL-Buhus, Necef, 2008, s 100.

[493] CİYAD, **a.g.m.**

[494] Michael WOOD, Abdul Majid Al-Khoei, **The Guardian**, Saturday 12 April 2003, http://www.guardian.co.uk/news/2003/apr/12/guardianbituaries.iraq, 06.10. 2010.

da özellikle güney illere ve diğer tüm illere yayılacak ayaklanma, ulusal ve İslami gruplar tarafından hazırlanmıştır.[495] Zikar iline bağlı Fuhuod kasabası, muhaliflerin yıllar boyu oldukça etkili ve önemli yuvalarından biri olan El Hammar bataklığı kenarında bulunmaktaydı. Bu bölge Baas yönetimi için en ulaşılmaz bölgelerden biri konumundaydı. Bölge, El Şabaniye Ayaklanması'nın bastırılmasından sonra muhalefetin en son kaybettiği yer olmuştur.[496]

Ayaklanmada Muhammed Bakır El Sadr'ın idamının intikamını almayı ve "*Irak'ta İslam devleti kurmayı"* hedefleyen sloganlar atılsa da genel görünümde ayaklanma barışçıl nitelik taşımaktaydı. Basra ilinde bazı bölgeler dışında, tüm orta ve güney illeri merkezi hükümet aleyhine ayaklanmıştı. Birkaç gün içinde bu bölgelerde Baas yönetimi kontrolü tamamen kaybetmiş ve söz konusu iller tamamen bir kaos bölgesine dönüşmüştü. Başlangıçta ayaklanmaya sıcak bakan çoğu Iraklı, belirsiz geleceğin kendilerine ne getireceği konusunda rahatsız olmaya başlamışlardı. Destekledikleri kimselerin lider değil sadece birer grup çete olduğunu düşünmeye başlamışlardı. Bazıları ise alternatif yeni bir hükümetin Baas hükümetinden daha kötü olmasından endişe etmekteydi. Ayaklanmayı yaşayan bazı şahsiyetler, ayaklanmanın ve devrimin görüntüsünü bazı düşmanlara karşı kötülemek için Iraklı emniyet birimleri rastgele öldürme, yağma ve tahrip etme olaylarının arkasında olduğunu ifade etmişlerdir.[497] Ayaklanmanın başarısızlık nedenlerinden en önemlisi, siyasi ve ekonomik faaliyetlerin ekseni ve hükümetin merkezi olan başkent Bağdat'ta etkili olmamasıydı. Ayrıca ayaklanmanın belli bir stratejisi olmaması, hükümete gücünü toparlaması, karşı cephe oluşturması ve ayaklanmaya karşı aşırı şiddetli ve vahşet dolu saldırıya geçme olanağı sunmuştur.[498] Cumhuriyet Muhafızları, askeri uçaklar ile zırhlı birlikler, orta ve güney kesimlerin devrimcilerin kontrol ettiği bölgelerinde tarihte benzeri görülmeyen kanlı bir şekilde ayaklamayı

---

[495] EL-ZÜBEYDİ, **a.g.e.,** s. 102.
[496] CİYAD, **a.g.m.**
[497] **MAVSUAT EL-REŞİT EL-ELEKİTRONİYE**, EL-İntifada EL-Şabaniye Hakaik ve Mülabeset, http://www.alrashead.net/index.php?derid=1105&partd=24,08.10.2010, 08.10. 2010.
[498] EL-ZÜBEYDİ, **a.g.e.,** s. 104.

bastırma yoluna gitmiştir.[499] Ayaklanmanın sonunda yüz binlerce Şii vatandaş ölmüş, tutuklanmış, yerinden ve yurdundan edilmiş ve çok sayıda toplu mezarlar oluşmuştur.[500] ABD, ayaklanmanın başarılı olması halinde Şiilerin tehlike oluşturacağını öngörmüştür. ABD, Irak'ta Şiilerin iktidara gelmesinden yana olmayan -başta Suudi Arabistan olmak üzere- bazı Arap komşu devletlerin isteğine uymuştur. Olası Şii hükümet, komşu ülkelere tehlike oluşturabilecek, ABD'nin Ortadoğu'daki çıkarlarını tehdit edecek, belki de Irak'ın İran'ın nüfuz bölgesine dönüşmesiyle birlikte Kuveyt, Bahreyn ve Suudi Arabistan'a uzanan bölgede Şii uyanışı meydana gelecekti.[501] Bu nedenle ABD Saddam yönetimini devirmek istememişti. Belki de "B" plana geçilerek Irak'ın askeri gücünü kırmak, Arap komşularıyla uyuşmazlıklarını daha da derinleştirmek, İsrail'e karşı gücünü zayıflatmak ABD'nin bölgede daha fazla nüfuz ve söz sahibi olmasını sağlayacaktı.[502]

Iraklı muhalefet ise 13 – 14 Mart 1991 tarihlerinde Beyrut'ta başka bir toplantı düzenledi. Toplantıya partiler, İslami örgütler, milli, solcu, liberal akımlar ve bağımsız şahsiyetlerden toplam 450 Iraklı katılmıştır. Bunun yanı sıra Suriye, Lübnan, İran ve Kuveyt devletlerinin hükümet temsilcileri ile birlikte Arap ve İslami siyasi teşkilatlanma, basın mensupları ve insan hakları dernekleri gibi birçok uluslararası kuruluş da bu toplantıya katılmıştır. Toplantının ilan edilen amacı, Iraklıları diktatörden kurtarmak için yöntem ve planlar geliştirmekti. Konferansın sonuç bildirgesinde muhalefet, Müslüman ve Arap ülkelerine seslenmiş ve kendisini serbest seçimlerin yapılacağı tarihe kadar Irak halkının tek temsilcisi olarak tanımasını istemiştir. Ancak bu plan muhalefetin Saddam yönetimi devrilmişçesine çok erken davrandığının net göstergesi olmuştur.[503]

---

[499] Haydar EL-RİKABİ, Fi Zikra EL-İntifada EL-Şabaniye 1991, **EL-Şabaniye Ayaklanmasının resmi web sitesi**, http://www.iraq1991.com/index.php?mod=article&cat=sw&article=2371,06.10.2010, 06.10. 2010.

[500] EL-Şabaniye Ayaklanması, hükümet ayaklanmayı bastırmak için kullandığı yöntemler ile bunun beraberinde yüz binlerce insanın ölümü ve toplu mezarlar ile ilgili EL-Şabaniye Ayaklanmasının resmi web sitesine başvurununuz http://www.iraq1991.com, 08.10. 2010.

[501] EL-ZÜBEYDİ, **a.g.e.,** s. 105.

[502] MAVSUAT EL-REŞİT, a.g.m.

[503] CİYAD, **a.g.m.**

Irak İslami Yüksek Devrim Konseyi dışında Iraklı muhalefet ayaklanmanın patlak vermesiyle imzaladığı anlaşmalardan vazgeçmiştir. Irak İslami Yüksek Devrim Konseyi'nin bazı üyeleri İran'dan sızarak Orta Fırat bölgesinde göstericileri organize etmek ve yönetmek üzere destekçileriyle buluşmuşlardır. Muhalefet grupları 'bekle gör' yöntemini benimsemişlerdir. Bu bağlamda Rauf'un ifade ettiği gibi binlerce Iraklı muhalif ayaklanmanın başlamasıyla Irak topraklarına girmeye hazırlanmaktaydı, ancak Irak'ta kendi planları kapsamında devrimcileri yönlendirmeye çalışan Irak İslami Yüksek Devrim Konseyi'nin engelleri ile karşılaşmışlardı.[504] Ancak bazı kaynaklar bu engellerin arkasında İran'ın olduğunu söylemektedir. Nitekim devrimcilerin kendi topraklarına kalabalık bir şekilde akın etmesini engellemek istemekteydi. Çünkü müttefik güçlerin bu tutumu bir bahaneyle kendisine karşı kullanmalarından şüpheleniyordu.[505] Yanı sıra rejime karşı halk ayaklanmasının beklenmedik bir şekilde büyük ve ani biçimde patlak vermesi muhalif gruplarının çoğunun –başarı getirmesi halinde – iştahını kabartmış ve ayaklanmanın meyvesinden olabildiğince pay koparma beklentisi içine girmişlerdi.[506] İlginçtir ki Saddam hükümetini devirmek için birlikte hareket etmesi gereken muhalefet kesimlerinin her biri kendi çıkarı peşine düşmüş ve bölünmüşler; birbirilerini suçlayarak, ayrılmanın tohumlarını ekmişlerdir. Ayaklanma, getirdiği tüm olumsuzluklara rağmen insan haklarını ihlal eden faşist Baas rejiminin barbarlığının karşısına cesurca geçen bir halkın öyküsünü yazmıştır. Hükümetin heybetini ve korkuluk maskesini düşürmüş ve ileride göreceğimiz üzere alışılmayan siyasi davranışların önündeki kapıları açmıştır.[507]

[504] RAUF, **EL-Amel EL-İslami Fil İrak**, s. 446.
[505] MAVSUAT EL-REŞİT, **a.g.m.**
[506] EL-RİKABİ, **a.g.m.**
[507] EL-ZÜBEYDİ, **a.g.e.,** s. 106.

3.5.2. Şii Merciliğinin Ayaklanma Liderliğine Soyunması

Ayaklanmanın başlamasıyla liderlik krizi meydana gelmişti. Yurtdışından muhalefet liderleri gelmemişti. Halk, Irak içinden, ayaklananların psikolojik ve meşruiyet endişeleri giderebilecek, nüfuzu ve konumuyla meydana gelen krizi idare edebilecek bir lider arayışına girmiştir.[508] Bu krizin en önemli göstergeleri devletin güvenlik, sağlık, hizmet ve gıda kuruluşlarının çökmesi olmuştur. Her ilde devrimciler ve ileri gelen kişiler arasından meydanî liderlerin ortaya çıkması ve yerel yöneticilik yapmaları olasılığı öncelik taşımaktaydı, sonuçta öyle de olmuştur. Ancak bu durum ayaklanmayı yöneten tek lider krizini çözememiştir. Olayların büyüklüğü, emirleri yerine getirmesi için devrimci ve meşru bir kaynağa dönüşen kapsayıcı sembolik lidere oldukça ihtiyaç duymaktaydı. Bu liderlik, güvenlik sorunlarının önüne geçebilecek bir liderlik olmalıydı. Zira Irak güvenlik bakımından çok tehlikeli bir dönem içindeydi. Bu sıkıntılar ülkeyi birçok hesaplaşmaya, öç almaya, uyuşmazlığa ve bu dönüşümle yanlış değerlendirmelere sürükleyebilirdi. Hassas bir dönem geçirmekte olan Irak'ın savaşta da altyapısı büyük ölçüde hasar görmüştür. Olayların daha da kötüye gitmesi, bazı kimselerin ilaç ve gıda depolarını yağmalamalarına yol açabileceğinden bir an önce toplum üzerinde söz sahibi bir lider bulmak için gerekli çözüm bulmakla ilgili ciddi bir endişe uyandırmıştır.[509]

Ayaklanan halk, bu gelişmeler sonucunda kendisini yurtiçinden veya yurtdışından bir lider arayışı içinde bulmuştur. Hiçbir zaman gelmeyen yurtdışındaki liderliği beklemek için kaybedilecek zaman da yoktur. XX. yüzyılın 1970'li ve 1980'li yıllarında toplumun siyasi kültürü İslamcı akım olduğundan halk, yurtiçi veya yurtdışından gelebilecek liderin İslamcı bir kimliğe sahip olmasını tercih etmekteydi. Nitekim vakit kaybetmeye zaman olmadığını anlayan halk, Muhammet Bakır El Sadr'ın idamı ile yıllar önce meydanî liderini kaybettiğinin farkına vararak, Şii Merciliğinin kapılarını çalmaktan başka çare bulamamıştır. Dini kültürün etkili olduğu toplum

[508] MAVSUAT EL-REŞİT, **a.g.e.**
[509] RAUF, **EL-Amel EL-İslami Fil İrak**, s. 447

psikolojisi ile insanlar doğal olarak Şii Merciliği ile Havzanın bulunduğu Necef'e akın etmişlerdir. Necef de Irak'ın diğer illeri gibi ayaklanmanın patlaması sonucunda panik ve kızgınlık atmosferi altında yaşamaktaydı. Necef, Baas rejimine karşı ayaklanan diğer illere de eşlik etmiş, devrimciler şehri birkaç gün içinde tamamen kontrol altına alabilmiştir. Herkesin saygısını kazanmış yüksek dini lidere ısrarla ihtiyaç duyan durumu kurtarabilmek mümkün olmayacaktır. Dini liderlik, Yüce Ayetullah Abu El Kasım El Huii ve çevresinde olup bitenlerden yeterince haberdar olmayan Mercilik ekibi tarafından temsil edilmekteydi. Halkın kendisine yönelmesiyle bu Mercilik ayaklanmanın neden olduğu 'emri vaki' ile karşı karşıya kalmıştır. Daha önce de bahsettiğimiz gibi Merci El Huii, Merciliği ve Havzayı korumak için hükümetin baskılarına katlanmayı seçerek hükümetle çatışmaktan kaçınmak için siyasetten uzaklaşmıştır. El Huii'nin bu gelenekselci tutumu, El Şabaniye Ayaklanması ve "*teklif-i şeri* " aramak için El Huii Merciliği'ne yönelen halkla karşı karşıya kalmıştı. Halk, El Huii'ye gelerek gelişmeler karşısında Şii Merciliğinin alışılagelmiş bu görüşünün değişmesi gerektiğini göstermişti. Çünkü liderin yokluğu ile El Ahvar'da toplanan muhalefet liderlerinin yetersizliği gölgesindeki halkın önünde bu çareden başka seçenek yoktu.[510]

Merci El Huii'nin önünde ayaklanmaya liderlik etmekten ve halkın isteklerine yanıt vermekten başka seçenek kalmamıştır. Nitekim susmak hiçbir sonuç vermeyecektir, olayların gelişim hızı o dönemki durumun baskısını daha fazla yoğunlaştıracak ve daha çok hızlandıracaktı; üstelik herkes artık ülkedeki gelişmelerde Şii Merciliğinin rolünü sormaktaydı. Bu olayların ortasında Şii Merciliğinin tutumunu öğrenmek için Merciliğin haşiyesine ulaşmaya ve bu durumu değerlendirmeye çalışan bazı subaylar ve askeri şahsiyetler ortaya çıkmıştır.[511] Bu bağlamda Rauf, Merci El Huii'nin büyük oğlu olan Abdülmecit El Huii'nin "*Necef, hükümetin kontrolünden veya şehirde yaşam koşullarını düzenleyebilen herhangi bir kontrolden yoksul kalınca, Havza'daki büyük din adamları ve ileri gelen aşiret reisleri El Huii'nin evine doğru akın etmeye başladılar. El Huii'nin, Şiilerin yüce Mercisi,*

[510] RAUF, **EL-Amel EL-İslami Fil İrak**, s. 449.
[511] MAVSUAT EL-REŞİT, **a.g.m.**

Havza'nın başkanı ve siyasetle pek ilişkisi olmayan toplum içinde önemli bir yere sahip bir kişi olması dolayısıyla, sözünün herkesçe dinlendiğine itibar ederek durumu kontrol altına alan belli bir düzen kurmak üzere kendisinden şehri kurtarması için müdahale etmesini talep etmekteydiler" sözünü aktarmıştır. Yanı sıra şehrin bazı ileri gelenleri El Huii'nin oğulları Taki El Huii ile Abdülmecit El Huii'ye yönelerek, Irak'ın genelinde yaşanan kargaşa ve düzensizliğin feci ve acı gerçeği karşısında Yüce Merciliğin tutumunun açıklanmasını talep ediyorlardı. Sert ve sıcak tartışmalara ve münakaşalara rağmen El Huii'nin oğullarının cevapları "*Hiç kimse bir şey bilmemektedir*" şeklinde olmuştur. Ne kendileri ne de Merci El Huii, olanlarla ilgilenmekte ya da müdahale etmeyi istemekteydi.[512] Merci El Huii üzerinde çok sayıda dini ve toplumsal şahsiyetin baskısı giderek artıyordu. En hırslıların başında gelenler, Mukteda El Sadr'ın babası olan Yüce Ayetullah Muhammed Sadık El Sadr ve Ayetullah Ahmet El Hüseyni El Bağdadi olmuştur. Ayetullah Ahmet El Hüseyni El Bağdadi, Muhammed Sadık El Sadr ile arasında geçen konuşmalarda El Huii'nin liderliği ele alma niyetinin olmadığı kanısına vardıklarını ve liderliği üstlenmesi konusunda El Sadr'ı ikna etmeye çalıştığını ifade etmiştir.[513]

Baskıların etkisi ile El Huii 'emri vaki' ile karşı karşıya kalmış, böylece facialı sona kadar olayların başına geçmek durumunda kalmıştır. Merci El Huii' ilk olarak vatandaşları sakin olmaya, kamu mallarını korumaya ve işlerinde İslami değerlere dikkat etmeyi, sokaklarda kalan ve sayısı binleri bulan cesetleri defnetmeye, hiç kimseye tabi olmamaya davet eden bir bildiri çıkarmıştır.[514] Yanı sıra siyasete direkt müdahale etmemeye çalışan El Huii başka talimatlar da vermiştir.[515]

Bu bildiri Şii Merciliğine sempati ve kutsallık duyguları ile bağlı olan toplum üzerinde muhteşem bir etki yaratmıştı. Söz konusu bildiri, toplumu

---

[512] RAUF, **a.g.e.**, s. 454.
[513] MAVSUAT EL-REŞİT, **a.g.m.**
[514] Adel DARWİSH, Abdul Majid al-Khoei Shia cleric who preached tolerance, **The Independent**, 12 April, 2003, http://www.independent.co.uk/news/obituaries/abdul-majid-alkhoei-73206.html, 08.10. 2010.
[515] Beyanın nüshası için bkz: EL-Huii Hayır Kurumu, http://www.alkhoei.com/arabic/pages/book.php?bcc=16&itg=61&bi=132&s=ct, 08.10. 2010.

diğer etkenlerin yaratamayacağı şekilde etkilemiştir. Toplum büyük bir hazırlık, etkinlik ve yardımlaşma içerisinde kamu sorunlarını çözmeye doğru hareket etmiş, cesetleri defnetmeye başlamış, yaralıları tedavi etmiş, yağmalanan malları depolarına geri vermiş ve daha sonra da memleketi savunmaya yönelmişlerdir.[516]

Merci El Huii'nin ikametgâhı dini, sivil ve askeri liderler komisyonları aracılığıyla işleri düzenleyen komuta merkezine ve çalışma birimine dönüşmüştür. Askeri açıdan durum ile ilgili bilgi edinmek için bazı subaylar Merci El Huii'ye ulaşmaya çalışmışlardı. Bunun üzerine bu subaylardan oluşan Yüksek Gizli Komisyon kurulmuştur. Diğer yandan ise ilk aşamadaki durumu yönetmek ve ikinci aşamadaki savunma planını hazırlamak üzere sonradan katılan subaylardan bir başka meydanî komisyon daha teşkil edilmiştir. Sivil açıdan ise El Huii, kendisinin komutasında ve Yüce Ayetullah Abdül Aala El Sebzevari, Yüce Ayetullah Muhammed Sadık El Sadr, Yüce Ayetullah Ali El Garavi, Yüce Ayetullah Şeyh Şemsettin El Vaiz ve diğerlerinin üyeliğiyle Necef'teki durumu kontrol edebilmek için 8 din adamından oluşan bir komisyon teşkil etmiştir. Yanı sıra Abu Kasım El Huii kendisine Necef doğumlu pilot Tuğgeneral Muhammed El Ruveyşidi'yi askeri müsteşar olarak atamış; oğlu Muhammed Taki El Huii'nin komutasında bulunan ve danışmanlık sıfatıyla iş gören askeri komisyon ile Mercilik arasında iletişimi sağlamak üzere Mehdi Abdül Sahib'i atamıştır.[517] Halka aşağıda ayrıntılarıyla verilen şu açıklamayı yapmıştır:

"*Rahman ve Rahim olan Allah'ın adıyla*

Âlemlerin Rabbine hamdolsun, ona sığınırız ve Salla Allah u Ala Muhammed ve Alehi El Tahirin… Ülke bu günlerde zor bir dönem geçirmektedir, dolayısıyla kaybolmaya ve yok olmaya önlem almak, yönetimden ve kamu yararından sapmaktan kaçınmak için toplumsal, dini ve kamu işlerinde denetim, istikrar ve güvenliğin sağlanmasına ve düzenin korunmasına çok ihtiyaç duyulmaktadır.

---

[516] RAUF, **EL-Amel EL-İslami Fil İrak**, s. 456.
[517] MAVSUAT EL-REŞİT, **a.g.m.**

Bu nedenle kamunun genel çıkarı, görüşü bizim görüşümüzü temsil eden tüm işlerin yönetimini denetimi altına alacak bir yüksek komisyon tayin etmek gerektirmektedir. Onun kararları bizim kararlarımız olacaktır. Bunun için aşağıda isimleri belirtilen iyi davranacaklarına ve yeterliliklerine güvendiğimiz fazilet sahibi din adamlarını seçtik. Müslüman evlatlarımızın, bunlara tabi olmaları, itaat etmeleri, emirlerine uymaları, onlara bağlanmaları ve bu görevi başarıyla yapmaları için onlara yardım etmeleri gerekmektedir.
Allah (C. C.) kamuya hizmet etmelerinde ve Allah ile Resulünü (S. A. S.) razı edecek işlerde onları muvaffak etmesini dileriz. Kendisi tevfik sahibidir, hasbine Allah ve Nimel vekil. Vesselam aleykum ve rahmetullah ve barakatuhu:

1. Muhittin El Guraifi.
2. Muhammed Rıza El Musevi El Khalkhali.
3. Cafer Bahr El Ulum.
4. İzzettin Bahr El Ulum.
5. Muhammed Rıza El HARSAN.
6. Muhammed El Sebzevari.
7. Muhammed Rıza Şebib El Saaidi.
8. Muhammed Taki El Huii.
El Necef El Eşref
Ulu Şaban ayının yirmisi 1411 Hicri senesinde (7 Mart 1991)

Not: Sayın Muhammed Salih El Seyit Abdülresül El HARSAN yukarıda adı geçen komisyona 21 Şaban 1411 Hicri senesinde eklenmiştir, El Huii".[518]

Bu komisyon çalışmalarına, önemli derecede karşı çıkılan bir ortamda fevri bir şekilde başlamıştır. Komisyonun Necef dışında diğer şehirleri de yönetmesi, düzenin ve güvenliğin sağlanması ve liderlik krizini sonlandırması için temsilciler göndermesi gerekmekteydi. Gerçekten de ayaklanan illere birkaç temsilci göndermiştir. Dini-toplumsal nitelikte olan hiçbir komisyon

[518] Bildirinin orginal nüshası için bkz: EL-Huii Hayır Kurumu, http://www.alkhoei.com/arabic/pages/book.php?bcc=16&itg=61&bi=132&s=ct, 08.10. 2010.

üyesinin siyasi veya askeri bir etkinliği yoktur. Gönderilenlere ek olarak Abdülmecit El Huii şunları ifade etmiştir: "*orada şurada düzeni organize etme ve gelişmeleri olduğu gibi kendisine aktarmam için babam tarafından civar illere gönderilerek ziyaretler düzenlemekteydim*". O sırada da Cumhuriyet Muhafızları Kuveyt işgalinden Irak'a dönmekteydi. Safvan Çadır Anlaşması onlara güvenli bir şekilde dönmeyi sağlamış, böylece ayaklanmayı bastırmak için yerlerini almalarına da olanak vermişti. Bu yüzden Saddam Hüseyin kendisine yakın olanları bu güçlerin başına koymuştu. Kerbela'nın kontrolünü sağlamakla sorumlu birliklerin komutasına Hüseyin Kamil'i ve Necef'in kontrolünü sağlamkla sorumlu birliklerin komutasına da Taha Yasin Ramazan'ı atamıştı.[519]

Saddam, ordunun gücünü toparlamasının ardından Cumhuriyet Muhafızlarını ayaklanmayı bastırmak için yönlendirmişti, iki ay gibi kısa bir sürede Irak ordusu ayaklanan tüm bölgeleri kontrol altına almıştı. Saddam'ın askeri güçleri ayaklanmayı bastırmada helikopter ve üzerine "*bugünden sonra Şiilik yoktur*" şeklinde sloganlar yazılı tanklar kullanılmıştı. Merci El Huii durumu birçok nedenden dolayı kurtaramazdı.[520] Bunların en başında, Merci El Huii olanlardan habersizdi, herhangi bir planı yoktu. Ayrıca başlangıçta haşiyesi müdahale etmeyi kabul etmemişti, ancak daha sonra olayların ciddiyeti ile halkın baskısına boyun eğmek zorunda kalmışlardı. Ayrıca Şii Merciliği sakınca ve şüpheler içerisinde olaya müdahale etmişti. Mercilik, siyasi açıdan değil, devlet kurumlarının yıkılmasından kaynaklanan yönetim boşluğunu doldurmaya çalışıyordu.[521] El Huii'nin yaşının bir hayli ilerlemesi de önemli bir neden olsa gerek. İlerleyen yaşından dolayı kendisini dışarıdan izole etmiş duruma gelmiş ve pratik olarak ülkedeki gelişmeleri kontrol etmesi oldukça zorlaşmıştı. Başka bir neden ise Baas yönetiminin ayaklanmayı bastırmak için kullandığı acımasız yöntemlerdir.[522]

Abdülmecit El Huii'nin, Amerikalılar ile Uluslararası İttifak Kuvvetlerinden destek istemeye gönderme girişimleri de ayaklanmayı

[519] RAUF, **EL-Amel EL-İslami Fil İrak**, s. 457.
[520] MAVSUAT EL-REŞİT, **a.g.m.**
[521] Wood, **a.g.m.**
[522] MAVSUAT EL-REŞİT, **a.g.m.**

kurtarmamıştır.[523] Abdülmecit El Huii bu bağlamda şu cümleleri kullanmıştır: "*bu esnada askeri ve siyasi komisyon, ilk olarak etrafımızda neyin döndüğünü ve ayaklanmayla ilgili uluslararası camianın tutumunu öğrenmemiz için müttefik güçlere ulaşmamı talep etmişlerdi. Herhangi bir bölgesel veya uluslararası tarafa ulaşma fırsatının yokluğunda ülkede bulunması itibar edilen müttefik güçlere yönelmekten başka çaremiz yoktu, gerçektenden benden birkaç subay eşliğinde Samava şehrine gitmem istendi, orada müttefik güçlerin bulunduğu yeri sormuştuk, bize Samava şehri ile El Nasıriye şehrinin arasındaki otobanda bulundukları söylendi. Oraya vardığımızda Amerikan birliklerinin gitmeye hazırlandıklarını görmüştük, beraberlerinde Arap tercümanlar da vardı, benimle olan subaylar onlarla konuşmaya çalıştılar, ancak onlar gitmeye hazırlandıklarını, görevlerinin sona erdiğini ve içişleriyle alakalarının olmadığını söylediler. Oradan eli boş olarak yanlarında Cezayirli veya Faslı tercümanlar da olan Fransız birliklerinin bulunduğu Nukrat Salman bölgesine yüzümüzü çevirmiştik ve onlardan tüm bu olanların tablosunu bizlere açıklamalarını talep etmiştik.*

Gelişmeleri anlamak için boğulanın yılana sarılması gibi bir durumdaydık… Ülke düzensizdi, kargaşa gölgesi tüm illeri kaplıyordu. Ülke telefonsuz, içme suyu olmayan, güvensiz, gıda ve ilaç yoksulluğu çeken bir hal almıştı, orada Suriyeli, Suudi Arabistanlı veya Kuveytli güçler olsaydı onlara bile yönelecektik".

Abdülmecit El Huii, ülkede yaşanan bu olayları Fransız güçlerine anlattıkları zaman onlar gitme arifesindeydiler, bu nedenle yanıtları olumsuz olmuştu. Kendilerinin düzenli bir Fransız birliği olduklarını, siyasetle ilgileri olmadığını, kendi hükümetleri tarafından herhangi bir şekilde destek verme gibi bir talimat almadıklarını bildirmişlerdir. Abdülmecit El Huii'nin ısrarları üzerine Fransız birlikleri, Paris, Washington, Riyad ve Safvan'daki komutanlarıyla iletişime geçmişlerdir. Daha sonra El Huii kendilerinden siyasi yetkililerle, ayaklanan şehirleri askeri olarak değil yaşam ve sivil açılardan destekleme konusunda görüşmelerini talep etmiştir. El Huii Fransız

[523] DARWİSH, **a.g.m.**

birlikleriyle geceyi geçirdikten sonra onlarla birlikte uluslararası İttifak güçlerinin operasyon komuta merkezlerinden biri olan Safvan'a gitmiştir. El Huii Samava – Basra yolu boyunca Cumhuriyet Muhafızlarının yayıldığını ve ayaklanan şehirleri tank, uçak ve helikopterlerle yakıp yıktığını anlatmıştır.[524] Uluslararası İttifak uçaklarının Irak semalarında uçuş yaptıklarına ancak bu duruma müdahale etmediklerine tanık olmuştur. El Huii, Cumhuriyet Muhafızlarının Necef'e saldırdığı için ulaşımın kesildiğini ve hayati riskin artması nedeniyle Necef'e dönmemesi yönünde bilgiler aldığını da kaydetmiştir.

Hızlı bir şekilde gelişen bu olayların devam etmesi sonucunda Abdülmecit El Huii Irak'a geri dönememiştir. Suudi Arabistan'a gitmiş oradan da yardım çağrıları ile Irak'ta yaşananlar ve "*Şii Merciliğinin maruz kaldığı saldırılara*" karşı İslam dünyasının sessiz kalmasına yönelik eleştirel nitelikte konuşmalar yapmıştır.

Observer'den Rauf'un aktardığına göre "*Amerika'nın siyaseti Saddam Hüseyin'i devirmektir, rejimi yıkmak değildir. Ancak Amerika anti tank silahları ve Afgan mücahitlere verilen tarayıcı silahlar gibi az sayıda bile olsa silah verip yardım edderek, uçakların ve helikopterlerin havalanmasını yasaklayan ateşkes kararı uygulayarak El Şabaniye Ayaklanmasını kurtarabilirdi. Amerika'nın ayaklanmayı desteklememesinin maliyeti Körfez Savaşı kadar büyük bir kayıp olmuştur, değerlendirmelere göre sadece Irak'ın güneyinde ayaklanmayı bastırma sırasında iki yüz bin Iraklı hayatını kaybetmiştir. Amerikan ve Fransız kaynaklarına göre Abu El Kasım El Huii, Fransız kanallar üzerinden Amerikalılara bir mektup göndererek General Shwarzcuff ile oğlu Mecit El Huii arasında acilen bir toplantının düzenlenmesini talep etmekteydi – siyasi geçmişi olmayan El Huii'nin hedefi – Irak'ta demokratik düzenin kurulmasını amaçlayan ayaklanmaya Amerikan desteğini almak*

[524] Saddam Hüseyin rejiminin işlediği suçları ve toplu mezarlarla ilgili belge ve resimleri görmek için bkz: Büyük Ayetullah Hadi EL-MÜDERRİSİ, **Likey La Yakoma Tagutun Cedid**, 1. Baskı, Dar Muhibbi EL-Hüseyin Yayınevi, Tahran, 2004.

istiyordu. Amerikan yetkilileri 18 Mart'ta Fransız kanalları üzerinden toplantının düzenlenmesini kabul etmiştir…".[525]

Ancak El Huii'nin oğlu toplantı yerine varınca kendisine hiçbir açıklama yapılmaksızın Uluslararası İttifak Kuvvetleri komutanı Shwarzcuff ile olan toplantının iptal edildiği bildirilmişti.[526] Ardından Fransızlar kendisini, 5 gün boyunca Suudi Arabistan'ın sınırındaki Arar bölgesine bırakmışlardır. Bu süre zarfında Fransızlar ile iyi ilişkisi olan bazı Şii şahsiyetler, Nisan ayının ikinci haftası Fransa'ya ulaşan ve Meridyen Oteli'nde konaklayan Abdülmecit El Huii ile Fransız yetkililer arasında bir görüşme düzenleyebilmişlerdir. Ancak Abdülmecit El Huii, Fransız İçişleri Bakanlığının sadece alt düzey görevlileriyle görüşebilmiştir. "*Cünd El İmam*" adlı ve Amerikan istihbaratıyla sıkı ilişkisi olan bir İslami cemaat, Abdülmecit El Huii'nin Fransızlarla görüşmesi ile temaslarını adı geçen ajansa sızdırmıştır. Böylece El Huii, CIA ajanları ile Paris'te görüşmüş ve daha sonra Amerikan Ulusal Güvenlik Komisyonu'yla görüşmeleri için Washington'a davet edilmiştir. Abdülmecit El Huii, Mayıs ayının ilk haftasında Amerika'ya gitmiş ve Baba Bush'un yardımcısı ve Uzak Doğu ile Güney Asya işleri ile ilgili Milli Güvenlik komisyonu üzerinde nüfuz sahibi olan Richard Hass ile bir araya gelmiştir. Toplantıları sırasında Milli Güvenlik Komisyonu yetkilileri Abdülmecit El Huii'ye ABD ile Iraklı komutanların planladıkları askeri darbenin, ayaklanmanın tırmanmasından ötürü tehlikeye atılmaması gerektiğini ve ayaklanmanın büyümesini önlemek gerektiğini iddia etmişlerdi.[527]

Liderlik krizi nedeniyle iyi yönetilmeyen ayaklanma, devrimciler ile hükümet güçleri arasında uzunca bir çatışmadan sonra ve geri kalan kadrolarının bir şehirden diğerine çekilmesiyle Suudi Arabistan'ın Rafhaa mülteci kampında son bulmuştur. Yurtdışındaki liderlerinin veya Merci El Huii'nin oğlu Abdülmecit El Huii üzerinden yapılan yardım çağrıları ve Uluslararası İttifak Kuvvetleri'ne ulaşma çabaları durumu kurtarmamıştır. Irak İslami Yüksek (İİYK) Konseyi'nin (Eski Adı: Irak İslami Yüksek Devrim

[525] RAUF, **EL-Amel EL-İslami Fil İrak**, s. 463.
[526] DARWİSH, **a.g.m.**
[527] RAUF, **EL-Amel EL-İslami Fil İrak**, s. 462.

Konseyi) üst düzey yöneticilerinden Şeyh Humam Hummudi, Rafhaa kampını birçok kez ziyaret ederek Uluslararası İttifak ile Suudi Arabistan hükümetinden Iraklı mültecilerin durumlarının iyileştirmesini istemiştir.[528]

Ayaklanmayı tamamen bastıran hükümet, zaferini Merci El Huii'nin evini basarak ve kendisiyle birlikte birkaç din adamını tutuklayarak kutlamıştı. Merci El Huii'nin akrabalarından biri El Huii'nin evini basmalarını ve kendisiyle birlikte tutuklanan isimleri şöyle anlatmıştır. Hükümetin bombardımanı El Huii'nin evi ve çevresine odaklanarak, El Huii'ye Irak'ı terk etmesi veya ülkenin kuzey bölgesine taşınmasını telkin etmeye başlamıştı, ancak El Huii her iki öneriyi de reddederek Necef'teki evinde kalmaya ısrar etmiştir. El Huii tutuklanırken 90 yaşını doldurmuştu ve kendisini Bağdat'a götürecek araca zorlanarak binmişti.[529] Kendisine ve oğlu Muhammed Taki'ye hapishanede kötü muamele yapılmıştır. Diğer oğlu İbrahim ve aile bireylerinden birçok kişi Saddam tarafından tasfiye edilmiştir. Böylece El Huii'nin akrabaları ile ekibinden yaklaşık 200 kişi idam edilmiştir.[530] El Huii serbest bırakıldıktan kısa bir süre sonra hayatını kaybetmiştir. Büyük oğlu Muhammed Taki ise Basra yolunda Irak istihbaratının organize ettiği bir araba kazasında hayatını kaybetmiştir.[531]

3.6. İKİNCİ EL SADR OLGUSU (MUHAMMED MUHAMMED SADIK EL SADR)

3.6.1. İkinci El Sadr Olgusuna Zemin Hazırlayan Gelişmeler

Irak – İran Savaşı'nın patlak vermesine kadar batı kamuoyu, Irak'ın güneyinde bulunan ve İran'ın nüfuzuna tabi olarak baktığı Şii halkın şikâyet ve sıkıntılarına dair yeteri kadar bilgiye sahip değildi. Uluslararası literatürü

---

[528] Humam Humudi'nin internet sitesi, http://www.hamoudi.org/arabic/themes/cv.htm,08.10.2010, 08.10. 2010.

[529] EL-Huii Hayır Kurumu, http://www.alkhoei.com/arabic/pages/book.php?bcc=16&itg=61&bi=132&s=ct, 08.10. 2010.

[530] WOOD, **a.g.m.**

[531] DARWİSH, **a.g.m.**

ve medyası yayınlarında Iraklı muhalefeti de Irak İslami Yüksek Devrim Konseyi çerçevesinde tanıtıyordu.[532] Bu muhalefet İran ile Suriye'nin desteğini alıyordu, bu yüzden batıya zıt gelen devrimci İslam ve Şiilikten kuşkulanan batı dünyasının desteğinden yararlanamazdı. Dolayısıyla batı dünyası, Şiilerin sıkıntılarını kavrayamıyordu. Nitekim Şiiler Saddam'ın zulmüne karşı tek başlarına mücadele etmek zorunda kalmışlardı. Saddam, Şiileri yönetimine karşı sürekli endişe kaynağı olarak görmekteydi. Her zaman onların itaatinden şüphe ediyor, onlara hiç güvenmiyordu. Çünkü Şiiler çok büyük bir beşeri kitle oluşturmaktaydı. Meşruiyetini tanımadıkları bir yönetime karşı çıkmada Mercileri onları her an birleştirebilirdi. Yönetimin korkusu İran'da başarılı olan İslami Devrim'den sonra daha da artmıştı. Bu durum Irak – İran Savaşı sırasında ve Birinci Körfez Savaşı'nın ardından daha da derinleşmiştir. İranlılar, Iraklı Şiileri kullanmaya çalışmışlar, ancak Saddam yönetimi Şiileri itaati altına sokmak ve onları susturmak için aşırı baskı, şantaj ve teklifler ile yönetimine karşı itaatkâr kılmaya çalışmıştır.[533] Diğer yandan Saddam yönetimi bazı Şii Mercilerini kullanarak Necef ile Kum arasında Şii Mercilerin rekabeti üzerine oynamaya çalışmıştı. Irak'ın orta ve güney bölgelerindeki Arap aşiretlerini Irak Şiileri ile İran Şiileri arasında bir engel haline getirmeye çalışıyordu. Ayrıca Şii din adamlarını da İran ile savaşındaki tutumu lehine kullanmaya çalışmıştı. Saddam, Şii gerginliklerini Şiileri kullanarak bastırmayı denemişti. Hükümet, ideolojik bakımından Şii muhalefet partilerinin siyasi kışkırtmalarına Baasçı Şii şahsiyetlerin ideolojik kışkırtmaları ile karşılık veriyordu.[534] Ön plana ırkçılığın çıkmasını engellemek için Şii halk hareketlerini bastırmak amacıyla aynı bölgelerden Baas Partisi mensubu Şiileri kullanıyordu. Saddam yönetiminin Şiilere yönelik tüm bastırma girişimlerinde ideolojik olarak -İran başta olmak üzere- dış güç

[532] Örgütün adı 12 Mayıs 2007 tarihinde Irak İslami Yüksek Konseyi adına değiştirilmiştir. Bu siyasi örgütlenme ile ilgili detaylı bilgi için bkz: **Irak İslami Yüce Meclis**i'nin resmi web sitesi http://www.almejlis.org. 08.10. 2010.
[533] Züheyir EL-CEZAİRİ, EL-Müstebit: **Sinaatü Kaid Sinaatü Şaab**, Meahad Eddirasat EL-Straticiye, Beyrut, 2006, s 230.
[534] EL-ZÜBEYDİ, **a.g.e.,** s. 123.

odaklı olduğunu vurguluyor ve bu girişimlerin Şiilerin aleyhine olmadığı şeklinde yansıtılmasına özen gösteriyordu.[535]

Ancak ayaklanma sırasında ve ardından gelen Şii şehirlerine uygulanan baskı Saddam yönetiminin "*faşist*" yüzünü daha net bir şekilde ortaya koymuştur. Şiiler de Saddam yönetiminin kendileriyle hiçbir şekilde barışmayacağını anlamışlar, Saddam'ın silahlı kuvvetlerinin -özellikle kutsal Şii şehirlerini hedef alan- acımasızca y akıp yıktıklarını da hiçbir zaman unutmayacaklardı. Aynı vatanı paylaştıkları kuvvetler tarafından gördükleri zulüm ve eziyetleri hafızalarından silinmeyecekti.[536] Bu gelişmeler neticesinde özellikle kırsal Şii kesimlerde yönetimi koruyan Baas Partisi'nin itibarı zedelenmişti. Hükümet, bu bölgelerde İngiliz Manda Rejimi ve Kraliyet Döneminde olduğu gibi gelenekselci aşiret yapılanmasını desteklemiştir. Bu politika ekonomik ve güvenlik temelleri üzerine inşa edilmişti. Iraklı vatandaşın ekonomik ambargonun gölgesi altında yaşam düzeyi genel bir biçimde gerilemeye devam ederken, Baas partisinin temel direğini ve büyüyen idari organın sinir uçlarını oluşturan ve kentlerin genelini teşkil eden orta sınıf da Baas yönetimi içinde önemini kaybediyordu. Kent yönetiminin gerilemesi ile birlikte Baas yönetimi kırsal kesim ve kabilelere daha çok önem vermeye başlamıştır.[537]

Saddam yönetiminin Şii Merciliği ile irtibatının kendisine kazandırdığı deneyim ve Mercilik kurumu içinde dönenleri gördükten sonra yönetim, Şii toplumundaki dini olguyu durduramayacağını anlamıştır. Bu nedenle Havza'yı incelemek üzere bir komisyon oluşturulmuştur. Yönetim Muhammed Muhammed Sadık El Sadr'a[538] özellikle ısrar etmekteydi, çünkü onun Muhammed Bakır El Sadr ile akrabalık bağı vardı. Muhammed Muhammed Sadık El Sadr'ın babası, Muhammed Bakır El Sadr'ın amcasıydı. Bununla birlikte Muhammed Muhammed Sadık El Sadr'ın üç oğlu, Muhammed Bakır

---

[535] EL-CEZAİRİ, **a.g.e.,** s. 237.
[536] EL-ZÜBEYDİ, **a.g.e.,** s. 124.
[537] EL-CEZAİRİ, **a.g.e.,** s. 240.
[538] İkinci EL-Sadr veya İkinci EL-Şehit olarak anılır. Özgeçmişi, Şii Merciliğindeki İlmi hayatı ve Eserleri ile ilgili bkz: **Şebeket İrs EL-Irak**, Nübze An Hayat Muhammed Muhammed Sadık EL-Sadr, , http://www.iraqcenter.net/vb/45904.html, 29.10.2010.

El Sadr'ın üç kızı ile evlenmişti.[539] Hükümet bazı din adamları ve Mercilerden Havza'yı açık ve anlaşmalı bir şekilde yönetmelerini istemiş ancak çoğu din adamı bu talebi reddetmiştir. Bu bağlamda Muhammed Muhammed Sadık El Sadr hükümetin baskılarına bir süre direndikten sonra, Havza liderliğini, hükümetin hiçbir şekilde müdahale etmemesi şartıyla kabul etmiştir. Kendisi de yönetime müdahale etmeme şartını kabul etmiştir.[540] Görünen şu ki El Sadr kendi planını aşamalı olarak birkaç etap şeklinde uygulamayı planlamıştı. Bunlardan birincisi hükümetin, Şii Mercilerine elini açacak ve Havza'nın önderliğini devralacak Şii Arap Mercilerden birini kullanmak istemesiydi. Bu nedenle 1992 yılında Yüce Merci Abu Kasım El Huii ve Merci Abdül Aala El Sebzevari'nin vefatından sonra Muhammed Muhammed Sadık El Sadr'ın Irak'taki Şii Merciliğine karşı çıktığı söylentileri yayılmıştır. Buna göre yükselişi İran'daki Şii Mercilerinden ayırmaya çalışılan Arap milliyetçiliği çerçevesinde Necef'teki Şii Mercilerin hükümetin desteğini aldığı düşüncesi yaygın hal almıştır. Diğer yandan ise El Sadr, Irak siyasetinde ve toplumunda bir nevi dönüşüm yapmasıyla kendine özgü planı uygulamayı büyük ölçüde başarabilmişti.[541]

El Sadr, Irak'taki Şii Merciliğini toplum ilişkilerini esas alarak ikiye ayırıyordu. Bunlar "*Suskun Mercilik*" ve "*Konuşan Mercilik*"[542]ti. Kendisinin kullandığı bu terimleri yandaşları halâ kullanmaktadırlar. Bunlar daha sonra çok büyük bir halk kitlesine dönüşecek ve El Sadr Akımı olarak adlandırılacaktı. Bu akım halen Irak'ta çok önemli siyasi dinamiklerden biridir. Nitekim 7 Mart 2010 tarihinde yapılan genel seçimlerde El Sadr Akımı, Irak parlamentosunda 39 sandalye kazanmış, meclis başkan yardımcılığı ile bazı bakanlıklar elde ederek koalisyon hükümetinin birkaç hassas konumunu elde etmiştir.

El Sadr'ın tecrübesi, ani bir hareket, kişisel doyum veya kendisinin yaşadığı psikolojik bir durumdan kaynaklanmamaktaydı. Zira bu tecrübe,

---

[539] **Şebeket İrs EL-Irak**, Nübze An Hayat Muhammed Sadık EL-Sadr, http://www.iraqcenter.net/vb/45904.html, 29.10.2010.
[540] Adil RAUF, **Merceiyet EL-Meydan**: Muhammed Muhammed Sadık EL-Sadr, EL-Merkez EL-Iraki İli İlam ve Eddirasat, Şam, 1999, s. 101.
[541] EL-ZÜBEYDİ, **a.g.e.,** s. 125.
[542] RAUF, **Merceiyet EL-Meydan**, s. 104.

Saddam yönetiminin zulmüne maruz kalan ezilmiş bir halkın defalarca bastırılmış tecrübelerine dayanan bir hareketti. Bu nedenle El Sadr hareketinde tüm bu olayları kavrayarak Irak gerçeğini algılamış ve geleceğe yönelik geçmişi dikkatli bir biçimde okuyarak kendisine özgü reformcu İslami projesinin mimiklerini çizmiştir. Böylece bu tecrübeyi, Irak toplumunu tüm yönleriyle hedef alan kapsayıcı bir reform tecrübesi olarak saymamız mümkündür.[543] Bu tecrübeye ülkenin iç dinamiklerini düzenlemeyle başlamıştır. Havza'nın durumu ve işleriyle ilgili tüm unsurları gözden geçirmeye ve bu unsurları yeniden yapılandırmaya başlamıştır. Başlangıç olarak El Sadr'ın belirlediği Mercilik özelliklerinden ve kriterlerinden, özellikle tanımladığı "*Suskun Mercilik*" ile "*Konuşkan Mercilik*" şeklinde ayrıma giderek, onların Vekillik (Temsilcilik) ile misyonerlik organlarını, mali ve son olarak bilgi düzeylerini, çağın ilerlemesine, gereksinim ve ihtiyaçlarına ayak uydurma ve programlarını tek tek düzenleme yoluna gitmiştir.[544]

Bu tecrübeyi hayata sokmak için hükümet ile barışçıl alışverişin gelişmesi konusunda bir yeni model sunmuştur. Bu modelin benzeri tarih kaynaklarında hükümet ile Şii Fakih'in arasındaki ilişki biçimlerini ele almıştır. Ancak "*karşılaştırmada*" yeni olan tek şey, tüm kanlı özelliğiyle bilinen Saddam Hüseyin'in iktidarıydı. Bir süreliğine dışarıda tutulabilmesi, elinden bazı araçların alınması, onunla birlikte açık bir şekilde çatışma denklemine girmeye, denk adım atmaya, iktidarın aştığı değişkenlikleri ve kendisini dışarıdan etkileyen etkenleri dikkatli bir şekilde okumaya ihtiyacı vardı. Daha sonra bu değişikliklerle etkenleri bir yandan öz reform ile başlamanın lehine kullanmayı, diğer yandan ise yeni İslami yapılanma için kullanmayı tercih edecektir. El Sadr bu denkleme katlanarak, güçlü bir taraf olabilmesi için tüm iç ve dış fırsatları kendine çekmiştir. Irak'ta El Sadr'a kadar hiçbir Fakih ya da Merci böyle parlak bir şekilde düşünmemiştir. Bu girişimlerin bedelini aleyhindeki söylentilere katlanarak ödeyecektir. Ne var ki hakkındaki söylentilerin getireceği sonuçlar şiddetli ve acımasız olacaktır. Ancak o,

---

[543] İmad Zubun EL-SAİDİ, EL-İslah Fi Harakat EL-Şehit EL-Seyit Muhammed Muhammed Sadık EL-Sadr, **Sahifat EL-Adva EL-Elikitroniye**, http://www.aladwaa.nl/modules.php?name=News&file=article&sid=1114, 29.10.2010.
[544] ŞEBEKET İRS EL-IRAK, **a.g.m.**

kendisine "*hükümetin fakihi*" veya "*hükümetin Mercii'si*" 'dir diyenlere karşı anlaşılması güç bir tarzda nutuk kabiliyetini konuşturarak düşmanlarını tarafsız kılmaya çalışıyordu.[545]

3.6.2. İkinci El Sadr Hareketi'nin Toplumsal Boyutu

El Sadr'ın tecrübesinin benimsemiş olduğu temel ağırlığın, toplumsal ağırlık olduğunu söylemek mümkündür. Irak'taki Mercilik hareketlenme deneyimlerinden ayıran husus bu tecrübenin çalışma mekanizmalarında toplumsal boyutun ağır basmasıdır. Ayrıca, Irak toplumunun ince davranış ve değerinin alt yapısını, uzun yıllar boyunca toplumda örf, adet ve gelenekler birikimlerini gözlemlemek yerine genel olarak toplumsal hareketlerini ve ilişkilerini gözlemleme gerekliliği bilinci de yer almaktadır.[546] Yanı sıra çok sayıda faktörlerle ve dini davranışlarla çelişen veya uyuşmayan bir hal gösteren iç temeller ile birleşmiştir. Ayrıca ulusal temelin yeniden yapılandırılması için "*yazılı söylemi*" aşarak "s*özlü söyleme*" geçmek insanlarla iletişimin etkinleştirilmesi, sıkıntıları ve yaşantıları ile ilgilenerek "*gerçekçilik fıkhı*" veya "*hayat fıkhının*" tüm yenilikleriyle çalışmak gerekiyordu. Toplumun arasında bulunmak ve liderin kaderini halkın kaderleri ile bağlamak da çok etkili olacaktı. Nitekim bu durum doğal olarak Irak halkının alışık olmadığı bir durum olduğu için halk nezdinde büyük ilgi görmüştü. El Sadr'ın tecrübesi, İslami harekete yönelik samimiyetini kanıtlamış olacak ki El Sadr bu yönde harekete geçtiği ilk günden itibaren halk kendisine büyük ölçüde olumlu yanıt vermeye başlamıştı.[547]

El Sadr'ın tecrübesinin toplumsal boyutu, toplumsal alana değinen durumları kontrol eden veya bazı sosyal sektörlerin ihtiyaçlarını karşılamayı hedefleyen sosyal heyetler ve kuruluşlar -çoğu zaman kendisinden geçen reformcu – hayırsever yönünde veya değişiklik fıkhındaki sınırlı yönler olarak-

[545] ŞEBEKET İRS EL-IRAK, **a.g.m.**
[546] RAUF, **EL-Amel EL-İslami fi EL-Irak**, s. 483.
[547] ŞEBEKET İRS EL-IRAK, **a.g.m.**

toplumsal işler yönünden diğer bir örnekle eşitlenecek nihai hedef olarak koyulması anlamına gelmemektedir. El Sadr'ın tecrübesinin toplumsal boyutu almış olması bu anlamı tamamen değiştireceği öngörülmeyen bir şey değildir. Çünkü durumun gerçekliğinde külli değişiklik projesi var olduğu için adı geçen program ve plana göre siyasi değişikliğe varana kadar İslami değişiklik boyutuyla tamamen birleşecektir. Ancak toplumsal ağırlığı emri vaki kılan bazı değişken ve tarihi durumlar vardı. El Sadr'ın gücü olmasına karşın siyasal alana hemen girmeyi tercih etmemiştir. Çünkü kendisi de biliyordu ki siyasal alana karışmak ani ve piramidin en üstüden başlayan bir basamak olacaktı. Böyle bir basamak da ambargo ve Baas hükümetinin zulmü altında olan Şii halkın yaşamakta olduğu acı sosyal gerçekliği iyileştiremeyecektir. Dolayısıyla El Sadr, ilk olarak toplumun yaşadığı bu gerçek üzerinden reforma gitmeye ve geniş planlı reform değişikliği hareketine ulusal zemin hazırlamaya çalışmıştır. Ancak El Sadr ileride göreceğimiz gibi bu planlarını tamamlamaya yetişemeyecektir.[548]

El Sadr, projesinin kendisinden önceki liderlerin hareketlerine benzemesini istememiştir. Zira bu durumun Merciliğin siyasi hareketinin etkisini kısıtlayacağını ve az sayıda destekçi çerçevesinde sınırlı tutacağını düşündüğünden yapacağı siyasi faaliyetin bir tür Mercilik protestosundan başka bir şey teşkil edemeyeceğinin kanısındaydı. Böylece kendinden önce olduğu gibi, hareketine de hızlı bir son verecek pozisyon kayda yakın durmaktadır. Dolayısıyla El Sadr'ın toplumun alt yapısıyla ilgilenmesi ve düzeltmesi gerekmekteydi ki, Irak'ta siyasi ve iktisadi alanda reform projesini başarabilsin. Toplumun alt yapısını düzeltmek en zor görevlerden biriydi. Zira büyük ölçüde ideolojik ve uygulamalı çabaları gerektirecekti. Irak'ta Mercilik tarihinin şahit olmadığı çok geniş çaplı toplumsal söylem sunacaktı. El Sadr, toplumsal alanı başlangıç zemini olarak algılamış ve değişimi ona göre planlayıp kendine özgü söylemini sunmaya hazırlanmıştı. Dolayısıyla Irak'ın

[548] RAUF, **EL-Amel EL-İslami fi EL-Irak**, s. 483.

konjnöktörüne uygun modern ve yapıcı toplumsal söylem planını uygulamalıydı.[549]

El Sadr'ın toplumsal alanın ihmal edildiğine ve bu alanın önemine dair çok büyük işaretler algıladığını söylemek mümkündür. Bununla birlikte bu alanda kendisini dini lider yapabilecek kadar önemli diğer işaretleri de algılayabilmiştir. El Sadr'ın ibret ve tecrübelerinin yansımasını görmeye çalışmak istediği tecrübelerin başında İran'da Humeyni'nin liderlik ettiği İslami Devrim ve Muhammed Bakır El Sadr'ın hareketi olmuştur. Ancak tüm bu işaretler ve veriler, El Sadr'ı her şeyden önce halkı harekete geçirme gerekliliğine ikna etmiştir. Bu hareketlenmenin programı, mekanizmaları, yöntemleri, fıkhi yönden gerekli tüm ekleri, toplam planları, girişlerinin keşifleri ise El Sadr tarafından rekor bir zamanlamada yerine getirilmiştir.[550] Irak'ın siyasi durumu ve 1992 yılında Yüksek Merci Abu Kasım El Khui'nin ve Seyit Abdulaala El Sebzevari'nin vefatından sonraki Merci liderlik boşluğu, bu zamanlamada El Sadr'a yardımcı olmuştur.[551]

El Sadr'ı, Irak'taki siyasi akışa etkisi ve dini müesseselerin tarihinde çok bariz bir rolü olan benzeri az görülen Şii Mercilerden biri olarak değerlendirmek mümkündür. El Sadr, Irak Devleti'nin kuruluşu ve 20. Ayaklanması sırasında olduğu şekilde, siyasi alanda toplumun hazır bulunması gerektiği görüntüsünü yaratabilmiştir. Bununla birlikte El Sadr'ın tecrübesinin Irak'ta Şii Merciliğinin siyasi ve örgütlenme çabalarının doruk noktası olduğunu söylenebilir. El Sadr, Şii Merciliğin tüm siyasi tecrübelerinin sonuçlarını kendi deneyimine sığdırmaya ve doğru yönde değerlendirmeye çalışmıştır. Geçmişteki olaylardan yola çıkarak yeni bir Mercilik modeli kurmaya çalışmış ve tüm olanakları değerlendirerek kendi becerileri ve görüşünü de bunlara eklemiştir. El Sadr, projesine Merciler ve Havza ile temsil edilen dini müesseselerden kademeli ihmale maruz kalan toplumsal derinliğin yeniden tesisiyle başlamıştır.[552] Daha sonra programlarından ve genel hareketlerinden tehlikeleri silmeye veya düşürmeye başlamıştır. İkinci

[549] RAUF, **Merceiyet EL-Meydan**, s. 142.
[550] RAUF, **EL-Amel EL-İslami fi EL-Irak**, s. 482.
[551] EL-ZÜBEYDİ, **a.g.e.,** s. 125.
[552] RAUF, **EL-Amel EL-İslami fi EL-Irak**, s. 483.

bölümde bahsedileceği üzere, proje, Şii Merciliğinin yürüttüğü ve çatışmak için halkı dayanışma aracı olarak harekete geçirdiği 20. Ayaklanması'ndan sora ülkenin geçirdiği siyasi gelişmelerin ardından Irak dışına sürgün edilen Mercilik liderlerinin ihmal edilmesiyle devam etmiştir. Ancak Mercilik halk ile bağlarını takviye etmeye devam edememiş, Mercilik ile toplumsal ağın Irak'taki siyasi rolünden vazgeçen Merciliğin varlığına ihtiyaç olmadığını yansıtması nedeniyle çok büyük bir şekilde parçalanmıştır.[553] Bu durum Şii Merciliğin kendisiyle yetinmesiyle son bulmuş ve toplumdaki en dar çemberle kısıtlanan bir bağ içine girmiştir. Ayrıca bu bağların doğası ibadet işleriyle sınırlı kalmakla birlikte halkı zayıflamış ve belirli konulara yönelik yönlendirilmelerini hedefleyen halkla doldurma ve toplama niyetlerini farz eden uzun vadeli hedeflerden oluşan boş rutin bağlantı mekanizmalarıyla yetinmişti. Bu konuların dini müessese fikrinde bulunmaması halinde düşünce sadece dinin en dar çemberi üzerine kurulacaktır.[554]

Bu bağlamda El Sadr hutbelerinin birinde "*biz o Mercilik politikasından sadece dört geleneksel şeyi korumaya alıştık: cemaat namazı, istihare namazı, müftülük ve dersler*" demiştir.[555] Ayrıca İkinci El Sadr bu bağlamda hareketi çerçevesinde Merciliği toptan harekete geçirmeye çalıştı ve "*vilayetin önemini önemsemedikleri veya tanımadıklarında onlara veli oldum, Seyit Muhammed El Sadr'ın vilayetinde dine, Allah'ın farizalarına ve şeriatın gerekliliğine önem vermeleridir. Bu da Cuma namazı ile temsil edilen vecibeleri terk etmeleri tuhaf olmayıp da kendi görüşlerindeki en sevileni terk etmemeleri nasıl olacak, yapmış oldukları en iyi şey susmak ve özür dilemekti, diğerlerinin yaklaşımı ise iftira, küçümseme ve kalp kırmakken. Biz seviyorduk bu duygu sadece iman edenlerin kalbinde değil Allah'ı, Resulünü ve Masumları razı edecek bir duygudur. Bunun üzerine Havza'yı mezhebin hizmetinde, Hak kelimesine üstünlük kazandırılmasında ve dinin yayılmasında yeterli bulacaklardır, dikkat ediniz ki Havza o zaman sadece Seyit Muhammed El Sadr liderliğinde olmayacak tek el, tek yürek, tek iş ve*

[553] NAKKAŞ, **a.g.e.,** s. 157.
[554] RAUF, **EL-Amel EL-İslami fi EL-Irak**, s. 483.
[555] Muhammed Muhammed Sadık EL-Sadr, 3. Cuma Hutbesi.

tek hedef olarak bir araya gelen tüm din adamlarının liderliğinde olacaktır. Daha önce de söylediğimi tekrarlayarak, işte o zaman biz silah kıtlığına rağmen emperyalizme ve İsrail'e karşı tüm gücümüzle ve sertlikle karşı koyabileceğiz".[556]

El Sadr, Merciliğin 20. Ayaklanması'nda devrimin ulusal bir temele dayandırıldığının farkına varmıştı. Bu devrimde aşiret bireyleri, köy ve şehir sakinleri, aşiret, tüccar ve ileri gelenleri Mercilik başkanlığı çatısı altında toplanmışlardı. Şehir ileri gelenleri, aşiret reisleri ve tüccarlar, inanç bakımından Şii Mercilerine daha çok bağlı olan aşiret ve şehir sakinleri için dolaysız toplumsal liderler konumundaydılar.[557] "*Şii dünyasında tehlikeli bir sorun doğduğunda, sorunun Necef'te olmaması gerekmektedir. İnsanlar hemen Necef'i gözlemliyorlar ve en Büyük Müçtehidin (tehlikeli konularda birinci hakem) sözünü bekliyorlardı. Bu hakem de müsteşarlarıyla konuyu tartıştıktan sonra fetva veriyordu. Çünkü Şiiler Büyük Müçtehidi On İkinci İmamın gıyaben yardımcısı olduğuna inanmaktadırlar*".[558] Dolayısıyla El Sadr, şehir sakinleri ve aşiret bireylerinin inanç bakımından diğerlerine göre dini liderliğe daha bağlı ve emirlerine daha sadık olduklarının farkındaydı. Bu ikisiyle Şii Merciliğinin arasındaki bağlar zayıflamıştı.

Kapsayıcı bir niteliğe sahip olan bu ilişki toplumun tüm sınıflarıyla mevcuttu, ancak Birinci Faysal'ın Irak'a kral olmasıyla çok tehlikeli ve köklü bir değişiklik yaşamıştır. Bundan sonra Şii Mercilerin siyasi rolü sınırlanmış, Mercilerin halkla olan ilişkileri en dar çembere gerilemiştir. Bu çember de çoğu zaman sosyal mevkilerini korumak ve çıkarlarıyla mahkûm edilmiş ilişkileri olan sosyal liderler ve tüccarların çemberi olmuştur. Buna en uygun örnek, Nakkaş'ın ifade ettiğidir, Kral ve hükümetle işbirliği yapmaya ilk hazır olanlar Bağdat ve Basra Arapları olmuştur. Çünkü devletle bağlarının güçlenmesini, iktisadi – toplumsal mevkilerini geliştiren ve koruyan en iyi

[556] Muhammed Muhammed Sadık EL-Sadr, 34. Cuma Hutbesi.
[557] ERRİHEYMİ, **a.g.e.,** s. 286.
[558] ENNEFİSİ, **a.g.e.,** s. 50.

vesile saymışlardır. Nitekim Kral Faysal'a 1923 yılının Aralık ayında çoğu Şii toplumsal liderin imzasını içeren bir beyanname sunmuşlardır.[559]

El Sadr, Iraklı tüccarın Şii Merciliği ile büyük derecede kopmuş bağlarını teşhis edebilmiştir. Iraklı tüccarlar ülke siyasetinin oluşumunda göze çarpan bir rol oynamadığı sürece bu oluşumda etkin bir ağırlığı olmadığı gibi, etken bir rol de üstlenememişlerdi. Çünkü Şii Merciliği Irak'ta siyasi ve toplumsal alandan uzak kalmayı tercih etmiştir. Tüccarlar belki de Merciliğin rolünün olmadığından kendilerini daha da güvende hissediyorlardı. Nitekim üzerlerine düşen meşru ödenekleri verdikleri sürece Merciliğin rızasını kazanarak Mercilik ile çok iyi ilişkiler içindeydiler. Yanı sıra El Sadr, kabile reislerinin Mercilik ile olan ilişkilerini de teşhis etmiş, Şiilerin devlet kuruluşlarından uzaklaştırıldıkları mezhepçi bir yönetim şeklinde bile aşiret reisleri çıkarlarını korumak için hükümet ile iyi ilişkiler kurma çabasında oldukları da gözünden kaçmamıştı. Zamanla bu kopukluk daha çok büyümüş, Şii Merciliğin ilişkisi toplumsal ve seçkin tüccarlar çemberi ile sınırlı ve siyasi boyuttan yoksun kalmıştır. Ayrıca bu ilişki gerileyerek diğer toplumsal ortamlarla ilişkili olarak değişken biçimlerde devam ediyordu. Aşiretler bakımından ilişki tamamen ihmale uğramış, özellikle Aşure olmak üzere dini etkinlikler ile rutin bağlarla sınırlanmış ya da aşiretlere gönderilen, dini veya siyasi bilince önem vermeyen ve çoğu zaman sadece ekmek parası için oralara giden bazı misyonerlerden ibaret kalmıştı.[560]

El Sadr, toplum ile Mercilik arasındaki bağların zayıflamasını Cuma namazları hutbelerinde dile getirmişti. Toplum ile rejimde reformlar hedefleyen El Sadr'ın bu hutbeleri, toplumsal devrime hazırlıkta ilk adım niteliğindeydi. Amacı belki de yönetim sistemini tamamen değiştirmek ve İran'daki İslami Devrim tarzında yönetimi Merciliğin eline vermekti. El Sadr: "*Mercilik kuşakları, onları (aşiretleri) unutmuş ve önemsemiyordu. Buna örnek olarak şu alışa gelmiş sözlere bakmamız yeter: Fakih (Din adamı) mükellefe gidip şeriat hükümlerini anlatmaz, mükellefin bizzat kendisinin Fakihe gelip sorması gerekir… Demek ki bir yandan Mercilik ile Havza diğer*

[559] NAKKAŞ, **a.g.e.,** s. 157
[560] RAUF, **EL-Amel EL-İslami fi EL-Irak**, s. 484.

yandan ise aşiretler arasında toplumsal ve psikolojik ayrılma ve kesişmeler vardır." demiştir. El Sadr bu duruma devam ediyordu "*onlar (aşiretler) ki yanlarına gidenler iki eksik sıfat ile nitelendirilirler, bu da aşiretlerin sorunlarını çözmekte yararlı olmuyordu. Bunlar ya fıkıhta yeterince bilgi sahibi değiller ya da sadece Hüseyni hatiplerdir. Ya dünyevi yazgısını dini yazgısına yüklemiş, ya da aşiretlere gidişi fıkıh sahibi olmak ile hidayete ermekten ziyade bir miktar para elde etmek için olmuş, fıkıh sahibi olanlar ise eski çağlarda çok az bulunuyorlardı ve onlara gidenler de sadık olmuşlardı (aşiretleri kastediyorum)… Bu durum ve onlara gönderilenler aşiretlerde El Havza El Şerife'nin hakkında suizan yaratmıştır. Gerçek şu ki El Havza El İlmiye hiç kimseyi göndermemiştir. Ancak bazı kimseler sadece özel çıkarlarını karşılamak için gitmişler ve bunlar iyileştirmek yerine hasar vermişlerdir*".[561]

El Sadr'ın tecrübesinin statüsü, siyasal iç çatışmanın mekanizmaları ve ayrıntıları hakkında edindiği birikim anlayışını açıkça uygulamasına izin vermemiştir. Çünkü değişime giden yolun başlangıcında hükümet ile çatışmayı zorunlu kılmıştı. Siyasi söyleminde de Irak hakkında politik hareketinin dış eksenlerine odaklanmıştır. Ancak değişim projesinin genel bağlamı, toplumsal içeriğin ağırlığınının, Merciliğin diğer alanlarda siyasi bağımlılığından, siyaset ve toplumdan kopmasının tehlikesinin bilincindeydi. Tüm bunlar El Sadr'ın Mercilik ile hükümet arasındaki çatışma denklemindeki bozulma gerçeğini ve bu denklemdeki mevcut irade dengesinin olmamasını da merkezi ve doğru bir biçimde okuduğunu göstermektedir. Başka bir deyişle, El Sadr'ın tecrübesinin temel varsayımları ve genel hatları, bu iradeyi gerçekleştiren dengeli iç siyasal sistemin yaratılmasına çalışmak ve ulus iradesinin yokluğuyla temsil edilen bu bozulma için tam algılama anlamına gelmektedir.[562]

[561] Muhammed Muhammed Sadık EL-Sadr, 21. Cuma hutbesi.
[562] RAUF, **EL-Amel EL-İslami fi EL-Irak**, s. 492.

3.6.3. Toplumsal Alanda Fıkhı Yenileme

El Sadr, Irak gerçeğini kavramada derinleşmesinden sonra toplumsal alanda geniş çaplı fıkhî yenileme yapmaya karar vermiştir. Irak gerçeğiyle ve yenilenmesini öngördüğü işlerle bağdaşan fıkhî düzenlemelerdeki açık boşluk halini oluşturmaya devam eden toplumsal meselelerin ve işlerinin yönünde hareket etmiştir. El Sadr, Merciliğinin görevlerinden birinin de topluma yönelik söylem, fıkıh ve düşünce geliştirmek olduğunu öngörmektedir. Bu bağlamda ikinci El Sadr toplumdaki bazı dini anlayışları ihya etmek için birkaç adım atmıştır. Bu adımlarla "*türbe ve kutsal mekânlarda erkekler ile kadınların bir arada olmalarının yasak olduğunu yeniden gündeme taşımıştır*". Şeriat bunu kesin bir şekilde yasaklarken toplum bu olayı bilinçsizce yaşamaktaydı.[563] Ayrıca El Sadr "*bir İslam mezhebi olan Şiiliğe ve şeriata zarar veren ve bazı cahillerin yanlış kalıba soktuğu*" tüm dini anlayışlara çözüm getirmeye çalışmıştır. Bu bağlamda El Sadr "*Havza tarafından çözülmesi gereken önemli olan şeriat konularının başında toplumun sorunlarını çözmek gelmektedir. Şurada cahiller grubu Hz. Hüseyin'in (selam olsun) türbesinden Kâbe-i Şerif ve Kerbela'daki iki Şerif türbenin arasındaki alanı lebbeyk sahası yapmışlardır. Ben onları Hz. Hüseyin'in (selam olsun) türbesi etrafında dua ve tavaf ederken iki gözümle gördüm, bu da haramdır, caiz değildir*".[564] Ayrıca El Sadr, dini–toplumsal bilince bağlı olan bazı toplumsal-dini uygulamaları düzeltmek için tartışma ve eleştirilere tabi tutmuştur. Zamanla sapmış olan bu bilinci doğrulamak için bilincin değişken ve doğru anlayış zeminine yerleştirilmesinin gereklilik ilkesine dayanmıştı. Bu anlayışları açıkça söylemlerinde canlandırmak, rolü icabı toplumsal durumu önceden teşhis etmekle başlayacak, bu teşhisi de Değişim Projesi bağlamında ele alacaktı. El Sadr'ın teşhis ettiği ve onarmaya çalıştığı değişken anlayışlarından bazıları şunlardır: "*İnsanların düğünlerdeki rahatsız edici ve dekolte kıyafetleri benimsemesi, kapalı kadınların da bu tür törenlerde açık giyinmek istemesi. Caddelerde yürümek ve Müslümanların yollarını kesmek,*

[563] Muhammed Muhammed Sadık EL-Sadr, 13. Cuma hutbesi.
[564] Muhammed Muhammed Sadık EL-Sadr, 6. Cuma hutbesi.

her kim onların yolunu kesmişse Müslüman değildir. Buna ek olarak şarkılı konserlerin verilmesi, fasit kimselerin davet edilmesi ve içki dağıtılması gibi tüm bunun gibi işler haram kılınmıştır".[565] Sporla ilgili şunları söyler; "*spor batılıların toplumsal sorunlarından kurtulmaları için en iyi yöntemdir*".[566] El Sadr, tecrübesini toplumsal ortamda en iyi şekilde etkili hale getirebilmek üzere tüm Iraklı kesimlerin sempatisini kazanmaya çalışmıştır. Bu bağlamda da El Sadr'ın hutbelerinden birinde: "*işte biz burada çingenelerin kapısını çalıyoruz ve hidayete gelmeleri için onlara hidayet ile doğruluk elini uzatıyoruz. Onların adet ve geleneklerine olan tutkuları kapılarını bizim çalmayışımızın bir sonucudur* ".[567]

Yukarıda ele alınan metinler ve benzerleri aracılığıyla El Sadr, Havzanın ve Şii Merciliğinin çizgisi ile bağdaşmayan toplumsal anlayışları ve değerleri denetlemeye çalışmıştır. El Sadr'ın toplumsal çalışması çok boyutlu kapsayıcı bir niteliğe sahipti; çalışma, toplumsal, doğrulayıcı ve yenilikçi anlayışların çoğunu kapsadığı gibi bu alanda fıkhı yenileme, iletişim yöntemleri, halkın katılımını ve Şii Merciliğine bağlanmalarını hedefleyen prosedürler üstüne kurulmuştur.[568]

El Sadr'ın reformcu tecrübesinin en önemli adımlarından birisi de aşiretler meselesini çözme arzusu olmuştur. Fıkıh dallarından özel bir dal olarak verilmemiş ve çözülmemiş olan toplumsal fıkıhtan yeni bir dal ortaya koymuş ve kendisinin adlandırdığı gibi "*Aşiretler Fıkhı*" olarak yenilemiştir. Bu da "*Aşiretler Fıkhı*" adlı kitabında açıkça gösterilebilir.[569] Aşiret statüsü, İslami hükümlerle uyuşmayan hükümlerle, verilen cezalarla, değerleriyle, gelenekleriyle ve doğasına rağmen, kendi başına çok büyük problemdir ve çok basit olduğu halde içinde etki yaratmanın oldukça zor olacağı gerçeğini de barındırmaktadır. El Sadr'ın bu alandaki öncülüğü, kendisinden önce herhangi bir Şii Merciin ciddi bir şekilde bu meselelere fıkhı açıdan yaklaşmamasında yatmaktadır. El Sadr bu meselelere çözüm bulmak için

[565] Muhammed Muhammed Sadık EL-Sadr, 22. Cuma hutbesi.
[566] Muhammed Muhammed Sadık EL-Sadr, 13. Cuma hutbesi.
[567] Muhammed Muhammed Sadık EL-Sadr, 45. Cuma hutbesi.
[568] RAUF, **EL-Amel EL-İslami fi EL-Irak**, s. 499.
[569] Muhammed Muhammed Sadık EL-Sadr **Fıkhı EL-Aşair**, Dar EL-Adva, Necef, 1977.

öne çıkmış ve aşiretler arasında geçerli olan cezalara ve hükümlere alternatif çözümler bularak bu işin fıkhını oluşturmuştur. El Sadr'ın getirmiş olduğu bu fıkhın öncülük sebebi toplumu bir bütün olarak düşünmesinden gelmekte, bu da bilinen ve geleneksel çerçeveyle veya mirasçı çemberlerle sınırlı kalmamaktadır. El Sadr'a göre, Merciliğin görevlerinden biri de topluma yönelik söylem, fıkıh ve düşünce yönünde insiyatifi alması gerektiği idi. Toplumun bu konularda insiyatifini beklemek değildi.[570]

El Sadr bu çerçevedeki boşluğu doldurmakla yetinmeyerek, aşiretlere yönelik devamlı ziyaretler ve genel konuşmalarla onlara hitap etmiştir. Bir Cuma namazı hutbesini de aşiretler meselelerine ayırarak şöyle demiştir: "*Biz buradan Iraklı aşiretlere özellikle de aşiret şeyhlerine Allah'ın gazabından ve cehennem ateşinden sakınmalarını ve sorumluluk düzeyinde olmalarını tavsiye ediyoruz, daha doğrusu dünya ve ahirette onlar için iyi olan kutsal şeriat çizgisine gelmelerini nasihat etmekteyiz. Özelikle kanunları zulüm ve başkalarının zulüm görmesini içermektedir. Bu da şeriatı meşru olmayan sebeplerden dolayı heder etmektedir. Bununla birlikte çok sayıda batıl evlilikler vuku buluyor. Onlar kötüyü daha büyük bir kötülük ile önlemeye çalışıyorlar, biz ise onlar için kötüyü ve zulmü hak ile çözmeyi istemekteyiz*".[571] El Sadr'ın aşiretlerin statüsünü düzeltmedeki çalışması, kabilesel ve kapalı kültürün doğurduğu alışagelmiş bazı dini algılamalara son vermeyi hedefliyordu. Aşiret geleneğinden başlayarak reformu seçmedeki toplumsal yapının yanlış algılamalar ile başlayan yıkımın nesiller boyunca bir dini kültür durumuna geldiğini anlayan El Sadr, toplumda dini söylemin doğuracağı tehlikenin iyice farkında olup toplumun alışageldiği bazı adet ve geleneklerini düzene ve disipline sokmaya çalışmıştır. Toplumun maruz kaldığı bazı sorunlara şeriat açısından meşru bir sınır konulması konusunda kabile reislerini Havza'ya başvurarak izin almaları için teşvik etmişti.[572]

"*Aşiretler Fıkhı*", toplumsal ortamda önemli ölçüde fıkhî boşluğu dolduran en bariz model sayılmaktadır. El Sadr'ın çeşitli toplumsal sorulara

---

[570] RAUF, **EL-Amel EL-İslami fi EL-Irak**, s. 500.
[571] Muhammed Muhammed Sadık EL-Sadr, 21. Cuma hutbesi.
[572] EL-SAİDİ, **a.g.m.**

yanıt verme yöntemi, bu yöndeki hedefini büyük ölçüde açıklıyordu. Bu hedef olabildiğince büyük boşlukları doldurmuş ve Merciliğin ihmal ettiği yönleri çözmüştür. Daha doğrusu Şii Merciliğinin topluma yönelik görüşü ile genel toplumsal fıkhın bireysel fıkhı çıkarı için sınırlı bir hal almasından doğan ve biriken sorunlara da köksel çözüm getirmişti. Başka bir ifade ile bireylerin sorunlarını toplumun bir barçası olarak çözmeye çalışan bir fıkıh anlamında kullanılmıştır.[573]

3.6.4. Sosyal Toplanma Mekanizmaları (Cuma Namazları)

El Sadr, Şii Merciliği ve Şiilik camiasında daha önce eşi benzeri görülmeyen bir meydan doldurma mekanizması öngörmüştür. Buna ek olarak El Sadr değişim tecrübesinin kurulması ve Mercilik açısından toplum gerçekliğinin değerlendirilmesi için büyük fikrî ve fıkhî çabalar harcamış, değişim tecrübesine uygulamalı ve pratik yön kazandıracak mekanizmalar yaratmak üzere çok büyük çabalar sarf etmiştir. Bu yönü özetleyen büyük mekanizma Cuma namazlarıdır. Bu mekanizmanın çalışması için sağlam bir temel atmaya yönelik El Sadr, her türlü durum ve engellere rağmen Cuma namazlarının zorunluluğunu benimsetmiştir.[574] Herhangi bir sebepten dolayı bırakılmaması gerekmektedir. Bu yönü tarihsel ve fıkıh açısından tartışmıştır. El Sadr, Şiilerin Cuma namazlarını bırakmalarına neden olan sebepleri açıklamak için çok büyük çabalar harcamış ve bu bırakmalara yol açan sorunları çözmeye çalışmıştır. Kendisi bu çabayla Şii Merciliğinin alışık olmadığı bir durumla ve olağan üstü siyasi durumlarda açık bir şekilde çıkış yapmıştır. Bu bağlamda El Sadr şunları ifade etmiştir; " *namaz iradeye bağlı bir vacip ise de, lider imamın bulunmasıyla vacip olacaktır…*".[575] Cuma namazının hedefleri ile ilgili : "*Cuma namazının faydalarından biri de toplum ile Havza arasında bağlar sağlamasıdır. Diğer faydası ise toplum ve*

[573] RAUF, **EL-Amel EL-İslami fi EL-Irak**, s. 501.
[574] Muhammed Muhammed Sadık EL-Sadr, 1. Cuma hutbesi.
[575] Muhammed Muhammed Sadık EL-Sadr, 3. Cuma hutbesi.

Havza'da yaşanan dini bilinçtir. Böylece insanlar çoğu Havzalının öngördükleri gibi olmadığını öğrenmiş olacaklardır". Ayrıca El Sadr Cuma hutbelerinin önemli bir kısmını bu namazın gerekliliğini vurgulamaya ayırmıştır.[576]

Şii din adamları günün birinde Irak'ta Cuma namazı kıldırabileceklerini düşünemiyorlardı. Dolayısıyla Cuma namazları Irak'ta nesiller boyunca sadece kâğıt üzerinde Şii Medreselerin ilmihallerinde yazılan ve yerine getirilmeyen bir fariza olarak kalmış iken; hiç kimse, Cuma namazının bugün gördüğümüz gibi siyasi ve dini düzeyde önem ve ağırlık sahibi olacağını öngöremiyordu. Ancak El Sadr, hareketinin başarılı olması için Cuma namazlarını en gözde vesile olarak ele almıştır.[577] Böylece El Sadr'ın Küfe Camisi'nde kıldırmış olduğu Cuma namazı ve yeni toplumsal fıkhın kurulması Şii halkına nüfuz etmede çok başarılı bir çalışma olmuştur. Bu durum, Müslüman Şii ortamında etkisini göstermesi konusunda El Sadr'a çok büyük güç kazandırmıştır. El Sadr'ın bu bağlamda Baas Partisi ile ilişki yöntemi, fıkıh tarihi boyunca Şii Merciliği ile iktidar ilişkisi geleneği dışına çıkmamıştır. El Sadr, Baas Partisi'nin iktidarına meşruiyet vermeden kendisiyle ilişkilerini geliştirmiştir.[578] El Sadr iktidar ile ilişkisini, despot rejimle olması gereken ilişkiye yeni kavramların, mücadele biçimlerinin yeni yöntemlerle belirleyen ve nadir rastlanan bir tarihi fırsata dönüştürmeyi başarmıştır.[579]

Halkı bilinçlendirmede söz ve hutbelerin önemi olduğu gibi, sembollerin de büyük önemi vardır. Nitekim El Sadr'ın kefen giymesi büyük etki yaratmıştı. Böylece hem halkı hem de hükümeti aynı anda etkilemişti. El Sadr reformcu değişim hareketinde duygusal yaklaşım yöntemini de bu şekilde kullanmış oluyordu. Kefen giymenin etkisi El Sadr'ın gerçekleştirmeye çalıştığı amaçlar uğruna canını feda etmeye hazır olduğunu göstermesinin yanı sıra cesaret ve güç de vermekteydi. El Sadr, rejimin çoğu insanı tehdit yöntemi olarak gösterdiği ölümü omuzlarında taşıdığını, ölümden

---

[576] RAUF, **Merceiyet EL-Meydan**, s. 142.
[577] Muhammed Muhammed Sadık EL-Sadr, 1. ,2. ve 3. Cuma hutbeleri.
[578] Musanna EL-SİİDİ, Salât EL-Cuma ve Harakat EL-Seyit EL-Şehit Muhammed Sadık EL-Sadr EL-İslâhiye, **Muesseset EL-Nur**, http://www.alnoor.se/article.asp?id=3560, 29.10.2010.
[579] EL-ZÜBEYDİ, **a.g.e.,** s. 125.

korkmadığını ve öldürmekten fazla bir şey yapamayacaklarını Saddam yönetimine gösteriyrdu. Ayrıca El Sadr'ın Cuma namazı için Küfe Camii'ni tercih etmesinin coğrafi konumdan ziyade sembolik etkisi vardır. Nitekim Küfe Camii'nde Hz. Ali'nin hilafeti boyunca namaz kılması, Şiiler başta olmak üzere tüm Müslümanlar açısından büyük psikolojik etki yaratmıştır.[580] El Sadr'ın ilk Cuma hutbelerinde: "*bu güzel mevsimde kesin hissettiğimiz diğer nimetler: Emir El Mümin'in (halife Hz. Ali)'nin hutbeye çıktığı mekândan konuşmaktayız… Tarih ve din gerekliliğinden konuşmuştur, ondan sonraki hak ehillerinden hiç kimse bu ana kadar mutlak bir şekilde burada konuşmamıştır, ondan sonraki hak ehilleri de bu ana kadar sizin dinlediğiniz gibi dinlememiştir işte bu en yüce nimetlerdendir*".[581]

Cuma namazı El Sadr'ın kişisel yeteneklerini sergilediği bir vesile değildi, tersine Cuma namazı ile halk onun ruhani liderliğine sımsıkı bağlanmıştı. Cuma namazları Irak'ın durumunu, psikolojik ve fiziksel açıdan yöneten ile yönetilenlerin arasındaki samimi etkileşimi anlatan ve yapılandıran gerçek minberdi. Irak'taki Cuma namazları, diğer tüm Müslüman ülkelerde olduğu gibi değildi, normal bir şekilde algılanmıyordu. Tüm dünya Irak'ın Cuma namazlarına meydan okurcasına bakıyordu, zira Cuma namazları süngüler ve silahlarla donatılmış adamların kontrolü altında kılınmaktaydı.[582]

Teorik açıdan bakıldığında, şiddet olayları her geçen gün artarak ve gelişerek Cuma namazlarının başlangıçta sınırlandırmasına rağmen El Sadr'ın kendi cesareti ve dehası çerçevesi dışında anlaşılması mümkün değildir. Baas yönetimi Iraklılara hiç güvenmeme fobisine mahkûm olduğundan bu namazların kılınmasına izin verilmemesi yahut onlara dokunulmaması konusunda kararlı değildi. El Sadr bu açıdan da "*dehasını*" kullanmıştı ve başlangıçta Baas yönetiminin amaçlarıyla çatışmayan resmi sıfat vermeyi ve tesis etmeyi başarmıştı. Daha sonra bu başarıyı Baas yönetiminin düşünemediği diğer anlam ve etkilerine taşıyacaktır. El Sadr

[580] RAUF, **EL-Amel EL-İslami fi EL-Irak**, s 481.
[581] EL-SİİDİ, **a.g.m.**
[582] Muhammed Muhammed Sadık EL-Sadr, 1. Cuma hutbesi.

yüksek kabiliyetini, yönetim ile kendi arasındaki anlaşmayı değerlendirerek, Irak halkını yönetime karşı değişim ve reform projesine yönlendirmeyi başararak kanıtlamıştır. Cuma namazları ile halka vaaz, kılavuz ve hareketlilik kazandıran ulusal konferanslar düzenlemiştir.[583]

El Sadr Cuma namazları aracılığıyla toplumda "*İslami Bilinci*" tesis etmeye çalışmaktaydı. Amacı, Şii Merciliği ile halkı birbirine bağlamak ve kopukluğu bitirmekti. El Sadr kısa bir sürede halkın duygularını uyararak Şii Merciliğinin yıllar sonra toplumu yönlendirmesinisağlayabilmiştir. El Sadr halk ile Şii Merciliği arasındaki etkileşimi ve bağlanmayı, Cuma namazlarını Irak'ın çoğu bölgesinde çok büyük kalabalıklarla birlikte kıldırarak başarmıştır.[584]

Rauf'a göre, El Sadr kendisinin ilan etmediği ama davranışlarında canlandırdığı ve dini bir lider olarak rolü gereği üstlendiği özellikler ve yetenekler sayesinde toplumdaki liderliği, meydanî, mütevazı ve üstün nutuk kabiliyeti olan bir liderliktir. El Sadr, ilmi tecrübesi vesilesiyle İslami yönetimi Şii Merciliği ile temsil edilecek gerçekçi ve model bir şekle sokmaya çalıştığını göstermektedir. El Sadr'ın bizzat kendisi çoğu köy ve şehirlere yapmış olduğu yoğun meydanî gezileriyle halkın elem ve kederlerini hissederek, dert ve sıkıntılarını paylaşarak tam bir dini lider niteliği kazanmıştır.[585]

El Sadr'ın tecrübesinde Cuma namazı çok önemli bir toplanma mekanizması ve en bariz bilinçlendirme ekseni idi. Gerçekleştirdiği büyük başarılar sonucu hükümet buna son vermesi için El Sadr'a suikast düzenledi. Dönemsel bilinçlendirme mekanizması temsil etmesine rağmen, El Sadr topluma öncülük etmeye ve Mercilik ile ilişkiyi güçlendirmeye çalıştığı toplumsal toplama mekanizması ile yetinmeyip dini etkinlikleri önemli bir eksene oturmaya çalışmış, bu etkinlikler ile gerçekleşen geniş çaplı katılımcıların toplanmasını, tecrübesinde kullandığı toplama araçlarından biri olarak kullanmıştır. Dolayısıyla El Sadr, Kerbela'ya doğru yapılan Erbayin Yürüyüşü ile toplumu harekete hazırlayan tüm araçları önemsemiştir. El Sadr

---

[583] EL-SAİDİ, **a.g.m.**
[584] EL-ZÜBEYDİ, **a.g.e.,** s. 125.
[585] RAUF, **EL-Amel EL-İslami fi EL-Irak**, s. 481.

Şii Merciliğinin toplum içindeki etkisini arttırmak için bu etkinlikler ile Cuma namazlarını çifte vesile olarak kullanmıştı.[586] Daha sonra El Sadr bu etkinlikleri değişim tecrübesinde kullanmış ve önermiştir. Ayrıca halkla iletişim araçlarının artırılması için yeni etkinlikler oluşturmaya çalışmıştı. El Sadr, "*dini liderliğe tabi tutulması ve emirlerini her zaman uygulaması için toplumu Şii Merciliğinin talimatlarına göre eğitmeye çalışmıştır*".[587] Bu çalışmaları hutbelerinin bazılarında görmemiz mümkündür. İlk Cuma namazında El Sadr "*sen ki benim vilayetimi iddia ediyorsun, uzak durmanın anlamı nedir? Bana itaat etmen şart değil mi… Sadece ulamalarınıza itaat ediniz yoksa! Eğer dinin faydasını istiyorsanız ve bu fırsat da Allah'ın izniyle mevcuttur, Allah Teâlâ kendisi sebeplerin müsebbibidir ama nasıl? Bu sadece dini yönetime boyun eğmekle olacak, her kim de bunun tersini söylüyor ise ağzına toprak koyunuz, sadece bu kadar*".[588]

3.6.5. İkinci El Sadr Hareketinin Bastırılması

Cuma namazlarında El Sadr'ın etrafında geniş çapta insanların toplanması ile yaşanan meydanî gelişmeler, El Sadr'ın yönetime karşı olduğunu ve toplumu yönetime karşı kışkırttığını göstermişti. Özellikle yönetimin çok sayıda Havza eğitmen ile öğrencilere yönelik tutuklama operasyonlarından sonra iki tarafın ilişkisi çıkmaza girmişti. Bunun üzerine El Sadr, Küfe Cami minberinden tutukluların serbest bırakılmasını talep etmiştir.[589] Bazı devlet yetkililerinin uyarılarına rağmen El Sadr, yönetime karşı tutumu ile Havza'nın gözaltına alınan eğitmen, öğrenci ve vatandaşların serbest bırakılması konusunda ısrar etmeye devam etmişti. Ayrıca tutukluların serbest bırakılmalarını talep etmeleri için Cuma namazı sırasında kullandığı sloganları cemaate yüksek sesle söylemelerini emretmişti.[590] Yanı

[586] RAUF, **Merceiyet EL-Meydan**, s. 165.
[587] Muhammed Muhammed Sadık EL-Sadr, 7. , 8. ve 9. Cuma hutbeleri.
[588] RAUF, **EL-Amel EL-İslami fi EL-Irak**, s. 505.
[589] Muhammed Muhammed Sadık EL-Sadr, 1. Cuma hutbesi.
[590] EL-ZÜBEYDİ, **a.g.e.,** s. 127.

sıra vatandaşların günlük yaşamlarında önemli olan elektrik ve diğer gerekli hizmetlerin düzeltilmesini de talep etmiştir.[591] Ayıca tüm tutukluların serbest bırakılmaları talebi, gün geçtikçe Cuma namazlarında El Sadr'ın namaz kılan cemaate söylettiği ve kendisinin de onlarla birlikte attığı sloganlar ile daha da güçlenmekteydi.[592] 40. hutbesinden sonraki hutbeler, yönetim ile El Sadr arasındaki krizin büyüdüğünü, özellikle iki tarafın yaklaşımındaki ısrarcı tavırdan sonra çıkmaz bir yola girildiğini açık bir şekilde gösteriyor. Bu göstergeler, Baas yönetiminin sabrının tükenmeye başladığının ve her an El Sadr'a karşı suikast düzenleneceğinin habercisi gibiydi.[593]

Baas yönetimi bu gelişmeler karşısında sessiz kalmayacaktı, zira El Sadr, yönetime karşı alenen talepte bulunan ilk dini ve sosyal liderdir. Nitekim hükümet El Sadr'a taleplerde bulunmaması ve yönetime karşı insanları kışkırtmaya son vermesi uyarılarında bulunduktan sonra fiziksel olarak tasfiye etme kararını almada hızlı davranmak zorunda olduğunu düşünmüştü. Yönetim, tüm Cumhuriyet Muhafızları Güçlerini "*Altın Şövalye*" olarak adlandırılan askeri tatbikat çatısı altında olağanüstü hazırlık durumuna getirmiştir. Bu tatbikatta gerçek cephaneler kullanılmış ve Irak içinde hassas hedefleri işgal etmeyi planlayan olası hava ve kara saldırılara karşı hipotezler tasarlanmıştır. Söz konusu senaryo, yollar dışında hareket edilmeyen bölgelerin, köprülerin ve önemli yol ayrımları gibi kritik noktaların düşman özel kuvvetlerinden oluşan birimlerin saldırısına maruz kaldığı durumda ya da hava tehdidi altında stratejik hareketlerin uygulanmasını kapsamaktadır. Yanı sıra ülkenin kuzeyinden Orta Fırat bölgesine bazı Cumhuriyet Muhafızları Tugayları takviye olarak gönderilmişti. Musanna ilinin "*Muhammed Hamza El Zubeydi*" komutanlığındaki Orta Fırat Bölgesi komutanlığından ayrılması ve "*Ali Hasan El Mecid*" komutanlığında olan Güney Operasyon Bölgesi'ne ilhak edilmesi kararı suikast operasyonunun tedbiri ile bağlantılıydı. Babil, Vasit, Kadisiye, Necef, Kerbela ve Musanna illerini komuta eden Orta Fırat komutanlığının üzerindeki yükün hafifletilmesi için bu ayrılma kararı

[591] Muhammed Muhammed Sadık EL-Sadr, 41. Cuma hutbesi.
[592] Muhammed Muhammed Sadık EL-Sadr, 40. Cuma hutbesi.
[593] Muhammed Muhammed Sadık EL-Sadr, 42. ve Sonraki Cuma hutbeleri.

alınmıştır. Suikast operasyonunun uygulanacağı gece, ön caydırma yöntemlerinden biri olarak duruma erken müdahale ve kontrol etmeye yol açan olay kargaşanın yayılması durumunda kuzey bölgesinden getirilen Tugaylardan ziyade, Cumhuriyet Muhafızları Hamurabi Tim Kuvvetleri (Vasit yakınlarında) El Suvayre bölgesindeyken, Cumhuriyet Muhafız Güçleri Nabuhat Nassır Timi de Kerbela'daydı. Suikast uygulanmadan önce meydana gelen bu güvenlik önleme öncülüğüne ek olarak, hükümet ile İkinci El Sadr arasında bir tür kızışma söz konusudur. Tüm bunlar suikastın gerçekleşeceğini dair işaretlerdi. Suikastın gerçekleşmesinden önceki Ramazan ayında hükümet kuvvetleri, Irak'ın çoğu şehrinde El Sadr'ın yardımcıları tarafından kıldırılan Cuma namazının akışına müdahale etmeye çalışmaktaydı.[594]

Bu tehditler bağlamında hükümet, Vakıflar Bakanlığına bağlı cami imamlarını atamaya çalıştıysa da, bu çabaları başarısızlıkla sonuçlanmıştır. Çünkü insanlar hükümetin atadığı imamları "*hükümet ajanları*" olarak algılamış ve onlarla namaz kılmayı reddetmişlerdir. El Sadr'ın suikastından önce gerçekleşen bu gelişmeler ile birlikte, Nasiriye başta olmak üzere Irak'ın birkaç şehrinde çatışmalar meydana gelmiş, çok sayıda vatandaş ve hükümet güçlerinden insan hayatını kaybetmiş ve hükümet El Sadr'ın birkaç yardımcısını tutuklamıştır.

Hükümetin askeri tatbikat bahanesiyle güvenlik güçlerini, halk ordusunu, emniyet görevlilerini ve Baas partizanlarından oluşan karma kuvvetlerini özellikle Müslümanların içinde büyük sosyal ve tarihi öneme sahip olan Küfe Camis'inin kapılarını zorla açmaya yönlendirmesi ve cami içinde bekleyen bir askeri ekibe (düşman güçlerini temsil eden) karşı tatbikatı, Şiilere yönelik provagatif bir eylemdi. Nitekim söz konusu tatbikat, tüm Şiiler açısından ibadet mekânlarının mahremiyetini ihlal etmek demekti. Hükümet terör ve korku yaymak için bu tür uygulamalara başvurmuştur. Ancak, tüm bu prosedürler El Sadr direnişini, cami minberinden namaz kılan cemaate açıkça söylettiği sloganlarla tutuklu yardımcılarının serbest

[594] ŞEBEKET İrs EL-Irak, **a.g.m.**

bırakılması talebini sürdürmeyi durduramamıştır.[595] El Sadr'ın bu hareketi Irak'ta türünün ilk örneğidir, çünkü Irak'ın geneli, Şii Merciliğin halkla birlikte slogan atmasına alışık değildir.[596]

Baas yönetiminin bu gelişmelere tahammülü yoktu, çünkü El Sadr yönetime karşı alenen talepte bulunan ilk dini ve sosyal liderdir. Böylece Baas yönetimi El Sadr'ın taleplerde bulunmasına ve yönetime karşı insanları kışkırtmasına son vermesi uyarılarında bulunduktan sonra fiziksel olarak tasfiye etme kararını uygulamada hızlı davranmak zorunda oluğunu düşünmekteydi. Baas yönetimi, El Sadr'ın suikast kararının gecikmesi durumunda kitlesel halk protestolarının patlak vereceğinin farkına varmış ve 19.02.1999 tarihinde Saddam Hüseyin'in oğlu Kusay'ın yönettiği Özel Emniyet Kurumu'na bağlı silahlı bir özel ekip tarafından El Sadr suikasta maruz kalmıştı.[597] Olaydan hemen sonra hükümet El Sadr'ın öldürülmesi ile ilgili başka tarafları suçlayarak aleyhindeki şüpheleri uzaklaştırmaya çalışmıştı. Baas yönetimi, bir grup Havza öğrencisini açık platformda "itiraflar" adı altında suikastı üstlenmeye zorlamış ve onları idam ettikten sonra suçsuz oldukları ortaya çıkınca ailelerine tazminat ödemişti.[598]

El Sadr'ın suikastından sonra "*Sıfır Saati*" olarak adlandırılan Irak'ın güneyinden başlayan ve başkent Bağdat'a kadar uzanan coğrafyayı kapsayan geniş çaplı bir harekât başlamıştı. Suikast haberinin yayılmasından sonra Bağdat'ın El Savra semtinde El Muhsin Camisi'nden başlayan büyük çaplı gösteriler patlak vermiş; Ordu Kanalı, Muzaffer Meydanı, Habibiye ve Cemile Semtlerinde meydan ve ana caddeler göstericilerce kapatılmıştı.[599] Saddam Hüseyin'e karşı pankartlar açılmış ve karşıt slogan sesleri yükselmişti. Göstericiler El Sadr'ın suikastını kınıyor, kamu alanlarında bulunan Saddam'ın resim ve heykellerine çamur atıyorlardı. Ordu kanalına

---

[595] **İslami Dava Partisi resmi web sitesi**, Şehit Muhammed Sadık EL-Sadr, http://al-daawa.org/main/index.php?option=com_content&view=article&id=247:2010-10-14-06-38-30&catid=18:polatic-articles&Itemid=25, 29.10.2010.

[596] EL-Sadr'ın attığı sloganlarla ilgili bkz: Muhammed Muhammed Sadık EL-Sadr, örneğin 37 ve 38 numaralı Cuma hutbeleri.

[597] EL-ZÜBEYDİ, **a.g.e.,** s. 127

[598] RAUF, **EL-Amel EL-İslami fi EL-Irak**, s. 502.

[599] İslami Dava Partisi resmi web sitesi, **a.g.m.**

yakın bir noktada kendisine yer edinen Saddam'ın oğlu Kusay, kendi komutanlığındaki Saddam Fedaileri ile meydana gelen ayaklanmayı bastırmaya başlamıştı. Görgü tanıkları, 12 adet tankın, birkaç panzerin ve orta düzey silahlar taşıyan arabaların şehre doğru yöneldiğini ifade etmişlerdir. Gösterilerin ilk gününde yaklaşık 50 gösterici ölmüş, 200 kişi yaralanmış ve 17 asker hayatını kaybetmişti. Yanı sıra Nasiriye ilinde gösteri ve çatışmalar patlak vermişti. Baas yönetimi, durumu örtbas etmek için gösterilerin bastırıldığı ve çatışmaların sona erdiği El Savra semti ve Nasiriye iline İletişim Bakanlığı yetkilileri eşliğinde bazı gazete muhabirleri göndermiş ve durumun sakin olduğunu göstermeye çalışmıştı.

Baas yönetimi Necef'te önlem almış ve hazır bekliyordu. Nitekim Necef daha önce benzeri görülmemiş bir şekilde tank ve ağır silahlarla çevrilmiş, cadde ve sokaklar hükümet güçleri ile donatılmış ve sokağa çıkma yasağı ilan etmişti. Bu yasağı aşan her kes ölümle tehdit edilmişti. Dolayısıyla Necef'te suikast sonrası gösteri ve çatışmalar çok sınırlı kalmıştı. Basra'da ise El Sadr yanlılarının silahlı eylemleri Baas yönetimi için sürpriz olmuştur. Nitekim Basra birkaç saatliğine El Sadr yanlılarının eline geçmiş, Basra valisi ile Emniyet müdürü öldürülmüş ve Baas Partisi yöneticileri ve emniyet mensuplarından oluşan 20'den fazla kişinin muhakeme ile idamlarına karar verilmiş ve infaz edilmişlerdi.[600]

Her çeşit ağır silahlarla donatılmış hükümet güçleri ile (varsa) hafif silahlardan başka silahı olmayan halkın arasında güç dengesinin olmayışının kesin sonucu olarak, Baas yönetimi El Sadr şehri başta olmak üzere bazı şehirlerde bir süreliğine devam eden çatışmalardan sonra ayaklanmayı bastırmayı başarabilmiştir. Ardından geniş çaplı tutuklama kampanyaları başlatmış ve El Sadr'a yakın olanlar başta olmak üzere çok sayıda Havza öğrencisi gözaltına alınmıştrı. El Sadr'ın damadı ve önde gelen adamlarından Şeyh Muhammed El Numani başta olmak üzere gözaltında olanların çoğu idam edilmiştir.[601]

---

[600] ŞEBEKET İrs EL-Irak, **a.g.m.**
[601] EL-ZÜBEYDİ, **a.g.e.,** s. 127; RAUF, **Merceiyet EL-Meydan**, s. 171.

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

2003 ABD İŞGALİNDEN SONRA IRAK'TA Şİİ MERCİLİĞİNİN SİYASİ ROLÜ

4.1. SİYASİ GELİŞMELERE YÖNELİK Şİİ MERCİLİĞİNİN TUTUMU

4.1.1. Şii Merciliğinin İşgale Yönelik Tutumu

Şii Merciliği Sistani ile temsilen, Irak siyaset arenasındaki bütün kesimler tarafından geniş kapsamlı şekilde desteklenmektedir. Dört büyük Şii Merciin Irak hakkındaki fetvaları, Irak'taki Şiilerden büyük bir kabul ve saygı görmektedir. Irak'taki Şiilerin, Şii Merciliğinin görüşlerine, özellikle Sistani ve bu mercilerin Irak'ın içinde bulunduğu realitenin analizinden doğan tutumlarına, bağlılıkları arttı. Bütün bunlar diğer siyasi grupları özellikle Arap, Kürt ve işgalci Amerikalıları Sistani'nin isteklerine boyun eğmeye ya da en azından düşüncelerini değerlendirmeye ve görüşlerine saygı göstermeye zorladı.[602] Bu sebeptendir ki Mercilik, Irak'taki en önemli Sünni şahsiyetlerden biri olan Cumhurbaşkanı Yardımcısı Tarık El Haşimi'nin deyimiyle, Irak'ın emniyet subabı sayılmaktadır.

Şii Merciliği, yayınlamış olduğu fetvaların yanı sıra uluslararası ve bölgesel heyetler ile organizasyonlar düzenlemiş, Irak'taki ulusal ve İslami siyasi oluşumlarla yaptığı görüşmeler aracılığıyla, devleti demir ve ateşle yöneten tek partili rejimin çöküşünden sonra adil bir sistemi oturtması gereken ulusal bir devlette bulunması elzem olan özellikler ve gerekliliklere cevap verecek, hukuk, demokrasi, eşitlik, adaletin yerleşmesini arzulayan ve kendi hedeflerini gerçekleştirebilecek yeteneğe sahip toplumu inşa edebilecek ulusal bir sistem kurulması için Irak'ın ciddi ve objektif koşullarını hazır etmeye çalışmaktadır.

---

[602] Ammar EL- BAĞDADİ, **EL-İmam EL-Sistani Ruya Min Eddahil**, s. 9.

Saddam'ın düşüşünden, ABD askerlerinin Irak'a girmesinden ve Şii Merciliğinin Irak'ta güçlü bir şeklide ortaya çıkmasından önce pek çok İskandinav ülkesi, Avustralya, ABD ve dünyada hatırı sayılır sayıdaki ülke Irak'taki Şii Merciliğinin ağırlığını ve Sistani'nin Irak'taki Şii toplumu üzerinde yüksek Merciliğin rolünü bilmekteydiler. Sistani başta olmak üzere Şii Mercilerin yurt dışından pek çok takipçisi olduğundan bu devletlerin Sistani'nin toplumsal ve siyasal görüşlerini öğrenme imkânları olmuştur. Bu ülkeler, örneğin Danimarka ve İsveç, yüksek düzeyli yetkililerin demeçlerinde, Sistani'nin oralarda kendi Şii topluluğuna verdiği destek ve onların bulundukları ülkelerdeki kamu mallarını korumaları yönündeki asil ahlakî terbiyeden dolayı kendisini övmektedirler. Bu övgülerin batı dünyasında büyük etkisi olmuştur. Ayrıca Sistani'nin kişiliğini tanıdktan ve Şii topluluğun en üst düzey merci olduğunu öğrendikten sonra bu tanıma süreci daha da hız kazanmıştır. Belki de önemli siyasi güçler -örneğin ABD- bu şahsın stratejik konumunun farkındaydı ki Saddam'ın devrilmesinden sonra tek yaptıkları Sistani Merciliği ile ilgilenmek, Mercliğin rızasını almak ve Irak'ın işgali için kendisinden meşruiyet elde etmekti. [603]

Sistani Merciliği Irak toplumunu ayaklandırabilen, teskin ettirebilen, güç odaklarını kontrol edebilen, yönlendirebilen ve siyasal ile ideolojik hareketini etkinleştirebilen güçlü bir siyasi ve dinî merci konumundadır. Dolayısıyla ABD başta olmak üzere tüm dünya bu şahsın kimliğini, tutumlarını, kişiliğini anlamaya ve çalışma sürecindeki hareket ve teorilerini analiz etmeye çalışarak Irak'taki diğer siyasi ve dini şahsiyetlerle karşılaştırmaktadırlar.[604]

Sistani ile Irak'taki bütün Şii mercilerin sergiledikleri politika ve tutumları aracılığıyla, işgali reddeden ve işgal kuvvetlerinin Irak'ı terk etmesini isteyen siyasi hareketin gerçek sorumluları olduklarını, Irak halkı tarafından seçilmiş ulusal bir meclisin kurulması ve uluslararası gözetim altında gerçek seçimlerin yapılması gerektiğini kanıtlamıştır. Iraklılar bu seçimlerle ülkedeki

---

[603] EL- BAĞDADİ, **a.g.e.,** s. 13.
[604] EL-Hullani Camii İmamı ve İrak İslami Yüksek Konseyi'inden Milletvekili **Muhammed Muhammed EL- Haydari ile Görşme**, 18. 09. 2008.

yaşamın zulümden demokrasiye dönüşmesindeki milli hedef ve umutlarını gerçekleştirecek fırsatı elde edeceklerdir.[605] Bu seçimler aracılığıyla, Iraklılar, Baas yönetiminin zulmünden kendi elleriyle yazdıkları, milletin ve kendine has anayasal dili kullanarak ve toplum temsilcilerinin yazdıkları anayasanın meşruluğuna geçiş yapacaklardır.

ABD, Sistani'nin 9 Nisan 2003 işgalinden sonra oluşan Amerikan sivil otoritelerin ve siyasi oluşumların gücünden daha büyük bir güce sahip oluğunu düşünmektedir.[606] Başka bir ifade ile Amerikalılar Şii Merciliğinin Iraklılar üzerinde bağımsızlık, özgürlük ve demokrasi isteklerini gerçekleştirmek için güçlü bir baskı yapmaya muktedir olduğunu düşünmekteler.[607]

Savaşın ilk gününden itibaren ve Bağdat'ın Amerikan askerlerince işgal edilişinden sonra Şii Merciliği Irak'ta meydana gelen olaylara karşı yönlendirme, gerçekçi ve aklıselimle karşılık verme tutumu sergilemiştir.[608] Ayrıca Mercilik işgali asla tanıma ve işgalcilerle uzlaşma yoluna gitmemiştir. Ancak Mercilik, sabretmeyi ve toplumu sakinleştirmeyi yeğledi ve işgalci güçlerin, Iraklıların kendi kendilerini yönetmesine ve Irak'ın bütün etnik ve dini kesimlerinden oluşan bir hükümetin kurulmasına fırsat vermesini bekledi.[609] Ayrıca Şii Merciliğinin sahip olduğu toplumsal ağırlık sonucu, mercilik işgalcileri Irak halkının isteklerini gerçekleştirmeye zorlayabilirdi.[610]

Şii Mercilerin bütün fetvaları, işgalci güçle teamül et///meyi ve onunla temasa geçmeyi yasaklar; ayrıca, fetvalar işgalci komutanların ve askerlerin sokakta, pazarda, dükkânlar arasında dolaştıklarında ve ana yollarda dahi

---

[605] **EL-Şark EL-Avsat Gazetesi**, Sayı 9188, 24. 01. 2004, http://www.aawsat.com/details.asp?section=4&issueno=9188&article=214358&feature, 04. 05. 2011.

[606] **EL-Dustur Gazetesi**, http://www.addustour.com/PrintTopic.aspx?ac=%5CArabicAndInter%5C2005%5C02%5CArabicNews_Issue14591_Day12_ID104615.htm, 20. 04. 2011.

[607] Rajiv CHANDRASEKARAN, **How Cleric Trumped U.S. Plan For Iraq**, November 26. 2003,Washingtonpost, http://www.washingtonpost.com/ac2/wp-dyn/A14718-2003Nov25?language=printer, 04. 05. 2011.

[608] EL-Hullani Camii İmamı ve İrak İslami Yüksek Konseyi'inden Milletvekili **Muhammed Muhammed EL- Haydari ile Görşme**, 18. 09. 2008.

[609] EL-HAFFAF, **EL-Nnusus EL-Ssadira,** s. 177.

[610] SİSTANİ BÜROSUNDAN New York Times Gazetesi Sorularına Cevap Şeklinde bir Bildirisi, 07.03. 2004

işgalci konumunda olduklarını her an hatırlatma yönündedir.[611] Bu durum Şii Merciliğinin ABD'nin Irak'ı işgal tehditlerinin başladığı süreden işgal sonrasına ve günümüze kadar farklı zaman dilimlerinde yayınlanan fetvalarda görülmektedir.[612]

Merciliğin bu tutumu, Baas rejimi döneminde sürgünde olan, işgalden sonra Irak'a dönen ya da 9 Nisan 2003'ten sonra kurulan siyasi oluşumlar ile diyalog içinde gerçekleşmektedir. Bu güçlerle kurulan diyalogun gayesi ise Irak vatandaşının işlerini idari, ekonomik ve sosyal yönlerden kolaylaştırmak ve bu görevin başarısı önüne engel koymamaktı. Merciliğin bu tutumu pek çok Merci tarafından Havza ile Şii Merciliğini Irak'ın mukadderatına el koyan, mercileri öldürmeden geri kalmayan ve her fırsatta Havza öğrencilerini süren ve baskı altında tutan güçlere karşı korumak şeklinde yorumlanmaktadır.[613]

Dolayısıyla işgale karşı sakinleştirici tutum sergilemek, Merciliğin devamlılığını ve toplumsal baskıyla, barışçıl yöntemlerle işgal gerçeğini değiştirme gücünü elde etmek anlamına gelir, çünkü olası bir silahlı mücadele, eşit olmayan güç dengesinden dolayı Şii Merciliği ile Havza'nın varlığını sonlandırabilirdi. Şii Merciliği Amerikalıların niyetleri ve hedefleriyle ilgili endişelerini dile getirerek Irak'taki varlıklarının meşru olmadığı konusunda ısrar etmektedir.[614] Eğer varlıkları BM çerçevesinde ve ülke için yeni bir anayasa yazılması hususunda kurucu bir meclis oluşumuna ön ayak olacak genel seçimlerin yapılmasına yol açacak uygun şartları oluşturmak olsaydı, Irak halkı varlıklarına hoşgörüyle bakabilirdi.[615] Ancak Şii Merciliği, ABD işgalinin Irak'ta ve bölgede işgalci emellerini gerçekleştirmek için çalıştığını görmektedir. Şii Merciliği, ABD'nin, Irak'ı son 40 yılda Irak'l yaşadığı acılardan ve işgalin birinci müsebbibi olarak Saddam yönetiminden kurtarmak için geldikleri yalanına kanmamaktadır.[616] Bu nedenle Şii Merciliği her münasebette Iraklıların hızla egemenliklerini geri almaları ve ülkelerini

---

[611] EL- BAĞDADİ, **a.g.e.,** s. 18.
[612] **Yüce Ayetullah Muhammed İshak EL-Feyyaz'ın Sorularımıza Yanıtları**, 13. 09. 2008.
[613] **Ayetullah Muhammed Sait EL-Hekim'in Resmi Web Sitesi**, http://www.alhakeem.com/arabic/pages/news.php?nid=642, 19. 04. 2010.
[614] EL-HAFFAF, **Ennusus EL-Sadira** s. 176.
[615] SİSTANİ BÜROSUNDAN Yayınlanan Bir Fetva, 18. 07. 2003.
[616] **Yüce Ayetullah Muhammed İshak EL-Feyyaz'ın Sorularımıza Yanıtları**, 13. 09. 2008.

yabancı müdahalesi olmadan yönetmeleri için ısrar etmektedir.[617] Aynı zamanda Şii Merciliği işgalci güçlerin bir an önce Irak topraklarını terk etmelerine ısrar ve Bağdat'ın El Savra semti[618] ile Ur semtinde öldürme ve tutuklama olaylarında olduğu gibi Iraklılara uyguladığı kötü muameleye itiraz etmektedir.[619] Şii Merciliği, siyasi güçleri ve Irak hükümetini, işgal güçlerinin utanç verici davranışları ve Irak vatandaşlarına uyguladıkları kötü muameleye, kamu malını ihlal etmelerine karşı durmaları için davet etmektedir ve söz konusu güçleri, sorunları akıl yoluyla, olayları tırmandırmadan, kargaşaya yol açmadan ve kan dökmeden çözmeye davet etmektedir.[620] Ayrıca Şii Merciliği Irak halkını birlik olmaya, ağız birliğine, uzlaşmaya, kenetlenmeye, istikrarı sağlamaya ve işgalcinin bir an önce çıkması için güvenliği sağlamaya davet ediyordu.[621] Şii Merciliği ile Necef'teki bazı dini liderler dönemin Başbakanı Caferi'ye bir dilekçe göndererek, Amerikan güçlerinin ülkeyi tamamen terk etmeleri için bir takvimin belirlenmesini istedi.[622]

Şii Merciliği, Irak halkının haklarına el uzatmalarını engellemek için işgalin bütün hareketlerini dikkatle takip etmiş ve ABD tarafından Geçiş Dönemi İdare Meclisi'nin (GDİM) içerisindeki Irak halkının çıkarına bahanesiyle, geçiş sürecinde kendi emellerine hizmet edebilecek kanun maddelerinin hukuki ve anayasal olmayan kısımlarının önünü kesmeye çalışmıştır.

Şii Merciliğinin ABD'ye karşı tutumu, Sistani'nin bazı takipçilerinin sorularına verdiği cevapta görülebilir. Soruda, işgal güçlerinin yeni Irak anayasasının yazılması için bir komisyon kurulacağı ve GDİM'nin bazı üyelerinden bu süreçte faydalanılacağı, ayrıca anayasa hazırlama sırasında

---

[617] SİSTANİ BÜROSUNDAN Yayınlanan Bir Fetva, 28. 07. 2003.
[618] SİSTANİ BÜROSUNDAN Yayınlanan Bir Fetva, 16. 07. 2003.
[619] Büyük Ayetullah Sadık EL-Hüseyni EL-ŞİRAZİ BÜROSUNDAN ABD İşgal Kuvvetlerinin Bağdat Ur Semtinde Rastgele Ateş açması Sonucu Onlarca Masum Vatandaşın Hayatını Kayıp Etme ile İlgili Fetvası, 27. 03. 2006.
[620] SİSTANİ BÜROSUNDAN Yayınlanan Bir Fetva, 06. 04. 2004.
[621] EL-FEYYAZ'İN Japon Asahi Gazetesi'ne Verdiği Bir Röportaj, http://www.alfayadh.com/site/index.php?show=news&action=article&id=36, 19. 04. 2010.
[622] Nikolas BELHAM, **EL-Şia ve EL-Ezme EL-Taifiyye fi EL-Şark EL-Avsat**, Tercümet Merkez EL-Kaşif Lilmutabaa ve EL-Dirasat EL-Straticiyye, Beyrut, 2009, s. 263.

Irak'taki siyasal ve toplumsal kesimlere danışılacağı sorulmaktaydı. Sistani'nin cevabı bürosundan yayınlanan bir bildiri şu ifadeleri içermektedir: "*o güçler Anayasa Hazırlık Komisyonu üyelerini atama hususunda hiç bir yetkiye sahip değillerdir. Aynı zamanda bu meclisin Irak halkının yüksek çıkarlarına uyacak ve temelleri İslam dinine ve asil toplumsal değerlere dayalı olan milli kimliğini yansıtacağı yönünde bir güvence bulunmamaktadır. Adı geçen proje esasen kabul edilmemektedir. Evvela genel seçimlerin yapılması gerekir ki her Iraklı Anayasa Hazırlık Komisyonu'nda kendisini etkin şekilde temsil edecek birisini seçsin. Sonradan meclisin kabul ettiği anayasa referanduma sunulur. Bütün iman edenler önemli olan bu konuyu istemelidirler ve en iyi şeklide yapılması için uğraşmalıdırlar. Allah'tan temennimiz herkese iyilik ve salah yolunda rehberlik etsin. Allah'ın selamı ve bereketi üzerinizde olsun* ".[623]

Sistani başta olmak üzere Şii Mercileri, ABD askerlerinin Irak'ta bulunmalarının hukuki olmadığını görmekte ve ülke en son yabancı askerin çekilmesine kadar işgal altında bulunduğu gerçeğini ifade etmektedirler. Şii Merciliğinin bu tutumu herkes tarafından bilinmektedir.[624] Aynı zamanda Mercilik Amerikalı yetkililerle görüşmeyi ve onları karşılamayı kesinlikle reddetmiştir. Bunların başında Amerika'nın Irak'taki Askeri Yöneticisi General Jay Garner ve Sivil Yöneticisi Paul Premiere gelmektedir.[625] Bilinmektedir ki, Sistani'nin bu şahsiyetlerle görüşmesi zımnen da olsa işgalin tanınması anlamına gelir veya başkaları bu görüşmeyi bu şeklide yorumlayabilir. Dolayısıyla Sistani, bu görüşme taleplerini her defasında reddetmiştir. Şayet görüşmeyi kabul ederse işgalci, Şii Merciliğini istediği zaman ve istediği yerde okyanus ötesinden işgal ederek, elde etmek istediği amaçlarına ulaşmak için kullanacaktır. Bu sebeple Sistani görüşme taleplerini her defasında reddetmiştir. Ayrıca Irak'taki değişiklikleri ve olayları analiz etmek için kendisine has bir anlayışa sahiptir. Kendisi kişisel rolünü yardımcıları, bürosu ve yakınları kanalıyla oynamakta ve Irak siyasi gruplarına eşit mesafede

[623] SİSTANİ BÜROSUNDAN Yayınlanan Bir Fetva, 25. 07. 2003.
[624] **Yüce Ayetullah Muhammed İshak EL-Feyyaz'ın Sorularımıza Yanıtları**, 13. 09. 2008.
[625] SİSTANİ BÜROSUNDAN Yayınlanan Bir Fetva, 19. 07. 2003.

durarak ve asabiyetten uzak, bilgili ve dirayetli bir ruh hali yansıtmaktadır. Sistani şunu bilmektedir ki, bağımsızlık için savaşta yüksek bir bilince, birlikte çalışan siyasi ve dini merciliğe ve Irak'taki bütün renklerin, güçlerin ve yönelimlerin çabalarına gerek vardır. Bağımsızlık sonrası dönemin, modern, demokratik ve sivil yöntemler kullanarak Irak'ta daha fazla kan dökülmesine izin verilmemesi ve daha fazla insanın canına mal olmayacak şekilde düzenlenmesi gerekmektedir. Özellikle "*kan meselesi, Iraklıların canları ile ilgili en ince ayrıntılarına kadar en önemli fıkıh sorunlardan birisidir*". Şii Merciliği Iraktaki işgal güçlerin özel yöntem ve üsluplarıyla akıllıca teamül edilmesi gerektiği üzerinde durmaktadır. Bu çerçevede Iraklılara şiddet uygulayan işgal güçlerine karşı Şii Merciliği sert bir dille karşılık vermiştir. Yayınlanan fetva ve bildirilerin Irak'ta büyük yankısı olmuş, aynı etkiyi Amerikalıların sivil ve askeri yönetimleri, koalisyon güçleri ve ABD hükümeti nezdinde de yaratmıştır. Amerikalıların kendileri, Şii Merciliğin özellikle Sistani'nin Irak toplumunda istediğini yapabileceğini ifade etmişlerdir.[626] Nitekim Premier, bu Mercilik toplumun ihtiyaçlarını karşılamaya, egemenliği korumaya ve ülkedeki istikrarı sağlamaya muktedirdir ve bu güce sahiptir ifadesini kullanmıştır.[627]

4.1.2. Şii Merciliğinin 2003 Sonrası Irak Hükümetlerine Yönelik Tutumu

Eski rejim döneminde muhalefet ve Iraklı parti liderleriyle yapılan uzun tartışma ve görüşmelerden sonra Sivil Yönetici Paul Premier, bu siyasetçilerden pek çoğunu 13 Temmuz 2003'te kuruluşunu ilan ettiği Geçici Yönetim Konseyi'ne (GYK) katılmaya ikna etmiştir.[628] Bu meclisin kurulması Iraklılar için kötü geleceğin habercisi olmuştur. Zira GYK, Irak'ta mezhepçiliğe ve etnik bölünmeye yol açtı ve Irak'ı vuran o zamandan şu ana kadar pek çok siyasi, toplumsal ve güvenlik sorununun başlangıç noktası oldu. Bu sebeple

---

[626] EL- BAĞDADİ, **a.g.e.,** s. 19.
[627] **Yüce Ayetullah Muhammed İshak EL-Feyyaz'ın Sorularımıza Yanıtları**, 13. 09. 2008.
[628] PREMİERE, **a.g.e.,** s. 107.

Irak'ın bütün siyasi ve toplumsal alanlarında mezhepsel ve etnik bölünmeler görülmektedir. GYK'nın kurulmasıyla ilgili Şii Merciliği tutumunu, Sistani'nin meclis kuruluşu sırasında ABD sivil yönetiminin çalışmalarını takip etmemekle göstermiştir. GYK'ya katılma konusunda Sistani'ye yöneltilen sorulara cevaben, işgal gücü tarafından kurulmak istenen GYK'ya katılmayacağını söylemiş ve kendisiyle işgal gücü arasında meclisin kurulması hususunda iletişim olmadığını belirtmiştir. Ayrıca, meclise atanacak kişilerle ilgili bilgisi olmadığını açıklamıştır.[629]

GYK kurulduktan sonra Sistani konuyla ilgili yorumda bulunmadı. Sistani'nin bu tutumu kamuoyunda siyasi işlere karışmaması şeklinde algılanmıştır.[630] Ancak Sistani'nin konuyla ilgili yorum yapmaması Irak'la ilgili uluslararası kamuoyunun ve işgal güçlerinin ilgisini çeken konular hususunda açık bir red şeklini aldı. Önceden de belirtildiği üzere Irak yeni anayasasının hazırlanması konusunda Sistani'nin ve diğer Şii mercilerin tutumu da bu yöndeydi. Bu fetvalar aracılığıyla Sistani Irak yeni anayasasını hazırlayacak bir kurucu meclisin Irak halkı tarafından seçilmesini gerekli görüyordu. Şii Merciliği GYK'yı oluşturmanın seçimlerin alternatifi olmadığını görmekteydi. Ayrıca halk tarafından seçilmemiş bir meclisin hazırlayacağı bir anayasa kabul edilemezdi. Irak'ın yeni anayasasını hazırlama hakkının kime ait olduğu ve halk tarafından seçilmeyen bir meclisin meşruiyeti olmayacağı net bir şeklide Sistani ve diğer Şii mercileri tarafından yayınlanan pek çok fetvada belirtildi. Konu ile ilgili Sistani şöyle demekteydi: "*Meşruiyet, bütün kesimleri ve milletleriyle Irak halkının iradesiyle kurulan hükümetindir*".[631] GYK ve onun oluşturacağı hükümetler hususunda hiç bir yorum yapmamasına, bu konuyla ilgili meclisin meşruiyeti hakkında gelen sorulara cevap vermemesine rağmen soruları her defasında yeni anayasanın önemine bağlamaktaydı. Şunu vurgulamaktaydı; GYK üyeleri ya da işgal gücü eliyle olsun belli kişiler tarafından hazırlanan anayasanın meşruiyeti olamaz.[632]: "*GYK hakkında bir*

---

[629] EL-HAFFAF, **Ennusus EL-Sadira** s. 38.
[630] Ganim Hamit Hamdi ETTAİ, **Mevkif EL-Merceyye EL-Diniyye EL-Şiiyye EL-Ulya Fi EL-İrak Min EL-Tadavvurat EL-Siyasiyye 2003-2009**, Mastar Tezi, EL-Kahire Üniversitesi, 2010, s. 138.
[631] SİSTANİ BÜROSUNDAN Yayınlanan Bir Fetva, 14. 07. 2003.
[632] SİSTANİ BÜROSUNDAN Yayınlanan İki Fetva, 14–19. 07. 2003.

şey belirtilmedi, Irak halkı meclisin geçici döneminde genel hizmetleri, istikrarı ve güvenliği sağlayarak ülkenin işlerini yürütmek için bütün gücüyle uğraşacağını umuyor ki anayasa hazırlık komisyonu seçimlerine önayak olacak ve bunlarla beraber işgal sonrası seçilmiş hükümetin kurulmasına kadar hayati konulardaki kararlar erteleyecek".[633]

Seçimlerin yapılmasına dair Şii Merciliğinin baskısının etkisiyle Irak'taki ABD sivil yönetimi egemenliğin Iraklılara devredilmesini imza altına alan 15 Kasım 2003 anlaşmasında olduğu gibi bir geçiş hükümeti kurmak zorunda kaldı. Bu hükümetin ilk görevlerinden birisi ülkenin yeni anayasasını hazırlayacak parlamentonun seçilmesiydi. Ancak Şii Merciliği geçici hükümetin kurulmasına seçilmiş olmadığı için razı değildi.[634] Bu konu BM Genel Sekreteri Irak temsilcisi El Ahdar El İbrahimi'nin başbakanlık koltuğu için bağımsız isimlerden birisini seçme hususunda Sistani'nin görüşünü almak için bürosunu aradığında belirgin bir hal aldı. Ancak Sistani bu girişimi desteklemeyi reddetti ve pozisyonların doldurulmasının siyasi güçlerin uzlaşmasına bırakıldığını ve Şii Merciliğinin bu konuya karışmadığını belirtti. Lakin hükümet başkanı ve üyeleri seçiminde yetkinliğin ve dürüstlüğün esas alınmasının önemine işaret etmiştir.[635] Ancak geçiş hükümetinin meşruiyetini kaybettiğini de belirtmiştir. Çünkü söz konusu hükümet, genel seçimle gelmemiştir ve Irak halkının bütün kesimlerini temsil etmemektedir.

Buna rağmen hükümetin görevlerini dürüst ve etkin bir şeklide yapmasını temenni etmenin yanı sıra üstlendiği ağır görevlere işaret etti. Bu görevler Irak'ın tam egemenliğini geri alması, işgalin sonlandırılması, güvenliğin sağlanması, suçun engellenmesi ve Irak halkına hizmet götürülmesiydi. Bunlara ilaveten 2005 sonunda yapılması kararlaştırılan genel seçimler için hazırlık yapılmasını ve işgalin karar ve baskılarına boyun eğmeyen parlamentonun kurulması için bu seçimlerin tarihine bağlı

---

[633] SİSTANİ BÜROSUNDAN Yayınlanan Bir Fetva, 23. 10. 2003.
[634] EL-Hullani Camii İmamı ve İrak İslami Yüksek Konseyi'inden Milletvekili **Muhammed Muhammed EL- Haydari ile Görşme**, 18. 09. 2008.
[635] ETTAİ, **a.g.e.,** s. 143.

kalınmasını eklemişti. Sistani geçici hükümetin halk tarafından kabulünün bu görevleri yapmadaki güvenirliliğine bağlı olduğunu söyledi.[636]

Geçici Ulusal Cemiyeti (GUC)'nin kurulması için 30 Ocak 2005'te yapılan genel seçimlerde Şii partiler "*Birleşik Irak Koalisyon Listesi*" adı altında bir koalisyon oluşturmuş ve oyların çoğunluğunu alarak meclisteki 275 sandalyeden 128'ini elde etmiştir. Şii Merciliği, onayı ve partileri tek liste çatısı altında seçime girme yönündeki teşviki ile seçimlerde bu denli başarı elde etmelerinde büyük katkıya sahip olmuştur. Böylece 8 Mayıs 2005 tarihinde hükümetin Şii Merciliğine yakınlığıyla bilinen İslami El Dava Partisi'nin dönem başkanı olan İbrahim El Caferi tarafından geçici hükümet kurulmuştur. Belirtmek gerekir ki Caferi hem siyasetçi hem de Müçtehit mertebesinde bir din adamıdır. Caferi'nin geçiş hükümetinin görevlerinden birisi, Irak'ın yeni anayasasını hazırlamak, referanduma sunmak ve en geç 13 Aralık 2005 tarihinde genel seçimleri, Geçiş Dönem Devlet İdare Yasası'na (GDDİY) göre yapmaktı. Böylece devleti yönetecek ve görev süresi 4 yıl olacak anayasal bir hükümetin kurulmasına yol açacak yeni parlamento kurulmuş olacaktı.[637]

Sistani, Caferi hükümetinin çalışmalarından hoşnutsuzluk duymuyordu, ancak hizmetleri geliştirmek, ayrımcılık yapmadan hukukun üstünlüğünü sağlamak ve kamu malına saygı duyulup korunması hususunda engelleri aşmak için çalışmaların daha da yoğunlaşmasını istemekteydi. Sistani, yeni anayasayı da Caferi'nin 5 Ağustos 2005'te ziyaretinde Caferi'yle görüşmüştür.[638]

Ancak Caferi hükümeti pek çok sorunla karşılaşmıştır. Bunların başında siyasi süreci ve seçimleri boykot eden Sünnilerden kaynaklanan sorunlar geliyordu. Sünniler hükümeti Amerikan ve İran ajanlığıyla suçluyor ve Şiilerin işgalciye karşı silahlı mücadeleye girmediğini iddia ediyorlardı. Ayrıca İran'a yakın bazı Şii İslami partilerin ilişkilerine işaret etmekteydiler.

---

[636] SİSTANİ BÜROSUNDAN Yayınlanan Bir Fetva, 02. 07. 2004.
[637] ETTAİ, **a.g.e.,** s. 145.
[638] **EL-Caferi Yebhasu Maa Semahat EL-Seyit EL-Sistani Fi EL-Necef Kadıyat EL-Düstur**, Sistani Resmi web Sitesi, http://www.sistani.org/local.php?modules=extra&eid=1&nid=700, 09. 06. 2009.

Bunlarla birlikte mezhepsel gerginlik artıyotrdu ve "*El Kaide'nin Mezopotamya'daki lideri*" Abu Musab El Zerkavi, Şiilere karşı on binlerce masumun canına mal olacak bir savaş ilan etmişti. Sistani ve diğer Şii mercilerin konuyla ilgili tutumlarını ileride anlatılacağı üzere onlar tutumlarıyla mezhepsel fitne ateşini söndürmeye çalıştılar. Sistani, bütün Iraklıların siyasi sürece katılarak mezhepsel bölünmeyi reddetmelerini istemekteydi. Özellikle de Sünnilerin Caferi hükümetini oluşturan seçimleri boykot etmesinden sonra buna vurgu yapıyordu. Sistani Iraklıları birlik olmaya, yardımlaşmaya, bölünme ile mezhepçiliği reddetmeye ve ülke çıkarlarını üstün tutmaya davet ediyordu. Ayrıca Şiilerin ve Sünnilerin kardeşliğine vurgu yaparak "*Sünniler sadece kardeşlerimiz değildir, onlar bizim nefsimizdir*" şeklindeki ünlü cümlesini söyleyerek farklı mezhepler arasındaki ulusal birlikteliği kuvvetlendirmeye davet etmiştir.[639]

Konuyla ilgili Sistani, hükümeti sorumlu tuttu ve Iraklıları bu fırsatı düşmanlara vermemek için safları birleştirmeye ve söz birliğine davet etti. Terör tehdidi, ölümlerinin artması ve Şiilerin hedef alınmasıyla beraber, Sistani güvenlik organlarıyla yardımlaşmaya, Irak hükümetinin ve yargısının sorumluluklarını üstlenmeye, özellikle El Askeri Türbesinin 22 Şubat 2006 tarihinde hedef alınmasından sonra, hükümeti kutsal yerleri korumaya davet etti. 27 Nisan 2005 tarihinde Caferi hükümeti, Ulusal Cemiyet tarafından AHK'nin kurulmasına şahit olmuştur. Daha öncesinde de Merciliğin, Iraklılar tarafından anayasa hazırlanması hususunda ısrar etmesinde görüldüğü gibi Şii Merciliğinin tutumu bu durumu destekler nitelikteydi, Anayasanın hazırlanmasının bitiminde ve oylamaya hazır olmasından sonra Sistani'nin halkı "*Evet*" oyu kullanmaya davet ettiğine dair haber yayılmaya başladı. Bunun Irak'taki etkisi büyüktü, oylamada terör örgütlerinin oy verenleri hedef alması ve Sünnilerin özellikle Salah Eddin, El Enbar, El Musul illerinde "*Hayır*" oyu kullanmalarına rağmen, vatandaşlar yüksek katılım gösterdiler. Haber yayıldı ve Şiiler bunu bir fetva niteliğinde ülkeyi işgalciden ve mezhep çatışmasından kurtarmak için tek yol olduğunu düşündü. Telafer ve Musul'un

---

[639] Ceridet Tarik EL-Şaab, **Irak Komünist Partisi Resmi Gazetesi**, 26. 04. 2005, http://tareekalshaab.blogspot.com/2005/04/blog-post_26.html, 23. 04. 2001.

etrafındaki pek çok şehirde yaşayan Şiilerin yanı sıra Musul ile Sincar bölgelerinde yaşayan Kürtler, Musul il genelinde oyların yaklaşık %40'ını oluşturarak üçte iki barajını geçebilmişti. Böylece Musul ahalisinin üçte birinden fazlası anayasayı onaylamıştır.

Bütün bu olanlar Sistani'ye yakınlığıyla bilinen Şeyh Muhammed Hasan El Ansari'nin anayasaya "*Evet*" oyu verilmesi hususunda Sistani'den fetva çıkmadığını ve önceden de kendisini ziyaret eden aşiret ve kabile başkanlarına izah ettiği gibi Merciliğin ne önceden ne de sonra bu konuyla ilgili bir fetva çıkarmadığını söylemiştir. Anayasa referandumu 15 Ekim 2005 tarihinde yapılarak yeni anayasa kabul edilmiştir.[640]

15 Aralık 2005'te yapılan ve Caferi hükümetinin hazırladığı seçimlerde Şii Merciliğinin tutumu 30 Ocak 2005 seçimlerinden farklıydı. Birinci seçimlerde Mercilik, Birleşik Irak Koalisyonu listesini destekledi. Önceden de belirttiğimiz gibi Şii seçmenlerin büyük çoğunluğunun oylarını topladı. Son seçimlerde ise mercilik tarafsız kalarak hiçbir listeyi desteklemeyerek Birleşik Irak İttifakının (Bİİ) yapısının korunmasının ne denli önemli olduğuna vurgu yapmakla yetindi. Bu vurgulama koalisyon çatısı altında bulunan bazı siyasi tarafları Merciliğin tutumunu kullanmaya sevk etti ve bir önceki seçimlere yakın oranda sandalye kazanmalarına imkân tanıdı. Bu şeklide Caferi'nin - başka siyasi grupların baskısına maruz kalmıştır- yerine Maliki'nin başkanlık ettiği hükümette koalisyon önceki ağırlığını korumuştur. Belirtmek gerekir ki Bİİ'nin bu kadar oy alması birkaç sebepten kaynaklanmıştır. Bu sebeplerden bazıları, Irak siyasi hayatından genel olarak mezhepsel gruplaşmaları, Şii Merciliğine yakın olanların bu listeye meyletmesi, özellikle çoğu Şii partisinin İslami nitelikli olması ve bu partilerin toplumsal ağırlıklarıydı. Nitekim Şiiler net bir nüfus sayımı olmasa da, Irak'ta nüfusun %50'sinden fazlasını oluşturuyorlardı. Bunlara ilaveten koalisyonun bu konuyu ve Sistani'nin "*oyları bölmeyin*" ve "*koalisyon birliğini sağlayın*" çağrısını kullanması da işe yaramıştır.[641]

---

[640] ETTAİ, **a.g.e.,** s. 150.
[641] SİSTANİ BÜROSUNDAN Yayınlanan Bir Fetva, 10. 12. 2005.

15 Aralık 2005'te yapılan genel seçimlerde Bİİ çoğunluğu alarak 128 sandalye kazandı, sonradan da Sadr akımına yakın olan Risaliyon listesi 2 sandalyeyle koalisyona katıldı, böylece sandalye sayısı 130'a çıkmış oldu. Ancak seçim sonuçlarının açıklanmasının ardından başbakan Caferi'nin Türkiye'ye gerçekleştirdiği resmi ziyareti bahane eden Kürtler, Caferi'nin yeniden başbakan seçilmesine itiraz ederek ülkeyi bir siyasi krize sürüklemişlerdi. Bu krizde Şii Merciliğinin rolü bir kez daha ortaya çıkmıştır. Kürtlerin söz konusu tutumuna Sünniler de katılınca kriz daha da büyümüştür. Caferi, Sistani'nin görüşünü almak için kendisini ziyaret etti. Sistani de Bİİ'nin birliğini koruması yönünde görüşünü bildirmişti. Sonradan Kürt İttifakından bir heyet, Sistani'ye ve Necef'teki diğer merciliklere benzer bir ziyaret yaptı.[642] Heyet, Ayetullah El Seyit Muhammed Sait El Hekim ve Ayetullah Şeyh Muhammed El Yakubi ile görüşerek Caferi'nin tekrar seçilmesini neden reddettiklerini açıklamıştır. Ziyaretin olumlu geçtiği söylenebilir. Nitekim Caferi'nin, ısrar etmesi durumunda Bİİ'nin dağılma olasılığı yüksekti. Sistani kendisine Bİİ'nin birliği ve beraberliği koruması yönünde hareket etmesini önermiştir. Diğer siyasi tarafların Caferi'nin adaylığını reddetmeleri, özellikle Sistani'nin ziyarette bulunan Kürt heyetinin başkanı dönemin Planlama Bakanı Berham Salih'e, [643] konuyu Iraklılara bıraktığını, Iraklıların karar almada özgür olduklarını ve Şii Merciliğinin insiyatifi siyasetçilere bıraktığını ve detaylardan uzak olduğunu söylemesi oldukça etkili olmuştur.[644] Caferi'nin adaylıktan çekilmesi üzerine başbakanlık koltuğu için Nuri El Maliki aday gösterildi ki kendisi 20 Mayıs 2006'da yeni hükümeti ve ülkeyi yönetmeye başlamıştır.[645]

Maliki yeni hükümeti kurmakla görevlendirildiğinde Sistani'yi ziyaret ederek yeni hükümetin kurulmasıyla ilgili görüşünü dinlemiştir. Sistani hükümette bulunması gereken unsurları sıralamıştır. Bunlardan en önemlileri

---

[642] EL-İttihat Gazetesi, **Kürdistan Yurtseverler Birliği'nin resmi Gazetesi**, 07.03. 2006, http://www.alitthad.com/paper.php?name=News&file=article&sid=13177, 09. 05. 2011.

[643] **Kürdistan Federal Bölgesi Hükümeti Resmi Web Sitesi**, 06.03. 2006, http://www.krg.org/articles/detail.asp?lngnr=14&smap=01010100&rnr=81&anr=9725, 09. 05. 2011.

[644] Ceridet EL-Meda, Sayı 614, 06. 03. 2006, http://almadapaper.net/sub/03-614/p01.htm, 09. 05. 2011.

[645] ETTAİ, **a.g.e.,** s. 152.

yetkinlik, dürüstlük, saygınlık, ülkenin yüksek çıkarlarını gözetmek ve bakanlar kurulunu oluştururken kişisel, mezhepsel ve etnik çıkarlardan uzak durmaktır. Ayrıca Sistani, hükümetin güvenliği sağlama ve suç olaylarını azaltmadaki görevine işaret ederek hükümetin güvenlik kurumlarını ülkeye bağlılık esasına göre inşa etmesi gerektiğini vurgulamıştır. Sistani, silahın sadece devlet elinde olması gerektiğini, kurumlardaki yolsuzlukla mücadele edilmesini ve vatandaşlara farklı hizmetlerin ulaştırılmasını istemiştir. Hükümeti ülkenin tam egemenliğini tesis etmeye, işgalin izlerini yok etmeye ve iyi komşuluk ilişkileri kurmaya teşvik etmiştir. Ayrıca hükümetin desteklenmesi için halkı birliğe davet ederek hükümetin başarısının veya başarısızlığının herkese yansıyacağına işaret etmiştir. Zira bu hükümet ülkenin bütün kesimlerinin uzlaşarak oluşturdukları bir ulusal birlik hükümetidir. Maliki'ye Merciliğin hükümetin işleyişini izleyeceğini ve içerisindeki aksaklıklara işaret edeceğini belirtmiştir.[646]

Yüce Dini Merciliği Muhammed İshak El Feyyaz, hükümetle ilgili beyanatta bulunarak şöyle konuşmuştur: "*Hükümetin bütün unsurları ve siyasi grupları ve Temsilciler Meclisi'nin Allah'ın ve milletin karşısındaki sorumluluğu ülkedeki bütün kesimlerin ve mezheplerin arasında birliği ve beraberliği oluşturmaları görevini yükler. Ayrıca kişisel çıkarlardan, partizanlıktan, mezhepçilikten vazgeçmeyi de. Bütün bunlar bu ülkeyi sonu hayırlı olmayacak bir felakete sürükler, şiddet, terör ve günlük öldürme, kaçırma, zorla göç, kimliğe dayalı öldürme, mezhepsel şiddet, idari ve mali yolsuzluktan kurtarmak içindir. Bu sebeple hükümet ve ulusal cemiyet ciddiyetle ve bütün güçleri ve eldeki imkânlarıyla, halkın varlıkları ve kaderiyle oynayan suçluları, katilleri ve kötüleri müsamaha göstermeden cezalandırmalıdır. Müsamaha ve gecikme onlar için bir ödüldür ve bu sorunu ciddi ve sıkı çalışma olmadan kınama, onaylamama ve hararetli demeçlerle çözmek mümkün değildir*".[647]

---

[646] Başbakan Seçilen Nuri EL-Maliki'yi Kendi Evinde Ağırladıktan Sonra SİSTANİ BÜROSUNDAN Yayınlanan Bir Bildiri, 27. 04. 2006.

[647] FEYYAZ BÜROSUNDAN Hükümet ve Siyasi Grup İle İttifakları Birlik ve Tek Saf Olmalarını İsteyen Bir Bildiri, 31. 07. 2006.

2 Eylül 2006'da Başbakan Nuri El Maliki'nin Sistani'yi ziyareti esnasında, Mercilik güvenlik planlarında pek çok hatanın olduğuna işaret ederek, askeri ve güvenlik güçlerinin ulusal esaslara göre inşa edilmesini ve ihtiyaç duydukları malzemelerin ve cihazların tedarik edilmesini vurguladı. Ayrıca vatandaşların güvenliğinin sağlanması ve korunmasının da hükümetin görevi olduğunu hatırlattı. Mercilik vatandaşların ana hizmetlerde, özellikle elektrik ve yakıt konusunda çektikleri sıkıntıdan dolayı muzdarip olduğunu belirterek, idari yolsuzlukları ve gücün kötüye kullanılmasını dile getirerek bunlarla mücadele edilmesini talep etmiştir. Buna ilaveten Başbakanı'nın başlattığı ulusal uzlaşma projesini överek, girişimin şiddetin reddi ve adalet esaslarına göre etkinleştirilmesini istemiştir.[648]

7 Mart 2010'da yapılan genel seçimlerden sonra Sistani şunları vurgulamıştır: "*seçmenlerin tercihlerine saygı duyulması, anayasadaki mekanizmalara göre ve bütün Iraklıları temsil eden yetkin bir hükümetin kurulması. Ayrıca bu konunun kazanan siyasi oluşumlar arasındaki diyaloga bağlı olduğunu vurgular büyük bir siyasi krize dönüşüp Necef'teki Yüksek Dini Merciliğin müdahalesini gerektirmeden yakın zamanda sonuca ulaşılacağını temenni ederim. Buna dayanarak siyasi koalisyonlar ve başbakanlık adayları hususunda bazı haber ajanslarının (Sistani'nin yardımcısına dayanarak) verdikleri haberleri kesin bir şekilde yalanlıyoruz*".[649]

Merciliğin temsilcileri ve vekilleri seçim sonuçlarının bir an önce ilan edilmesi ve bütün kesimlerin siyasi sürece katılmalarının sağlanması için baskıları artırmışlardır. Söz konusu baskılar, özellikle seçim sonuçlarıyla ilgili şikâyetlerin artması ve sonuçların ilanının gecikmesinden sonra daha da artmıştır. Sistani'nin temsilcisi, Kerbela'da Hz. Hüseyin'in Türbesi'nde 23 Nisan 2010'da okuduğu Cuma hutbesinde şunları söylemiştir: "*Adli Temyiz Komisyonu, Bağdat ilinde oyların tekrar sayılmasına karar verdikten sonra, bütün siyasi grupların sayma işlemi bittikten sonra sonuçları saygıyla karşılamalarını ve güvenin oluşmasını umut ediyoruz. Böylece görüşmeler ve*

[648] Başbakan Nuri EL-Maliki'nin Ziyareti Sonrası SİSTANİ BÜROSUNDAN Yayınlanan Bir Bildiri, 02. 09. 2006.
[649] SİSTANİ BÜROSUNDAN Yayınlanan Bir Fetva, 13. 04. 2010.

anlaşmalar süreci hızla ve ciddiyetle başlar. Şu ana kadar seçimlerin yapılmasının üzerinden yaklaşık iki ay geçti ve Federal Mahkemeden seçim sonuçlarıyla ilgili nihai onaylama gelmedi. Gecikmenin daha da uzaması ülkenin çıkarına değildir. Aynı zamanda bu görüşmelerde ortak anlaşmalara varmak için bütün siyasi kesimlerin katılması gerektiğini vurgularız. Bu şekilde Yasama ve Yürütme organlarına bütün kesimlerin katılımı gerçekleşecek ve bütün Iraklılar bu iki organda temsil edildiğini ve temsilcilerinin seçimler neticesine ikisine de ulaştırdığını hissedecektir. Bu sürecin ülkedeki demokratik işleyişi destekleyeceğini ve bütün vatandaşlarda seçime güvenme hissi uyandıracağını belirtti. Vatandaşlar, seçimlere katıldıklarından dolayı temsilcilerinin Yasama ve Yürütme organlarına ulaştıklarını, haklarının korunduğunu hissedecekler işte o zaman vatandaşın bütün siyasi sürece güveni gerçekleşmiş olacaktır".[650]

Ulusal Koalisyon (UK) ve El İrakiyye Koalisyonu'nun hükümet başkanlığı için ısrar etmelerinden dolayı hükümetin kurulması gecikmiştir. İki taraf anayasanın 76. maddesinin iki şekilde yorumlanmasından kaynaklanan bir anayasal boşluktan yararlanmışlardır. Madde şöyle demektedir: "*Cumhurbaşkanı parlamentoda en çok koltuğu olan siyasi grubun adayını Bakanlar Kurulu'nu oluşturması için, seçim tarihinden itibaren 15 gün içerisinde görevlendirir*".[651]

El İrakiyye Koalisyonu bu maddeyi, seçimlerde en fazla sandalye kazanan grup başbakanı atama ve hükümeti kurma hakkını kazanır şeklinde yorumluyordu. Nitekim bu yorumun 2005'te uygulandığını savunmuştur. Kanun Devleti Koalisyonu (KDK) ise maddenin yorumlanması için Federal Mahkeme'den talepte bulundu ki bu mahkeme anayasa maddelerini yorumlama yetkisine sahip tek organdır. Bu talebi seçimin kesin sonuçlarının ilanından bir kaç gün önce yapılmıştır. Başka bir ifadeyle 21 Mart 2010 tarihinde söz konusu talepte bulunmuştur.

---

[650] Sistani'nin Kerbela Temsilcisi ve Hz. Hüseyin Türbesinin İmamı Abdul Mehdi EL-Kerbelai'nin Cuma Hutbesi, 23. 04. 2010.

[651] Irak Anayasasının Tam Metni için Bkz: Sabah EL-MUFTİ, **Düstur Cumhuriyet EL-İrak Lisenet 2005**, Mektebet EL-Senhuri, Bağdat, 2008.

Federal Mahkeme'nin 76. maddeyle ilgili oy birliğiyle alınan ve 25 Mart 2010 tarihinde yayınlan yorumu şöyle olmuştur: "*Ya seçimlerden sonra tek seçim listesi olan, seçime belli isim ve numarayla giren ve çoğunluğu elde eden gruptur ya da seçime farklı isim ve numaralarla katılan iki veya daha fazla seçim listesinin birleşmesi sonucunda Temsilciler Meclisinde tek başına çoğunluğu elde eden gruptur. Hangisi sayıca daha fazla ise. Cumhurbaşkanı Temsilciler Meclisi'nin ilk oturumunda en fazla sandalyeye sahip grup veya gruplara Anayasa'nın 76. maddesine dayanarak Bakanlar Kurulu'nu oluşturma görevini verir*".[652]

KDK ile Irak Ulusal Koalisyonu (IUK) Federal Mahkeme'nin yukarıdaki yorumundan yararlanarak 3 Mayıs 2010 tarihinde UK adı altında bir koalisyonda birleştiklerini ilan etmişlerdir.[653] Böylece en büyük meclis grubunu elde ederek Başbakanlığı ve hükümeti kurma hakkına sahip olarak El İrakiyye Koalisyonu'nun önünü kesmiş oluyorlardı. Bu durum 2010 sonuna kadar devam eden siyasi bir krize neden olarak Irak'ta yeni hükümetin 8 ay sonra kurulmasıyla bir dünya rekoru kırmıştır.[654] Yeni hükümetin kurulması Aralık 2010 sonlarında gerçekleşmiştir. Hükümetin kurulmasının ardından Güvenlik Bakanlıklarının atamaları geciktirildi ve halen bu sorun devam etmektedir ve bu bakanlıkları kimin idare edeceği henüz belirlenmiş değildir. Diğer yandan Ulusal Ortaklık Hükümeti'ni kuran siyasi gruplar arasında anlaşma sağlanmadığı için Başbakan istifa edip hükümeti düşüreceğine işaret etmiştir.[655]

Şii Merciliği, temsilcileri ve vekilleri aracılığıyla siyasi grupları hükümeti hızla kurmaya teşvik ediyordu. Hz. Hüseyni'nin türbesinde 7 Mayıs 2010'da okunan Cuma hutbesinde, Sistani'nin Kerbela temsilcisi ve Hz.Hüseyni'nin türbesinin imamı Abdul Mehdi El Kerbelai, siyasi grupların suçlama, yaralama

---

[652] Yüksek Federal Mahkemesi Kararı İle İlgili bkz: **Vekalet EL-Kufe Lilenbaa,** http://www.alkufanews.com/news.php?action=view&id=2752, 15. 05. 2011.

[653] Vekalet EL-Kufe Lilenbaa, **İlan EL-İtilaf Beyne Kaimetey EL-İtilaf EL-Vatani ve Devlet EL-Kanun**, http://www.alkufanews.com/news.php?action=view&id=3048, 15. 05. 2011.

[654] Ziya ABBAS, **Irak'ta Hükümet Krizinin Sonu görüldü**, Ortadoğu Starejik Araştırmalar Merkezi, http://orsam.org.tr/tr/yazigoster.aspx?ID=1246, 03. 10. 2010.

[655] Ceridet EL-Dar EL-Eliktroniyye, **EL-Maliki Yullavih Bil İstikala ve İskat EL-Hukume**, http://www.aldaronline.com/dar/Detail2.cfm?ArticleID=148899, 15. 05. 2011.

ve aşağılama alanından çıkması gerektiğini ifade etmiştir. Zira bunlar siyasi süreci olumsuz etkilemekte ve uzaklaşmaya, araların açılmasına ve güvensizliğe neden olmaktadır. Bunun anlamı ise ciddi diyaloga inancın yitirilmesidir. Kerbelai, uyuşmazlıkların yaşanmasının doğal olduğunu vurgulamış ancak normal olmayan şeyin uyuşmazlıkların diyaloga engel olması olduğunu ve halk bunu kabul etmediğini belirtmiştir. Başkalarının isteklerine karşı sert tutum takınmak diyalogu komplike hale getirebilir. Hükümetin hızla kurulması için siyasi diyalogda esnek olunmasını talep etmiş ve esnekliğin kayıp değil ülke çıkarı için bir fedakârlık olduğunu vurgulamıştır.[656] Ülkenin yüksek çıkarları için siyasileri biraz ödün vermeye, birlikteliğe ve bencillikten uzaklaşmaya davet etmiştir.[657] Ayetullah Hüseyin İsmail El Sadr, bazı Iraklı siyasetçilerin kişisel ve parti çıkarları uğruna mezhepleri ve insanları mezhep esasında kullanma tavrını şiddetle reddetmiştir. Ülkenin yaşadığı krizin sorumluğunu partizanlığa yükleyerek hükümetin dış etkiyle kurulmasının kabul edilemez olduğunu vurgulayarak kararın ulusal ve Irak kaynaklı olması gerektiğini belirtmiştir.[658]

Bu krizin devam etmesinden ötürü pek çok Iraklı siyasetçi krizin sonlanması için direkt müdahale talebinde bulundular, örneğin şu anki Başbakan Yardımcısı ve El İrakiyye çatısı altında bulunan Ulusal Diyalog Cephesi Başkanı Salih El Mutlak bu kişilerden bir tanesidir. Aynı zamanda El İrakiyye'nin bazı liderleri ve üyeleri Mercilikle görüşerek onları yeni hükümeti kurma haklarının kendilerinde olduğuna dair ikna etmeye koyuldular. Bu liderlerden bazıları Eyad Allavi, Tarık El Haşimi ve Rafı'ı El İsavi'dir. Merciliğin herkese eşit mesafede durma tutumu değişmedi. Cumhurbaşkanı Yardımcısı ve El İrakiyye çatısı altında bulunan Tecdid listesinin başkanı bildirisinde şöyle demekteydi: "*Zikrettiğimiz Merciliklerle yapılan görüşmeler açık ve şeffaftı; yakınlık, sevgi, yapıcı diyalog ve fikir alışverişi ortamında geçti. Değerli âlimlerin, yerinde ve kıymetli öğütlerine kulak verdik ki*

[656] Sistani'nin Kerbela Temsilcisi ve Hz. Hüseyin Türbesinin İmamı Abdul Mehdi EL-Kerbelai'nin Cuma Hutbesi, 07. 05. 2010.
[657] Büyük Ayetullah Muhammed Taki EL-MÜDERRİSİ BÜROSUNDAN Iraklı Siyasetçilerin Birbirine Karşı Tavizkar ve Tek Saf Olmalarını İsteyen Bir Fetva, 17. 04. 2010.
[658] Ayetullah İsmail EL-Sadr Resmi Web Sitesi, 21. 11. 2010, http://www.husseinalsader.com/inp/view.asp?ID=1130 , 15. 05. 2011.

kendilerine saygı ve şükran duymaktayız. Çünkü bizler merciliklerin değerli konumlarını ve dini, ilmi ve toplumsal durumlarını bilmekteyiz. Onlar bilindiği gibi emeklerini bütün Irak'a ve Iraklılara hizmet etmek için harcamaktadırlar. Seyit Ali El Sistani, Seyit Muhammed Sait El Hekim, Seyit Muhammed Beşir El Necefi ve Seyit İshak El Feyyaz'dan oluşan Merciliğin -Allah hepsini korusun- iyi tutumu, herkese eşit mesafede bulunmalarından belliydi ve halkın tarafını tuttuğunu vurgulamaktaydı. Mercilik Iraklıların Başbakanlık için anlaşacağı hiç bir şahsiyete itiraz etmeyeceğini belirterek hükümet kurulmasının gecikmesi herkesin sorumluluğunda olduğunu göstermiştir. Dolayısıyla kazanan listelerin görüş ayrılıklarını giderecek ciddi görüşmelere başlamalarını istemekteler. Bu şekilde siyasi süreç hareketlenecek çünkü mercilik Irak vatandaşının pek çok kamu hizmetinin durmasından dolayı kaynaklanan acılarını ve hayal kırıklığını idrak etmektedir. Mercilik, aynı zamanda şimdiki siyasi tartışmada direkt bir taraf olmayı düşünmediğini vurguladı, çünkü konunun kendi alanına girmediğini bilmektedir. Merciliğin üstüne bastığı bir diğer konu, Iraklıların birliğinin ve birbirine bağlılıklarının korunması sorunların ne olursa olsun ulusal ortaklık ve kardeşlikle çözmek için çalışmak, yabancı müdahalesinden uzak ulusal bir çözüme kavuşmak için şiddeti reddetmek ve barışı benimsemektir".[659]

Bu krizin merkezinde başbakanın ve yeni hükümetin kimin tarafından kurulacağı olmasına rağmen Şii Merciliği başbakanlığa belli bir kişiyi belirlemek için müdahil olmadı.[660] UK'nin iki kesimi, KDK ile IUK aralarından başbakanlık için belli bir kişide anlaşamayarak krizde büyük ölçüde etkili olmasına rağmen Mercilik bu knudan uzak durmaya çalıştı. O kişiyi belirlemek için Şii Merciliği müdahil olmadı, Sadr Akımının ve İİYK

[659] Tarık EL-Haşimi, **Kadet EL-İrakiyye Fi Ziyafet EL-Merciyye EL-Raşide Fi EL-Necef EL-Eşref**, Kaimet Tecdit Resmi Web Sitesi, http://www.tajdeed-iq.com/newsdetail.asp?sno=133, 27. 05. 2010.

[660] Şebeket Ahbar, **EL-Mutlak Yutalib EL-Merciyye Bitahdid Haviyyet Rais EL-Vuzaraa**, http://www.akhbaar.org/wesima_articles/index-20100813-94831.html, 13. 08. 2010.

uğraşmalarına rağmen konuyu siyasilerin kendi aralarında çözmelerini istedi.[661]

Feyyaz, siyasi grupları, kişisel çıkarlardan vazgeçmelerini, dar parti bakış açısından uzaklaşmalarını ve siyasileri istenmeyen kişiler yapan koltuk peşinden koşmayı ve siyasi düşmanlığı bırakmalarını, devletin üst düzey görevlerin yüksek maaşlarının indirilmesini vurgulamıştır. Bunlarla birlikte siyasi parti ve gruplardan ülkenin yaşadığı krizleri çözmek için acil girişim, ciddi çalışma ve ana hizmetlerin sağlanması taleplerini yineledi ve halkın sabrının taşmaması konusunda uyardı.[662]

Siyasi krizlerden çıkmak için Irak'ın siyasi şahsiyetleri Şii Merciliğini ziyaret ettiklerinde, Şii Merciliği krizin bir an önce çözülmesini ve güvenlikle ana hizmetlerin iyileştirilmesi istemiştir. Ayrıca devletin vatandaşlara vereceği hizmet konusunda birlikte çalışılmasını talep ederken, bu krizin devam etmesi halinde Irak sokaklarına olumsuz bir şekilde yansıyacağı uyarısında bulunmuştur.[663]

Maliki'nin ikinci hükümeti 21 Aralık 2010'da güvenoyu aldığında, yeni hükümetin üzerine düşen siyasi konuları görüşmek için farklı kimlik ve mezheplerden Irak siyasetçileri Necef'e giderek Mercilikle görüşmüşlerdi. Sanki yeni görevlerinde Şii Merciliğinin onayını almak ve yeni hükümet krizi sırasındaki tarafsız tutumundan dolayı teşekkürlerini sunmak için gitmişlerdi. Sünni Meclis Başkanı Usama El Nuceyfi siyasi grupların yeni hükümetle ilgili görüşmelerin sonuna yaklaşıldığı sırada 16 Aralık 2010'da, yeni ulusal ortaklık hükümetinin kurulacağının açıklanmasından sadece 5 gün önce Necef'e gitmiştir. El Nuceyfi, El İrakiyye liderlerinden oluşan 8 kişilik bir heyetin başında Sistani'yle görüşmüştür. Bunlara ilaveten ileri gelen Kürtlerden Fuad Masum, Hristiyan El Rafideyn listesinin başkanı Yunadim Kenna, ardından 15 Ocak 2011 tarihinde de Cumhurbaşkanı Celal Talabani

---

[661] Müesseset EL-Kevser EL-Sakafiyye, **EL-İtilaf EL-Vatani EL-İraki Yara fi EL-LLucu İla EL-Seyit EL-Sistani EL-Hal EL-Vahit Litesviyet EL-hilaf Maa EL-Maliki**, http://alcauther.com/html/modules.php?name=News&file=article&sid=14799, 11. 08. 2010.

[662] Mevki Nun EL-Eliktroni, **EL-Merci EL-Feyyaz Yeduu EL-Siyasiyin An EL-Llihas Veraa EL-Manasib**, http://non14.net/display.php?id=9981, 05. 08. 2010.

[663] **EL-Merci EL-Kebir Ayetullah EL-Uzma Beşir EL-Necefi Yestakbil Rais EL-Vuzaraa EL-Esbak İbrahim EL-Caferi**, Neşrat EL-Anvar EL-Necefiyye, Sayı 25, Yıl 3, Eylül 2009.

Necef'i ziyaret ederek büyük Şii Mercileriyle görüşmüşerdir. Adı geçen siyasetçilerle görüşen Şii Mercilerin başında Yüce Merci Ali El Sistani, Muhammed İshak El Feyyaz, Muhammed Sait El Hekim, Beşir El Necefi ve Muhammed El Yakubi gelmektedir. Talabani'den sonra cumhurbaşkanı yardımcısı görevi için aday ve İİYK liderlerinden olan Adil Abdul Mehdi de Şii Mercilerine benzer bir ziyaret gerçekleştirdi.

Bu siyasetçiler Şii mercileriyle Irak'taki siyasi süreci, yeni hükümetin işleyişini geliştirme ve siyasi taraflar arasındaki sorunların çözüm yollarını görüşmüşlerdir. Ayrıca Irak'taki siyasi sürecin geleceğiyle ilgili endişelerini aktararak yeni hükümetin kurulması için mercilerin onayını almışlardır.[664] El İrakiyye Koalisyonu başkanı Ayad Allavi, listesinin liderlerinden oluşan bir heyetle Necef'teki Şii mercilerini ziyaret ederek 2 Mart 2011'de Yüce Ayetullah Muhammed Sait El Hekim'le görüşmüştür. Hekim, Allavi'den "*birliğe, Irak Devleti'nin inşası için güven oluşturmaya, yaralı Irak halkının maruz kaldığı zorlukları gidermek için olağanüstü çabaların sarf edilmesine, elektrik ve gıda karnesi gibi hizmetlerin sağlanmasına, istihdam yaratılmasına ve sağlık konularına önem verilmesine*" dikkat çekerek buradaki aksaklıkların giderilmesini istemiştir.[665]

4.1.3. Şii Merciliğinin Etnik ve Dini Bölünmeye Yönelik Tutumu

Tüm Iraklı siyasi elit, hükümet yetkilileri ve toplumsal kesimler, Ayetullah Ali El Sistani başta olmak üzere Şii Merciliğinin Irak'ın istikrarı için oldukça etkin bir rol oynadığını bilmektedirler.[666] Bunların yanı sıra bölgesel, batılı ve uluslararası toplumda çoğu kesimler Sistani'nin varlığının Irak

---

[664] EL-Somariyye News, **Abdul Mahdi: Nakalna Lilmaracii EL-diniyye Fi EL-Necef EL-Mahavif Min EL-Mustakbel ve Ahazna EL-Teyyid Minhum**, http://www.alsumarianews.com/ar/1/16515/news-details-.html, 26. 01. 2011.

[665] Büyük Ayetullah Muhammed Sait EL-Hekim Resmi Web Sitesi, **Semahat EL-Seyit EL-Hekim Yestekbil EL-Dokror İyad Allavi**, http://www.alhakeem.com/arabic/pages/news.php?nid=829, 02. 03. 2011.

[666] Sistani'nin Kerbela Temsilcisi ve Hz. Abbas Türbesinin **İmamı Ahmet EL-Safi ile Görüşme**, 08. 09. 2008.

siyasetinin gelişmesi ve istikrarı için bir güvence olduğunu kanaatini taşımaktadırlar. Onlara göre Sistani, Irak'ta demokratik rejime doğru değişim, seçim yöntemi ile Irak halkının parlamentoda temsil edilmeleri ve kendi istekleri doğrultusunda yeni bir anayasa hazırlanması ve herhangi bir etnik veya dini kesimi dışlamadan ülkeyi yönetme kararını üretmekte tüm Iraklı kesimlerin katılmasının en önemli destekçisidir.[667]

Şii Merciliği, ulusal birliği sağlamlaştırmak için pratik adımların atılması gerektiğini kavramış ve etnik veya ırkçı ayrışmaları, kin ve nefreti körükleyen fikirlerin önlenmesi gerektiğini savunmuştur. Şiddet eylemlerine karşı öldürme, kaçırma ve intikam almak gibi girişimlerin mezhep savaşına yol açacağını da bildirmiştir. Saddam döneminde bazı Şii camilerine el konulmuş ve camiler Sünnilere verilmiştir. Nisan 2003'te Bağdat'ın ABD işgaline uğraması ile birlikte bazı Şiiler bu camileri geri alma girişiminde bulunmuşlardır. Bunun üzerine bir kısım Sünni imamı Sistani'ye gelip durumdan şikâyetçi olmuşlardır. Sistani, bu tecavüzlerin olmaması gerektiğini, yapılan yanlışlıktan dönülmesini, Sünni Müslümanlara sevgi eli uzatılmasını, camilerin onlara geri bırakılmasını ve zarar görenlerin tamir edilmesini veya zararının karşılanmasını istemiştir. Aynı konu ile ilgili bir fetvasında "*bu fiil kesinlikle kabul edilmez, tecavüzün giderilmesi gerekir ve cemaat imamı itibarlı ve saygın bir şekilde kendi camiine dönmelidir*" demiştir.[668]

Irak'ta mezhepsel öldürme[669] veya Irak literatüründe kimlik üzerinden öldürme denen olaylar hızla artmaya başlamıştır. Özellikle Şiileri hedef alan bu olaylarda on binlerce Şii hayatını kaybederken yüz binlercesi yerini ve yurdunu terk etmek zorunda kalmıştır. Güneyden Bağdat'a giden yol başta olmak üzere Latifiye, Mahmudiye, Diyala ve İskenderiye gibi yerleşim birimleri, çevrelerinde ve otoyollarda terörist gruplar, vatandaşları hedef alarak çocuk, kadın ve yaşlıları ayırd etmeden yakınlardaki bağ veya

---

[667] EL-Hullani Camii İmamı ve Irak İslami Yüksek Konseyi'inden Milletvekili **Muhammed Muhammed EL- Haydari ile Görşme**, 18. 09. 2008.
[668] SİSTANİ BÜROSUNDAN Yayınlanan Bir Fetva, 20.05. 2003.
[669] Mezhepsel Olayların Büyük Çoğunluğu Şiileri Hedef Almaktaydı. Şiileri Hedef Alan Olaylar ve Mezhepsel Eylemlere Kurban Gidenler İle İlgili İstatistikler İçin Bkz: EL-Haydari, a.g.e.

hurmalıklara götürerek kurşuna diziyor ve nehirle atıyorlardı. Medain halkına ait onlarca cesetler Dicle nehrine atılmış bulunurken Telafer, Musul ve Bağdat gibi şehirlerde de Şiiler hedef haline gelmişti. "*Mezopotamya'da El Kaide Cihat Örgütü*"nün Şiileri yok etme tehditlerini hayata geçirerek Şiilerin yoğun oldukları yerleşim birimleri, pazar, çarşı, Hüseyniye, mescit, camiler ve dini törenlerine intihar saldırıları, uzaktan kumandalı mayınlarla ve silahlı saldırılarda Şiileri yoğun bir şeklide hedef almaya başlamıştır.[670] Günlük ve gelişigüzel işlenen cinayetler Irak'ta mezhepsel gerilimin dozunu arttırarak Şii tarafında intikam ve öç alma seslerin yükselmesine neden oluyordu. Bu hassas durum içinde Şii Merciliği Sünnilere karşı herhangi bir intikam faaliyetinin karşısındaydı. El Hairi, uyuşmazlıkların bir kenara atılmasının yanı sıra Iraklılar arasında kardeşlik ve sevgi hislerini pekiştirmek, vatandaşların birbirine daha çok kenetlenmelerine ve teröre karşı birlik içinde olmaları yönünde halka seslenmiştir.[671] Sistani, vatandaşlardan "*Sükûnetin korunması ile daha dikkatli ve sakınarak hareket etmelerini*" istemekteydi. Vatandaşlardan "*yerleşim birimleri, bölgeleri ve şehirlerine caniler ile onlara destek olanların girmelerini engellemek üzere yetkili devlet organlarının gereken güvenlik ve takip etme önlemlerini almaları için onlarla işbirliği içerisinde olmalarını*"isteniyordu. Bunların yanı sıra Sistani, Sünniler ile Şiiler arasında kardeşliği ve ulusal birliği vurguluyordu, "*Iraklılardan, bu halk birliğini pekiştirmek için gereken çabayı harcamalarını ve evlatlarının arasında muhabbet ile ülfetin artmasını sağlamalarını*" istiyordu. Sünni vatandaşlardan teröristlere yardım ve yataklık yapmaktan kaçınmalarını, "*bu kaçınmak –pratik ve teorik- anlamda yolundan sapan bu kesime- teröristlere- uymamak ve onlara herhangi sebepten olursa olsun yardım etmemek. Bunları hayırlı bilen ahmakları da uyarmak ve ideolojik azgınlık içinde olduklarına dikkat çekmek ve eylemlerinin çirkinliği, tehlikesi ve sonuçlarından sakındırmak gerektiğini*" vurguluyordu.[672]

---

[670] BELHAM, **a.g.e.,** s. 265.
[671] EL-HAİRİ BÜROSUNDAN Şiileri Hedef Alan Terör Eylemleri İle İlgili Yayınlanan Bir Fetva, 31.08. 2005.
[672] SİSTANİ BÜROSUNDAN EL-Sadr Akımı Tarafından Zerkavinin Tehditleri İle İlgili Sorusuna Yanıt Şeklinde Bir Fetva, 25.09. 2005.

Sistani güvenlik meselesinin herkesi ilgilendirdiği kanısındaydı. Güvenliğin sağlanması ile Irak toplumunun mezhepsel savaşa sürüklenmesi engellebilirdi. Sistani, her zaman Iraklıların karşı karşıya kaldıkları tehlikelerin farkında olduklarını vurguluyor ve bu farkındalık sayesinde siyasal ve toplumsal çalkantı veya krizler sırasında bütünlüklerini koruyacaklarına inanıyordu. Sistani bu bağlamda "*Irak'ta Şiiler ile Sünniler arasındaki kardeşlik ilişkisi üzüntü verici bazı olaylardan etkilenmez. Herkes onu önlemeye ve tekrarlanmaması için gerekeni yapmaya çalıştı. Şiiler ile Sünniler veya diğer kesimler olmak üzere Iraklıların ülkelerinin bütünlüğünün korunması, onu savunmak ve dini ile ulusal ilkelerini savunmakta kararlı oldukları tartışmasız bir gerçektir*".[673] Feyyaz, Geçici Hükümet (GH) başkanı Başbakan İbrahim El Caferi'ye bir mektup göndermiş, terörist ve katiller hakkında en kısa zamanda ağır cezaların uygulanmasını istemiştir. Feyyaz, "*Irak halkını katliam ve soykırımla karşı karşıya bırakan bu tehlikeli durum karşısında ülkenin gerçek bir tehlikeyle karşı karşıya kaldığından dolayı hükümetin olağanüstü hal ilan etmesi, durumu kontrol etmek için ulusal meclisten istisnai bir yasa çıkarması gerekiyor. Terörün tüm şekilleri ile mücadelede başarılı olabilmesi için canavarca işlenen suçlarını itiraf eden teröristlere hemen ve herkesin görebileceği açık bir şekilde kısas cezalarının uygulanması gerekir. Çünkü evlerinde kalmaları hem onlar için bir mükâfattır hem de diğerlerini suça teşvik etmektedir*". Bunların yanı sıra Feyyaz halkın hoşnutsuzluğunun arttığını, hükümet ve parlamento içinden eleştiri seslerinin yükseldiğini hatırlatmış ve hükümetin zayıf ve ülkede güvenliği sağlayamadığı düşüncelerinin yaygınlaştığını dile getirmiştir.[674] El Şirazi, hükümetin yeni ve etkili bir güvenlik stratejisi uygulamasını isteyerek şunları ifade etmiştir: "*Bu tür trajedileri önlemek için resmi makamlar ile halk arasındaki bilgi ve deneyimli kimselerle yardımlaşma ile istişare yapılması gerekiyor*".[675]

---

[673] SİSTANİ BÜROSUNDAN Yayınlanan Bir Fetva, 06.01. 2004.
[674] FEYYAZ'IN Başbakan İbrahim EL-Caferi'ye Gönderdiği Bir Mektup, 26. 09. 2005.
[675] EL-ŞİRAZİ BÜROSUNDAN Bağdat'ta Şiileri Hedef Alan İntihar Saldırıları Sonrasında Yayınlanan Bir Fetva, 23.04. 2010.

Samarra'da bulunan İmam Ali El Hadi ile El Hasan El Askeri türbesinin 22 Şubat 2006 tarihinde hedef alınması ve altın kubbenin patlaması sonrası dört büyük Şii Mercisi ilk defa bir araya gelerek konuyla ilgili kınama fetvaları yayınlamışlardı. Sistani "*iğrenç suçu*" kınamış ve intikam amaçlı kontrolsüz halk tepkilerinin meydana geleceğini tahmin ederek "*Müminlerden, düşmanların Irak'ı içine sürüklemek istedikleri mezhep savaşın çıkmasına neden olacak eylemlerden kaçınmalarını istemişti*".[676] Azamiye semtinde bulunan İmam Azam Cami ve Türbesi ile Şeyh Abdulkadir Geylani Türbelerinin hedef alınmamasını özellikle hatırlatmış ve Sünni ibadethanelerinin hedef alınmasını yasaklamıştır. Bazı silahlı Şii gruplar bir kısım Sünni ibadethanelerine saldırınca Sistani, "*Iraklıların tüm kesimlerini birinci düşmanları olan ve Irak'ın bütünlüğünü tehdit eden terörle mücadele etmelerini istemiştir. Ulusal birliğin sağlamlaştırılması için ülkenin tüm kesimleri arasında güven köprülerin kurulmasının önemini de vurgulamıştır*". Söz konusu fetvadan sonra Sistani, Irak halkına, Irak'ın yaşadığını öldürme, kaçırma ve sürgün etme şeklindeki acı terör olaylarından duyduğu büyük üzüntüyü içeren bir mektup yöneltmişti. Mektupta Sistani, "*Tarihlerinin böylesi zor bir döneminde Iraklıların mezhepsel ve etnik savaşa sürüklenmemeleri için oldukça dikkatli davranıyor, özen gösteriyordum… Farklı etnik ve dini kesimlerden oluşan Irak'ın tüm erdemli evlatlarına tekrar sesleniyorum. Ülkelerinin istikbalinin karşı karşıya kaldığı tehlikeyi yeterince kavrasınlar. Nefret ile şiddetten uzaklaşarak yerine sevgi ile barışçıl diyalogla el ele tutsunlar, tüm sorun ve uyuşmazlıkları çözsünler. Siyasetçi ve dini liderler, aşiret reisleri, fikir ve söz sahipleri ve bu ülkenin bütünlüğü ile evlatlarının geleceğini savunan muhlis tüm herkesten, bu kanlı dizinin durması için ellerinden geldiği kadar gayret ve çaba göstermelerini istiyorum. Şayet – düşmanların istediği gibi- devam ederse bu halkın birliğine en büyük zararı vermiş olur ve uzun bir süre özgürlük, istikrar ve refahını engellemiş olur… Irak'ın bugünlerde yaşamakta olduğu bu acı olaylardan çıkabilmek için tüm tarafların Iraklıların kanını haram kılan bir karar çıkarması ile tüm biçimleriyle*

[676] SİSTANİ BÜROSUNDAN Samarra'da EL-Askeri Kubbesinin Patlatılması Nedeni İle Yayınlanan Bir Fetva, 22. 02. 2006.

karşılıklı şiddeti durdurmaları gerekmektedir. Bu şekilde – sonsuza dek inşallah –bombalı araçlar, sokaklarda rastgele infazlar, zorla sürgün ettirme kampanyaları ve benzeri acı olaylar son bulacak. Yerine –seçilmiş ulusal hükümetle işbirliği ile- otoriter eğilimler ile mezhepsel veya etnik kontrol eğilimlerinden uzak bir şekilde yapıcı diyalog sahneleri geçerek bu vatan evlatlarının hak ve yükümlülükleri açısından aralarında hiçbir fark olmadan adalet, eşitlik ve kıstas ilkeleri ile kriz ve sorunların çözülmesi gelir. Yüce Allah'ın yardımıyla bu durum Iraklıların kendi ülkelerini tam egemenliklerini sağlaması umuduyla, güvenli, istikrarlı, refah ve gelişmişlik içinde daha iyi bir geleceğe kavuşmaları gerçekleşir".[677]

Samarra'da bulunan İmam Ali El Hadi ile El Hasan El Askeri türbesinin Şubat 2006 tarihinde hedef alınması ve altın kubbenin patlamasından yaklaşık bir sene sonra minareleri hedef alınmış ve patlayıcı maddeler ile minareler yok edilmiştir. El Hairi ABD'yi suçlamış, olayın mezhepsel olmadığını savunmuş ve işgalcilerin Irak'ta Şii-Sünni çatışması yaratarak Irak'ta uzun süre kalabilmek ve doğal kaynaklarını sömürmek için yaptıklarını iddia etmiştir.[678]

Mukteda El Sadr'ın kendisi ile görüşmesinden sonra Sistani güvenliğin sağlamlaştırılması ile çekişmelere son verilmesini vurgularmış ve iç savaşa düşmekten sakınılması gerektiğinin altını çizmiştir.[679] Sistani'nin medresesinde eğitim gören bazı ilahiyat öğrencileri ile görüştüğümüzde Sistani'nin sürekli "*Sünniler nefsimizdir*" ifadesini kullandığını söylediler. Bu ifadeyi kullanmasının Şiiler ile Sünnileri ayrıt etmediğini vurgulamak olduğunu savundular. Sistani, müritlerinin Sünnilere zarar vermemelerinin yanı sıra terör örgütlerinin gerçekleştirdiği eylemlerde Sünnilerin suçlanmamasını ve bu örgütler ile Sünnilerin karıştırılmamalarını istiyordu.[680] Saha çalışmamızda ikinci büyük Merci olan Muhammed Sait El Hekim'in bürosunda Diyale'den gelen bir heyetle karşılaştık ve heyetin Merci ile görüşmesine şahit olduk.

---

[677] Samarra'da EL-Askeri Kubbesinin Patlatılması Nedeni ile SİSTANİ'DEN Irak Halkına Bir Mektup, 23. 02. 2006.
[678] Samarra'da EL-Askeri Minarelerinin Patlatılması Nedeni İle EL-HAİRİ Tarafından yayınlanan Bir Fetva, 13. 07. 2007.
[679] EL-Beyyine Gazetesi, Sayı 211, 05. 03. 2006.
[680] Yazarın Sistani Medresesinde Eğitim Gören Bazı Öğrenciler İle Görüşmesi, 28. 08. 2008.

Heyettekiler, terör örgütlerinin kendilerini hedef aldığını, o bağlamda yaşamlarının oldukça tehlikede olduğunu anlattılar ve onlara karşılık vermek için icazet almak istediler. Ancak El Hekim, böyle bir isteğin kabul edilmeyeceğini, ülkede güvenliğin sadece hükümet ve ona bağlı güvenlik güçleri tarafından sağlaması gerektiğini söyledi. Vatandaşların görevi hükümetle işbirliği yapmak, mezhep savaşının meydana gelmesinden sakınmak ve terör örgütleri ile Sünni vatandaşları karıştırmamaktı.[681] El Şirazi Irak halkına seslenerek teröre karşı durmak ve iç savaşa sürüklenmemek için kararlı, tek saf ve ellerinden geleni yaparak Irak'ta kanın durdurulmasını istemiştir.[682]

Saha çalışmamızda, Şii Mercileri tarafından yayınlanan fetva veya sesleniş gibi resmi yazılarda ülkede güvenlikle ilgili sorunlarda sadece hükümet güçlerinin yetkili olduğu Şii Merciliğinin görüşü olarak karşımıza çıkmaktadır. Şii Merciliğine göre Irak'ın güvenlik, istikrarını sağlamak ve vatandaşların mal, can ve çıkarlarını korumak sadece hükümetin yetkisindeydi, ayrıca görevli oldukları alanlarda uzman oldukları için devlet güçlerinin bu durumun üstesinden geleceğine inanıyorlardı.[683] Şii Merciliği buna dayanarak devletin yasa veya uygulamalarını ihlal etmeyi kabul etmiyordu. Bu görüşü vurgulamak için Sistani bir fetva çıkarmıştı. Fetvada, "*Yürürlükte olan ve toplumun çıkarları ile inancını güvence altına alan yasalara tüm müminlerin bağlı ve saygılı olmasını öneririz*" ifadesi yer almaktaydı.[684]

Yürürlükte olan yasalara uymakla vatandaşların yaşamı ile toplum ve devletin işlerini düzenleyen yasalardan beklenen sonuçlar elde edilir, bireylerin mal ve canları güvence altına alınır ve çıkarları korunur. Bunun yanı sıra bireyler toplumdaki yükümlülüklerini ve sorumluluklarını uyguladıkları zaman devletin işlerini kolaylaştırır, tüm vatandaşların güvenliği ile refahının sağlanmasında yardımcı olur ve etnik, dini ve görüş farklılıkları

---

[681] Yazarın EL-Hekim Bürosuna Ziyareti, 12. 09. 2008.
[682] EL-ŞİRAZİ'DEN Irak Halkına Sesleniş, 23. 04. 2007.
[683] EL-Hullani Camii İmamı ve İrak İslami Yüksek Konseyi'inden Milletvekili **Muhammed Muhammed EL- Haydari ile Görşme**, 18. 09. 2008.
[684] SİSTANİ BÜROSUNDAN Yayınlanan Bir Fetva, 18. 02. 2006.

ne olursa olsun tüm vatandaşları zarar ve kötülükten korur. Çünkü güvenlik ile istikrar belli bir kesime mahsus değildir, hükümet birimleri belli bir etnik veya mezhepsel kesime hizmet vermek için var olmamıştır. Onlar birini diğerinden ayrıt etmeden ülkenin tüm kesimlerinin güvenliğini sağlamalı ve onlara hizmet vermelidir. Dolayısıyla vatandaşların hükümetin onlara yönelik eşit ve adil davrandığı kanaatinde olmaları hükümete karşı öfke veya kızgınlık hissini ortadan kaldırır. Bunlarla birlikte vatandaşlar güvenlikte olduklarını hissettikleri zaman kendi kendilerini korumak için silahlara sarılmazlar. Kendi güvenliklerini sağlamak adı altında vatandaşların silaha sarılması ülkeyi iç savaşa sürükler.

Şii Merciliği bu görüşleri savunmakla yetinmemiştir. Sistani, başta hükümet yetkilileri olmak üzere farklı etnik, dini ve siyasi görüşü olan kesimlerden yetkili ve ileri gelenleri konuklayarak ülkenin gelişmesi ve refahı için görüşmeye devam etmektedir. Onlar Şii Merciliğinden istişare alıyor ve fikir ediniyorlar. Irak'taki gelişmeler ile ilgili görüşlerini bildiriyor ve anlatıyor, karşılığında Merciler görüşlerini ve önerilerini onlara bildiriyor. Bu bağlamda Şii Mercileri, sürekli olarak ülkedeki tüm etnik ve dini kesimlerin eşit olduklarını, ulusal birliği ve Irak'ın bütünlüğünü savunuyor, bunları ihlal edecek davranış veya ülkenin birlik ve bütünlüğüne zarar verecek davranışlardan kaçınılmasını istiyordu. Sistani, siyasetçiler ile görüştüğünde bunların yanı sıra Irak'taki tüm etnik ve dini kesimlerin ülke idaresinde yer alabilecek, hak ile yükümlülüklerin eşit bir şekilde uygulayan özgürlükleri güvence altına alan çoğulcu bir rejimin kurulmasından yana olduğunu vurguluyor ve savunuyordu. Sistani, tüm Iraklıların siyasi rejimin "*ülkenin tüm vatandaşlarına adalet ile eşitlik sağlayacak yeni rejimin çoğulculuk ve diğerlerine saygılı olma ilkesine dayanması gerektiği konusunda hem fikir olduklarını*" da savunuyordu.[685]

Sistani, Iraklı dini ve siyasi liderlerin ulusal birliğin önemini kavradıklarını anlamış olmalı ki Alman Der Schpigel Dergisi'ne verdiği bir röportajda şunu beltiyor: "*Irak halkının çoğu, toplumsal ve siyasi güçler etnik*

[685] SİSTANİ BÜROSUNDAN Yayınlanan Bir Fetva, 06. 01. 2004.

ve mezhepsel çatışmalara sürüklenmenin ulusal birlik için ne kadar tehlike arz ettiğini tamamen anlamıştır".[686] Sistani Mart 2004'te çıkarılan GDDİY'nin bahsettiği ve üç kişiden – Kürt, Sünni Arap ve Şii Arap - oluşan başkanlık konseyini de eleştirmiştir. Bu sistemin gelecekte Irak'taki siyasi rejimde etnik ve mezhepsel ayrışmalara yol açmasının yanı sıra her üç üyenin uzlaşmadığı sürece başkanlık konseyinin karar alma konusunda büyük engel teşkil edeceğini savunmuştu. Nitekim gerçekten de böyle olmuştur.[687] Şii Merciliği Irak'ın birliği ile bölünmez bütünlüğünün korunmasını ve herhangi bir siyasi, etnik ve dini başlık altında bölünmemesini savunmakta ve Arap ülkeleri başta olmak üzere tüm komşu ülkeler ile sağlam ve sağlıklı ilişkilerin kurulmasını istemetedir.[688]

Sistani ulusal birliği pekiştiren ve siyasi sürece Irak'ın tüm etnik ve dini kesimlerinin katılmasını hedefleyen tüm girişimleri desteklemiştir. İbrahim El Caferi başkanlığında 30 Aralık 2004'te kurulan GH'de Sünnilerin temsil edilmesini şiddetle savunmasının ardından, seçimleri boykot ve boykota teşvik etmelerine karşın Sünnilere birkaç bakanlık verilmiştir. Irak'ın tüm kesimlerince kabul görebilecek ve tüm Iraklıları temsil edebilecek bir anayasanın hazırlanabilmesi için seçimleri boykot etmelerinden dolayı parlamentoda temsil edilmedikleri halde, Sünni Araplara Anayasa Hazırlık Komisyonunda (AHK) da yer verilmesini savunmuştur. Buna rağmen Sünni Araplar anayasaya karşı çıkmış ve 15 Kasım 2005'te referanduma sunulduğunda anayasanın reddedilmesi için "Hayır" oyu kullanmışlardı. Sistani, Arap Ligi Genel Sekreteri Amru Musa'nın Necef'te Şii Mercileri ile görüşmesinin ardından Kahire'de 19-20 Kasım 2005 tarihleri arasında bir Irak uzlaşı konferansı yapma girişimini de desteklemiştir.[689] Konferans planlandığı tarihte Irak İslami Partisi, Sünni Ulema Heyeti ve Irak Ehli Cephesi gibi Sünni tarafın yanı sıra tüm Iraklı siyasi tarafların katılması ile gerçekleşmiştir.

---

[686] SİSTANİ'NİN Der Schpigel Dergisi'ne Verdiği Bir Röportaj, 16. 02. 2004.
[687] SİSTANİ'NİN BM Genel Sekreterine Gönderdiği bir Mektup, 19. 03. 2004.
[688] SİSTANİ BÜROSUNDAN Yayınlanan Bir Fetva, 11. 01. 2004.
[689] Mesut EL- HİNNAVİ, Tafasil Ellikaa Beyne EL-Sistani ve Amru Musa, Cemiyet Eli EL-Beyit EL-Hayriye Naklen an Ceridet El-Ahram, http://alalbayt.org.lb/web/NewsDetails.aspx?id=44&category=Articles&language=ar, 09.05. 2011.

Şii Merciliği, Türkmen, Şabak, Hristiyan ve Sabiler gibi diğer Iraklı etnik ve dini kesimlerin temsilcilerini kabul etmeye özen göstererek, sıkıntılarını, beklentilerini, durumlarını, siyasi ve toplumsal sorunlarını görüşmeye devam etmektedir. Sistani, bu tutumu özellikle KAT'ın hazırlandığı sıralarda ulusal birliğin pekiştirilmesi için ön planda tutmuştu. Sistani, fetvalarında istisnasız olarak tüm etnik ve dini kesimlerin haklarının güvence altına alınmasını savunmakta ve bu bağlamda "*Ülkede kalıcı bir anayasanın olması şart. Bu anayasa ülkenin bütünlüğünü ve tüm etnik ve dini kesimden oluşan vatan evlatlarının haklarını güvence altına almalıdır*" demektedir.[690] Sistani, Musul ve Bağdat'ta Hristiyanları ve ibadethanelerini hedef alan saldırıları kınayan bir bildiride şöyle diyor: "*Aziz Irak'ımızın bütünlüğünü, istikrarını ve özgürlüğünü hedef alan canice saldırı dizilerinin devamında Musul ile Bağdat'ta Hristiyanların kiliselerine saldırılmış ve onlarca masum insanımız hayatını kaybetmiş veya yaralanmıştır. Yanı sıra çok sayıda özel mallar ve kamu malları zarar görmüştü. Bu acımasız cinayetleri şiddetle kınıyor ve saldırganların kökünü sökmek ve Iraklıları hedef alan bu saldırılara son vermek için herkesin (toplum ile hükümet) işbirliği ile yardımlaşma içerisinde olmalarının en doğru çözüm olacağına inanıyoruz. Biz vatanları Irak'ta barış ve güvenlik içinde yaşama hakları başta olmak üzere Hristiyan ve diğer dini azınlıkların haklarının saygı ile korunmasının gerektiğini vurguluyoruz…*".[691] Şii Merciliği, sürekli olarak Hristiyanlar gibi dini ve etnik azınlıkların haklarını savunmuştur. Onları hedef alan saldırıları kınamış ve güvenliklerinin sağlanması ve haklarının korunması için hükümetin gereken önlem veya uygulamaları gecikmeden alması gerektiğini vurgulamıştır. Nitekim Bağdat'ta Seyyidet El Necat Kilisesi'ne düzenlenen bombalı araçlar ile silahlı saldırıları El Şirazi kınamış, Hristiyan vatandaşların güvenliğini korumak, teröristlerin yakalanması, mahkeme karşısını çıkarılmaları ve terör eylemlerinin önüne geçilmesi için güvenlik güçlerinden çabalarını yoğunlaştırmalarını istemişti.[692]

---

[690] SİSTANİ BÜROSUNDAN Yayınlanan Bir Fetva, 10.02. 2004.
[691] SİSTANİ BÜROSUNDAN Yayınlanan Bir Bildiri, 02.08. 2010.
[692] EL-ŞİRAZİ BÜROSUNDAN Yayınlanan Bir Bildiri, 01.11. 2010.

Vatikan Başkanı Papa II. Jean Paul'un vefatı münasebetiyle Bağdat'ta bulunan Papalık temsilciliğine başsağlığı dileklerini iletmek üzere bir heyet göndermiştir. Heyet Papa'nın vefatı ile ilgili başsağlığı dileklerini iletmesinin yanı sıra Vatikan Devleti Genel Sekreteri'ne Sistani tarafından gönderilen bir taziye mektubunu da teslim etmiştir. Mektup şunları içeriyordu: "*Saygın ve değerli Vatikan Devleti Genel Sekreteri Kardinal Angelo Sodano, Yüce Rahip ve Vatikan Papası II. Jean Paul'un vefatı için sizin ve tüm Katolik Kilisesi mensuplarının başı sağ olsun. Papa ki barış ile dini hoşgörü için eşsiz bir rol üstlenmiş ve tüm din ve milletlerin saygısını kazanmıştır. Bugün insanlığın farklı din ve ideoloji mensupları arasında karşılıklı saygı ve haklarına riayet etme ilkesine dayalı barış içinde sevgi ve hoşgörüyü pekiştirmek için ciddi ve devamlı – özellikle dini ve ruhani liderliklerin - çaba harcamaya ihtiyacı var. İnsanlığın salah ve saadeti için Yüce ve Mutlak Kudretli Allah herkese yol göstersin. Size ve tüm dünyadaki Hristiyanlara hayır ve barış içinde yaşamanızı dileriz*".[693]

Kerbela'da Hz. Hüseyin'in Türbesinden sorumlu, Cuma imamı ve Sistani'nin Kerbela temsilcisi Şeyh Abdul Mehdi El Kerbelai, Cuma hutbesinde Sistani tarafından bir bildiriyi dile getirerek Mısır'da Hristiyanlara düzenlenen saldırıları kınamıştı. El Kerbelai, " *Dini Mercilik Mısır, Irak ve tüm dünyada Hristiyanları hedef alan saldırıları şiddetle kınıyor ve bu olayları masum insanların haklarına tecavüz olarak algılıyor… Hangi ülkede olursa olsun Hristiyan vatandaşlar, insanlıkta eşit oldukları için akranları gibi hakları tam verilmelidir… Onların hak, özgürlük, ritüelleri ve dini törenlerini özgürce yaşamalarına kimsenin mani olmaması gerektiğini*" vurgulamıştır. Bunların yanı sıra El Kerbelai, "*Hristiyanlara yönelik tehdit ve silahlı saldırıların gerçekleştiği ülkelerin hükümet ve liderlerine seslenerek Hristiyanların hedef alınması ile ülkelerindeki halkın birliğinin bölünmesi istendiğini vurguluyor ve bu planların önüne geçmek için koordinasyon ve işbirliği içinde çaba*

[693] SİSTANİ Tarafından Vatikan Başkanı Papa II. Jean Paul'un Vefatı Münasebetiyle Vatikan'a Gönderdiği Başsağlığı Mektubu, 05.04. 2005.

göstermeleri gerektiğini" belirtiyordu. Mezhepsel veya etnik ayrımı yapan durumlardan kaçınılması gerektiğini hatırlatıyordu.[694]

Sistani, federasyonun anayasada kabul edilmesi halinde Irak'ın bütünlüğünün güvence altına alınması gerektiğini ve Kürt liderlere bu konuda güvendiğini vurgulamıştır. Sistani bu bağlamda şunları demiştri: "*Değerli Kürt halkının anayasa hazırlık komisyonundaki temsilcileri mutlaka diğer Iraklı kardeşleri ile Irak'ın bütünlüğü ile tüm etnik ve dini kesimlerinin haklarını güvence altına alan bir formül bulacaklardır*".[695] GH Başbakanı İbrahim El Caferi'nin Türkiye ziyareti nedeni ile Kürtler ile Ulusal Irak İttifakı (Uİİ) arasında meydana gelen kriz sonrasında Kürt İttifakı (Kİ) Caferi'nin dört seneliğine seçilmiş yeni hükümette başbakanlığını kabul etmeyecekleri konusunda ısrar etmişlerdi. Caferi hükümetinin performansından memnun olmadıklarını savunan Kİ, yerine Uİİ'den başka bir aday gösterilmesini talep etmişti. Krizin büyümesi sonucu Uİİ'de görüş ayrılıklarından kaynaklı cepheleşme olmuş ve Uİİ dağılma tehlikesi geçirmesinin ardından Caferi durumu Sistani ile görüşmek üzere Necef'e gitmişti. Sistani, Caferi'den Uİİ'nin birliğini muhafaza etmesinin yanı sıra başbakanlık adayının seçilmesi için Uİİ içinde konulan mekanizmaya uymasını da önermişti. Caferi'nin ziyaretinin üzerinden çok geçmeden Sistani, dönemin planlama bakanı Barham Salih başkanlığında Kİ tarafından gönderilen bir heyet kabul etmiş ve Kürtlerin görüşleri ile Caferi'ye itiraz nedenlerini dinlemiştir. Sistani Kİ heyetine Kİ ile Uİİ arasındaki güçlü bağların yanı sıra Şiiler ile Kürtlerin arasındaki samimi ilişkilere dikkat çekmiş Kİ heyetine görüşlerini bildirmiş, sorunların Irak'ın çıkarı doğrultusunda çözülmesini ve tüm Iraklı kesimler ile görüşülmesini önermişti.[696] Kİ heyeti Sistani ile görüştükten sonra Ayetullah Muhammed Sait El Hekim ve Ayetullah Şeyh Muhammed El Yakubi gibi Necef'teki diğer büyük Şii Mercileri ile bir araya gelmiş ve Caferi'nin yeniden başbakanlığını

---

[694] Sistani'nin Kerbela Temsilcisi ve Hz. Hüseyin Türbesinin İmamı Abdul Mehdi EL-Kerbelai'nin Cuma Hutbesi, 07. 01. 2011.
[695] SİSTANİ'NİN Der Schpigel Dergisi'ne Verdiği Bir Röportaj, 16.02. 2004.
[696] EL-İttihat Gazetesi, Kürdistan Yurtseverler Birliği'nin resmi Gazetesi, 07.03. 2006, http://www.alitthad.com/paper.php?name=News&file=article&sid=13177, 09. 05. 2011.

kabul etmemelerinin nedenlerini görüşmüşlerdir.[697] Kİ heyetinin ziyareti etkili olmalı ki Caferi adaylıkta ısrar etmesi halinde UİI'nin birlik ve bütünlüğünün bozulacağını gördüğünden Sistani'nin UİI'nin birliğini muhafaza etmesi önerisine uymuş ve adaylığını geri çekmişti. Sistani'nin önerisinin yanı sıra diğer Iraklı siyasi koalisyon ve ittifakların ısrarının da Caferi'nin adaylığını çekmesinde etkili olduğunu söylemekte yarar vardır. Kİ heyeti başkanı Barham Salih'in Sistani ile görüşmesinden sonra düzenlediği basın toplantısında Sistani'nin kararı Iraklılara bıraktığını ve onların seçme özgürlüğü olmasının yanı sıra Şii Merciliğinin siyasi gelişmelerin detaylarına karışmadığını ve bu detayları siyasetçilere bıraktığını açıklaması diğer koalisyon ve ittifakları tutumlarında ısrar etmeye cesaretlendirdiğini de unutmamalıyız.[698]

Türkmen, Kürt ve Arapların çekişme sahnesi haline gelen Kerkük sorunu ile ilgili El Kerbelai görüşlerini şu ifadeler ile açıklamıştı: "*Tüm ilgili siyasi oluşum ve milletvekillerinin Kerkük'te tüm siyasi, etnik kesim ve azınlıkların haklarını güvence altına alan bir formül bulmaları gerekmektedir. Tüm ilgililerin bu şehirde Türkmen, Kürt ve Arapların birbiri ile bağlılıklarını ve bütünlüğünü koruyan bir çözüm bulma, tek şehir evlatlarının birlikte barış içinde yaşamalarını devam ettirme ve ortalığı bulandıran durumlardan kaçınmaları gerekmektedir. Siyasi kitlelerden temennimiz Irak halkı ve Kerkük ehlinin genel çıkarlarını özel çıkarlar üstünde tutmalarıdır. İl meclisleri yasasını hazırlarken bu önemli durumları herkesin göz önünde bulundurmasını da temenni ederiz*".[699]

Birinci Maliki hükümeti 25 Haziran 2006 tarihinde Ulusal Uzlaşı projesini açıklamış ve Ulusal Uzlaşı Yüksek Komisyonu (UUYK)'nu kurmuştur. UUYK ilk toplantısını 22 Temmuz 2006 tarihinde yapmış, toplantıda Irak'ta istikrar ve barışın gerçekleşmesi için bölgesel desteğe ihtiyacı olduğu vurgulanmış ve bu konuda övgü ile Arap Ligi'nin destekleri

---

[697] Kürdistan Federal Bölgesi Hükümeti Resmi Web Sitesi, 06.03. 2006, http://www.krg.org/articles/detail.asp?lngnr=14&smap=01010100&rnr=81&anr=9725, 09. 05. 2011.

[698] EL-Meda Gazetesi, Sayı 614, 06.03. 2006, http://almadapaper.net/sub/03-614/p01.htm, 09. 05. 2011.

[699] Sistani'nin Kerbela Temsilcisi ve Hz. Hüseyin Türbesinin İmamı Abdul Mehdi EL-Kerbelai'nin Cuma Hutbesi, 01. 08. 2008.

dile getirilmişti. Sistani'nin hükümetin bu girişimini ve UUYK kuruluşunu iyi bir adım olarak nitelendirmesi ile birlikte ulusal uzlaşının hayata geçirilmesinde adalet, şiddetten kaçınma ve bu hükümetin kurulması ile sonuçlanan seçim sonuçları ile anayasada temsil edilen Irak halkının iradesine saygı duyarak gerçekleşmesi gerektiğinin altını çizmişti.[700] Mekke toplantısı ve Irak'ta ulusal uzlaşıyı hayata geçirmekte İslam Konferansı Örgütü'nün (İKÖ) çabalarını övgü ile karşılamış, her zaman yaptığı gibi konferans, sempozyum ve benzeri toplantılara katılmadığını ancak bu adımı desteklediği için getirdiği sonuç ve anlaşmalarına bağlı kalmaya dikkat çekiğini söylemişti. Bunlarla birlikte Sistani İKÖ başkanına gönderdiği yazıda Irak'ta Sünni–Şii olarak adlandırılan bir mezhep savaşının olmadığını, siyasi bir krizin olduğunu ve bazılarının mezhepsel şiddet yolu ile belli siyasi çıkarlar elde etmeye çalıştığını vurgulamış, bu krizin aşılmasının ise Iraklıların saflarını bütünlemesi ile gerçekleşeceğini savunmuştu.[701] Feyyaz ise Başbakan Maliki'ye bir mektup göndermiş ulusal uzlaşı projesinin başarılı olabilmesi için çaba harcamasını istediğini şöyle ifade etmişti: "*Ulusal uzlaşı -eğer başarılı olursa- oldukça önemli bir husustur. Aşikârdır ki başarılı olması katılan tüm tarafların samimiyetine bağlıdır. Herkesin hedefi ülkeyi içinde olduğu trajik durumdan kurtarmak olmalıdır. Hedef, ülkeyi katliam, kaçırma, göçe zorlama, idari ve mali yolsuzluklardan ve Saddam rejiminin yıkılışının üzerinden dört sene geçmesine rağmen hayati hizmetlerin yokluğundan kurtarmak olmalıdır*".[702]

4.1.4. Şii Merciliğinin Irak'ın İstikrarı ve Gelişmesine Yönelik Tutumu

9 Nisan 2003 tarihinde Saddam rejiminin çöküşü ile Irak'ta bir kargaşa ve güvensizlik ortamı meydana gelmiş ve insanlar kamu mallarını yağmalamakla birlikte Baas Partisi'nde etkili olan kimseleri hedef almaya başlamışlardır. Bazı vatandaşlar özellikle asayiş kurumlarına ait belge ve dosyaları ele geçirmişlerdir. Sistani, vatandaşların ülkenin hayati meselelerini

---

[700] ETTAİ, **a.g.e.,** s.154.
[701] SİSTANİ'NİN İslam Konferansı Örgütü Başkanının Mekke Toplantısına Davet Mektubuna Cevabı, 15. 10. 2006.
[702] FEYYAZ'IN Başbakan Maliki'ye Hükümetin Performansı ile İlgili Gönderdiği Bir Mektup, 30. 12. 2006.

içeren bu dosya ve belgeleri ele geçirmelerini haram kılmış, ele geçirenlerin belgelerin gizliliğini korumalarını ve yetkili devlet kurumlarına teslim etmelerinin istemiştir.[703] Bazı vatandaşlar, Saddam döneminde özellikle vatandaşlara dolaylı veya dolaysız olarak zarar vermeleri ile bilinen bazı Basçılara karşı intikam girişiminde bulunmuşlardır. Gelişmeler üzerine bazı vatandaşlar konu ile ilgili Sistani'ye bir soru yöneltmişlerdi. Sistani'nin cevabı şöyleydi: "*Kısas, şeriat mahkemesinde cinayetin kesinleşmesi ile sadece maktulün velisine ait bir haktır. Şeriat kadısının hükmü vermeden ve veli dışında birilerinin insiyatifi ele alması olmaz*".[704] Sistani bu kişiler aleyhinde herhangi bir işlem yapılmasını yasaklarken meşru mahkemelerin kurulmasının beklenmesini ve davaların Iraklı yetkili mahkemelere devredilmesini söylemiştir.[705] Bu şekilde ülkede önemli sayıdaki Saddam rejimine mensup Baasçılar ölüm cezasından kurtulmuş ve işgalin hemen akabinde sular biraz durulmuştu. Bununla birlikte bazı insanlar, Ulusal Irak Müzesi gibi devlet daireleri ve kamu mallarını yağmalamaya başlamıştır. Sistani, durumu kontrol etmek için bu tür davranışların haram olduğunu, çalınan eşyaların iade edilmesi gerektiğini bildirmiş, Ulusal Irak Müze'sinden çalınan eserlerin yurt içi veya dışında satılmasını haram kılmıştır.[706]Yine maden ve ham maddelerin yurt dışına kaçak olarak çıkarılması[707] ile birlikte Irak'a uyuşturucu maddelerin getirilmesini ve bu maddeler ile uğraşılmasını mutlak olarak haram kılmıştır.[708] Sistani buna benzer durumlar için çok sayıda fetva yayınlamış ve bu fetvalar ülkede istikrarın sağlamasında ve kamu malların korunmasında büyük ölçüde etkili olmuştur.

Sistani, yetkili makamlardan resmi izin almadan kamu arsa ve mülklerine el koymayı haram kılmış,[709] kamu mallarının korunması ile birlikte daha sonra yetkili makamlara teslim edilmek üzere yağmalanan malların her

[703] SİSTANİ BÜROSUNDAN Yayınlanan Bir Fetva, 18. 02. 2004.
[704] SİSTANİ BÜROSUNDAN Yayınlanan Bir Fetva, 13. 05. 2003.
[705] SİSTANİ BÜROSUNDAN Yayınlanan Bir Fetva, 29. 08. 2003.
[706] SİSTANİ BÜROSUNDAN Yayınlanan Bir Fetva, 13. 05. 2003.
[707] SİSTANİ BÜROSUNDAN Yayınlanan Bir Fetva, 01. 05. 2003.
[708] SİSTANİ BÜROSUNDAN Yayınlanan Bir Fetva, 09. 09. 3003.
[709] SİSTANİ BÜROSUNDAN Yayınlanan Bir Fetva, 13. 06. 2003.

bölgede sakinler tarafından oluşturulmuş komitelerce toplanmasını istemiştir.[710]

"*Şeriat açısından iş sözleşmelerini kabul ettikleri andan itibaren üzerlerinde geçerli olan yükümlülük gereği devlet memurlarının görevlerini aksatmaları, uymaları gerektiği resmi karar ve kanunları ihlal etmeleri ve işlemlerini yapmak üzere devlet dairelerine müracaatta bulunanlardan - vatandaş ve diğeri – yasa dışı para almaları haramdır. Kamu mallarını gereksiz yere harcamak, el koymak veya herhangi bir şekilde kullanmak yasal olmadığı gibi bu mallar güvence altına alınmalı ve zimmete konulmalıdır…".*[711] Sistani, çoğu zaman "*yolsuzlukla ilgili görüşlerini dile getirmiş devlet kaynaklarının bir dizinin kaybolmasına neden olduğundan görevi kötüye kullanmanın önüne geçilmesini istemiştir. En kısa zamanda yolsuzluk yapanları cezalandırabilmek için yargının önünün açılmasının önemine dikkat çekmiştir*".[712] Sistani, kendi adını ve saygınlığını kötüye kullanarak dolandırıcılık yapılmasına karşın başbakana bir mektup göndermiştir. Mektup şu hususları içermektedir: "*Yakın zamanda öğrendik ki önyargı ile nefsine yenik düşen bazı kişiler Saygın Seyit (Sistani) ismini veya illerde tanınmış bazı vekillerinin namını kullanarak ordunun, kamu müesseslerinin korunmasından sorumlu ve benzeri bazı bakanlık ya da devlet müesseselerinde binlerce kişilerin istihdamı için talep ve dilekçelerde bulunmuşlardır. Birçok yerde hedeflerine ulaşmışlardır. Örneğin; Savunma Bakanı'nın 26 Ocak 2006 tarihinde 1013 sayılı yazı ve Savunma Bakanlığı Sekreterliğinin 10 Temmuz 2006 tarihli 805 sayılı yazısı. Biz bu bağlamda Saygın Seyit ya da vekillerinden birinin adına verilen taleplerin doğru olmadığına, kendilerine atfedilen her şeyin yalan ve sahte olduğuna dikkat çeker ve daha önce de olduğu gibi Dini Mercilik ile vekillerinin hiçbir zaman Irak Devleti'nin herhangi bir kurumunda birilerinin istihdamı için müdahalede bulunmadıklarını hatırlatırız… Bu sahte taleplere dayalı istihdam edilenlerin istihdamlarının iptalini, sahiplerinin takip edilmesi ve bu taleplerde rolü tespit*

[710] SİSTANİ BÜROSUNDAN Yayınlanan Bir Fetva, 19. 04. 2003.
[711] SİSTANİ BÜROSUNDAN Yayınlanan Bir Fetva. 20. 03. 2005.
[712] SİSTANİ BÜROSUNDAN Yayınlanan Bir Fetva, 02. 09. 2006.

edilen herkesin cezalandırılmasını talep ederiz. Doğruluğunu araştırmadan bu sahte talepleri kabul eden hükümet yetkililerin de sorgulanmasını ve bu bağlamda görevini ihmal edenlerin cezalandırılmasını talep ediyoruz. Saygın Seyit El Sistani ve şeri vekillerinin hükümet istihdamları konusuna asla karışmadıklarının bütün bakanlık ve hükümet kurumlarına bildirilmesinin yanı sıra kendilerinden gelen herhangi – yazılı veya yazısız - bir talebin doğru olmadığını ve kaile alınmaması gerektiğini bildirir, sorumlu kişilerin Mercilik bürosunu bu konuda bilgilendirmesine aynı zamanda sorumluluk taşıyanlara karşı yasal işlemlerin yapılmasına dikkat çekeriz".[713]

Feyyaz ise hükümet yetkililerine "*terörle mücadele edilmesini ve canilerin cezalandırılmasını*" talep eden bir mektup göndermiştir. Mektupta özellikle güvenlik güçleri içinde etkili olan yolsuzluklara dikkat çekerek şöyle devam etmiştir: "*Hükümet; polis, ordu, asayiş ve güvenlik dairelerini mümkün olan tüm yöntemleri kullanarak oldukça ciddi biçimde kontrol etmelidir. Çünkü bu dairelerde ihlaller zirveye ulaşmış durumda, kişiler bu dalların herhangi birinde istihdam edilmek için sabıkaları araştırılmadan rüşvetle istihdam gerçekleşmektedir. Dolayısıyla Baasçı, terörist vs. insanlar rüşvet vererek istedikleri dalda istihdam ediliyor. İşte buradan da söz konusu kamu kurumlarındaki yolsuzluk tüm ülkeyi sarıyor ve korkunç akıbete sürüklüyor*".[714] El Şirazi, yeni hükümetin kurulması münasebeti ile başbakan Maliki'ye bir tebrik mektubu göndermiş ve Maliki'den bir dizi talepte bulunmuştur. El Şirazi taleplerini şöyle sıralamıştır: "*Planlı, iyi araştırılarak hazırlanmış ve belli sürelere bağlı sağlam politikalar üreterek petrol ve çok sayıda yer altı zenginlikleri olan bu ülkedeki vatandaşın yıllardır enerji, yakıt, elektrik, su, sağlık ve işsizlik çilesine son verilmesini talep ediyorum. Bununla birlikte tüm vatandaşların sosyal sigortalı yapılmasını, yerleşim ve konut krizinin çözüme kavuşturulmasını, terör ve savaştan zarar görenlere tazminat ödenmesnii ve genç, engelli, çiftçi, yetim, dul kadınlar ve tüm vatandaşların*

[713] SİSTANİ BÜROSUNDAN Kendi ve Vekillerinin Adına Sahte Evrak Düzenlenmesi İle İlgili Başbakana Gönderdiği Bir Mektup. 06. 09. 2006.
[714] FEYYAZ'IN Hükümet Yetkililerine Gönderdiği Bir mektup, 06. 11. 2005.

sıkıntılarının giderilmesini" talep ediyordu.[715] Feyyaz'ın başbakan Maliki'ye gönderdiği bir başka mektupta "*Hükümet, ülkeyi saran mali ve idari yolsuzluklardan kaynaklanan kamu hizmetlerindeki boğucu krizden haberdardır. Halk, kendisi tek bir ekmeğe muhtaçken hayal edilmeyecek büyük miktarda halka ait paralarla oynayan müfsitlerin cezalandırılmadığını ve polis ile ordu gibi hükümet organlarının ihlallerinden kaynaklanan zayıflığını da biliyor. Hizmet krizinin başında, Irak gibi yazın hava sıcaklığı 50 dereceyi bulan bir ülkede insanlar için hayati bir mesele olan elektrik sorunu gelmektedir. Çocuğu, hastası, yaşlısı olan, doğum ve benzeri durumlarla karşılaşan insanlar elektriksiz nasıl yaşayabilirler. Eski rejimin çökmesinin üzerinden dört sene geçmesine rağmen neden hükümet elektrik sorununun %30'unu bile çözememiş? Oysa bu süre kısa değil tam aksine Irak'ın tamamını elektrikle beslemeye yetecek bir süredir. Yıkıcı eylemlerin olduğu doğrudur, fakat bir taraftan idari ve mali yolsuzluklar, öbür taraftan hükümetin performansında yetersizlikler var. Örneğin saygın Doktor Caferi tarafından talep edilen ve her birinin üretim kapasitesi 220 megavat olan iki dev jeneratör yaklaşık bir buçuk sene önce Necef'e getirilmiştir. Ancak bu jeneratörlerin kuruluşuna halen geçilmemiştir. İşte, hükümetin sorumsuzluğunu ve vatandaşın çilesini önemsemediğini dile getirirkenbu ve buna benzer durumları kast ediyoruz*".[716] Feyyaz, 17 Şubat 2008 tarihinde Necef'te Şii Mercilerini ziyareti sırasında Cumhurbaşkanı Celal Talabani ile devletin vatandaşa verdiği hizmet krizi, istihdam yaratılması ve yolsuzlukla mücadele konusu gibi birçok hükümet dosyasını da görüşmüştür.[717]Bunun yanı sıra Feyyaz, 16 Nisan 2008 tarihinde Şii Mercilerini ziyaret eden Meclis Başkan Yardımcısı Halit Atiye'yi bürosunda kabul etmiş ve benzeri konuları görüşerek formül aradıklarını açıklamıştır.[718] Ayetullah Muhammed Bakır El Nasiri, Irak'ın en büyük şehirlerinden biri olan Nasıriye'den hükümeti

[715] EL-ŞİRAZİ'NİN Başbakan Maliki'ye Yeni Hükümetin Kurulması Münasebeti İle İlgi Tebrik Mektubu, 20. 05. 2006.
[716] FEYYAZ'IN Başbakan Maliki'ye Hükümetin Performansı İle İlgi Mektubu, 30. 12. 2006.
[717] FEYYAZ'IN BÜROSUNDAN Cumhurbaşkanı Celal Talabani'nin ziyareti ile ilgili yayınladığı fetva, 17. 02. 2008.
[718] FEYYAZ'IN BÜROSUNDAN Meclis Başkanı Yardımcısı Halit Atiye'nin Ziyareti İle İlgili Yayınladığı Bir Fetva, 17. 02. 2008.

eleştirmiş, bir kayık iskelesi haricinde kuraklık yaşayan bataklıklar bölgesinde marjinal projeler için harcanıldığı iddia edilen milyonlarca Amerikan dolarının kaybolduğuna dikkat çekmiştir. El Nasiri, bir milyona aşkın nüfusu olan Nasıriye'de kalkınma projelerinin gecikmesi ve devlet hizmetlerinin yokluğundan yakınan vatandaşların sıkıntılarını gidermesi için hükümete seslenmiştir.[719]

Şii Mercilerinin bürolarından çıkan ve Irak basınına yansıyan haberlere bakıldığında Şii Merciliğinin sürekli olarak hükümeti denetlemesinin yanı sıra ülkenin yeniden kalkınması ve devletin vatandaşa verdiği hizmet kalitesini pekiştirmesi konusunda hükümet yetkilileri ile devamlı olarak görüştükleri açıkça görülmektedir. Örneğin El Müderrisi, su kaynakları bakanı ile bakanlığın önemini ve vatandaşlara sunulan hizmet kalitesinin yükseltilmesinin yollarını görüşmüştür.[720] Bunun yanı sıra Şii Merciliği, milletvekillerinin ve hükümet yetkililerinin maaşlarının yüksek olması, deneyim ve yetenekli kimselerin devlet müesseslerinden uzaklaştırılması gibi konularda hükümet politikalarını eleştirme ve her zaman denetlemeye devam edeceğini de açıklamıştır.[721]

4.1.5. Şii Merciliğinin Irak-Amerika Güvenlik Antlaşması'na Yönelik Tutumu

Birinci Maliki Hükümeti olarak da bilinen SKH, Irak - Amerika Güvenlik Antlaşması'nı (IAGA) imzalamıştır. BM 1790 sayılı kararı ile ABD'ye verilen uluslararası vekâletin süresi Eylül 2008'de sona eriyordu.[722] Irak'ta varlığını devam ettirmek isteyen ABD, uluslararası meşruiyet bulamayacağını anlayınca Irak hükümetine büyük ölçüde baskı yapmaya başlamıştır. ABD ülkede kalma süresini uzatabilmek üzere Irak Hükümetini güvenlik

[719] Şebeket Ahbar EL-Nasıriye, http://www.nasiriyah.org/nar/ifm.php?recordID=15200, 10.10. 2010.
[720] Mevsuat Ennehrayin, http://nahrain.com/d/news/10/02/100228b1.htm, 28. 02. 2010.
[721] Sistani'nin Kerbela Temsilcisi ve Hz. Abbas Türbesinin İmamı Ahmet EL-Safi'nin Cuma Hutbesi, 29. 10. 2010
[722] Söz Konusu Karırın Asılı İçin Güvenlik Konseyinin Irakla İlgili Karalarına Bkz: http://www.un.org/Docs/sc/unsc_resolutions07.htm, 13. 05. 2011.

antlaşmasını imzalamaya zorlamak için özellikle ülkenin kalkınması ve terörle mücadele konusundaki desteklerini durduracağı yönünde tehdit ediyordu. Ülkede işgal güçlerinin varlığını uzatmayı amaçlayan ve Irak'ın mukadderatını bu güçlerin insiyatifine bırakabilecek olan antlaşma ülkenin egemenliğini derinden ilgilendiren bir durumdu. Antlaşmaya yönelik Iraklı siyasi güç, kesim ve sivil toplum örgütlerinin görüşleri farklı olmuştur. Bazı kesimler belli bir süreliğine Irak'ın ABD desteğine ihtiyacı olduğunu ve böylesi bir antlaşmanın, Irak'ı BM misakının 7. bendinden çıkarmanın ilk aşaması olabileceğini ve daha sonra da Ağustos 1990 Kuveyt'i işgal ettiğinden bu yana aleyhine çıkarılan uluslararası kararlardan kurtulmanın yolu olduğunu düşünmekteydi. Bir diğer kesim ise ülkede varlığını sürdürmek isteyen işgalcinin başvurduğu bir stratejik plan olduğunu düşünmekteydi.[723]

Şii Merciliğinin IAGA'ya yönelik tutumu diğer konularda olduğu gibi antlaşmanın ciddiyetine dikkat çekerek çerçevesini çizmeye çalışmak ve tablonun detaylarını Irak halkına bırakmak olmuştur. El Şirazi, Amerikalıları kâfir olarak nitelendirmiş ve IAGA projesinden büyük ölçüde endişe duyduğunu ifade ederek görüşüne şu cümleler ile açıklık getirmiştir: "*Müminler üzerinde kâfirleri egemen kılan ve Irak'ın egemenliğini zedeleyen her antlaşma şeriata aykırıdır*".[724] El Hairi, ABD'nin Irak'a bu antlaşmayı imzalaması için baskı yaptığına değinerek antlaşmanın kabul edilmesini haram kılmış ve ardından haram kılınmasını tekrarlayan bir fetva daha yayınlamıştır. El Hairi, birinci fetvasında şunları dile getirir:"*İşgal olmuş Irak'ımızdaki değerli evlatlarım… Vatan ve vatandaşlarımızın güvenliği ile oynayabilmek, fakirlik ile yoksulluğu artırmak ve ülkenin zenginliklerini sömürmeye devam edebilmek için Irak'ı işgal edenlerin topraklarımızda gayrı meşru varlıklarını meşru kılmaya çalıştıklarını biliyorsunuz. Onlar, Irak'ın bağımsızlığı ile tabii zenginliklerinden tamamen vazgeçmesi için – Irak'ı BM misakının 7. bendinden çıkarmak bahanesiyle - Irak hükümetine baskı yapıyorlar. Onlar hiçbir otorite ya da egemenlik bırakmadan Irak'ın bugünü ve*

---

[723]ETTAİ, **a.g.e.,** s. 154.
[724] EL-ŞİRAZİ BÜROSUNDAN Yayınlanan Bir Fetva, 28. 05. 2008.

yarınını rüzgârların esintisine terk etmek istiyorlar".[725] Bir diğer fetvasında El Hairi, "*Uzun süreli güvenlik antlaşması denilen o aşağılayıcı antlaşma için Irak hükümetinin onayını koparmaya çalışan işgal güçlerinin baskılarını öğrendik. Antlaşmanın kabulü Irak'ın ulusal egemenliğini yok etmekle birlikte aşağılanma ve utanç vericidir. Daha önceki fetvalarımızda da bu antlaşmayı kabul etmenin haram olduğunu açıkladık. Buna üçüncü kez burada dikkat çekiyor, ilgili olan tüm Iraklılara antlaşmayı kabul etmenin haram olduğunu bu hutbemizde onaylıyoruz. Her kim ki işgalcilerin emellerine ulaşmalarında onlara yardımcı oluyorsa Allah onu bu günahtan dolayı hiç affetmez, mazlum Irak ümmeti ve mübarek ilmi Havza da affetmez. Ne de kıyamet gününe inanan, vicdan ve zimmeti olan herhangi bir Müslüman affeder…".*[726]

IAGA'nın Bakanlar Kurulunca kabul edildikten sonra meclisin onayına gönderildiği sıralarda bazı medya organlarında, Sistani'nin antlaşmayı değerlendirmek için görüştüğü Iraklı siyasetçilere bazı düzeltmelerin yapılması koşulu ile antlaşmayı kabul ettiği yönünde haberler çıkmıştır. Bu dedikoduları yalanlamak üzere Sistani bürosundan konu ile ilgili bir soruya cevap şeklinde bir fetva yayınlanmıştır. Sistani'nin buradaki görüşü fetvada şu şekilde ifade edilmiştir: "*Sayın Seyit son günler ve haftalarda görüştüğü tüm siyasi önderliklere, her hangi bir antlaşma Irak'ta yabancı güçlerin varlığına son vermenin yanı sıra ülkeyi BM misakının 7. bendinden çıkarmasını esas alması gerektiğini söylemiştir. Bu da iki konuyu esas alarak gerçekleştirebilir:*

Birincisi: Bugün ve yarın da Irak halkının yüce çıkarlarını korumaktır. Bu da esas itibarı ile ülkenin tam egemenliğini geri almakla, güvenlik ve istikrarını sağlamakla gerçekleşir.

İkincisi: Irak halkının tüm kesim ve temel siyasi güçlerin kabulü ile üzerinde ulusal uzlaşının sağlanması. Kendileri bu iki durumun gerçekleşmediği, ulusal kabulü ve siyasal, ekonomik ve güvenlik açısından Irak'ın egemenliğini zedelediği takdirde kabul edilemediği gibi Iraklıların acılarını ve aralarında bölünme ile ayrışmaları büyütür.

---

[725] EL-HAİRİ BÜROSUNDAN Yayınlanan Bir Fetva, 20. 05. 2008.
[726] EL-HAİRİ BÜROSUNDAN Yayınlanan Bir Fetva, 20. 10. 2008.

Yine kendileri, Irak halkının meclisteki temsilcilerinin bu konuda büyük sorumluluk taşıdıklarına dikkat çekmiştir. Her biri Allah ile halk nezdinde bu tarihi mesuliyetin üstesinden gelmeli ve bu önemli konudaki görüşünü başka hiçbir şeye itibar etmeden dini ile vicdanını dinleyerek açık ve net bir şekilde ifade etmelidir. Allah muvaffak etsin".[727]

Şii Merciliğinin bu görüşlerinin yanı sıra ülkenin farklı bölgelerindeki vekil ve temsilcileri Merciliğin IAGA'ya yönelik görüşünü halka yansıtmakta önemli rol oynamıştır. Sistani'nin Kerbela temsilcisi ve Hz. Abbas Türbesi'nin imamı Ahmet El Safi 20 Haziran 2008 tarihli Cuma hutbesinde IAGA ile ilgili bazı önemli hususlara dikkat çekmiştir. Böylesi hayati bir konuda antlaşma taslağını hazırlarken acele edilmemesi, müzakere sürecinde siyasal bürokrasi ile halkın bilgilendirilmesi ve taslağın gizli yazılmaması gerektiğine değinmiştir. Antlaşma meselesinde ani içtihatlara yer olmadığını hatırlatan El Safi meselenin Irak'ın geleceğini ilgilendirmesi sebebiyle müzakerecilerin vatandaşın düşüncesini yansıtmaları ile birlikte ülkenin zenginlikleri, dini ve toprağı üzerindeki egemenliğini ve geleceğini zedeleyecek meselelerin önünü kesmeleri gerektiğini de savunmuştur.[728] El Safi 14 Ağustos 2008 tarihindeki Cuma hutbesinde "*Iraklı yetkililere güveniyoruz. Onlar ulusal hisse sahiptirler. Zorlukların üstesinden gelecekleri kanısındayım, ancak onları sakındırmak amacı ile pratik ve anayasal açıdan Irak'ın egemenliğine dikkat çekmek lazım… Ülkenin bir ucundan öbür ucuna kadar Irak halkının çıkarına dikkat etmek gerekir. Esas ve genel hususları korumak için antlaşmanın içeriği ile ilgili Iraklı beyinlerin katkıda bulunması gerekir*".[729] El Kerbelai ise antlaşmaya yönelik toplumsal ve kamusal açıdan birleşik bir görüş olduğunu söyleyerek bu görüşün ülkenin tam egemenliğinin sağlanmasına gösterilen hassasiyet üzerine kurulduğunu vurgulamış ve tüm Irak halkını ilgilendirdiği için Irak

[727] SİSTANİ BÜROSUNDAN Güvenlik Antlaşması İle İlgili Yayınlanan Bir Fetva, 18. 11. 2008.
[728] Sistani'nin Kerbela Temsilcisi ve Hz. Abbas Türbesinin İmamı Ahmet EL-Safi'nin 20 Haziran 2008 tarihli Cuma hutbesi.
[729] Sistani'nin Kerbela Temsilcisi ve Hz. Abbas Türbesinin İmamı Ahmet EL-Safi'nin Cuma Hutbesi, 14. 08. 2008.

arenasında aktif olan tüm siyasi kesimlerin katkısı ile antlaşma maddelerinin düzenlenmesini istemiştir.[730]

Maliki hükümeti, IAGA'yı kabul etmesi yönündeki baskılara daha fazla dayanamayıp antlaşma taslağını yanına alarak Sistani ile görüşmeye gitmiştir. Görüşme sonrasında Şii Merciliği daha önce yayınladığı fetvada olduğu gibi antlaşmanın kabul ya da reddi yetkisinin Irak halkı, meclis ve siyasi kitlelerde olduğunu açıklamıştır.[731] Ancak Irak'ta tüm görüş ayrılıklarına ile tartışmalara rağmen hükümet, 16 Kasım 2008 tarihli Bakanlar Kurulu toplantısında oy birliği ile antlaşmayı kabul etmiş ve onaylamak üzere meclise göndermiştir. Meclis, oldukça tartışmalı geçen birkaç oturum sonrası,[732] 27 Kasım 2008 tarihinde IAGA'yı onaylamıştır. Antlaşmanın en önemli maddeleri arasında Irak'ta ABD askerlerinin varlığını sınırlandırmak ile birlikte antlaşmanın 24 maddesine göre en geç 31 Aralık 2011 tarihinde en son Amerikalı askerin ülkeyi terk etmiş olması gerektiği ifade edilmiştir.[733] El Hairi dışında daha önce IAGA'ya yönelik tutumlarını bildiren Şii Mercileri, meclisin antlaşmayı onaylaması ile ilgili herhangi bir görüş bildirmemişlerdir. Zira önceden bildirdikleri koşullar çerçevesinde antlaşmanın kabul ya da reddi yetkisinin meclisteki halk temsilcilerinde olduğunu açıklamışlardır. Başka bir ifade ile Şii Merciliğinin bu hususstaki suskunluğu, önceden yayınladıkları fetvalarda olduğu gibi, kararı meclisteki halk temsilcilerine bıraktıkmalarından kaynaklanıyordu. El Hairi'nin ise Şii Merciliği ile bazı Iraklı kesimlerin Irak üzerinde ABD hegemonyasını devam ettireceği endişesindeydi. El Hairi bu hususstaki fetvasında şunlara değiniyor: "*Mecliste bazı kitlelerin ABD ile güvenlik ya da stratejik antlaşmanın imzalanmasına kadar uzanan yolda ısrarcı tutumlarından ötürü hayal kırıklığına uğradığımızı ifade ediyoruz. Bunlar antlaşmayı imzalamak için Şii Merciliğinin öngördüğü koşullara da uymadılar. Koşullarımız şunlardır:*

---

[730] Sistani'nin Kerbela Temsilcisi ve Hz. Hüseyin Türbesinin İmamı Abdul Mehdi EL-Kerbelai'nin Cuma Hutbesi, 07. 11. 2008.
[731] ETTAİ, **a.g.e.,** s.156.
[732] Irak Meclisi Tutanağı, 28.- 34. Oturumlar, 3. Yasama Yılı, 2. Yasama Dönemi, 17 – 26 Kasım 2008.
[733] Irak Meclisi Tutanağı, 35 Oturum, 3. Yasama Yılı, 2. Yasama Dönemi, 27 Kasım 2008.

1- *Irak'ın egemenliğini zedelememekle birlikte kuşaklarının çıkarından taviz vermemektir. Antlaşma, askeri üsler kurma, yabancı askerlerin dokunulmazlığı, Irak yargısının kendi toprağında kendi halkına karşı işlenen cinayetlerde yetkisinin olmaması, yabancı güçlere giren çıkanların kontrol edilmemesi, Irak hava sahasını kontrol etmeleri ve nefsi müdafaa için gevşek bir tedbirle onlara uygun gördükleri tedbir alma yetkisi vererek ile işledikleri birçok cinayete gerekçe göstermektir. Bu başlıklar altında komşu ülkeleri hedef alarak onlar ile aramızda sorun çıkabilir.*

2- *Ulusal uzlaşmanın gerçekleşmesi gerekirdi. Mecliste oylama sırasında yarıdan biraz fazlasının kabulü bu tür hayati meselelerde ulusal uzlaşıya varmak için yeterli çoğunluğu oluşturamaz. Bunun da gerçekleşmediğini meclis oylamasında görmüş olduk. Burada ulusal uzlaşının anlamını da doğrulamak istiyorum. Ulusal uzlaşının gerçekleşmesi için Irak halkının aslî kesimlerine mensup olan büyük siyasi kitlelerin uzlaşması yeterli değildir. Ulusal uzlaşının gerçekleşmesi için bu uzlaşının ulusal yüce çıkarlara dayalı olması gerekir, parti ve grupların çıkarlarının gerçekleşmesi karşılıklı anlaşmalar ile olamazdı. Ancak oylama öncesi uzlaşının bu çıkarlara dayalı olduğu aşikârdır.*

3- *Şeffaflık, müzakereler boyunca yoktu. Nitekim halk ile milletvekilleri antlaşmanın içeriğinden habersizlerdi ve oylamadan sadece birkaç gün önce bilgilendirildikleri zaman ise antlaşmanın değişikliğe fırsat vermeyen son halini görmüşlerdi. Amerikalı uzmanların maddelerin önemli kısımlarını anlam açısından kısırlaştırdıkları iddia edilen antlaşmanın İngilizce aslı ise gizlenmiştir.*

4- *Birleşik Devletler gibi büyük ülkeler ile bu şekildeki çetrefilli müzakerelere başlamadan önce gerçekçi koşulların ve uygun siyasi atmosferin yaratılması gerekirdi. Ülkede geniş halk kitlesine dayalı sağlam bir siyasi sürecin oluşmuş olması gerekir ki Iraklı müzakereci güçlü bir konuma gelerek ülkenin çıkarına uygun maddelerle antlaşmayı donatsın. Fakat antlaşmanın oylamaya sunulmasından*

önceki günlerde siyasi süreçteki tarafların parçalanma ve dağılmaları zirveye ulaşmıştır. Öyle ki iktidardaki partiler arasındaki suçlamalar büyük cinayetler halini alarak parti büroları öldürme, işkence yapma, anayasayı ihlal etme, hükümet güçlerini hedef alma, milisler oluşturma, diktatörlük merkezlerine dönüştürme ve kamu mallarını seçim kampanyalarına harcamaya kadar varmıştır. Bunun yanı sıra darbe ile tehdit etmeye kadar varılmış, anayasal müesseseler kendi içinde bölünmüş ve kutuplaşma cumhurbaşkanlığı konseyi ile hükümet başkanlığına kadar ulaşmıştır.

Diğer taraf bu bölünmeyi istismar ederek istediği tüzüğü ortaya atmış, metinde düzeltme kapılarını kapatmış ve bu şekliyle onaylanmasını istemiştir. Aksi takdirde azap ve sıkıntılar ile tehdit etmiştir.

Bazıları kanaatinden değil elde ettiği kazançlardan dolayı antlaşmayı imzalamakta ısrar etmiştir. Vatandaşı ikna etmek için yabancı güçlerin çekilme zamanını planlamaktan başka antlaşmanın içinde pozitif yön bulamamışlardır. İşgalci askerin çekilmesi de herkesin bildiği gibi Iraklılardan ziyade Amerikalıların talep ettiği bir durumdur. Antlaşma onlara 36 aylık uzun bir çekilme süreci tanımıştır ki bu Amerikan başkanının verdiği sözden hayli uzun bir süredir. Bununla birlikte bu süre onları bağlamayacaktır, nitekim Amerikalı siyasi lider ve askeri komutanlar çekilmenin meydanî duruma bağlı olduğunu açıklamışlardır.

Her şeye rağmen bazıları evrakları karıştırmak suretiyle gerçekleri gizleyerek ve gözleri oyalayarak antlaşmayı geçirmeye çalışmış, "Güvenlik Antlaşması" şeklinde verilen adını "Çekilme Antlaşması" olarak değiştirmişlerdir. Aslında bu bir çekilme değil yeniden organize etme ve görünür askeri işgalin mukadderatını hegemonyası altına almaktır. Eğer gerçek çekilme olsaydı antlaşmaya gerek duyulmadan lojistik gereksinimler dışında çekilme kayıtsız şartsız olarak gerçekleşirdi.

Çekilmenin gerçekleşmesinden sonra özgür bir ulusal hükümet tarafından iki ülkenin çıkarlarını koruyan bir antlaşma yapabilirdi".[734]

IAGA'ya yönelik Şii Mercilerinin antlaşma üzerinde ulusal uzlaşının gerçekleştirilmesi yönündeki hassasiyetini Irak'taki siyasi güçler gerçekleştirememişlerdir. Nitekim Irak meclisinin antlaşmayı görüşmek ve antlaşmanın onayı ya da reddi için yaptığı oturumlarda siyasal kitleler arasında büyük oranda görüş farklılıkları ortaya çıkmış, oldukça tartışmalı birkaç oturum sonrası toplam 275 milletvekilinden 149'u kabul, 35'i itiraz etmiştir. Başka bir ifadeyle %54 oranı ile antlaşma kabul görmüştür. Bunun yanı sıra 91 milletvekili oylama oturumuna katılmamayı tercih etmiştir.

4.2. ANAYASAL GELİŞMELERE YÖNELİK Şİİ MERCİLİĞİNİN TUTUMU

4.2.1. Şii Merciliğinin Seçimlere Yönelik Tutumu

Irak'ın durumu ve geleceğiyle ilgili uzun tartışmalar sonucunda ABD yönetimi Haziran 2003 sonlarında Irak'ın yeni anayasasını hazırlamak için 30 kişilik atanmış bir meclis oluşturmaya karar vermiştir. Bir grup Şii vatandaş, Sistani'ye Irak'ın gelecekteki anayasasının hazırlanması için oluşturulan meclisle ilgili soru yöneltmiştir.[735] Sistani'nin bu soruya cevabı şöyle olmuştur: " *O güçler Anayasa Hazırlık Komisyonu üyelerini atama hususunda hiç bir yetkiye sahip değillerdir. Aynı zamanda bu meclisin Irak halkının yüksek çıkarlarına uyan ve temelleri İslam dinine ve asil toplumsal değerlere dayalı olan milli kimliğini yansıtan herhangi bir güvencesi bulunmamaktadır. Adı geçen proje esasen kabul edilmemektedir. Evvela genel seçimlerin yapılması gerekir ki her Iraklı Anayasa Hazırlık Komisyonu'nda kendisini etkin şekilde temsil edecek birisini seçsin. Bu seçimden sonra meclisin kabul ettiği anayasa referanduma sunulur. Bütün iman edenler bu önemli konuyu*

[734] EL- HAİRİ BÜROSUNDAN Irak Meclisinin Güvenlik Antlaşmasını Kabul Etmesi İle İlgili Yayınladığı Bir Fetva, 27. 11. 2008.
[735] Vali NASR, **İnbiaas EL-Şia**, Tercümet Merkez EL-Kaşif Lilmutabaa ve EL-Dirasat EL-Straticiyye, Beyrut, 2007, s. 90.

istemelidirler ve en iyi şeklide yapılması için uğraşmalıdırlar. Allah'tan temennimiz herkese iyilik ve salah yolunda rehberlik etmesidir. Allah'ın selamı ve bereketi üzerinizde olsun."[736]

Irak çevrelerinde büyük tartışmalara neden olan bu fetvanın Irak'ta Baas iktidarının yıkılmasından sonra ilk geniş kapsamlı uygar düşünce tartışmasını yarattığı söylenebilir. Bu tartışma Irak'taki tüm üniversitelerde, kültürel, siyasi ve basın forumlarında net bir şekilde görülüyordu. Irak'ta ABD idaresi seçim projesini reddedip anayasal meclis üyelerini atamaya ısrar ettiği zaman ise Şii Merciliğinin fetvası bütün Iraklıların düşlediği bir kalkınma projesi haline gelmiştir. Üniversite gençliği başta olmak üzere farklı gruplardan Iraklı gençlerin hareketlerine şahit olunmuştur. Bu aksiyon, fetvanın dağıtımı kamu alanlarında, üniversitelerde kamu binalarının kapılarına yapıştırılması şeklinde kendini göstermiştir. Iraklılar bu fetvayı yabancı işgalini bitirecek bir ilk adım olarak algılıyorlardı. Şii Merciliğine görüşünü değiştirmesi için büyük baskılar yapılsa da Mercilik anayasal meclis üyelerinin belirlenmesi için seçim yapılması dışında bir alternatif görmemekteydi. Mercilik, bu meclisin kurulması, uygun kimselerin meclise seçilmesi, hiç kimsenin Irak'ın bütün kesimlerini memnun edebilecek ve adil bir şeklide temsil edecek meclis üyelerini tayin etme yetkisine sahip olmadığı konusunda ısrar etmekteydi.[737] Israr ettiği başka bir konu ise, üye seçiminde kişisel çıkar, taraftarlık, ırkçılık, partizanlık ve mezhepçiliğin şu ya da bu şeklide etkili olması, dolaysıyla da bu etkinin yazılacak olan anayasaya da yansımasıydı. Böyle bir durumda, meclis meşruiyetini kaybedecek ve yeni anayasanın getirdiklerini referanduma sunmanın yararı olmayacaktı.[738] Bu sebeplerle Şii Merciliği, anayasal meclis üyelerinin seçimi için genel seçim yapılmasında ısrar ederek uygulanması amacıyla 'Gıda Karnesi'ni temel almak gibi bazı mekanizmalar önermiştir.[739]

---

[736] SİSTANİ BÜROSUNDAN Yayınlanan Bir Fetva, 25. 07. 2003.
[737] EL-Hullani Camii İmamı ve İrak İslami Yüksek Konseyi'inden Milletvekili **Muhammed Muhammed EL- Haydari ile Görşme**, 18. 09. 2008.
[738] Hamit HAFFAF, **EL-Sistani ve Elam EL-Irak**, Mecelet EL-Maaric, Sayı 66, Yıl 15, 2005, s. 70.
[739] SİSTANİ BÜROSUNDAN Yayınlanan Bir Fetva, 27. 11. 2003.

Tartışmalar giderek büyüyordu ve Sistani'nin Necef'teki bürosu ile ona bitişik olan evine sorular yağmaya başlamıştı. Buna karşın Sistani, "*hiç bir taraf Anayasa Hazırlık Komisyonu üyelerini seçme yetkisine sahip değildir. Üyeler, Iraklılar tarafından seçim sandıklarında seçilmelidir ki, bu yöntem Irak halkının bu önemli konudaki görüşünü bilmek için tek yoldur*" ifadesindeki görüşünü savunmaya devam ediyordu.[740] Sistani şunu da vurgulamıştır: "*Anayasayı yazacak olan Anayasal Kongre (meclis) herhangi bir tarafın atamasıyla değil, Irak halkı tarafından seçilmiş olmalıdır*".[741] ABD işgali bu yöntemi kabul etmeyerek benzer bir seçimin yapılmasının ve bu hususta seçimler için uygun mekanizmaların bulunmasının imkânsız olduğunu savunduğunda Sistani'den konuyla ilgili yeni bir fetva da şu ifadelere yer verilmiştir: "*Anayasa Hazırlık Komisyonu üye seçimi, seçime katılmaya uygun bütün Iraklılar tarafından seçilmelidir. Oy verme ve seçilme işlemine katılacak kişilerin özellikleri ise genel ve bilinen şartlardır. Doğu Timur'da anayasal meclisin seçimleri BM gözetimi altında yapılmıştır. Öyleyse -BM Genel Sekreter Özel Temsilcisi'nin bizleri ziyaretinde belirttiği gibi- neden seçimler Irak'ta düzenlenememektedir?*"[742]

Birinci fetvadan sonraki dört ay içerisinde GDİM koridorlarında tartışmalar en üst düzeye ulaşmıştır. ABD'nin Irak Sivil Yöneticisi Paul Premiere konunun bu düzeye varacağını tahmin etmemişti. Premiere "*Amun Kadaytuhu fi El İrak*" adlı hatıralarını kaleme aldığı kitabında, Ahmed Çelebi, Abdulaziz El Hekim ve ağabeyi Yüce Ayetullah Muhammed Bakır El Hekim, Muhammed Bahr El Ulum ve benzer diğer Şii şahsiyetlerle yaptığı tartışmaların zorluğunu anlatıyor. Ayrıca, bunların ve benzer başka şahsiyetlerin Sistani'nin Anayasa Hazırlık Komisyonu'nun (AHK) seçimle belirlenmesi konusunda ve Irak'ı ilgilendiren diğer konulardaki görüşlerine ne denli bağlı olduklarını yazıyor. Kitapta, Sistani'yle ısrarla görüşmek istediğini ve bu konuda Sistani'nin cevap vermediğini, böylece iddia ettiği üzere Amerikan yönetimini böyle bir karara zorlayan bakış açısı ve nedenleri

[740] SİSTANİ BÜROSUNDAN Yayınlanan Bir Fetva, 02. 08. 2003.
[741] SİSTANİ BÜROSUNDAN Yayınlanan Bir Fetva, 29. 08. 2003.
[742] SİSTANİ BÜROSUNDAN Yayınlanan Bir Fetva, 01. 07. 2003.

aracılar vasıtasıyla kendisine ilettiğini belirtiyor[743] Ancak Sistani'nin çevresindekiler, Sistani'nin görüşmeyi defalarca reddettiğini savunmaktadırlar ve aynı görüş Sistani'nin bürosundan da iletildiği şekliyle Sistani, bu görüşmesinin önceden belirttiğimiz gibi işgali tanıma şeklinde yorumlanabileceği de göz önünde bulunduyordu. Sistani'nin temsilcisi "*Hamıd El Haffaf*", Premiere'in iddialarını yalanlamış ve "*El-Nnusus EL-Ssadira An Semahat El-Seyit El-Sistani Fi El-Mesele El-İrakiye"* adlı kitabında da bu konudaki tutumlarını savunmuştur.[744] Vali Nasr'a göre Sistani'nin Premiere'le görüşmeyi reddetmesinin, Sistani'den bir mesaj olarak yorumlanabileceği yönündedir, tabiri caizse şu anlamdadır: "*Saygın Premiere sen Amerikalısın ben de İranlıyım, dolayısıyla istedikleri anayasayı seçmeleri için konuyu Iraklılara bırakmak gerekir*".[745]

Bundan sonra Premiere'in, ülkenin idare stratejisini değiştirmek zorunda kaldığı söylenebilir. GDİM dönem başkanı Celal Talabani ile birlikte Washington'a giderek Irak siyasi sürecini çerçeve içine alan yeni bir anlaşmayla dönmüştür. Bu anlaşma, 15 Kasım 2003 anlaşması olarak Irak siyasi literatürüne girmiştir. Amerikan yönetimi bu şekilde Şii Merciliğinin baskısını azaltmayı ve dizginlemeyi amaçlıyordu. Bu anlaşma, AHK'u üyelerini atamadan vazgeçmeyi ve yeni bir mekanizmaya başvurmayı içeren yeni bir plandı. Mekanizma biraz komplike olsa da atama ve genel seçimler arasında KOKS veya Seçim Toplulukları denen bir mekanizmaydı ve GDİM'e seçim süreci için Devlet İdare Yasası'nı (DİY) hazırlama görevi veriyordu. Premiere, GDİM üyeleriyle hararetli tartışmalar ve şiddetli itirazlardan sonra, özellikle Şii siyasetçilerle, bu konu üzerinde anlaşabilmiştir.[746] Paul Premiere'e göre, itiraz edenlerden birisi de Sivil Yönetici Adil Abdul Mehdi idi ki kendisi AHK üyelerinin seçilme mekanizmalarını belirleme aşamasındaki toplantılarda Irak İslami Yüksek Konseyi'nin (IİYK) temsilcisiydi. Söz konusu anlaşma açıklanmasının hemen akabinde Sistani'nin itiraz yönündeki görüşü ortaya çıkmıştır. Premiere, Talabani'nin kendisine Sistani tarafından bu

[743] PREMİERE, Paul, **Aamun Kadaytuhu Fi EL-İrak**, Dar EL-Kitap EL- Arabî, Beyrut, 2006.
[744] HAFFAF, Ennusus EL-Sadira s. 420.
[745] NASR, **a.g.e.,** s. 91.
[746] HAFFAF, **EL-Sistani ve Elam EL-Irak**, s. 71.

durumun kabul edileceğini söylediğini iddia etmektedir. Dolayısıyla Premiere, Sistani'nin itirazını, verdiği sözden geri dönme şeklinde yorumlamıştır. ABD, Şii Merciliğinin bu mekanizmayı kabul etmesi için büyük çabalar harcamıştır. Ancak Irak siyasetinde oldukça etkili olan bazı kişi veya örgütlerin Şii Merciliğinin görüşünü şiddetle savunmasıyla karşılaşmıştır. Bunların başında İİYK başkanı Ayetullah Muhammed Bakır El Hekim vardır. Premiere'in anılarında belirttiği üzere, bu durum büyük bir çıkmaza yol açmıştır. Premiere, ABD Başkanı Bush'un desteğine rağmen görevini bırakmayı bile düşündüğünü kaydetmiştir.[747]

Şii Merciliğinin itirazı seçimlerin mekanizmasından kaynaklanıyordu ve Mercilik bu mekanizmanın Irak halkını gerçekten temsil edecek bir meclisin kurulmasını garanti etmeyeceğini belirterek bunu garanti edecek başka bir mekanizma olarak seçim yapılmasını istiyordu. Böylece meclis Iraklıların iradesiyle oluşacak ve onları adil bir şeklide temsil edecekti. Seçimlerin yapılması önceden belirtildiği gibi Gıda Karnesi esasına ve bazı diğer esaslara göre yapılacaktır. Şii Merciliğinin bu konuyla ilgili net ve açık tavrı, tutumuyla ilgili şüpheye mahal bırakmayacaktı çünkü " *başka bir mekanizmayla değiştirilmesi gerekir…*"[748] ifadesi, Şii Merciliğinin görüşlerini reddeden ABD'ye karşı Irak halkını heyecanlandırarak, yarım milyon kişinin katıldığı ve Sistani'nin Basra vekili Seyit Ali El Hekim El Safi'nin önderliğinde bir gösteri düzenlenmesine yol açmıştır. Göstericiler, seçimlerin özgür ve dürüstçe yapılmasını istemiş ve Merciliğin isteklerini reddeden işgal güçlerine karşı sloganlar atılmıştır. Gösteri pek çok Irak şehrine sıçrayarak ABD tarafından, Şii Merciliğinin toplumsal ağırlığı yönünde bir güç gösterisi şeklinde algılanmıştır.

Merciliğin işgale karşı yürüttüğü seçimlerin ve egemenliğin Iraklılara geçmesi mücadelesi, 15 Kasım 2003 tarihli anlaşmada belirtildiği gibi 30 Haziran 2004 tarihinden önce yapılıp yapılmayacağı konusunun tartışmaya açılmasıyla yeni bir dönemece girmiştir. Şii Merciliği, 5 Ocak 2004 tarihinde Bağdat'taki CNN haber kanalının bürosunun Sistani'ye sorduğu bir soruya

---

[747] PREMİERE, **a.g.e.,** s. 292-310.
[748] SİSTANİ BÜROSUNDAN Yayınlanan Bir Fetva, 27. 11. 2003.

cevabı sırasında BM'nin uzman bir ekibinin ülkeye gelip konuyla ilgili görüş bildirmelerini önerdi. Mercilik, bu konuyla ilgili şunları ifade etmiştir: "*Saygın Seyit'e Iraklı uzmanlar tarafından verilen raporlar, egemenliğin Irak halkının temsilcilerine aktarılması için seçimlerin kabul edilebilir bir güvenirlilik ve şeffaflık çerçevesinde kararlaştırılan tarihe kadar kalan süre içerisinde yapılabileceğini onaylamaktadır. Ancak GDİM ve işgal güçleri bunun mümkün olmadığını belirtmektedir. Bu sebeple konuyu her açıdan incelemek için BM'nin uzman bir ekibinin ülkeye gelmesi önerisini ortaya attık. GDİM de bu doğrultuda BM Genel Sekreteri Kofi Annan'a bir talep iletmiştir.*

Uzman ekip Iraklı meslektaşlarıyla çalıştıktan sonra seçimlerin yapılamaz olduğuna karar verirse, birlikte çalışarak alternatif bir mekanizma üzerinde anlaşılmadır ki, bu mekanizma Irak halkının iradesini yansıtacak en güvenilir yöntem olmalıdır. GDİM ve işgal gücü anlaşmasında adı geçen mekanizma, Geçici Milli Meclis'te Iraklıların adil şekilde temsil edilmeleri asla yer almamaktadır ".[749] Bu konuyu Sistani defalarca fetvaları ve yayınladığı bildiriler aracılığıyla vurgulamıştır. Örneğin önceki fetvalardan sadece 5 gün sonra GDİM dönem başkanı Adnan El Paçacı ile görüşmesi ardından yayınladığı fetvada bu konuyu vurgulamaktadır. Ayrıca Premiere'in danışmanları ve GDİM'DE idari ekipteki diğer ülke uzmanları da Ayetullah Sistani'nin Irak'ın İran gibi bir din devletine dönüşmesini ve din adamları tarafından yönetilmesini istemediğini vurgulamaktadırlar.[750] Sistani Irak anayasasının Irak halkının dini temelleri ve toplumsal değerlerine önem vermesini istemekteydi.[751]

Sistani, Irak'ta seçimlerin yapılmasının mezhepsel bir hükümete yol açacağını söyleyenlere cevabında başkalarının zannettiği gibi Şiilerin yönetimi kontrol etmesini istememektedir.[752] Kendisi Irak Şiileri arasındaki siyasal bölünmeden haberdardı. Bu sebeple kendisine yöneltilen bir soruya şöyle cevap vermiştir: "*eğer bir mezhep için sayısal üstünlük oluşursa bu aynı*

---

[749] SİSTANİ'NİN CNN Kanalı Bağdat Temsilciliğinin Sorularına Yanıt olarak Yayınladığı Bir Bildiri, 05. 11. 2004.
[750] PREMİERE, **a.g.e.,** s. 213.
[751] SİSTANİ BÜROSUNDAN Yayınlanan Bir Fetva, 25. 07. 2003.
[752] NASR, **a.g.e.,** s. 89.

zamanda onların siyasal üstünlük elde edecekleri anlamına gelmez. Her mezhepte farklı siyasal yönelimlerin olması olasıdır".[753] Bununla birlikte Sistani siyasi konulara müdahil olmadığını belirterek Irak halkının ülkeyi yönetecek temsilcilerini seçmesi için özgür, şeffaf ve adil seçimlerin yapılmasını istiyordu. Ayrıca Havza'nın siyasetle ilgilenmediği ve din âlimlerinin bu alandan uzak durmaları gerektiği görüşündedir. Ancak bu durum, insanları gelecekte herhangi bir seçimde adayların belirlenmesinde izleyecekleri kriterler konusunda görüş bildirme ile yönlendirmeye mani değildir.[754]

ABD yönetiminin seçimleri kabul etmeme konusunda ısrar etmesi, Sistani'nin tutumunu daha da sertleştirmesine yol açmıştır. Sistani, fetvalarında genel seçimlerin geciktirilmesi Amerikalıların Iraklılara gerçek egemenliği vermek istemediklerini, Irak'ta kalma sürelerini uzatmaya çalıştıklarını ve yönetimi çekildikten sonra çıkarlarını koruyacak şekilde teslim etmeye çalıştıklarını savunmaya başlamıştır. Fetvalarında seçimlerin mezhepçiliği aşmak ve Irak'ın bütün kesimlerinin haklarını korumak için genel ve özgür seçimlerle onayladıkları bir anayasanın en uygun yol olduğudur. Bir fetvasında şöyle diyor: "*Seçimler Irak halkının çıkarlarını koruyacak bir hükümetin oluşturulması için en uygun yoldur. Irak gibi farklı ırk ve mezheplerin olduğu bir ülkede kurulacak herhangi bir hükümette mezhepçiliği aşmak mümkün değildir bunu aşmanın yolu ancak seçim sandığından geçer. Ancak eğer Haziran ayının sonuna kadar belirtilen süre içerisinde seçimlerin yapılması mümkün olmazsa-sebebi işgal yönetiminin geçen aylarda seçimler için atması gereken adımları atmaması ve sürekli oyalamaya çalışmaları - iki konuyu vurgulamak gerekir:*

1. Seçimlerin hazırlıklarını bir an önce yapmak. Gerekli olan şey ise- BM kararı gibi - net bir takım garantilerin verilmesidir. Bu şekilde Irak halkı seçimlerin bir daha bugünkü gibi boş gerekçelerle duraksamayacağını bilir.

2. 30 Haziran'da kendisine güç teslim edilecek olan seçilmemiş komisyonun yetkilerin sınırlandırılması gerekir. Ayrıca farklı alanlarda ülkenin gelecekteki

---

[753] EL-HAFFAF, **Ennusus EL-Sadira** s. 200.
[754] SİSTANİ BÜROSUNDAN Yayınlanan Bir Fetva, 12. 02. 2004.

politikalarını etkileyecek kararlar almasına mani olarak bu konuyu halkın seçtiği meclisten oluşan hükümete bırakmak gerekir ".[755]

BM'nin Bağdat temsilciliğinin saldırıya uğrayıp BM genel sekreteri temsilcisi Sergeo de Milo'nun 19 Ağustos 2003'te öldürülmesinden ve BM'nin Irak'taki faaliyetini askıya almasından sonra, Sistani'nin planı BM'yi Irak'a geri getirmek olmuştur. Bu plan Sivil Yönetici Paul Premiere'in sert reddiyle karşılaşıyordu. Premiere özellikle Irak'taki siyasi sürecin ABD'nin tekelinde kalma siyasetini güdüyordu ki bu konu da GDİM oturum tutanaklarında görülmektedir.[756] Tutanaklarda pek çok üyenin 15 Kasım 2003 anlaşmasını uygun bulmadıklarını net bir şekilde görmek mümkündür. Örneğin Hristiyan üye Yunadın Kenna şöyle demektedir: "*GDİM üyelerinin yarısı 15 Kasım 2003 anlaşmasını tartışamadılar*".[757] Şii Merciliğinin görüşünü savunan GDİM üyeleri ile Premiere arasında hararetli tartışmalar yaşanmıştır.[758] 15 Kasım 2003 tarihinden önce ve ileriki günlerde GDİM'nin toplantı tutanaklarına bakıldığında tutanaklar bu tartışmalarla doludur.[759] Bununla birlikte Irak'ın pek çok ilinde gösteriler yapılmıştır. Gerçek şudur ki Şii Merciliği ve onu destekleyen milyonlarca insanın sokağa dökülmesi ABD'yi stratejisini yeniden gözden geçirmeye ve bir kısım değişiklikler yapmaya zorlanmıştır. Bu bağlamda Şii Merciliğinin tutumu ABD'yi BM'nin Irak'a tekrar gelmesi için davet edilmesi taleplerine boyun eğdirmiştir. Premiere bu konuyu Irak'la ilgili hatıralarında itiraf etmiştir ve şöyle demektedir: "*Sistani tutumunu değiştirmez. Bu sert tutumu bizim Irak'taki siyasi operasyonumuzun birincil planının iptal edilmesine yol açacak"*. Ayrıca Bush da bu durumu teyit etmiştir. 15 Kasım 2003 anlaşmasıyla sonuçlanan sorunu çözme arayışları için Talabani ve Premiere'le görüştüğünde, Talabani, dönüşü sonrasında Bush'un bu tutumunu 29 Kasım 2003 tarihli Meclis tutanaklarında

---

[755] SİSTANİ BÜROSUNDAN Yayınlanan Bir Fetva, 15. 02. 2004.
[756] Premiere'nin ABD Politikalarını Iraklılara Dayatmaya Çalışması İle İlgili Bkz: GYK Toplantı Tutanakları, 10-31. 01. 2003.
[757] GYK Toplantı Tutanağı, 20. 01. 2004.
[758] PREMİERE, **a.g.e.,** s. 292.
[759] Örneğin 23 Kasım 2003 tarihli GDİM'NİN oturum tutanakları ve Meclisin 29 Kasım 2003 olağanüstü oturum tutanaklarına bkz.

aktarmıştır.[760] Buna ilaveten GDİM üyelerinden ve Irak'ta en önemli Kürt şahsiyetlerden biri olan Mahmut Osman, , bu durumu GDİM'deki Sistani'nin tutumunu savunanlar ile Premiere arasında alevlenen tartışmalara değinmiştir. Osman bunu teyit ederek şu ifadeleri kullanmıştır: "*Çok hızlı bir şeklide onaylandı ve bize büyük sorunlar yarattı sanki GDİM yokmuş ve konu Sistani ile Premiere asarındaymış gibi*".[761]

ABD yönetimi sonunda BM'nin yardımını almayı kabul ederek Şii Merciliğinin isteklerine boyun eğmiştir. El Ahdar El İbrahimi uzman bir ekibin başında konuyu incelemek üzere Irak'a gelmiştir. Şii Merciliği de uluslararası komisyonla konuyu incelemek için istatistikçi ve seçim uzmanlarından oluşan bir komisyon oluşturulmuştur. Gerçekleri araştıran Uluslararası komisyon bir kaç ay süren incelemesinden sonra beklenen raporunu yayınlamıştır. En erken 20 Ocak 2005 tarihinde Irak'ta özgür ve adil seçimlerin yapılabileceğini belirtmiştir. Raporun yayınlanmasından sonra Sistani Necef'teki bürosundan bir bildiri yayınlayarak görüşünü şöyle ifade etmiştir: "*Irak'ı son zamanlarda ziyaret eden gerçekleri araştırma komisyonunun hazırladığı rapor dün BM New York'taki merkezinden yayınlanmıştır. Raporda Dini Merciliğin önceden belirttiği görüşleriyle örtüşen pek çok konuyu içerdiği görülmüştür. Rapor tam yetkin bir hükümetin kurulması için dolaysız ulusal seçimlerin yapılması gerektiğini belirtmiştir. 15 Kasım anlaşmasının temelini oluşturan topluluklar sistemi pratik değildir, Iraklılardan yeteri kadar desteklenmemektedir ve seçimlere alternatif olmadığını kaydetmiştir.*

Rapor ayrıca 30 Haziran'da Geçici Hükümeti kurulmasını karara bağlayacak mekanizmaya bakılmaksızın bu hükümetin kısa ömürlü olacağı ve yerine en kısa sürede demokratik yollarla seçilen tam ve yetkin bir hükümetin kurulması gerektiğini belirtmektedir. 30 Haziran tarihine kadar güvenilir seçimlerin yapılamayacağını belirten uluslararası komisyon, seçimlerin 2004 yılı sonlarına doğru veya ileri yakın bir tarihte yani bu tarihten bir kaç ay sonra yapılabileceğine işaret etmektedir, eğer hazırlık işlemlerine hemen başlanırsa. Konuyla ilgili, komisyon bu görevin gecikmeksizin

[760] GYK Olağanüstü Toplantı Tutanağı, 29. 11. 2003
[761] GYK Toplantı Tutanağı, 20. 01. 2004.

yapılması için bir Irak bağımsız seçim komisyonu kurulması hususunda işe hemen koyulmayı tavsiye etmiştir.

Rapor 15 Kasım anlaşmasında tehlikeli pek çok hataya işaret etmiş, bunlarda Koalisyon Yönetimi'yle sıkı görüşmeler esasına dayanan Ana Kanun'un hazırlanması için İdare Meclisi'ne görev verilmesi ayrıca anayasada geleceği bağlayan esas hükümler içermesi ve İdare Meclisi ile Koalisyon'un anlaştığı konuların gelecekte değiştirilemez olmasıdır. Buna ilaveten kurulacak olan hükümeti bağlayan belirlenmemiş güvenlik tedbirleri içermesi ve buna benzer Irak halkı nezdinde ya da seçilmiş temsilcileri tarafından tartışılmamış ve onaylanmamış konular.

Uluslararası komisyon, egemenliği direkt olarak seçilmiş bir hükümete devretme fikrini benimsemese 2004 yılı sonunda seçimlerin yapılabilir olmasını söylemesi çok önemlidir. Özellikle ülkenin anayasasını hazırlamak ve yasama organı şeklinde çalışması gibi iki ana görevi olan bir cemiyetin oluşturulması için seçim yönteminin kullanılması önemlidir. Bu durum kalıcı anayasanın onayına kadar devam edecektir. Bu ise seçilmemiş bir hükümetin devleti idare etme süresini bir kaç aya kadar kısaltmak anlamına gelir.

Şii Merciliği seçimlerin yapılması için Güvenlik Konseyi kararı gibi güvenceler istemektedir ki Irak halkı bugünde olduğu gibi daha fazla erteleme ve oyalamayla karşı karşıya kalmasın. Mercilik aynı zamanda 30 Haziran'da yönetimi devralacak olan seçilmemiş komisyonun geçici, açık ve sınırlandırılmış yetkileri olması ve yetkilerin ülkeyi geçiş döneminde yönetmesi ve ülkeyi adil ve özgür seçimlere hazırlaması çerçevesinde olmasını ayrıca bu komisyonun seçilmiş meclisten oluşacak hükümeti bağlayacak kararlar alamamasını talep etmektedir.

Yetkilerin devri sürecinde kararlaştırılacak mekanizmayla ilgili ise kalan süre içerisinde BM'nin istediği gibi en açık şekliyle Irak halkının desteklediği bir mekanizma üzerinde tarafların anlaşamayacağı hususunda artan bir endişe vardır. Taraflar kendilerini etnik, siyasal ve mezhep ayrışmalar engeline takalabilirler ki, mercilik bu engeli aşmak için genel seçimler mekanizmasına başvurmaya davet etmiştir.

Allah'tan dileğimiz herkesi aziz Irak halkının yükselmesi ve istikrarı için muvaffak eylesin, Duyan ve İcabet eden kendisidir".[762]

BM'nin raporu seçimleri ertelemekle Şii Merciliğini tatmin etmemiştir Fakat Ayetullah Sistani'nin temsilcisi Merciliğin erteleme kararını kabul etmesinde, Şii Merciliğin BM ve seçimleri ertelemek isteyen Irak'taki bazı siyasi oluşumların istekleriyle örtüşme arzusundan kaynaklandığını belirtmiştir. Başka bir husus ise Merciliğinin tutumunun mezhepçi bir tutum olarak görünmemesi ve bu isteğin etnik ve dini kimliklere bakmaksızın bütün Iraklıların isteği olduğunu düşündüğündendir. İşin ilginç tarafı BM'nin erteleme isteğinin GDİM ve ABD yönetiminin isteğiyle örtüşmesiydi. Bu da ABD'nin BM kararlarında ne kadar etkili olduğunun bir göstergesidir.

Iraklılar seçimleri sabırsızca bekliyorlardı, ancak ABD yönetimi seçimleri erteleyerek oyalamaya devam ediyordu. Bir kaç ay geçtikten sonra ve seçim tarihine yaklaşık 2 ay kala Irak'ta güvenliğin görülmemiş bir şekilde sarsmasından dolayı seçimlerin tekrar ertelenmesi için propagandalar gittikçe artıyordu. Bu istekler mezhepçi bir boyut kazanarak Şii Merciliğine, güvenliğin sarsması ve Sünnilerin boykotundan dolayı seçimlerin 6 ay ertelenmesi için baskılar artmaya başlamıştır. Ancak Şii Merciliği konuyla ilgili hiç bir yorumda bulunmuştur. Çünkü yayınladığı her şeyin Irak'taki siyasi çatlağı daha da derinleştireceğini düşünüyordu, ayrıca ülke ciddi bir şeklide dayanışmaya ve ortamın sakinleşmesine ihtiyaç duymaktaydı. Erteleme fikrini savunanlara mercilik iki soru sormaktaydı: Birincisi, güvenliğin 6 ay sonra düzeleceğini kim garanti eder? İkincisi, şimdi seçimleri boykot eden Sünnilerin 6 ay sonra etmeyeceğini kim garanti eder?

"*Mercilik bu iki soruya ikna edici cevaplar alamamıştır. O zaman neden erteleme? İkna olmamamıza rağmen BM verilerinden dolayı 8 ay ertelemeyi kabul ettik ve Irak halkı bu süreyi bekledi peki neden şimdi erteleyelim? Şu da bilinmelidir ki mercilik seçim tarihini belirlemedi, kendisi de seçim yasasını hazırlamadı. Bütün bunlar Irak'ın bütün kesimlerini temsil eden GDİM ve BM tarafından yapılmıştır. Peki, o zaman neden siz bir şeye*

[762] SİSTANİ BÜROSUNDAN Yayınlanan Bir Fetva, 25. 02. 2004.

karar veriyorsunuz ve mercilikten geri çekilmesini istiyorsunuz?". Kuşkulandırma, abartma ve tehdide rağmen Merciliğin tutumunun doğruluğu ortaya çıktı. Irak halkı bütün dünyanın gözü önünde ölümle karşı karşıya kalarak adeta seçim sandıklarına akın etmiştir. Çünkü seçimlerin yetkin ve güçlü devlet kurumlarının oluşturulması yönünde doğru bir adım olduğuna inanıyordu. Şii Merciliğinin liderlik ettiği seçim projesi ABD yönetiminin muhalefetine rağmen "*halkın desteğini alan, yabancı güçlerin Irak'ı terk etmesine davet eden hukuka saygılı kurumların oluşturulması ve ülkenin İslami kimliğini ve asil değerlerini koruyan bir anayasanın hazırlanması için Iraklı liderliklerin ortaya çıkmasını hedeflemekteydi*". Bu da güvenliği ve sistemi kurabilecek güvenlik kurumlarının oluşturulmasından sonra yapılabilirdi.[763]

Şii Merciliğinin seçimlerin yapılmasında ısrar etmesi halkın iradesi, özgürlük ve bağımsızlık kararına dayanan bağımsız ve özgür bir ülkenin yapılanması projesinin ilk aşamasıydı.

Diğer Şii Mercileri de seçimlerin ertelenmesine karşı çıkmaktaydı ve vatandaşları etkin bir şeklide seçimlere katılmaya davet ediyorlardı. Bunların başında Ayetullah Muhammed İshak El Feyyaz vardı. Kendisi Irak'taki dört büyük merciliklerden birisidir. Seçimlerle ilgili bir fetva yayınlamıştır. Fetvanın metni şöyleydi: "*Rahman ve Rahim Olan Allah'ın Adıyla, aziz Irak halkı, bilmektesiniz ki seçimler konusu ve kararlaştırılan tarihte yapılması, üstünde durulması gereken en önemli konulardan birisidir. Çünkü bu konu özgür Irak'ın yapılanmasında doğru yöne atılmış ilk adımdır ve Iraklılar için adalet ve istikrarın gerçekleşmesinde büyük etkisi olacaktır. Bu sebeple şu hususlara dikkat çekmek istedik:*

1.Irak halkı bütün kesimleri ve mezhepleri ile saflarını birleştirmeli, söz birliği içinde olmalılar ve mümkün olan bütün araçlarla ülkenin istikrara kavuşması ve güvenliğin tesisi için çabalamalıdır. Ayrıca fitneyle bölünmeye yol açacak her şeyden uzak durmalı, mezhepçilik oluşturabilecek konulardan

[763] EL-HAFFAF, **EL-Sistani ve Elam EL-Irak**, s. 75.

kaçınmalı böylece işgal bitecek ve kargaşadan doğan bahanesi kalmayacaktır. Zira kargaşa işgale hizmet eder ve kalmasına bahane olur.

2.Seçimlerin zamanında yapılmasını vurguluyoruz ve ne gerekçeyle olursa olsun ertelenmesi kabul edilemez, bu gerekçe güvenliğin sarsıntılı olması da olsa. Çünkü güvenlik, İslami, özgür ve demokratik hükümetin kurulması için ülkenin kalıcı anayasasını hazırlayacak milli meclis üyelerini belirleme seçimlerinin yapılmasına bağlıdır. Bu konunun ortamın istikrarında, güvenliğin sağlanmasında, işgalin bitmesinde ve bütün gerekçelerinin sonlanmasında büyük etkiye sahiptir.

3.Bütün kesimleriyle yüce Irak halkı siyasi, toplumsal ve ekonomik kaderlerini tayin etmek için bu seçimlere katılmalıdır. Dolayısıyla insanların haklarını koruyan, mümin, yetkinliğe, adalete ve uzmanlığa sahip milli şahsiyetleri belirlemelidirler ve bu şahsiyetlerin, halkı temsil etmeleri ve çıkarlarını, haklarını ve umutlarını korumak için önleri açılmalı. Azınlıklar dâhil bütün toplum kesimlerinin haklarına ulaşmaları için tek yol budur.

Bu bağlamda, cuma ve cemaat imamları, hatipler ve aydınlar insanları seçimlere güçlü bir şekilde katılmaları ve dikkatli olmaları hususunda irşat etmelidirler. Bunlar oy verme yeterliliği olan her Irak vatandaşının oy verme hakkına sahip olduğunu açıklamalıdır ve kendisi de bu konuda özgürdür ancak Allah-u Teâlâ ve halkın önünde sorumludur. Halk kendi arasından yetkin, liyakate ve imana sahip, bu yüce ülkeye iman ve dürüstçe hizmet edebilecek kişilere oy verilmesini talep etmelidir.

4.Dikkatli olmanızı tavsiye ediyoruz, haklarınız konusunda aşırıya kaçmamalısınız ve İslami kimliğinize dokunulmasına mahal vermemeniz gerekir.

5.Eski Sivil Yönetici Paul Premiere'in çıkardığı yetkilendirme kanunu gizemli şartlar altında ve milli siyaset boşluğunda çıktığına göre, milli siyaset güçlerine danışmamadan dolayı hiç bir şeklide meşru değildir.

Allah'tan temennimiz herkese iyilik ve salah yolunda rehberlik etsin. Allah'ın selamı ve bereketi üzerinizde olsun".[764]

Kalıcı bir hükümetin kurulmasından sonra yeni genel seçimlerin yapılması için yeni anayasanın hazırlanması hususunda GH kurulmasına önayak olacak genel seçimlerin Ocak 2005 tarihinde yapılması kararlaştırıldığında, Şii Merciliği, vatandaşları seçimlere aktif bir şeklide katılmaları yönünde teşvik edilmeleri gerektiğine inanıyordu. Bu hususta Sistani seçimlerle ilgili bazı sorulara cevaben şöyle demektedir: "*Erkek ve kadın oy verebilecek vatandaşlar isimlerinin seçmen listelerinden doğru şekilde yeralmasından emin olmalıdırlar. İsmi listelerde olmayan ya da yanlış olanlar bölgelerindeki seçim komisyonuna müracaat etmeli ve isimlerin geçmesi veya düzeltilmesi için gerekli belgeleri ibraz etmelidirler. Vekiller ve yetkili kişiler vatandaşlara bu önemli görevde yardım etmek için kendi bölgelerinde halk komiteleri oluşturmalıdır ki herkes zamanında yapılmasını umduğumuz seçimlere katılabilsin. Umuyoruz ki seçimler özgür, adil ve bütün Iraklıların katılımıyla yapılır. Muvaffakiyet Allah'tandır*".[765]

Terör örgütlerin seçime giden vatandaşları hedef alacaklarına dair tehditlerine rağmen Iraklılar ölümü göze alarak yoğun bir şekilde seçimlere katılmışlardır. Sünnilerin büyük bir kesiminin seçimleri boykot etmesine rağmen. Farklı mezheplerin bulunduğu bölgeler ise seçimler açısından en sıcak bölgelerdi. Buralarda seçim merkezleri havan toplarına, patlayıcılara ve seçmenlere rastgele ateş açılmasına maruz kalmıştır. Seçim sonrası Şii Merciliği "*seçimlerin başarısı münasebetiyle*" Irak halkını kutlayan bildiriler yayınlamıştır. Ayetullah Muhammed İshak El Feyyaz'ın kutlama bildirisi şöyledir:

"*Yüce Irak halkının bütün kesimleri ve renkleriyle bu kritik tarihi zamanlardaki tarihi olaydan dolayı kutluyoruz o da seçimlere katılan herkesin ölüm ve katliamla tehdit edilmesine rağmen beklenmedik bir ciddiyet ve yoğun bir katılımla özgür ve adil genel seçimlere iştirak etmesidir. O sebeple*

[764] FEYYAZ BÜROSUNDAN Genel Seçimlerin Zamanında Yapılmasını teşvik Ettirmek için Yayınlanan Bir Fetva, 19. 04. 2010.
[765] SİSTANİ BÜROSUNDAN Yayınlanan Bir Fetva, 10. 10. 2004.

bütün dünya etkilendi ve hem dışarıdakilerin hem de içerdekilerin gözleri Irak üzerindeydi. Seçimleri dünyanın doğusundan ve batısından, İslam ve Arap ülkeleri destekledi ve tarihi olduğunu nitelendirdi. Böylece Irak halkı dünyaya en zor şartlara karşı ne kadar cesur, yetkin olduğunu ve konumunu gösterdi, başını kaldırarak tarihini ve geleceğini inşa etti. Kutsal yer olan en şerefli toprak Necef'ten Irak halkına, bütün kesimleriyle sesleniyoruz. Şii, Sünni, Kürt, Türkmen Hristiyan, Asurî, Sabii veya diğerleri olsun hepsini saflarını birleştirmeye ve söz birliği etmeye, uzlaşmaya ve Irak'ın birliğini sağlamak ile dünyadaki konumunu ve uygarlığını korumak için bütün kişisel ve bölgesel çıkarlarından vazgeçmeye davet ediyoruz.

Ülke sorumluları ve yöneticilerine diyoruz ki Allah-u Teâlâ ve halkları önündeki sorumlulukları, ülkenin genel çıkarı ve her alanda İslami ve uygarlık konumunun, halkın birliğinin ve Irak'ın selametini korumak için fitne ve fesat uyandıran bütün kişisel çıkarları, yönelimleri, partizanlığı ve mezhepçiliği bırakmalarını gerekir".[766]

Şii Merciliği genel seçimlerde Irak halkının etkin katılımını sağlamak için halkı cesaretlendirmeye devam ediyordu. Sistani bir fetvasında şöyle diyor: "*Bunun önemi bir öncekinden az değildir erkek kadın bütün vatandaşlar etkin bir şeklide katılmalı ve yüce çıkarlarını korumak ve değerlerini emanet edeceklerine, gelecekteki Temsilciler Meclisi'nde güçlü bir varlık garanti etmelidirler*".[767] Seçim sonuçları ilan edildikten sonra Şii Merciliği Irak halkını kutlayan bildiriler yayınlayarak vatandaşları "*güvenlik ihlallerini engellemek için hükümet ile güvenlik güçleriyle yardımlaşmaya ve vatanın ve kendilerinin hizmeti için teröristlerin ile elebaşlarının bulunmasında hükümete yardım etmeye*" çağırmıştır.[768]

---

[766] FEYYAZ BÜROSUNDAN Genel Seçimlerin Başarı İle Gerçekleşmesini Kutlayan Bir Bildiri, 05. 02. 2005.
[767] SİSTANİ BÜROSUNDAN Merciliğin Genel Seçimlere Yönelik Görüşünü İsteyen Bir Soruya Cevap Şeklinde Yayınlanan Bir Fetva, 10. 12. 2005.
[768] FEYYAZ BÜROSUNDAN Yayınlanan Bir Fetva, 01. 04. 2005.

Aynı zamanda Şii Merciliği Aralık 2005'te yapılacak genel seçimlerde etkin katılım için fetvalar yayınlayarak "*bütün uğraşları İslam ve Irak'a hizmet edecek olan salih kimselerin seçilmesi için vurgu yapmıştır*".[769]

Şii Merciliğinin seçimler konusundaki ısrarı demokrasi prensibinden kaynaklanıyordu. Sistani halkın sesinin yasamanın sesi, seçimlerin işgali bitirmenin en iyi yolu ve oylamayla seçimlere katılmanın dini bir vecibe olduğunu savunuyordu. Böylece Belham'ın dediği gibi Ortadoğu'da demokrasiyi yaymak için seçim en iyi yoldur.[770] Şii Mercileri seçimlerde herhangi bir koalisyonu veya tarafı diğerlerinden üstün görerek desteklemediklerini defalarca vurgulamanın yanı sıra Irak halkının seçimlere ve etkin katılıma önem vermesine vurgu yapmışlardırç Zira seçimler ülkenin geleceğini ve kaderini belirlemektedir.[771]

Birinci seçimlerden sonra hükümetin başarılı performans sergilememesi, krizlerden çıkma ve ülke idaresinde başarısız olan çıkarcı siyasetçiler tarafından kontrol edilen seçimlere katılmanın yararsız olduğuna dair halkta bir kanaat oluşmuştur. Yüce Ayetullah Muhammed Sait El Hekim ve bürosundaki ekibiyle görüştüğümüzde Diyala ili halkından gelen bir heyet yerel hükümetin il idaresinde başarısız olduğunu söylemekteydi ve Mart 2009'da yapılması planlanan yerel seçimlere katılmanın yararsız olduğundan boykot etmeyi düşündüklerini belirtiyorlardı. Ancak El Hekim boykot etmemelerini ve etkin katılımla yetkin ve uzman kişileri seçmelerine işaret etmiştir. Zira boykotta en büyük kaybedenin halk olacağını ve sorunların bu şekilde çözülemeyeceğini ifade etmiştir.[772]Ayrıca Yüce Ayetullah El Feyyaz'ın bürosundan seçimlere geniş katılıma davet eden bir fetva yayınlanmıştır. Fetvada şu ifadeler kullanılmıştır: "*Geçen seçimde kazanan partiler hakkında oluşan olumsuz izlenimler ve bundan kaynaklanan sonuçlar insanları her ne kadar da hayal kırıklığına uğratsa ve gelecekteki seçimlerde oy verme durumlarını zayıflatsa da, seçimlere katılmamak olumsuz sonuçlarına dikkat*

[769] EL-ŞİRAZİ BÜROSUNDAN Yayınlanan Bir Fetva, 12. 12. 2005.
[770] BELHAM, **a.g.e.,** s. 281.
[771] EL-ŞİRAZİ BÜROSUNDAN Yayınlanan Bir Fetva, 26. 01. 2009.
[772] Yazarın Büyük Ayetullah Muhammed Sait EL-Hekim'in Necef'teki Ana Bürosuna Ziyareti, 12. 09. 2008.

etmemiz gereken tehlikeli bir konudur. Zira tek kaybeden halktır ve tek yararlanan ülkeyi çıkarına kullanan ve kontrol eden partiler olacaktır. Bu bağlamda kendileri ve ülkeleri için seçimlere güçlü bir şekilde katılma sorumlulukları vardır. Çevrelerinde iyi üne sahip, yetkin, samimi ve dürüst olanları seçmeliler ve oylarını düşünmeksizin rastgele kullanmamalılar. Adayı, dürüstlüğünü ve yetkinliğini tanımalı, gerçekçi olmayan, boş sloganlara ve propagandaya kanmamalılar, oylarını para karşılığında satmamalılar çünkü bu konu çok tehlikelidir ve seçimleri doğru mecradan kaydırabilir".[773]

Şii Merciliği bütün siyasi tarafları seçim programlarını net bir şeklide ortaya koymaya davet etmiştir. Ayrıca polemiğe girme, başkalarını aşağılama ve afişe etme konusunda uyardı çünkü bunlar kendi deyimiyle Irak halkının birliğini bozmakta ve katılan tarafları geçmiş hatalardan ders çıkarmaya, Irak'ın bulunduğu trajik durumdan kurtarmaya, safları ve sözleri bir tutmaya, halkın genel çıkarlarını gerçekleştirmeye ve parti veya mezhep çıkarlarından üstün tutmaya davet etmiştir.[774]

Mercilik şöyle demekteydi "*seçimler çok değerli bir konudur ve sen seçtiğinle ortak olacaksın, başarısızlıkları ve hatalarında senin de payın vardır. Seçeceğinizi tanımada asla kolaya kaçmayın ancak emaneti koruyan, sorumlu, kendisini ümmetine ve ümmetinin sözünü yüceltmek için feda edenleri seçiniz*".[775]

Şirazi adayları "*sorumlu davranmaya, din öğretilerine bağlı kalmaya, farklı listelerdekiler arasında sevgi ve olumlu rekabet esaslarına bağlı kalmaya ve milletin umutlarını boşa çıkarmamaya*" davet etmiştir.[776] Yüce Ayetullah Muhammed Sait El Hekim ise bazı partilerin seçmen oylarını parayla veya başka cazip tekliflerle satın aldıkları haberleri yayıldıktan sonra en hayırlı olanı seçmeye davet ederek başkasının para veya cezp edici başka şeyler karşılığında oy vermenin caiz olmadığını bir fetvada

[773] FEYYAZ BÜROSUNDAN Yayınlanan Bir Fetva, 02. 08. 2008.
[774] FEYYAZ BÜROSUNDAN Yayınlanan Bir Fetva, 18. 02. 2010.
[775] EL-HAİRİ BÜROSUNDAN Yayınlanan Bir Fetva, 24. 02. 2010.
[776] EL-ŞİRAZİ BÜROSUNDAN Yayınlanan Bir Fetva, 03. 03. 2010.

belirtmiştir.[777] Ayetullah Hüseyin İsmail El Sadr da mezhepçileri, kötüleri ve yetkin olmayanları seçmeme çağrısında bulunmuştur.[778]

Sistani'nin tutumu diğer Şii Mercilerin tutumundan farklı değildi. Bazı vatandaşların il meclisleri seçimleriyle ilgili bazı sorularına cevaben, Şii Merciliğinin her zaman seçimlerin önemini, ülke geleceğindeki rolünü ve halkın farklı kesimlerinin haklarının koruması hususundaki etkisini vurgulamıştır. Yanı sıra bütün vatandaşları seçimlere etkili bir şekilde katılmaları yönünde teşvik etmiştir.

Şii Merciliği bütün adaylara eşit mesafede olduğunu vurgulamasının yanı sıra halkın çıkarı için detaylı inceleme ile araştırmadan sonra yetkin ve dürüst insanların seçilmesi gerektiğini belirtmiştir.[779] 2009 yılının ikinci yarısından sonra açık liste sistemini benimseme istekleri giderek artıyordu ve parlamento ülkenin yeni seçim yasasının hazırlığı içindeydi. Ülkede seçim yasasının açık ya da kapalı liste sistemi çerçevesinde yapılması tartışmaları giderek artıyordu. Sistani'nin tutumu bu tartışmalara son vermiştir. Sistani'nin resmi sözcüsü Hamit El Haffaf şu açıklamada bulunmuştur: "*Yüksek Dini Merciliği, temsilciler meclisi (parlamento) üyelerinin Irak halkının büyük kesiminin gelecekteki genel seçimlerde açık liste isteklerine uymaları gerektiğini söylüyor. Mercilik aynı zamanda Iraklıların seçime katılma isteklerini büyük oranda sınırlayacak kapalı liste sisteminin kullanılmaması hususunda uyarmaktadır. Bu sistem Irak'ta demokrasi sürecini olumsuz şeklide etkileyecektir*".[780]

Sistani yerel seçimlerde yayınladığı fetvaya benzer bir fetva yayınlamıştır. Fetva vatandaşların seçimlere katılmalarının yararıyla ilgili sordukları bir soruya cevap niteliğindeydi, özellikle önceki seçimlerde vatandaşların umutlarının boşa çıkması ve parlamento ile hükümet yetkililerinin sorumluluk düzeyinde olmadıkları izlenimi ortaya çıktıktan sonra.

---

[777] Devlet EL-Muvatin Web Sitesi**, EL-Marci EL-Dini EL-Kebir EL-Seyit Muhammed Sait EL-Hekim Yusdiru Beyanen Havle adem Cevaz Şiraa EL-Asvat**, http://www.irqnta.com/statments/2010/03/2010-03-03-01.htm, 03. 03. 2010.

[778] Ayetullah İsmail EL-Sadr Resmi Web Sitesi, http://www.husseinalsader.com/inp/view.asp?ID=1134, 03. 03. 2010.

[779] SİSTANİ BÜROSUNDAN Yayınlanan Bir Fetva, 18. 01. 2009.

[780] SİSTANİ BÜROSUNDAN Yayınlanan Bir Fetva, 19. 04. 2010.

Sistani iki fıkra şeklinde cevap vermiştir: Birincisi, seçimlerin önemini anlatmış ve herkesin isteği yasama ve yürütme erklerinin düzeltilmesi için tek yol olduğunu vurgulamıştır. Dolayısıyla etkin katılımın gerekliliği yönünde görüş bildirmiştir. İkinci fıkrada Sistani seçimlerde hiçbir tarafı tutmadığını vurgulamsının yanı sıra Irak'ın şimdi ve gelecekte çıkarlarını en iyi gözeten, Irak halkının istikrar ve gelişme yönündeki umutlarını gerçekleştirebilecek, yetkin, dürüst ve halkın asil temellerini ve değerlerine bağlı en iyi listelerin seçilmesini istemiştir.[781] Gerçekten de seçimlerde açık liste sistemi onaylanmıştır.[782]Ayrıca bazı şahsiyetler Yüce Merci Ali El Sistani başta olmak üzere Şii Mercilerin 7 Mart 2010'da yapılacak olan seçimlerle ilgili görüşlerini almak üzere ziyaret etmişlerdir.[783]

4.2.2. Şii Merciliğinin Geçiş Dönemi Devlet İdare Yasası'na Yönelik Tutumu

Geçiş Dönemi Devlet İdare Yasası (GDDİY) geçici Irak anayasası konumunda olmasının yanı sıra Irak kalıcı anayasanın oluşturulması konusunda önemli kaynaklardan birini teşkil etmekteydi. GDDİY'yi yapmak üzere 15 Kasım 2003 anlaşması yetkiyi GYK'ya bırakmıştır. Şii Merciliği, bu plana şiddetle karşı gelmiş ve Irak'ta işgalci Sivil Yönetim, GYK ile işgal yönetimi birbiriyle anlaşarak GDDİY'yi yazmayı planlayarak, bu şekilde yapılması söz konusu yasayı meşruiyetten yoksun kılar şeklinde açıklamalarda bulunmuştur. Meşru bir yasa çıkarmak için halk temsilcilerine sunulmalı ve onlar tarafından kabul gördüğü zaman kabul edilmelidir. Bazı müritlerin GDDİY ile ilgili Şii Merciliğine bir soru yöneltmesi ile tutumunu daha net bir şekilde ortaya koymuştur. Sistani 15 Kasım 2003 anlaşmasının sağlıklı olmadığını vurgulamış ve şöyle devam etmiştir: "*Seçilmiş Ulusal*

[781] SİSTANİ BÜROSUNDAN Yayınlanan Bir Fetva, 16. 02. 2010.
[782] Bu Yasanın Tam Metni İçin Bkz: Irak Yüksek Bağımsız Seçim Komiserliği Resmi Web Sitesi, http://www.ihec-iq.com/ar, 23. 04. 2011.
[783] Öreğin Irak Cumhurbaşkanlığı Resmi Web Sitesine Bkz: http://www.iraqipresidency.net/news_detial.php?language=arabic&id=8499&type=news, 23. 04. 2011.

Meclis'te onaylanmayan her hangi bir geçici dönem için hazırlanan yasa meşruiyet bulmaz. Böyle bir yasa ülkenin bütünlüğü ile farklı tüm etnik ve dini kesimlerinin haklarını güvence altına alan kalıcı anayasa oluşturmanın önüne engeller koyacaktır".[784] Şii Merciliğin bu gelişmelere karşı olmasının nedeni, anayasa hazırlama konusunda mutlak yetkilinin Irak halkı tarafından seçilen temsilciler olduğu görüşünün hâkim olmasıydı. Halkın görüşü alınmadan her hangi bir yasanın meşruiyeti olamaz. Bunların yanı sıra Şii Merciliği, GDDİY'nin emri vaki olarak kalıcı bir anayasaya dönüştürülmesinden kuşkulanmaktaydı. Kuşkularını giderebilmek ümidi ile Şii Merciliği, böylesi sıkıntılı bir dönemde ülkenin siyasi gelişimi engellemekle suçlanmamak için GDDİY'nin taslağını beklemek durumunda kalmıştır.[785]Ancak Şii Merciliği GDDİY'nin taslağını görünce kuşkuları daha çok artmış ve BM genel sekreteri temsilci El Ahdar El İbrahimi'ye bir mektup göndererek Şii Merciliğinin BM'nin Irak'taki rolüne yönelik görüşüne açıklık getirmiştir. Mektup'ta Sistani şunları sıralamıştır: "

1. *BM'nin tekrar Irak'a gelmesi ve ülkedeki siyasi yapılanma ile genel seçimleri denetlemesi için büyük çaba harcayan Dini Mercilik, seçilmiş ulusal meclisteki halk temsilcilerine geçici dönemde ülkeyi yönetme yetkisi ile bu temsilcilerin uygun göreceği yöntemler ile kalıcı anayasa yapma ve anayasa taslağını referanduma götürme yetkisinin bırakılacağını tahmin ediyordu. Ancak "Geçiş Dönemi Devlet İdare Yasası'nın" kabul edilmesi ile ulusal Meclisin çok sayıda bağlarla hareketi kısıtlanmış olur ve Irak halkının çıkarına uygun bulduğu adımları atabilmesinde engel olur. Çünkü üzerinde seçilmemiş olan Geçici Yönetim Konseyi ile işgal yönetimi tarafından "Garip" bir yasa olarak Geçiş Dönemi İdare Yasası konulmuştur. Bu yasa ki kalıcı anayasanın yazılması ile referanduma sunulması için ilke, hüküm ve yöntemleri ile çok tehlikelidir. Bu yasa Irak halkının büyük çoğunluğunun kabul etmediği bir yasadır. Nitekim son günlerde toplanan milyonlarca imzaların yanı sıra kamuoyunu yoklayan*

[784] SİSTANİ BÜROSUNDAN 07.03. 2004'te Yayınlanan Bir Fetva.
[785] EL-HAFFAF, **EL-Sistani ve Elam EL-Irak, a.g.e.,** s. 77.

anketler, yasanın kabul görmemesi ve düzeltilmesini istemektedir, dolayısıyla yasanın böyle kalması dünyada eşi görülmedik bir şekilde Irak halkının haklarına mani oluyor. Böylece Şii Merciliğinin sürekli savunduğu seçimler de anlamını yitirir ve etkisini kaybeder. Bu yasa, biri Kürt, biri Sünni Arap öbürü Şii Arap olmak üzere Irak'ta başkanlık görevini üç kişiden oluşan bir konseye bırakarak ülkenin müstakbel siyasi rejiminde ırkçılık ile mezhepçiliğe mahkûm bırakması ile birlikte başkanlık konseyinde bir karara varmayı zorlaştırıyor. Tüm üyelerin uzlaşması ile gerçekleşebilecek ki bu durum çoğu zaman imkânsızdır ve ancak yabancı güçlerin baskısı ile gerçekleşebilir. Söz konusu yasada buna benzer çok sayıda durum bulunmaktadır. Allah göstermesin, böylesi bir yasa ülkeyi çıkmazlara sokar, istikrarını bozar ve bölünmek veya parçalanmaya bile sürükleyebilir.

2. *Şii Merciliği daha önceden genel seçimler tarihinin belirlenmesi için BM Güvenlik Konseyi tarafından bir karar çıkarılmasını istemiştir. Şimdi bu yasanın çıkacak yeni karara konulmasından kuşkulanıyor. Şayet Güvenlik Konseyi kararına konulursa uluslararası meşruiyet kazanır ve Irak halkına dayatılır. Biz, Iraklıların geneli tarafından kabul edilmeyecek ve gelecekte tehlikeli sonuçlara neden olabilecek her hangi bir adımın atılmasından sakındırıyor ve bu durum Güvenlik Konseyi üyelerine iletmenizi istiyoruz.*
3. *Yukarıda bahis edildiği üzere ve Saygın Seyit (Sistani) nezdinde takdir ile saygınlığınız bulunuyor. Kendisi, BM tarafından bu yasanın seçilecek olan ulusal meclisi hiçbir şekilde bağlamadığını içeren net bir tavır koymadığı sürece BM'nin Irak'ta yapacağı görev ile ilgili hiçbir görüşme veya istişarede taraf olmak istemiyor. Güvenlik konseyi tarafından Irak ile ilgili yeni çıkacak herhangi bir kararda dile getirilmemesi kaydıyla".*[786]

GDDİY'de tartışmalara neden olan maddelerden biri de 61. madde olmuştur. Bu maddeye göre "*Üç veya üçten çok ilde seçmenlerin 3/1'i*

[786] SİSTANİ'NİN BM Genel Sekreteri Temsilci EL-Ahdar EL-İbrahimi'ye Gönderdiği Mektup, 19.03. 2004.

reddetmediği sürece ve Irak'ta seçmenlerin çoğu kabul oyu kullandığı takdirde referandum geçerli sayılır ve anayasa taslağı kabul edilmiş olur". Bunun anlamı kısıtlı sayıda bir azınlık kesim anayasayı reddedebilir ve yeniden seçilmek üzere meclisi de feshedebilir. Ülkede bazı kesimler çoğunluğun diktatörlüğünden kuşkulanıyordu, ancak bu madde sayesinde ülke azınlık diktatörlüğüne mahkûm oluyordu. Kürtler, federasyon ve benzeri durumlarda haklarını güvence altına alacağını düşündüklerinden bu maddeyi anayasa taslağına koymuşlardır. Şayet Kürtlerin istekleri kabul edilmediği takdirde kontrollerinde bulunan üç ilin seçmeninin 3/1 oyunu alabilirler ve referandumda anayasa taslağını reddedebilirlerdi.

Şii Merciliği bu maddenin mantık ve demokrasi dışı olduğunu düşünüyordu. Nitekim ülkedeki farklı etnik ve dini kesimlere (Kürtler, Şiiler, Sünniler vs.) anayasayı durdurma ve yeniden seçilmek üzere meclisi feshetme olanağı veriyordu. Şii Merciliğinin bu madde ile benzeri maddeleri kabul etmemesi her hangi bir etnik veya dini kesimin haklarına karşı olduğundan değil, demokrasi ilkelerine aykırı olan bu maddelerin yanı sıra GYK gibi seçilmemiş bir idare heyeti tarafından gelecekteki parlamento üzerine koşul ve onun hareketini kısıtlayan bağların konulmasıydı. Şii Merciliğinin bu tutumu Kürtleri rahatsız ettiği gibi iki taraf arasında bir kriz meydana gelmiştir. Söz konusu madde için Irak ile uluslararası camiada tartışmalara neden olmuştur. Şii Merciliğinin BM genel sekreteri temsilcisi El Ahdar El İbrahimi'ye gönderdiği mektuptaki uyarılara rağmen Kürtler BM Güvenlik Konseyinin 1546 sayılı kararında GDDİY'ye yer verilmesi için büyük çaba harcamışlardı. Irak Dışişleri Bakanı Hoşyar Zebari BM çatısı altında oldukça etkili bir şekilde konuyu tartışmalara açmıştır. Bunların yanı sıra Zebari, Mesut Barzani ile Celal Talabani tarafından ABD başkanı Bush'a iki mektup götürerek söz konusu maddenin BM kararına konulmasının önemini iddia etmiş ve savunmuştur.[787] O gelişmeler esnasında Sistani durumun hassasiyetine dikkat çekerek BM genel sekreterine bir mektup göndermiştir. Sistani mektupta o maddenin konulması halinde ortaya çıkacak tehlikeleri

[787] EL-HAFFAF, **EL-Sistani ve Elam EL-Irak**, s. 78.

savunarak şunları ifade etmiştir: "*GDDİY'ye uluslararası meşruiyet sağlamak için BM Güvenlik Konseyinin yeni kararında bu yasaya yer verilmesi için bazılarının uğraştığını duyduk. İşgal güçleri tarafından ve onların birebir etkisi ve halk tarafından seçilmeyen bir konsey tarafınca hazırlanan bu yasa Irak'ta kalıcı bir anayasa hazırlamak için önümüzdeki Miladi yılın başında yapılması gereken seçimler sonrası oluşacak ulusal meclisi kısıtlıyor ve bağlıyor. Bu da yasalara aykırıdır ve Irak halkının çoğu tarafından kabul edilmiyor. Dolayısıyla BM kararında yer vermekle bu yasaya uluslar arası meşruiyet kazandırma girişimleri Irak halkının iradesine karşı bir eylem olmakla birlikte beraberinde vahim sonuçları getirecektir*".[788]

Şii Merciliğinin BM kararında böyle bir yasaya yer verilmesine itiraz etmesi meşruiyet anlayışından kaynaklanıyordu. Çünkü GDDİY ancak seçimlerle meşruiyet kazanabilirdi, zira işgalcilerin etkisi ile seçilmemiş bir konsey olan GYK tarafından yazıldığı için meşruiyeti zaten yoktur. Başından beri meşruiyeti olmadığı için Şii Merciliği bu yasaya uluslararası meşruiyet kazandırmak için BM kararında dile getirilmesi çabalarının önüne geçmek istemiştir. Oldukça tartışmalı geçen bir süre sonra BM Şii Merciliğinin görüşünü doğru bulmuş ve Kürtlerin hoşnutsuzluğu ile Şii Merciliğinin hedeflerine ulaşmalarında engel olduğunu düşünmelerine rağmen GDDİY'ye Irak ile ilgili çıkardığı BM'nin 1546 sayılı kararında yer vermemiştir.[789]

4.2.3. Şii Merciliğinin Kalıcı Anayasaya Yönelik Tutumu

30 Ocak 2005 GUC seçimleri sonrası Irak'ta siyasal kitlelerin bir süre tartışması sonunda 8 Mayıs 2005'te İbrahim El Caferi başkanlığında GH kurulması ile Irak'ta yönetimin ikinci geçiş dönemi başlamıştır. Yeni GH'nin öncelikli görevlerinin başında yeni anayasa taslağını hazırlamak, bu taslağı halk referandumuna sunmak ve en geç 31 Aralık 2005 tarihinde seçime gitmekti. GDDİY gereği, yeni meclis dört seneliğine ülkeyi yönetmek üzere

[788] SİSTANİ'NİN BM Genel Sekreterine Gönderdiği Bir Mektup, 06.06. 2004.
[789] EL-HAFFAF, **EL-Sistani ve Elam EL-Irak**, s. 78.

anayasal bir hükümetin kurulmasını kararlaştırmıştır.[790] Uzunca bir süre görüşmeler sonunda 27 Nisan 2005 tarihinde GUC Kalıcı Anayasa Taslağını (KAT) Anayasa AHK kurulmasını kararlaştırmıştır. Başka bir ifade ile GH kurulmasından sadece bir hafta önce AHK kurulmuştur.

Şii Merciliğinin anayasaya yönelik tutumu Irak'ta GDİM kurulduğu ilk günden beri belli idi. Yukarıda da gördüğümüz üzere Şii Merciliği, ısrarla Iraklılar tarafından bir anayasanın yazılmasının üzerinde durmaktaydı.[791] İşgal güçlerinin ülkedeki bazı siyasi ve toplumsal güçlerle görüşerek anayasa taslağını hazırlamakla görevli bir komisyonun kurulmasını açıklaması ve onaylandıktan sonra referanduma sunulması ile ilgili kendisine yöneltilen bir soruya Sistani şöyle cevap vermiştir: "*Hiçbir şekilde işgal güçlerinin Anayasa Hazırlık Komisyonu üyelerini tayin etme yetkisi yoktur. Söz konusu komisyonun Irak halkının yüce çıkarlarına uyacak ve ulusal kimliklerinin esası olan İslam dini ile asil sosyal değerlerini temel alan bir anayasa getireceğinin güvencesi de yoktur. Dolayısıyla adı geçen proje kökten kabul edilmiyor. Öncelikle her bir Iraklının kendisini temsil etme ehliyeti olan birini seçme ve anayasayı hazırlamakla yükümlü bir Kurucu komisyonun kurulması için genel seçime gidilmesi gerekmektedir. Daha sonra bu meclisin getirdiği anayasa halk oylamasına sunulmalıdır. Tüm müminlerin bu önemli durumun gerçekleşmesini talep etmeleri, en iyi şekilde yapılması için katkıda bulunmaları gerekir…".*[792] Tutumuna yönelik tartışmaların alevlenmesine karşın Sistani ısrarla "*herhangi bir tarafın Anayasa Hazırlık Komisyonu üyelerini tayin etme yetkisi yoktur. Bunların seçim sandıkları yolu ile Irak halkı tarafından seçilmiş olması gerekir. Irak halkının böylesi önemli bir konudaki görüşünü alabilmek için bu tek çözümdür".*[793] Sistani "*Anayasayı hazırlayacak olan Komisyon üyelerinin herhangi bir kimsenin tayini ile değil Irak halkı tarafından seçilmesini"* defalarca dile getirmiştir.[794] Şii Mercileri arasında anayasa konusunda en sert tavır takınan El Müderrisi olmuştur.

---

[790] ETTAİ, **a.g.e.,** s. 147.
[791] SİSTANİ BÜROSUNDAN Yayınlanan Bir Fetva, 02. 07. 2003.
[792] SİSTANİ BÜROSUNDAN Yayınlanan Bir Fetva, 25. 07. 2003.
[793] SİSTANİ BÜROSUNDAN Yayınlanan Bir Fetva, 02. 08. 2003.
[794] SİSTANİ BÜROSUNDAN Yayınlanan Bir Fetva, 29. 08. 2003.

Nitekim "*Tanrı'nın Kanunlarına Aykırı olan*" bir anayasayı kabul etmeyeceğini açıklamış, vatandaşları anayasa konusunda bilgilendirmek için çok çaba harcamış ve din adamları başta olmak üzere halka çok sayıda konferans ve sempozyum düzenlemiştir.[795] Müderrisi, AHK üyelerinin anayasayı hazırlarken geniş ufuklu olmaları ve Kuran-i Kerim'e uymalarını talep etmiştir.[796] Bunun yanı sıra GDDİ'de olduğu gibi anayasanın kapalı kapılar ardında yazılması ve Iraklılara dayatılmasından sakındırmış, nezih ve muhlis Iraklı ellerle yazılmasını şiddetle savunmuş ve halkın rahatça anayasa referandumunu gerçekleştirmesi için Caferi hükümetinden uygun ve güvenli ortamı yaratması talebinde bulunmuştur.[797]

Şii Merciliğinin anayasa konusundaki tutumuna bakıldığında *"İslam dini ile Irak'ın asil sosyal değerlerini"* temel alan bir anayasayı ısrarla savunduğu görülmektedir. Şii Merciliğinin bu Israrı sonuç getirmiş olmalı ki yeni anayasa referandum ile kabul edildikten sonra birçok maddesinde Şii Merciliğinin etkisi görülmektedir. Anayasanın 1. Maddesine göre "*İslam devletin resmi dinidir. Yasamada esas kaynaktır*" cümlesi yer almaktadır. Aynı Maddenin 1. şıkkında "*Sabit İslam hükümlerine aykırı yasa çıkarılamaz*" cümlesi de göze çarpmaktadır. Anayasanın 2. Maddesinin 2. şıkkında "*Bu anayasa Irak halkının çoğunluğunun İslami kimliğinin korunmasını güvence altına alır*" ifadesine de yer verilmiştir. Bunların yanı sıra anayasanın birçok maddesinde, dini ve mezhebini gözetmeksizin tüm Irak halkının dini inanç ve uygulama özgürlüğü sağlamış, ibadethaneleri korumak, dini ayinlerin özgürce yaşaması ve korunmaları devletin himayesinde güvence altına alınmıştır.[798]

Kalıcı anayasa konusunda Sistani'nin bir diğer önemli görüşü "*Şura ve çoğulculuk ilkeleri ile çoğunluğun görüşlerinin azınlık tarafından saygı ile karşılanması*".[799] Velayet Fakih görüşü olarak bilinen "*Fakihin Genel Velayeti teorisi esası ile bir dini hükümet kurmak*" Irak'ta Şii Merciliğince

---

[795] EL-HUDA GAZETESİ (Ayetullah Muhammed Taki El Müderrisi'nin Kerbela'daki ana bürosundan yayınlanan bir gazete), Sayı 19, 18.06. 2005.
[796] EL-HUDA GAZETESİ, Sayı 16, 07. 05. 2005.
[797] EL-HUDA GAZETESİ, Sayı 14, 09. 04. 2005.
[798] Detaylı Bilgi İçin Irak Anayasasının 10., 41., 42. ve 43. Maddelerine Bkz.
[799] SİSTANİ BÜROSUNDAN Yayınlanan Bir Fetva, 15. 08. 2003.

düşünülmemiştir.[800] Bunun yanı sıra Şii Merciliği ülkede yargı ve eğitim sistemi gibi önemli konuların detayını belirlemek için AHK'ye baskı yapmak gibi hiçbir şekilde karışmamış ve komisyonun inisiyatifine bırakmıştır.[801] Diğerlerinin kurulmasından korktukları ve azınlık haklarını çiğneyen aşırı dini bir hükümet kurulması korkularının doğru olmadığını göstermiştir. Sistani yayınladığı bir fetvada şöyle demiştir: "*Irak'taki siyasi ve dini güçler ülkede dini bir hükümet kurma çabasında değiller. Fakat çoğulculuk, adalet ve eşitliği esas alan ve Iraklıların dini ilklerine saygı duyan bir rejim istiyorlar… Dini Merciliği daha önce de Havzanın siyasi işlerle uğraşmasının yanında olmadığını söylemiştir, din adamlarının devlette makam ve pozisyon almamalarını doğru buluyor*".[802]

Sistani, Federal sistemi benimseme konusunu da AHK'nin inisiyatifine bırakmıştır.[803] Nitekim kendisine Kürtlerin Irak'ta federal sistemin benimsenmesi konusundaki çabaları sorulduğunda Sistani şu cümlelerle cevap vermiştir: "*Federalizmin Irak'a uygun esas ve şekline ancak Iraklılar anayasa hazırlık komisyonundaki temsilcileri vasıtası ile karar vermelidirler. Herkes o ana kadar bekleyip bu konuyu tartışmamalıdır. Muhakkak anayasa hazırlık komisyonundaki değerli Kürt halkının temsilcileri diğer Iraklı kardeşleri ile Irak'ın bütünlüğü ile tüm etnik ve dini kesimlerinin haklarını koruyan en iyi formülü bulacaklar*".[804] Irak'ta Şii Merciliğinin tepesinin üçüncü konumunda olan Yüce Ayetullah Muhammed İshak El Feyyaz'ın bu konu ile ilgili bize verdiği yanıtta federal sistemi benimseme siyasi bir konu olduğundan hükümet, meclis ve Irak halkının temsilcilerinin yetkisine giren bir husus olduğuna dikkat çekmiştir. Dolayısıyla kararı ancak onlar verir ve Şii Merciliğinin bu konuda özel bir tutumu yoktur. Feyyaz, Kerkük ve tartışmalı bölgeler için de aynı tutumu sergilemiş ve Iraklıların karar vereceği bir husus olduğunu söylemiştir. Bu da Sistani'nin tutumundan farklı değildi.[805]Şii Merciliğinin bu hususta görüşünü GH başkanı Başbakan İbrahim El Caferi 5

[800] SİSTANİ BÜROSUNDAN Yayınlanan Bir Fetva, 28. 07. 2003.
[801] SİSTANİ BÜROSUNDAN Yayınlanan Bir Fetva, 09. 11. 2003.
[802] SİSTANİ BÜROSUNDAN Yayınlanan Bir Fetva, 15. 02. 2004.
[803] SİSTANİ BÜROSUNDAN Yayınlanan Bir Fetva, 23. 10. 2003.
[804] SİSTANİ BÜROSUNDAN Yayınlanan Bir Fetva, 15. 02. 2004.
[805] **Yüce Ayetullah Muhammed İshak EL-Feyyaz'ın Sorularımıza Yanıtları**, 13. 09. 2008.

Ağustos 2005 tarihinde Necef'te Sistani'nin evinde Sistani ile görüştükten sonra basın toplantısında bir kez daha dile getirerek şöyle ifade etmişti: "*İlke olarak Sistani federasyona itiraz etmiyor, eğer Iraklılar uygun görürse. Federal sistemin türü ve detayları ise Ulusal Cemiyetin yetkilerine bırakılmış bir hususdur. Caferi, Sistani'nin anayasa konusundaki görüşlerini Iraklılara dayatmak istemediğinin yanı sıra İslam'ın yasama esası ve İslam ile İslami Şeriata aykırı bir yasanın çıkarılmamasını temenni ettiğini söylemiştir. Caferi, Sistani ile görüşmesinde anayasa konusu ile Irak halkının tüm siyasi, etnik ve mezhepsel arka planını dikkatlice yansıtarak anayasal dengenin korunmasını görüştüklerini de açıklamıştır*".[806]

Anayasa taslağı tamamlandıktan sonra referanduma sunulması beklenirken Sistani'nin taslağın kabul edilmesi çağrısında bulunduğu yönünde dedikodular yayılmıştır. Sistani'ye yakınlığı ile bilinen Şeyh Muhammed Hasan El-Ansari bu haberleri yalanlayarak, Sistani tarafından böyle bir fetva çıkmadığını söylemiştir.[807] Ancak söz konusu dedikoduların etkisi öylesine büyük olmuştu ki terör örgütlerinin, "*Evet*" ile kabul edecekleri bilinen bölgelerdeki insanları hedef alacakları yönünde tehdit etmelerine rağmen insanlar Şii Merciliğinin görüşünü yerine getirmekte ölüm tehlikesi olduğu halde hiç tereddüt etmemişlerdir. GDDİY'nin 61. maddesine göre Anayasa 3 ilde seçmenlerin 3/2'si ya da daha fazlası kabul etmezse anayasa taslağı iptal olur ve Ulusal Meclis lağvedilir. En geç 15 Aralık 2005'te Ulusal Meclis seçimlerine gidilir, yeni hükümet en geç 31 Aralık 2005'te kurulur ve en geç bir sene içinde yeni anayasa taslağı hazırlanır. Anayasa taslağından memnun olmayan Sünni kesim bu maddeden yola çıkarak taslağı kabul etmeyeceklerini net bir şekilde Sünni siyasi ve toplumsal güçlerin ağzından açıklamıştır. Sünni kesimin yoğun olduğu Musul, Selahattin ve Anbar illerinde "H*ayır*" oyların 3/2'yi aşacağı bekleniyordu. Özellikle bu illerde (Evet) oyu vereceği düşünülen kesimler yukarıda ifade edildiği gibi büyük tehdit altındaydılar. Referanduma şahsen katılıp tehlikeyi birebir yaşamıştık. Ancak

---

[806] Şebeket Ennebe EL-Malumatiye, **EL-Marca EL-Sistani La Yaatariz Ala İtimat Mebde EL-Fidraliye ve Yara EL-İslam Masdaran Esasiyen Lilteşri Fi EL-Dustur**, 06. 08. 2005, http://www.annabaa.org/nbanews/49/135.htm, 09. 05. 2011.
[807] ETTAİ, **a.g.e.,** s.150.

Sistani'ye mensup olan bu dedikodular özellikle adı geçen üç ilde Şii kesim tarafından uygulanması gereken bir fetva olarak algılanmıştır. Referandum ile kabul edilecek yeni anayasanın buradaki insanların maruz kaldığı terör olaylarını, mezhepsel ile etnik şiddet ve işgali sona erdireceği kanısındaydılar. Telafer ile Sincar başta olmak üzere Musul ilindeki Şiilerin yanı sıra Kürtlerin referandumda "*Evet*" oy kullanması Musul il genelinde KAT %40 civarında kabul görmüş ve her ne kadar GDDİY'nin 61. maddesinde üç ilde 3/2 oran cümlesi tartışma konusu olsa da KAT kabul edilmiştir. GDDİY'nin 61. maddesinde ifade edilen üç ilde 3/2 cümlesi iki şekilde yorumlanmıştır. Birincisi toplam üç il oylarının 3/2'si kabul etmezse şeklinde yorumlanırken ikincisi üç ilden birinde oyların 3/2'si kabul etmezse KAT kabul edilmemiş sayılır şeklinde yorumlanmıştır.

Yüce Ayetullah Muhammed İshak Feyyaz sorularımızı yanıtlarken Şii Merciliğinin GYK, GH ve dört seneliğine Seçilmiş Kalıcı Hükümete (SKH) kadar yeni Irak'ta siyasi süreci genel anlamda desteklediğini ifade etmiştir. Feyyaz, bu durumu her halükarda ülkede siyasal boşluk, kanunsuzluk ve kargaşanın hâkim olmasından iyi olduğunu savunmalarının yanı sıra anayasanın Iraklılar tarafından ve Iraklıların beklentilerini karşılayan ve halk oylamasına sunulması gereken bir anayasa konusunda Şii Merciliğinin ısrar ettiğini ifade etmiştir.[808] Feyyaz, referandum öncesi anayasanın kabul edilmesini isteyen bir fetva yayınlamıştır. Söz konusu fetvada "*Kalıcı Irak Anayasası Taslağı, Irak'ın tarih boyunca önemli dini uygarlığı ile İslami konumuna yakışmıyor olsa da Irak halkının çeşitli etnik ve dini kesimlerinin beklentilerini karşılamasının yanı sıra sadık Irak evlatlarının büyük çabası sonucu ancak bu kadarı elde edilmiştir. Dolayısıyla Irak Halkının tüm kesim ve topluluklarının referanduma kuvvetle katılmaları ve (EVET) kelimesi ile kendi özgürlük ve haklarını korumaları ile birlikte nesillerinin geleceğini güvence altına alabilirler. Bununla birlikte tek kelime olarak terör ile teröristleri*

[808] **Yüce Ayetullah Muhammed İshak EL-FEYYAZ'IN Sorularımıza Yanıtları**, 13. 09. 2008.

yener ve işgali sona erdirebilirler. Irak ve halkının hayrı için Allah'tan herkese yol göstermesini dileriz".[809]

El Yakubi ise anayasa taslağında birçok maddeyi kabul etmeyerek taslağın reddedilmesini istemiş ve beklentilerin çok altında olduğunu ve düzeltmeler yapılmadığı sürece halktan "*EVET*" oyu kullanmalarını isteyemeyeceklerini söyleyerek bazı değişiklik taleplerinde bulunmuştur. Örneğin 122. Maddede ifade edilen azınlıklar arasında "*Feyli Kürtlerin*" eklenmesi ile birlikte 18. maddede Iraklı anneden doğan Iraklı sayılır cümlesinin serbestîsinin sınırlandırılmasını istemiştir. Ancak anayasaya hazırlayanların emeğinin boşa çıkmaması için kararı halka bırakıp onlar ister evet ister hayır kullansınlar demiştir.[810] KAT'ın bir kısım maddesine bazı Iraklı kesimler itiraz etmiştir. Örneğin federasyon konusunun ülkenin bölünmesine yol açmasından endişe eden Sünni kesim federasyona itiraz etmiştir. Ancak Şiiler ile Kürtlerin ısrarı, KAT'ın 15 Kasım 2005 tarihinde gerçekleşen referandumda kabulünü sağlamıştır.

[809] FEYYAZ BÜROSUNDAN Yayınlanan Bir Fetva, 30. 08. 2005.
[810] Şebeket Ennebe EL-Malumatiye, **EL-Marcaan El Sistani ve EL-Feyyaz Yeduvan Liltasvit Binam Ala Eddustor**, 26. 09. 2005, http://www.annabaa.org/nbanews/50/212.htm, 09. 05. 2011.

SONUÇ

Şiiliğin ilk temelleri VII. yüzyıl sonlarında günümüzde de Irak'ın güneyinde olan Küfe'de atılmıştır. Şiilerin Kutsal Mekânlar diye adlandırdığı yerler de Irak'ta bulunmaktadır. İslam tarihinin ilk dönemlerinden itibaren Şiilerin birçok teolojik etkinliği Irak'taki Küfe, Hille, Bağdat, Necef, Kerbela ve Samarra gibi merkezlerde gerçekleşmiştir. Şiiliğin doğuşundan günümüze kadar beşiği ve merkezleri olan kentleri örnek alırsak, tamamen Iraklı Arap bir ortamında doğmuş ve büyümüş bir mezhep olduğunu rahatlıkla söyleyebiliriz. Zira tarihsel açıdan Irak Şiilik ile tanınmış bir ülke olmuştur. Şiiliğin ilk çağlarında İmamlar kendileri sistemin başına oturarak toplumu yönetmiş, toplumsal, ekonomik ve politik yönleri ile sistemi oturtmuşlardır. Mercilik sisteminin temellerini atan İmamlardan sonuncudan önceki üç İmam olmuştur. Bunlar son İmamın önceden gizleneceğini belirterek toplumu gizleniş çağına hazırlamışlardır, artık İmamların olmayacağı bir asırda müritlerin kimden emir alacak, kime tabi kalacak, inançlarını nasıl yaşayacaklarını ve ne tür bir siyasi sistem içerisinde yaşayacaklarının temellerini oluşturmuşlardır.

Şiileri Dünyevi ve Ruhi olarak yöneten ve yönlendiren Hz. Peygamber'den sonra 12 İmamın olmadığı bir dönemde onların temsilcileri olarak din adamları olan Mercilere tabi kalmışlardır. Nitekim Merci olarak adlandırılan bu din adamlarının itaatini, taklidini ve onlara bağlı olma yönünde Şiiler birçok Ayeti Kerime ve Hadisi Şerife dayanarak Mercilerin üstün konumunu korumaktadırlar. Şii Merciliği ile toplum ilişkisinin Şii dünyasında hayatın düzenini sağlayan ana unsur olduğunu söyleyebiliriz. Merci, sistemin ekseni olurken toplum bu eksenin etrafında dönen ve zemini oluşturan bireyler konumundadır.

Havza adı alan Şii Medresesinin kuruluşu Şiilerin V. İmamı Muhammed Bakır ile VI. Şii İmamı Cafer Sadık dönemine dayanmaktadır. Giderek belirginleşen Medrese asıl sıçramasını Abbasi döneminde yaşamıştır. Medreseler, Kutsal Şehirlerin sosyoekonomik yaşantısının ayrılmaz bir parçasıdır. Havza, Şii İslam'da merkezi bir konumdadır, onun çerçevesi

içerisinde entelektüel yenilenme, politik ajitasyon veya akidelere ilişkin şematik reform, Şii dogmaların tanımlanması veya kendi sıfatıyla Şiiliğin savunulması yer alabilir. Ayrıca bu çerçeve içerisinde, gayri resmi hiyerarşiler ve toplumsal şebekeler, politik etkinliğin yeraltı yapıları işlevi görebilir. Sünni medreselerden farklı olarak, Şii müçtehitler, kurucularının ölümünden sonra bile medreselerin denetimini ellerinde tutmakta ne kadar sorun yaşadıysalar da başarılı olmuşlardır. Müçtehitler zamana ayak uydurarak İslam âleminin her bir yerinden gelen öğrencilerinden vaazlar yetiştirerek dünyaya dağıtmakla birlikte o bölgelerde vekil olarak büroları sayesinde hem misyonerlik yapıp zeminlerini geliştirmişlerdir hem de söz konusu bölgelerden daha iyi gelir sağlamayı başarmışlardır. Çağın teknolojilerinden yararlanan müçtehitler, radyo, televizyon kanallarından ve en son internet ağından dünya genelindeki müritleri ile köprülerini daha da sağlamlaştırmışlardır.

Tarih boyunca Irak'ı egemenlikleri atlına almak isteyen güçlü imparatorluklar Ortadoğu'nun merkezi olan bu ülkeyi savaş sahası haline getirmişler, peş peşe kontrol etmişlerdir. Irak'ı egemenliği altına alan bu güçler Irak'ın toplumsal yapısının dengesini de büyük ölçüde etkilemişlerdir. Osmanlı Devleti ile Safaviler arasındaki tarihi ve mezhep çekişmesi Irak'ı da etkilemiş, bu iki güç Irak'taki Sünni – Şii dengesini bozmuş ve kendilerine göre birini diğerinden üstün tutmaya çalışmışlardır.

Şii Mercilerin politikadaki ağırlığını ilk kez 1891–1892 yıllarında Büyük Merci olan Muhammed Hasan El-Şirazi'nin İran'da tütün İmtiyazlarına karşı fetva yayınlaması ile birlikte büyük kitlesel harekete önderlik etmesi sonucunda başlamıştır. Şii Mercileri, İngiliz işgaline karşı mücadele etmekle Osmanlı Devletini destekleme konusunda cihat fetvaları yayınlamışlardır. Şii Mercileri şehirlerdeki insanlarla aşiret üyelerini savaşa hazırlamış, onları cihada çağırmış ve gönüllüleri organize ederek savaş meydanlarında "*Mücahitleri*" yönetmişlerdir. Şii Mercileri ile toplumun bu tutumu İngilizleri çok şaşırtmıştır. Nitekim İngilizler, asırlardır Irak'ı yöneten Osmanlı Devleti'nden memnun olmayan Şiilerin savaşta kendi saflarında yer alacaklarını düşünmüşlerdir.

Şiilerin özverileri ile birlikte can ve mallarına mal olan modern Irak devleti kurmak zorunda kalan İngilizler, 1914 – 1920 yılları arasında Şiiler ile kanlı çatışmalar neticesinde bu yönteme başvurmuş ve Şiileri yönetimden uzaklaştırmaya karar vermiştir. Bunun yanı sıra İngilizler, kendi çıkarlarına hizmet eden ve Irak'ta politikalarının dış yüzünü temsil eden kimseleri bulmakta zorlanmamışlardır. Nitekim Abdul Rahman El-Nakip'in ilk kabinesi ile sonraki hükümetler genel yapılarında birer Sünni hükümetten ibarettirler. Nitekim kraliyet döneminde kurulan toplam 25 hükümetin sadece 5'inin başında bir Şii bulunmuştur. Hâlbuki Şiiler net bir şekilde Irak halkının çoğunluğunu oluşturmaktadır. Irak devletinin yaklaşık 80 yıllık ömrü boyunca Şiiler 3 seneden az bir sürede hükümet başında olabilmişlerdir. İngilizler'in Irak'ın etnik ve dini yapısını göz önünde bulundurmayarak kurdukları bu sistem XX. yüzyıl boyunca devam etmiş ve ülkenin siyasal istikrarını sürekli bozmuştur. Nitekim her bir Iraklı etnik veya dini kesim ülkenin kontrolünü elinde tutmaya çalışmış ve yönetim her bir farklı evrede belli bir kesime tamamen bağlı olurken diğerlerini ezmeye çalışmıştır.

1923'e kadar İngiliz politikasına karşı mücadele sahalarında önderlik yapan Şii Merciliği, bu tarihten sonra aktif muhalefetten pasif muhalefete geçmiştir. Başka bir ifadeyle önce meydanlarda mücadele veren ve muhalefet hareketine birebir öncülük eden Şii Merciliği, 1923'ten sonra hükümet politikaları ile İngiliz himayesine karşı tutumunu sadece fetvalarda göstermiştir. 1923'te gerçekleşen sürgünden sonra Şii Merciliği Irak'taki gelişmelere, hükümetin politikalarını destekleme ya da karşı çıkmaya yönelik bir bütünlük içinde tek tutum sergileyememiştir. Birçok Şii Mercii'n Irak dışına sürülmesinin yarattığı olumsuz etkiler, Şii Merciliğinin ülkedeki gelişmeler karşısında yeni stratejiler üretmesi ve harekete geçmesini engellemiştir. Şii Mercileri Irak'a döndüklerinde hükümete karışmayacaklarını ve politikaya bulaşmayacaklarına dair taahhütte bulunmuşlardır. Bu durum Şii Merciliğini yalnızlığa sürüklemiş ve bu yalnızlık 1940'lı yıllarda zirve yapmıştır. Ancak Mayıs 1941 ayaklanmasında Şii Merciliği bir bütün olarak ayaklanmayı destekleyen tek bir tavır ortaya koymuştur. Hiç bir Şii Mercii ayaklanmaya karşı çıkmamıştır ve karşısında sessiz kalmamıştır. Irak ulus devletinin

kurulduğu ilk günden beri hükümetlere karşı muhalefet eden Şii Merciliği, Mayıs 1941 ayaklanması sırasında hükümeti desteklemiştir.

1950'li yıllara gelindiğinde, Komünist akım Irak kamuoyu nezdinde güçlenmeye ve aktif olmaya başlarken Şii Merciliğinin toplumsal etkisi en aza indirgenmiş ve siyasi sahadan uzak düşmesiyle sosyal ve siyasi bağlamda etkisizleşmiştir. Bu durum karşısında Şii Merciliği, Yüksek Merci Muhsin El Hekim'in gölgesi altındaki dini – reformcu sloganı atmış, Irak'ın tüm illerini kapsayacak kadar vaiz ve din adamlarının sayısını arttırarak ülke genelinde dini değerlerin yeniden canlanmasını sağlayabilmiştir. Reform sloganını Merci El Hekim taşımış, bakmış ve kendisi bu projeyi gerçeğe dönüştürmüş, büyük ölçüde Komünist akım önüne geçmiş ve Irak'taki ağırlığını yenileyerek Şii Merciliğinin sosyo-politik rolünü sürdürmeye devam etmiştir.

Şii Merciliği 1960'lı yıllarda irade ve tasarım gücüyle ün salmış, halk arasında daha fazla söz sahibi olmuş ve siyasi iradesi ile ticari vakıflar ve çok büyük arazilerle temsil edilen Şii vakıflarını kontrol ederek Irak'taki nüfuzunu geri alabilmiştir. Şii Merciliği bu yıllarda Arif kardeşler yönetiminin mezhepçi ve ırkçı politikalarına karşı koymuştur. Abdüsselam Arif hükümetinin Kürtlere yönelik yürüttüğü savaşta Şii Merciliğinin desteğini almak için çok çabalamış ancak Şii Merciliği hükümetin ırkçı ve Kürtlere yönelik savaş kararları karşısında da durmuştur.

Bir darbe sonrası 1968 yılında Irak yönetimini ele alan Baas partisi ile Şii Merciliği arasındaki ilişkiler ilk günlerden itibaren gergin bir hal almış, çok geçmeden Baas yönetimi Şii Merciliğine karşı bazı yaptırımlar uygulamaya başlamıştır. Baas partisinin baskısının yanı sıra Şii Merciliği kendi içinde bölünmüştür. Baas yönetiminin vahşice saldırıları karşısında çoğu Şii Mercileri herhangi bir tutum sergileyememiştir. 12 seneden az bir zaman diliminde Baas yönetimi Şii Merciliğini iyice köşeye sıkıştırmış, on binlerce Dava Partisi mensubunu idam etmiştir. İdam olanların başında Büyük Merci Muhammed Bakır El Sadr'ın yanı sıra çok sayıda din adamı ve havza öğrencisi bulunmaktaydı. El Sadr'ın idamı ile hükümet İslami harekete öldürücü bir darbe vurmuştur. Baas yönetiminin acımasız ve vahşice saldırıları sonrası oldukça yıpranan Şii Merciliği, El Sadr'ın idamından sonra

varlığını sürdürebilmek için içine kapanmış ve Irak'ın siyasi hayatına hiçbir şekilde karışmamıştır. On yıl kadar devam eden bu zaman diliminde Şii muhalefet yurtdışında toparlanmış fakat farklı örgütler içinde bölünmüştür.

Ağustos 1990'da Kuveyt'i işgal eden Irak ordusunun 1991 Ocak ayında başlayan Birinci Körfez Savaşı'nda kısa sürede ABD önderliğindeki uluslararası koalisyona yenilmesi ile birlikte Irak'ın güneyindeki Şii toplum ayaklanmış fakat kendini liderlik krizi içinde bulduğundan Şii Merciliğinin kapısını çalmıştır. Yüce Merci Büyük Ayetullah Ebu El Kasım El Huii toplumun isteği doğrultusunda ayaklanmanın liderliğini kabul etmek durumunda kalmıştır. Fakat Baas yönetimi ayaklanmayı kanlı bir şekilde bastırdıktan sonra Şii Merciliğini tekrar hedef almış, El Huii tutuklanmış, işkence görmüş ve 90 yaşını aştığından dolayı ev hapsine mahkûm olmuştur. Bunun yanı sıra, oğulları başta olmak üzere yakın çevresinden yaklaşık 200 kişi idam edilmiştir.

Saddam yönetimi Şii Merciliği ile yaşantısının kendisine kazandırdığı deneyim ve Mercilik Kurumu içinde dönenleri gördükten sonra Şii toplumundaki dini olguyu durduramayacağını anlamıştır. Şii Merciliği ile Havza'yı kontrolüne alabilmek için bazı din adamları ve Mercilerden Havza'yı açık ve anlaşmalı bir şekilde yönetmelerini istemiş, fakat çoğu din adamı bu talebi reddetmiştir. Ancak ayakta kalabilmek için gelişen olaylara her zaman ayak uydurabilen Şii Merciliği bu fırsatı kaçırmamıştır. Muhammed Bakır El Sadr'ın kuzeni ve dünürü olan Muhammed Muhammed Sadık El Sadr, Havza liderliğini, hükümetin hiçbir şekilde müdahale etmemesi şartıyla kabul etmiş gibi görünmüş, Yüce Merci olarak kendine özgü yöntemi ile Baas yönetimine kafa tutmuş ve Şii Merciliğini tekrar Irak'ın siyasi gündemine oturtmuştur. Şii Merciliğine karşı 30 yıllık tecrübeden dersler çıkaran Baas yönetimi durumu hemen kontrol etmek için harekete geçmiş ve ayaklanma patlak vermeden kısa bir süre önce lideri Merci Muhammed Muhammed Sadık El Sadr ile önde gelenleri tasfiye etmiş ve halkın ayaklanmasını bir kez daha bastırmıştır.

Saddam Hüseyin'in Şiilere karşı bu denli acımasızca davranması Şiileri yönetimine karşı sürekli endişe kaynağı olarak gördüğünden, her zaman

onların itaatinden şüphelenmesi ve onlara güvenmediğinden kaynaklanıyordu. Zira Şiiler çok büyük bir beşeri kitle oluşturmaktaydılar. Meşruiyetini tanımadıkları bir yönetime karşı çıkmada Mercileri onları her an birleştirebilirdi. Sıkıntılarını uluslararası camiaya anlatmanın yolunu bulamayan Şiiler Saddam'ın zulmüne karşı tek başlarına mücadele etmek zorunda kalmışlardır. Saddam yönetiminin kendileriyle hiçbir şekilde barışmayacağını anlamışlar, Saddam'ın silahlı kuvvetlerinin özellikle kutsal Şii şehirlerini hedef alan acımasızca yıkıp yaktıklarını hiçbir zaman unutmamışlardı. Kendilerine karşı aynı vatanı paylaştıkları kuvvetler tarafından gördükleri zulüm ve eziyetler hafızalarından silinmemiştir. Nitekim 2003 sonrası Irak'ın yeniden yapılandırılmasında belli bir kademede olan Baas partisi üyelerine siyasi yasak konulmuş, Irak ordusu feshedilmiş ve Baas yönetiminin ileri gelen ve halka karşı katliamlarda bulunan üst düzey yöneticiler yargılanmış ve Saddam Hüseyin başta olmak üzeri birçoğu idam cezasına çarptırılmıştır.

Şiiler, 2003 yılında ABD'nin Irak'ı işgali ve sonrasındaki yapılandırma sürecinde baş aktör olarak yer almaktadırlar. Irak Şiileri, 2003 sonrası elde ettikleri kazanımlarıyla ülkenin kuruluşundan bu yana merkezi yönetimde ilk kez bu denli güçlü bir konuma sahip olmuşlardır. Sünniler başta olmak üzere Şiilerin bu konumu Irak'ın diğer etnik ve dini kesimleri tarafından hoşnutsuzlukla karşılanmış ve bu kesim içinden fanatik dini gruplar Şii ağırlıklı yönetime karşı koymak uğruna silahlı mücadeleyi tercih etmiş ve ülkede yüz binlerce masum insanın ölümüne neden olan çok sayıda kanlı terör eylemi düzenlemişlerdir. Bu durum Irak'ın güvenliği ile siyasal istikrarını büyük ölçüde bozarak ülkeyi bir iç savaş eşiğine kadar sürüklemiştir.

Siyasal istikrar ile güvenliğin olmadığı Irak'ta Şii Merciliği emniyet subabı rolünü üstlenmiş, toplumsal ve siyasal açıdan oldukça etkili bir rol oynayarak Irak'ta akan kanın durdurulmasını büyük ölçüde önlemiş ve ülkenin iç savaşa sürüklenmesini engellemiştir.

Şii Merciliği ABD'nin istediği plan ve politikalar çerçevesinde Irak'ı yönetmesine müsaade etmemiş ve ABD'nin önünde en büyük engel olmuştur. Birinci Dünya Savaşı sona erdiğinde Irak'ın tamamını işgal eden

İngilizlerin Şii Merciliği ile olan tecrübesinden ders çıkaran ABD Şii Merciliğini kızdırmamaya çalışmış, istemeyerek de olsa bazı konularda Şii Merciliğinin iradesine uymuştur. Böylece Büyük 20 Ayaklanmasında olduğu gibi işgale karşı Şii Merciliğinin önderliğinde büyük bir ayaklanma olasılığını minimuma düşürmeye çalışmıştır. Şii Merciliği ise silahlı mücadeleyi değil pasif siyasi muhalefeti tercih etmiştir.

Şii Merciliği, GYK'nın kurulması gibi ülkedeki bazı gelişmelerde rolü ve bilgisi olmazsa da daha sonra bu gelişmelerle yakından ilgilenmiş, görüşünü bildirmiş ve bazı konularda ısrar ederek Irak'ın yeniden yapılanmasında büyük rol oynamıştır. Örneğin Şii Merciliği, ısrarla Iraklılar tarafından bir anayasanın yazılmasını, *"İslam dini ile Irak'ın asil sosyal değerlerini"* temel alan bir anayasayı ısrarla savunmuştur. Şii Merciliğinin bu Israrı sonunda yeni anayasa referandum ile kabul edildikten sonra birçok maddesinde Şii Merciliğinin etkisi görülmektedir.

Tüm detayları ile Irak'ın siyasi yaşamında oldukça etkili olan Şii Merciliği siyasete direkt olarak soyunmamış, fakat ülkenin yeniden yapılandırılmasında dolaylı olarak işgal güçleri ve Iraklı siyasetçilere toplumsal gücünü göstererek baskılarda bulunmuştur. Önemli konulara dikkat çekmekle birlikte anayasa, seçimler, federasyon ve Kerkük meselesi ve IAGA gibi ülkenin yeniden yapılandırılmasındaki her bir konuda aktif rol oynayarak genel anlamda çerçevelerini çizmiş ve detayları siyasetçiler ile toplumun inisiyatifine bırakmıştır. Başka bir ifadeyle Şii Merciliği ruhani liderliğinin yanı sıra bir tür vesayet rolü üstlenmiş ve Irak'ın yeniden yapılanmasında son sözü söyleyen taraf haline gelmiştir.

Şii Merciliğinin, ülkenin yeniden kalkınması ve devletin vatandaşa verdiği hizmet kalitesi konusunda hükümeti eleştirdiğini, denetlediğini ve denetlemeye devam edeceği açık bir şekilde görülmektedir.

KAYNAKÇA

Kitaplar

ABDURRAZZAK, Salah, **EL-İsalamiyon VeL Dimokratiya**, 1. baskı, Dar EL-Sonobar, Bağdat, 2007.

AHMET, Muhammed Mekki Osman**, Eşşura fi İdaret EL-Muctema EL-Müslim ve Siyasetihi**, Birinci Baskı, İslam Şura yayınları, Umdarman, 2004.

AKYOL, Taha, **Hariciler ve Hizbullah**, Doğan Kitapçılık, İstanbul, 2000.

ALEVİ, Hasan, **Eşşia Ve Eddevle EL-Kavmiye Fil İrak**, CEDİ Basınları, Fransa, 1989.

ALİ, Cevat, **EL-Mafasıl Fi Tarih EL-Arab Kabla EL-İslam**, Cilt: 4, Darrülsaki Matbaası, 2001.

ARMAOĞLU, Fahir, **20. Yüzyıl Siyasi Tarihi**, 15. Baskı, Alkım Yayınevi, İstanbul, 2005.

BAHRULULUM, Hasan EL-Seyit İzzettin, **Cedeliyet EL-Siyokratiye ve EL-Dimokratiye**, Dar EL-Zehra Yayınları, Necef, 2006.

BATATO, Hanna, **EL-İrak: EL-Hizb Eşşuyoyi**, Tercüme: Afif EL-Razaz, 2. baskı, Muessesetul Ebhas EL-Arabiye, Beyrut, 1996.

BATATO, Hanna, **EL-İrak: Eşşuyoiyon, EL-Baasiyon Vel Dubbatul Ahrar**, Tercüme: Afif EL-Razaz, 3. baskı, Muessesetul Ebhas EL-Arabiye, Beyrut, 1999.

BLKIZİZ, Abdulilah**, Eddevle Fi EL-Fikril İslami EL-Muasır**, İkinci Baskı, Merkez Dirasat EL-Vehde EL-Arabiye, Beyrut, 2004.

CABBAR, Faleh A., **Irak'ta Şii Harekâtı ve Direniş**, Birinci Baskı, Agora Kitaplığı yayınları, İstanbul, 2004, s. 207.

ÇADIRCI, Kamil, **Min Evraki (Muzekkirat Kamil Çadırcı)**, Dar Ettalia, Beyrut, 1971.

ÇELİK, Kadri, **Bir Devrim Anatomisi**, İkinci Baskı, Evrensel Yayıncılık, İstanbul 1995.

EL- ALİ, Salih Ahmet, **Muhazarat Fi Tarih EL-Arab**, 1.c. Musul Ün. 1981.

EL-BAGDADİ, Muhammed, **Cografiyat El-İrak Essiyahiyye**, Birinci Baskı, Bağdat, 1991.

EL- BAĞDADİ, Ammar, **EL-İmam EL-Sistani Ruya Min Eddahil**.

EL-ABBUDİ, Ali Şakir, **EL-Muctama EL-Iraki Fi Senevat EL-İntidab AL-Biritani**, Darül kitab EL-İslami Matbaası, Bağdat, 2006.

EL-ATİYE, Gassan, **EL-İrak Neşet EL-Devle (1908–1921)**, Tercüme Ata Abdul Vahap, Londra, Dar EL-İlam, 1989.

EL-ATİYYE, Gassan, **EL-Irak Neşet EL-Devle 1908–1921**, Dar Üllami Matbaası, Londra, 1988.

EL-BASİR, Muhammed Mehdi, **Tarih EL-Kaziya EL-İrakiya**, 1. baskı, Bağdat, 1924.

EL-BEDRANİ, Ahmet Fekkak, **Ahval EL-Irak EL-İçtimaiye Beyne EL-Harbeyin EL-Alamiyyen (1918–1939)**, Musul 2001.

EL-BEDRANİ, Hişam Bin Abdülkerim, **Namat Ettefkir EL-Cemai Fil İslam**, Matbaat EL-Maarif, Bağdat, 1989.

EL-BEDRİ, Cemal Şakir, **Etteşeyu Vel-Avleme Ruyetun Fil-Madı VeL-Mustakbel**, Birinci Baskı, Dar Safahat Lildirasat vel Naşr, Şam, 2007.

EL-CEMİL, Meki, **EL-Bedu ve EL-Kabail Errahalle Fi EL-Irak**, Dar Ülrafideyin Matbaası, Beyrut, 2005.

EL-CEZAİRİ, Züheyir, EL-Müstebit: **Sinaatü Kaid Sinaatü Şaab**, Meahad Eddirasat EL-Straticiye, Beyrut, 2006.

EL-CUBURİ, Abdul Cebbar Hasan, **EL-Ehzab wa EL-Camiyat EL-Siyasiya fi EL-Kutur EL-İraki (1908–1958)**, Bağdat, 1977.

EL-ESEDİ, Nasır Hüseyin, **Mihnet EL-Akseriyye Fi EL-Irak**, Darül mustafa Matbaası, Beyrut, 2005

EL-ESEDİ, Nasır Hüseyin, **Mihnetul Ekzeriye**, birinci Baskı, Mehdiye Matbaası, Kum, 2006.

EL-FEYRUZABADİ, Mecidettin Muhammet Bin Yakup, **EL-Kâmus EL-Muhit**, Dar Ülcil Yayınları. Beyrut, 1965.

EL-FİRAUN, Ferik Mizher, EL**-Hakaik EL-Nasıa fi EL-Savra EL-İrakiya EL-Kubra 1920 ve Nataciha**, 1. Baskı, Matbat EL-Emin, Bağdat, 1995.

EL-GALİBİ, İbrahim Hasib, **Şiatul İrak ve Tuhemul Husum**, Merkez EL-İrak Lildiradat, Bağdat, 2006.

EL-GARBAVİ, Macid, EL-**Şeyh Muhmmed Hüseyin EL-Naiyni (Manzar EL-Haraka EL-Dastoriya)**, 1 baskı, Muasasat EL-Araf Lilnaşir, 1999.

EL-HAFFAF, Hamit, **EL-Nnusus EL-Ssadira An Semahat EL-Seyit EL-Sistani Fi EL-Mesele EL-İrakiye,** Birinci Baskı, Dar EL-Muarrih EL-Arabi, Beyrut, 2007.

EL-HAFFAF, Hamit, **EL-Nusus EL-Sadira An Samahat EL-seyit EL-Sistani Fi El-Mesele El-İrakiye**, EL -Muarih EL-Arabî Yayınları, Beyrut, 2007.

EL-HAİRİ, Yüce Ayetullah Kadım, **EL-Şehit EL-Sadr Sümüv EL-Zat Sümüv EL-Mevkif**, Birinci baskı, Duhur Yayınevi, Kum, 2006.

EL-HAMANİ, Ali, **EL-Sabia Hukmehum EL-Sari ve Hakikatahum EL-Dinniye**, El-Gadir Matbaası, Beyrut, 1999.

EL-HAMAVİ, Yakut, **Mucem EL-Bulden**, 5 Cilt, dar EL-Katib EL-Arabi, Beyrut, 1987.

EL-HARSAN, Salah, **Hizp Eddava Hakayik ve Vesaik Fusulun Min Tecrübet EL-Haraka EL-İslamiye Fil İrak Hilala 40 Amen**, 1 Baskı, EL-Müessese EL-Arabiye Lil Dirasat ve EL-Buhus, Şam, 1999.

EL-HASANİ, Abdurrazzak, **Tarih EL-Irak EL-Siyasî EL-Hadis**, 2.Cilt, 2.baskı, Beyrut, 1983.

EL-HASANİ, Abdurrazzak, **Tarih EL-Vezarat EL-İrakiya**, 1. Çilt, Dar Eşşun EL-Amma Liltibaa, Bağdat, 1988.

EL-HASANİ, Abdurrezzak, **EL-Savra EL-İrakiya EL-Kubra**, 4 Baskı, Beyrut, 1978.

EL-HASANİ, Abdülrezzak, **EL-İrak fi Dori EL-İhtilal ve EL-İntidab**, 1. bölüm, Sayda,1935.

EL-HASANİ, Abdürrazzak, **EL-Yezidiyun Fi Hazırahum ve Mazihim**, EL-Yakza EL-Arabiyye Mektebesi. Bağdat, 1987.

EL-HASANİ, Abdürrezzak, **EL-Sabiyun Fi HadİrahİM ve Mazihim**, Beyrut, 1982.

EL-HAYDARYİ, Muhammed Muhammed, **Attaifiyye fi EL-İrak Hakikatun Em Vahm**, 1. Baskı, Dar Nur Eşşrok Yayınları, Bağdat, 2007.

EL-HEMEDANİ, Hasan EL-Nuri, **Mesail Min EL-İctihad ve EL-Taklid ve Manasib EL-Fakih,** İkinci baskı, Mekteb EL-İlam EL-İslami Yayınları, Kum, 1996.

EL-HÜSEYNİ, Selim, **Daur EL-Ulama Eşşia fi Muacehet EL-İstimar (1900–1920)**, EL-Kadir Lil Dirasat wa EL-Naşir, Beyrut, 1995.

EL-KARHİ, Semir, **EL-İrak fi Zakirat EL-İmam EL-Şirazi**, 1. baskı, Muasasat EL-Muctaba Lil Tahkik wa EL-Naşir, Beyrut, 2003.

EL-Kâtip, Ahmet, **EL-Marcayye Eddiniyye Eşşiyye ve Afak Etetavur ve EL-İmam Muhammed EL-Şirazi Namuzecen**, 2. Baskı, Eddar EL-Arabiye Lilulum, Beyrut, 2007.

EL-KAZIMİ, Akil, **Tarih EL-Ulema fi EL-Havza EL-İlmiyye**, Dar EL-Necva Yayınları, Necef, 2007.

EL-KAZIMİ, Akil, **Tarih El-Ulema Fi El-Havza El-İlmiye**, EL-Necva baskı hizmetleri.

EL-KEYYALİ, Abdulvehap ve diğerleri, **EL-Mevsua EL-Siyasiyye**, EL-Mutevasit Matbaası, Byerut 1974.

EL-MACİDİ, Hazal, **Cizur EL-Diyana EL-Mendaiyye**, Safa Matbaası, Bağdat, 1997.

EL-MAHZUMİ, Muhammed Sait, **EL-Muceddid EL-Şrazi Tahawulun fi EL-Tarih EL-İslami**, Cilt 2, Birinci Baskı, Dar EL-Ulum Lilnaşr, Beyrut 2003.

EL-MASUDİ, **Muruc EL-Zahab ve Madin EL-Cevher**, Derül Erfean, Cilt 2, 1980.

EL-MUFTİ, Sabah, **Düstur Cumhuriyet EL-İrak Lisenet 2005**, Mektebet EL-Senhuri, Bağdat, 2008.

EL-MUVALİ, Nimet Allah, **Dirasat Fi Fikr EL-Şehit EL-Sadr**, Stare yayınevi, Basra, 2004.

EL-MÜDARRİSİ, Büyük Ayetullah Muhammet Taki, **Ahkâm EL-İbadet**, Birinci Baskı, Milli İran Kitaphane yayınları, 2003.

EL-MÜDERRİSİ, Büyük Ayetullah Hadi, **Likey La Yakoma Tagutun Cedid**, 1. Baskı, Dar Muhibbi EL-Hüseyin Yayınevi, Tahran, 2004.

EL-NUMANİ, Muhammed Rıza, **EL-Şehit EL-Sadr Senevat EL-Mihne ve Eyyamul Hisar**, 1. Baskı, EL-Matbaa EL-İlmiye yayınevi, Kum, 1996

EL-OMAR, Faruk Salih, **Dirase Vesaykiya Haule Essiyase EL-Biraytaniye fil İrak, Matmaat EL-İrafan**, Bağdat, 1977.

EL-OMER, Faruk Salih, **EL-Ehzab EL-Siyasiya (1921–1932)**, EL-İrfan matbaası, Bağdat, 1978.

EL-RİHAYMİ, Abdul Halim, **Tarih EL-Haraka EL-İslamiya fi EL-İrak (1900–1924)**, 2. baskı, Dar EL-Alemiye Lil Tibaa ve EL-Naşir, Beyrut, 1985.

EL-SADİ, Abdülmelik, **Şerih EL-Nefsiyye Fi EL-Akide EL-İslamiyye**, Mektebet Darülenbar, Rimadi, 1988.

EL-SADR, Muhammed Muhammed Sadık, **Fıkhı EL-Aşair**, Dar EL-Adva, Necef, 1977.

EL-SAİDİ, Hamut Hammadi, **Dirasat An Aşair EL-Irak**, Elintisar Matbaası, Bağdat, 1988.

EL-SAİG, Macit, **EL-Şia Ruvad EL-Adl ve EL-Salam**, EL-Nibras Basımevi, Necef, 2008.

EL-SAMARAYİ, Sait, **EL-Tayifiya fi EL-İrak EL-Waki wa EL-Hal**, 1. baskı, Muasasat EL-Facir, Londra, 1993.

EL-ŞAMİ, Hüseyin Baraka, **EL-Merceye EL-Şiiye Min EL-Zat İla EL-Müessese**, Müesseset EL-Abrar EL-İslamye, EL-Necef, 2005.

EL-ŞAMİ, Hüseyin Baraka, **EL-Merceye EL-Şiiye Min EL-Zat İla EL-Müessese**, Müesseset EL-Abrar EL-İslamye, EL-Necef, 2005.

EL-ŞAMİ, Hüseyin Baraka, **Hizp EL-Dava EL-İslamiye Dirasat Fil Fikir ve EL-Tecrübe**, 1. baskı, Dar EL-İslam yayınevi, Bağdat, 2006.

EL-ŞAMİ, Hüseyin, **EL-Merciye EL-Dinîye Min EL-Zat İla EL-Muassasa**, Beyrut, 2003.

EL-ŞEHRİSTANİ, Muhammet Bin Abdülkerim, **EL-Milel ve EL-Nihel**, Cilt 2, Darulmarif, Beyrut, 1987.

EL-ŞİRAZİ, Muhammed Alhüseyni, **Mutaradat Kırın ve Nisf**, 1. baskı, Mueseset EL-Vay EL-İslami, Beyrut, 1999.

EL-ŞİRAZİ, Muhammed Alhüseyni, **Tilke EL-Eyyem "Safahat min Tarih EL-İrak EL-Siyasi"**, Müasasat EL-Vayi EL-İsalami, Beyrut, 2000.

EL-VAHAP, Abdurrezzak, **Karbala fi Etttarih**, 3 Cilt, Bağdat, 1935.

EL-VARDİ, Ali, **Lamahat İctimaiya Min Tarih EL-Irak El Hadit**, , 4. cilt 1 baskı, Dar EL-Kitab EL-İslami, Kum, 2005.

EL-VERDİ, Ali, **Lamahat İçtimaiye Min Tarih EL-Irak EL-Hadis**, Birinci Baskı, Dar EL-Kitab EL-İslami, Cilt 5, Beyrut 2005.

EL-YASİRİ, Abduşşehit, **EL-Butula fi EL-Savra EL-İşriniya**, Matbaat Ennecef, Necef, 1966.

EL-YEZDİ, Ayetullah Eşşeyih Muhammed Taki Misbah, **Ennezariye Essiyasiye Filislam**, İkinci Cilt, Birinci Baskı, Dar EL-Vela Yayınları, Beyrut, 2008.

EL-ZÜBEYDİ, Hüseyin Latif ve diğerleri, **EL-İrak ve EL-Bahis An EL-Müstakbel**, 1. Baskı, EL-Merkez EL-İraki Lildirasat ve EL-Buhus, Necef, 2008.

ENNEFİSİ, Abdullah, **Daur EL-Şiaa fi Tatavor EL-İrak EL-Siyasi EL-Hadis**, Tarcuma ve Tibaa Dar EL-Nahar, Beyrut, 1973.

ERREVAZİK, Sadık Cafer, **EL-Havze EL-İlmiye EL-İrakiya EL-Maşru EL-Siyasi Beyn EL-Mukavame ve EL-Mutalaba Arz ve Tahlil 1914–1980**, 1. baskı, Matbaat Markez EL-İrak Lildirasat, Bağdat, 2006.

ESSADUK, Muhammed Bin Ali Bin Babeveyh, **Kemaluddin Ve Temamul Nime**, Muessestul Neşr EL-İslami, Kum, 2009.

ESSEYİF, Tevfik, **Nazariyet Essulta Fi EL-Fıkh Eşşii**, Birinci Baskı, EL-Merkez Esekkafi EL-Arabî Yayınları, Eddar EL-Bayda, 2002.

EŞŞARİFİ, Ahmet Bakır Avlan, **Karbala Bin EL-Harbeyin EL-Almiyetin (1918–1939)**, Mastır tezi, Mahad EL-Tarih EL-Arabî wa EL-Turat EL-İlmi Lildirasat EL-Ulya, Bağdat, 2004.

ETTUMA, Salman Hadi, **Turat Kerbla, Dar EL-İlim Lil Malayin**, Beyrut, 1983.

ETTUSİ, Muhammed Bin EL-Hasan, **Kitabul Gaybe**.

FİLHAWSEN, Jolyos, **EL-Havaric ve EL-Şia**, Arapçaya çeviren Abdürrahmen Bedevi, Mektebetünnahda EL-Mısrıye, Kahire, 1958.

HAMADA, Muhammet Ömer, **Tarih EL-Saiba ve EL-Mindaiin**, Beyrut, 1992.

HASBAK, Şakır, **EL-Irak AL-Şimali Dirasa Linavahii EL-Tabiiyye ve EL-Beşeriyye**, Bağdat, 1973.

HUMİ, Cercis Cebrail, **EL-Kavmiyat EL-Irakiyye Maziha ve Hazıruha**, Bağdat, 1959.

HÜRMÜZLÜ, Erşat**, EL-Turkuman ve EL-Vatan EL-Iraki**, Kerkük Vakfı Yay. Kerkük, 2003.

HÜSEYİN, Fazıl, **Muşkilat EL-Musul**, Esat Matbaası, Bağdat, 1967.

İBİN ENNEDİM, Muhammet Bin İshak, **EL-Fehrist**, Mektebet EL-Hayat, Beyrut,1988.

İBNİ MANDUR, **Lisanul Arap**, 6. Baskı, 4. Cilt, Darul Maarif, Kahire, 1987.

İLEYYAN, Adnan, **EL-Şiia ve EL-Deula EL-İrakiya EL-Hadita (EL-Waki EL-Siyasi ve EL-İktisadi wa EL-İctimai 1959–1914),** 1.baskı, EL-Maarif Lil Matbuat, Lübnan, 2005.

İshak NAKKAŞ, **Şiaat EL-İrak**, Tarcamat Abdül İlah EL-Nayimi, 1 baskı, Dar EL-Mada Lil Tibaa Vel Naşir, Paris, 1996.

KEMAL, Aksalı, , **Kuzey Irak Bölgesinin Etnik Yapısı ve Yer Altı Zenginlikleri**, Ankara, 1999.

KOSRANİ, Vecih**, Beyne Fıkh EL-İslah Eşşii ve Velayeti EL-Fakih Eddevle ve EL-Muvatın**, Birinci Baskı, Dar Ennahar, Beyrut, 2007.

KOSRANİ, Vecih, **EL-Fakih Velsultan Cedeliyet Edin Vessiyese Fi İran Essafaviye-EL-Kacariye ve Eddevle EL-Usmaniye**, İkinci Baskı, Daruttalia, Beyrut, 2000.

KUBBA, Muhammed Mehdi, **Muzakkarati fi Samim EL-Ahdas 1918–1959**, Dar EL-Talia, Beyrut, 1965.

KURANİ KERİM.

BELHAM, Nikolas, **EL-Şia ve EL-Ezme EL-Taifiyye fi EL-Şark EL-Avsat**, Tercümet Merkez EL-Kaşif Lilmutabaa ve EL-Dirasat EL-Straticiyye, Beyrut, 2009.

EL-HEKİM, Mehdi, **Etteharuk EL-İslami, Merkez Şüheda Eli EL-Hekim**, Kum, 1997.

MAHMUT, Uruba Cemil, **EL-Hayat EL-İçtimaiye Fi EL-Musul**, Musul, 2006.

MARUFOĞLU, Sinan, "Osmanlı Döneminde Kuzey Irak\ Eren Yayınlan, İstanbul, 1998.

MATAR, Selim, **Ezzat EL-Ceriha**, 4. Baskı, Dar EL-Hikme, Beyrut, 2008.

MERSAY, Naciye**, Mefahim Sabia Mendaiye**, 2.baskı, Bağdat, 1981.

MİNORSKY, F.F., **EL-Akrad, Mulahazat ve İntibaat**, EL-Nucum Matbaası, Bağdat, 1968.

NAKASH, Yıtzhak, **Irak'ta Pandora'nın Kutusu Şiiler**, Çevirmen Metin Satloğlu, Birinci Baskı, Elips Kitap Basımı, İstanbul,2005.

NASR, Vali, **İnbiaas EL-Şia**, Tercümet Merkez EL-Kaşif Lilmutabaa ve EL-Dirasat EL-Straticiyye, Beyrut, 2007.

NİKETEN, Basil, **EL-Akrad**, Dar Ülravai, Lübnan.

ONAT, Hasan, **Yirminci Asırda Şiilik ve İran İslam Devrimi**, kamu Hizmetler Araştırma Vakfı, Ankara, 1996.

PREMİERE, Paul, **Aamun Kadaytuhu Fi EL-İrak**, Dar EL-Kitap EL- Arabi, Beyrut, 2006.

RAUF, Adil, **EL-Amel EL-İslami fi EL-İrak, Beyine EL-Merciyye ve EL-Hizbiyye**, Dördüncü Baskı, EL-Merkez EL-İraki lililam ve EL-Dirasat yayınları, Şam, 2006.

RAUF, Adil, **Sinaatul Ukul**, Birinci Baskı, EL-Merkez EL-İraki Lil İlam Ve EL-Dirasat Yayınları, Beyrut, 2007.

SAATÇİ, Suphi, Tarihi Gelişim İçinde Irak'ta Türk Varlığı, İstanbul, Tarihi Araştırma, Dokümantasyon Merkezi Kurma ve Geliştirme Vakfı Yayınları, 1996.

SAGİYE, Haşim, **Sira Fi EL-İslam Vel Petrol Fi İran**, 1 baskı, Dar EL-Talia, Beyrut, 1978.

SİLLELİ, Turan, Büyük Oyunda Türkiye-Irak İlişkileri, 1. Baskı, Kültür Sanat Yayıncılık, İstanbul, 2005.

SİLSİLET ELULUM VELMAARİF EL-İSLAMİYE, **Buhus fi Velayet EL-Fakih**, Muesseset EL-Maarif EL-İslamiye, Beyrut,1999.

ŞEMSETTİN, Muhammed Mehdi, **Nizam EL-Hük Vel- İdare Fil- İslam**, Yedinci Baskı, EL-Müessese Eddevliye lildirasat Vel-Naşr, Beyrut, 2000.

ŞERİF, Abdülsattar Tahir, **EL-Kavmıyye EL-Kurdıyye Min Vesaik EL-Hizib EL-Sevri EL-Kurdıstani**, Bağdat, 1975.

ŞUBBAR, Hasan, **Tarih EL-İrak EL-Siyasi EL-Muasır**, 1 Cilt.

TARİHİ ARAŞTIRMALAR VE DOKÜMANTASYON MERKEZLERİ Kurma ve Geliştirme Vakfı, Irak'ta Türk Varlığı, İstanbul, 1996.

TEBRİZİ, Ahmet Kisroy, **Tarih Maşruta İran**, Tahran, Muasast Cap Hiftim, 1957.

TEFEEF, L. K., **Tarih EL-Asuriyin**, (Çev. Usama Numan), 1. C. Bağdat, 1970.

VAFİ, Ali Abdülvahit, **EL-Yahudiyye ve EL-Yahud**, Dar Ülnehir Matbaası, Bağdat, 1970.

Tezler

DUMAN, Bilgay, **Saddam Sonrası Dönemde Irak, Türkmenler ve Kerkük**, Yüksek lisans Tezi, Kırıkkale Üniversitesi, Sosyal bilimler Enstitüsü, Uluslar arası İlişkiler Bölümü, Kırıkkale, 2007.

EDDARRACİ, Abdül Rezzak Abd, **Cafer Ebu Timmen ve Davruhu fi EL-Haraka EL-Vataniya fi EL-İrak**, Mastır Tezi, Bağdat, 1978.

EL- BELEDİ, Yasin Saad Muhammed, **Bunyet EL -Mucteme EL- İraki**, Doktora tezi, Bağdat 2006.

EL-HİMİ, Alaa Abdül Hüseyin, **Hakaik An EL-Mawakif fi EL-İrak Min EL-Savra EL-Dastoriya EL-İraniya**, (1905–1911), EL-Kufe üniversitesi, Kız Eğitim Fakültesi.

ETTAİ, Ganim Hamit Hamdi, **Mevkif EL-Merceyye EL-Diniyye EL-Şiiyye EL-Ulya Fi EL-İrak Min EL-Tadavvurat EL-Siyasiyye 2003-2009**, Mastar Tezi, EL-Kahire Üniversitesi, 2010.

Bildiri ve Fetvalar

Büyük Ayetullah Muhammed Taki EL-MÜDERRİSİ BÜROSUNDAN Iraklı Siyasetçilerin Birbirine Karşı Tavizkar ve Tek Saf Olmalarını İsteyen Bir Fetva, 17. 04. 2010.

Başbakan Nuri EL-Maliki'nin Ziyareti Sonrası SİSTANİ BÜROSUNDAN Yayınlanan Bir Bildiri, 02. 09. 2006.

Başbakan Seçilen Nuri EL-Maliki'yi Kendi Evinde Ağırladıktan Sonra SİSTANİ BÜROSUNDAN Yayınlanan Bir Bildiri, 27. 04. 2006.

Büyük Ayetullah Sadık EL-Hüseyni EL-ŞİRAZİ BÜROSUNDAN ABD İşgal Kuvvetlerinin Bağdat Ur Semtinde Rastgele Ateş açması Sonucu Onlarca Masum Vatandaşın Hayatını Kayıp Etme İle İlgili Fetvası, 27. 03. 2006.

EL-HAİRİ BÜROSUNDAN Yayınlanan Bir Fetva, 20. 05. 2008.

EL-HAİRİ BÜROSUNDAN Yayınlanan Bir Fetva, 20. 10. 2006.

EL-HAİRİ BÜROSUNDAN Yayınlanan Bir Fetva, 24. 02. 2010.

EL-HAİRİ BÜROSUNDAN Yayınlanan Bir Fetva, 27. 11. 2008.

EL-ŞİRAZİ BÜROSUNDAN Yayınlanan Bir Fetva, 03. 03. 2010.

EL-ŞİRAZİ BÜROSUNDAN Yayınlanan Bir Fetva, 12. 12. 2005.

EL-ŞİRAZİ BÜROSUNDAN Yayınlanan Bir Fetva, 26. 01. 2009.

EL-ŞİRAZİ BÜROSUNDAN Yayınlanan Bir Fetva, 28. 05. 2008.

FEYYAZ BÜROSUNDAN Genel Seçimlerin Başarı İle Gerçekleşmesini Kutlayan Bir Bildiri, 05. 02. 2005.

FEYYAZ BÜROSUNDAN Genel Seçimlerin Zamanında Yapılmasını teşvik Ettirmek için Yayınlanan Bir Fetva, 19. 04. 2010.

FEYYAZ BÜROSUNDAN Hükümet ve Siyasi Grup İle İttifakları Birlik ve Tek Saf Olmalarını İsteyen Bir Bildiri, 31. 07. 2006.

FEYYAZ BÜROSUNDAN Yayınlanan Bir Fetva, 01. 04. 2005.

FEYYAZ BÜROSUNDAN Yayınlanan Bir Fetva, 02. 08. 2008.

FEYYAZ BÜROSUNDAN Yayınlanan Bir Fetva, 18. 02. 2010.

FEYYAZ BÜROSUNDAN Yayınlanan Bir Fetva, 30. 08. 2005.

FEYYAZ'IN BÜROSUNDAN Cumhurbaşkanı Celal Talabani'nin Ziyareti İle İlgili Yayınladığı Bildiri, 17. 02. 2008.

GYK Dönem Başkanı Adnan EL-Paçacı'yı Evinde Ağırladıktan Sonra SİSTANİ BÜROSUNDAN Yayınlanan Bir Fetva, 10. 01. 2004.

SİSTANİ BÜROSUNDAN Merciliğin Genel Seçimlere Yönelik Görüşünü İsteyen Bir Soruya Cevap Şeklinde Yayınlanan Bir Fetva, 10. 12. 2005.

SİSTANİ BÜROSUNDAN New York Times Gazetesi Sorularına Cevap Şeklinde bir Bildirisi, 07.03. 2004

SİSTANİ BÜROSUNDAN Samarra'da EL-Askeri Kubbesinin Patlatılması Nedeni İle Yayınlanan Bir Fetva, 22. 02. 2006.

SİSTANİ BÜROSUNDAN Yayınlanan Bir Fetva, 01. 05. 2003.

SİSTANİ BÜROSUNDAN Yayınlanan Bir Fetva, 01. 07. 2003.

SİSTANİ BÜROSUNDAN Yayınlanan Bir Fetva, 02. 07. 2003.

SİSTANİ BÜROSUNDAN Yayınlanan Bir Fetva, 02. 07. 2004.

SİSTANİ BÜROSUNDAN Yayınlanan Bir Fetva, 02. 08. 2003

SİSTANİ BÜROSUNDAN Yayınlanan Bir Fetva, 02. 08. 2003.

SİSTANİ BÜROSUNDAN Yayınlanan Bir Fetva, 02. 09. 2006.

SİSTANİ BÜROSUNDAN Yayınlanan Bir Fetva, 06. 04. 2004.

SİSTANİ BÜROSUNDAN Yayınlanan Bir Fetva, 09. 11. 2003.

SİSTANİ BÜROSUNDAN Yayınlanan Bir Fetva, 09.09. 2003.

SİSTANİ BÜROSUNDAN Yayınlanan Bir Fetva, 10. 10. 2004.

SİSTANİ BÜROSUNDAN Yayınlanan Bir Fetva, 10. 12. 2005.

SİSTANİ BÜROSUNDAN Yayınlanan Bir Fetva, 12. 02. 2004.

SİSTANİ BÜROSUNDAN Yayınlanan Bir Fetva, 13. 04. 2010.

SİSTANİ BÜROSUNDAN Yayınlanan Bir Fetva, 13. 06. 2003

SİSTANİ BÜROSUNDAN Yayınlanan Bir Fetva, 13.05. 2003.

SİSTANİ BÜROSUNDAN Yayınlanan Bir Fetva, 14. 07. 2003.

SİSTANİ BÜROSUNDAN Yayınlanan Bir Fetva, 15. 02. 2004.

SİSTANİ BÜROSUNDAN Yayınlanan Bir Fetva, 15. 08. 2003.

SİSTANİ BÜROSUNDAN Yayınlanan Bir Fetva, 16. 02. 2010.

SİSTANİ BÜROSUNDAN Yayınlanan Bir Fetva, 16. 07. 2003.

SİSTANİ BÜROSUNDAN Yayınlanan Bir Fetva, 18. 01. 2009.

SİSTANİ BÜROSUNDAN Yayınlanan Bir Fetva, 18. 02. 2004.

SİSTANİ BÜROSUNDAN Yayınlanan Bir Fetva, 18. 07. 2003.

SİSTANİ BÜROSUNDAN Yayınlanan Bir Fetva, 18. 11. 2008.

SİSTANİ BÜROSUNDAN Yayınlanan Bir Fetva, 19. 04. 2010.
SİSTANİ BÜROSUNDAN Yayınlanan Bir Fetva, 19.04. 2003.
SİSTANİ BÜROSUNDAN Yayınlanan Bir Fetva, 20. 03. 2005.
SİSTANİ BÜROSUNDAN Yayınlanan Bir Fetva, 23. 10. 2003.
SİSTANİ BÜROSUNDAN Yayınlanan Bir Fetva, 25. 02. 2004.
SİSTANİ BÜROSUNDAN Yayınlanan Bir Fetva, 25. 07. 2003.
SİSTANİ BÜROSUNDAN Yayınlanan Bir Fetva, 27. 11. 2003.
SİSTANİ BÜROSUNDAN Yayınlanan Bir Fetva, 28. 07. 2003.
SİSTANİ BÜROSUNDAN Yayınlanan Bir Fetva, 29. 08. 2003.
SİSTANİ BÜROSUNDAN Yayınlanan İki Fetva, 19. 07. 2003.
SİSTANİ'NİN CNN Kanalı Bağdat Temsilciliğinin Sorularına Yanıt olarak Yayınladığı Bir Bildiri, 05. 11. 2004.

Mektuplar

EL-ŞİRAZİ'NİN Başbakan Maliki'ye Yeni Hükümetin Kurulması Münasebeti İle İlgi Tebrik Mektubu, 20. 05. 2006.
FEYYAZ'IN Başbakan Maliki'ye Hükümetin Performansı İle İlgi Mektubu, 30. 12. 2006.
FEYYAZ'IN hükümet yetkililerine gönderdiği Tarihli Mektubu, 06. 11. 2005.
SİSTANİ, Kendi ve vekillerinin adına sahte evrak düzenlenmesi ile ilgili SİSTANİ BÜROSUNDAN Başbakana Gönderdiği Bir Mektup, 06. 09. 2006.
SİSTANİ'NİN İslam Konferansı Örgütü Başkanının Mekke Toplantısına Davet Mektubuna Cevap Olarak Gönderdiği bir Mektup, 15. 10. 2006.

Cuma Hutbeleri

Muhammed Muhammed Sadık EL-Sadr, 1. Cuma hutbesi.
Muhammed Muhammed Sadık EL-Sadr, 13. Cuma hutbesi.
Muhammed Muhammed Sadık EL-Sadr, 2. Cuma hutbesi.
Muhammed Muhammed Sadık EL-Sadr, 21. Cuma hutbesi.
Muhammed Muhammed Sadık EL-Sadr, 22. Cuma hutbesi.
Muhammed Muhammed Sadık EL-Sadr, 3. Cuma Hutbesi.

Muhammed Muhammed Sadık EL-Sadr, 34. Cuma Hutbesi.

Muhammed Muhammed Sadık EL-Sadr, 37. Cuma hutbesi.

Muhammed Muhammed Sadık EL-Sadr, 38. Cuma hutbesi.

Muhammed Muhammed Sadık EL-Sadr, 40. Cuma hutbesi.

Muhammed Muhammed Sadık EL-Sadr, 41. Cuma hutbesi.

Muhammed Muhammed Sadık EL-Sadr, 42. Cuma hutbesi.

Muhammed Muhammed Sadık EL-Sadr, 43. Cuma Hutbesi.

Muhammed Muhammed Sadık EL-Sadr, 44. Cuma Hutbesi.

Muhammed Muhammed Sadık EL-Sadr, 45. Cuma Hutbesi.

Muhammed Muhammed Sadık EL-Sadr, 6. Cuma Hutbesi.

Muhammed Muhammed Sadık EL-Sadr, 7. Cuma Hutbesi.

Muhammed Muhammed Sadık EL-Sadr, 8. Cuma Hutbesi.

Muhammed Muhammed Sadık EL-Sadr, 9. Cuma Hutbeleri.

Sistani'nin Kerbela temsilcisi ve Hz. Abbas türbesinin imamı Ahmet EL-Safi'nin Cuma Hutbesi, 20. 06. 2008.

Sistani'nin Kerbela temsilcisi ve Hz. Abbas türbesinin imamı Ahmet EL-Safi'nin Cuma Hutbesi, 14. 08. 2008

Sistani'nin Kerbela Temsilcisi ve Hz. Abbas Türbesinin İmamı Ahmet EL-Safi'nin Cuma Hutbesi, 29. 10. 2010.

Sistani'nin Kerbela Temsilcisi ve Hz. Hüseyin Türbesinin İmamı Abdul Mehdi EL-Kerbelai'nin Cuma Hutbesi, 07. 05. 2010.

Sistani'nin Kerbela Temsilcisi ve Hz. Hüseyin Türbesinin İmamı Abdul Mehdi EL-Kerbelai'nin Cuma Hutbesi, 23. 04. 2010.

Sistani'nin Kerbela Temsilcisi ve Hz. Hüseyin Türbesinin İmamı Abdul Mehdi EL-Kerbelai'nin Cuma Hutbesi, 07. 11. 2008.

Sistani'nin Kerbela Temsilcisi ve Hz. Hüseyin Türbesinin İmamı Abdul Mehdi EL-Kerbelai'nin Cuma Hutbesi, 01. 08. 2008.

Irak Meclisi Tutanakları

Irak Meclisi Tutanağı, 34.- 28. Oturumlar, 3. Yasama Yılı, 2. Yasama Dönemi, 17 – 26 Kasım 2008.

Irak Meclisi Tutanağı, 35 Oturum, 3. Yasama Yılı, 2. Yasama Dönemi, 27 Kasım 2008.

Irak Geçici Yönetim Konseyi Tutanakları

GYK Toplantı Tutanakları, 10-31. 01. 2003.

GYK Toplantı Tutanağı, 23. 11. 2003.

GYK Olağanüstü Toplantı Tutanağı, 29. 11. 2003.

GYK Toplantı Tutanağı, 20. 01. 2004.

Belgeler

Bağdat Emniyet Genel Müdürlüğü'nün Genel Nüfus belgeleri, Sene 1957, Cilt 2, s. 287.

Bağdat Emniyet Genel Müdürlüğü'nün Genel Nüfus belgelerinden- 1957-1.Cilt, s.45 ve 2. cilt'in 285, Mevsuat Savt EL-İRAK, "Irak'ta Türkmen Sayımı" maddeli, Hazırlayan Asıf Sert, 4 Ocak 2003.

Kitap ve Belgeler Dairesi; Kraliyet Dönemi Dosyası, Türkiye ve Musul Meselesi ve Sınır, Belge numarası 5.4.01.

Görüşmeler ve Saha Çalışması

Büyük Ayetullah Muhammed Sait El-Hekim medresesinde eğitim gören **bir öğrenci ile Görüşme**, 29.08.2008.

Büyük Ayetullah Beşir Hüseyin EL-Necefi'nin Ofis müdürü ve Oğlu **ALİ EL-NECEFİ ile Görüşme**, 24.08.2008

Büyük Ayetullah Muhammed Sait EL-Hekim'in Ofis müdürü ve Oğlu **Muhammed Hüseyin El-Hekim İle Görüşme**, 22.08.2008

EL-Hullani Camii İmamı ve İrak İslami Yüksek Konseyi'inden Milletvekili **Muhammed Muhammed EL- Haydari ile Görşme**, 18. 09. 2008.

Eski Irak Başbakanı **İbrahim EL-CAFERİ ile Görüşme**, 08.08. 2009.

Sistani'nin Kerbela Temsilcisi ve Hz. Abbas Türbesinin İmamı **Ahmet EL-Safi ile Görüşme**, 08. 09. 2008.

Sistani Merkez Bürosu İle telefon Kanalı ile Görüşme, 07.02.2010.

Yazarın Büyük Ayetullah Muhammed Sait EL-Hekim'in Necef'teki Ana Bürosuna Ziyaretimi, 12. 09. 2008.

Yazarın Necef, Kerbela ve Bağdat'taki (**kutsal Şehirler) gözlemleri**. 12.08.2008 – 27.09.2008.

Yazarın saha çalışmasındaki gözlemleri, 17.09. 2008.

Yüce Ayetullah Muhammed İshak El Feyyaz'ın sorularımıza yanıtları, 13.09.2008.

Gazeteler

EL-HUDA GAZETESİ, Sayı 14, 9 Nisan 2005.

EL-HUDA GAZETESİ, Sayı 16, 7 Mayıs 2005.

EL-HUDA GAZETESİ, Sayı 19, 18 Haziran 2005.

Dergiler

Neşrat EL-Anvar EL-Necefiyye, Sayı 25, Yıl 3, Eylül 2009.

ESSARAF, Ahmet Hamit, EL-Şabak, **Kardaşlık Dergisi**, S.1-2, 1 Haziran 1985

KESKİN, Arif, Iraklı Şiilerin Siyasal Davranışlarına genel bir Bakış, **ASAM Stratejik İnceleme Dergisi**, Mayıs, 2008.

KÖSEOĞLU, Nevzat, **Şia'da Egemenlik Anlayışı ve Tarihsel Gelişmeler**, Türk Yurdu Dergisi, Sayı 462. (Nisan-Mayıs), 1997, Ankara.

Mecelet EL-Maaric, Sayı 66, Yıl 15, 2005.

PİERRE, jean-Marc And Others, The Shia Remembran ve Of Muharram, **Military Review**, March-April, 2007.

SCHMİDT, Soren, **Shia-Islamist Political Actors İn Iraq**, Danish Institute for International Studies, Raport 3, copenhagen, Danimark, 2008.

SHANAHAN, Rodger, The Islamic Da'wa Party: Post Development And futur Prospects, **Middle East Review Of International Affair**, vol. 8, No. 2, June, 2004.

TELAFERLİ, Ziya, Telafer'de Toplumsal ve Ekonomik yaşam, Ortadoğu Analiz Dergisi, Sayı 7–8, Cilt 1,2009.

İnternet Sayfaları

http://www.alfayadh.com/site/index.php?show=news&action=article&id=36, 19. 04. 2010.

http://www.addustour.com/PrintTopic.aspx?ac=%5CArabicAndInter%5C2005%5C02%5CArabicNews_Issue14591_Day12_ID104615.htm, 20. 04. 2011.

http://www.aawsat.com/details.asp?section=4&issueno=9188&article=214358&feature, 04. 05. 2011.

http://www.aawsat.com/details.asp?section=4&article=532723&issueno=11224, 21.08. 2009.

http://www.najaf.org/all/view.php?l=ARA&c=activity&i=250608, 24.08. 2009.

http://www.islamonline.net/servlet/Satellite?pagename=IslamOnline-Arabic Ask_Scholar/FatwaA/FatwaA&cid=1122528613084, 27,01.2010.

http://www.s-alshirazi.com/masael/subject/ejtehad/letter1.htm, 27.01. 2010.

http://islamicbooks.info/H-24-Arabic/Abdul%20Khaliq-12Shi'a%20during%20Royal%20Rule.htm, 25.10. 2010.

http://www.iraq1991.com/index.php?mod=article&cat=sw&article=2372,06.10.2010, 06.10. 2010.

http://www.independent.co.uk/news/obituaries/abdul-majid-alkhoei-73206.html, 08.10. 2010.

http://www.alkhoei.com/arabic/pages/book.php?bcc=16&itg=61&bi=132&s=ct, 08.10. 2010.

http://www.aladwaa.nl/modules.php?name=News&file=article&sid=1114, 29.10.2010.

http://aldaawa.org/main/index.php?option=com_content&view=article&id=247:2010-10-14-06-38-30&catid=18:polatic-articles&Itemid=25, 29.10.2010.

http://www.iraqipresidency.net/news_detial.php?language=arabic&id=8499&type=news, 23. 04. 2011.

http://www.alitthad.com/paper.php?name=News&file=article&sid=13177, 09. 05. 2011.

http://www.krg.org/articles/detail.asp?lngnr=14&smap=01010100&rnr=81&anr=9725, 09. 05. 2011.

http://www.aldaronline.com/dar/Detail2.cfm?ArticleID=148899, 15. 05. 2011.

http://www.akhbaar.org/wesima_articles/index-20100813-94831.html, 13. 08. 2010.

http://alcauther.com/html/modules.php?name=News&file=article&sid=14799, 11. 08. 2010.

http://www.alsumarianews.com/ar/1/16515/news-details-.html, 26. 01. 2011.

http://www.daralhayat.com/print/49924. 23 Ağustos 2009. 23.08.2009.

http://sistani.org/local.php?modules=nav&nid=7&mid=48, 24.08. 2009.

http://www.sistani.org/local.php?modules=extra&eid=1&nid=700, 09. 06. 2009.

http://www.irqnta.com/statments/2010/03/2010-03-03-01.htm, 03. 03. 2010.

http://www.alkufanews.com/news.php?action=view&id=2752, 15. 05. 2011.

http://www.alkufanews.com/news.php?action=view&id=3048, 15. 05. 2011.

http://www.guardian.co.uk/news/2003/apr/12/guardianbituaries.iraq, 06.10. 2010.

http://www.washingtonpost.com/ac2/wp-dyn/A14718-2003Nov25?language=printer, 04. 05. 2011.

http://tareekalshaab.blogspot.com/2005/04/blog-post_26.html, 23. 04. 2001.

www.alnoha.com/visitor/alshee2ah.htm.x, 23.07.2009.

http://sistani.org/local.php?modules=nav&nid=7, 23.08. 2009.

http://www.alhakeem.com/arabic/index.php, 24.08. 2009.

http://www.leader.ir/langs/AR/, 24.08. 2009.

http://www.tibneen.com/islamgov2.aspx, 26.09.2009.

http://www.al-waeli.com/, 26.09. 2009.

http://malmshal.jeeran.com/ww/9.htm, 31.01.2010.

http://nahrain.com/d/news/10/02/100228b1.htm, 28.02. 2010.

http://www.husseinalsader.com/inp/view.asp?ID=1134, 03. 03. 2010.

www.burathanews.com/news_article_83662.html, 24.04. 2010.

http://www.tajdeed-iq.com/newsdetail.asp?sno=133, 27. 05. 2010.

http://non14.net/display.php?id=9981, 05. 08. 2010.

http://orsam.org.tr/tr/yazigoster.aspx?ID=1246, 03. 10. 2010.
http://www.alrashead.net/index.php?derid=1105&partd=24,08.10.2010, 08.10. 2010.
http://www.iraq1991.com, 08.10. 2010.
http://www.almejlis.org. 08.10. 2010.
http://www.nasiriyah.org/nar/ifm.php?recordID=15200, 10.10. 2010.
http://i3aq.yoo7.com/montada-f4/topic-t14.htm, 11.10. 2010.
http://www.iraqcenter.net/vb/45904.html, 29.10.2010.
http://www.alnoor.se/article.asp?id=3560, 29.10.2010,
http://www.ihec-iq.com/ar, 23. 04. 2011.
http://www.annabaa.org/nbanews/49/135.htm, 09.05. 2011.
http://www.annabaa.org/nbanews/50/212.htm, 09.05. 2011.
http://almadapaper.net/sub/03-614/p01.htm, 09. 05. 2011.
http://www.un.org/Docs/sc/unsc_resolutions07.htm, 13.05.2011.
http://www.husseinalsader.com/inp/view.asp?ID=1130 , 15. 05. 2011.
http://www.bintjbeil.com/articles/2004/ar/0123_alhakim.html, 16.09. 2010.
http://www.bintjbeil.com/articles/ar/021202_fadlallah.html, 24.09.2009.
http://www.alhakeem.com/arabic/pages/news.php?nid=829, 02. 03. 2011.
http://www.alhakeem.com/arabic/pages/news.php?nid=642, 19. 04. 2010.
http://www.hamoudi.org/arabic/themes/cv.htm,08.10.2010, 08.10. 2010.

ÖZET

ABBAS, Diya M. J.. Irak'ta Şii Merciliğinin Siyasi Rolü, Doktora Tezi, Ankara, 2012.

İslamiyet'in ilk yıllarından beri Şiiliğin beşiği, kutsal toprakları ve merkezi olan Irak Şiilikle özdeşleşmiş bir ülkedir. Şiiler, Kerbela olayından sonra ikinci sınıf vatandaş muamelesi görmüş ve Şiilik tarih boyunca bir muhalefet hareketine dönüşmüştür. Yakın çağda Şii Merciliğin siyasette aktif rol oynama eğiliminin artması 19. yüzyılın sonlarına doğru ortaya çıkmaya başlamış ve 20. yüzyılın başlarında Şii Merciliği politikada temel güç olmuştur.

Şiiler, Irak nüfusunun çoğunluğunu oluşturduklarından dolayı Şii Merciliği her zaman Irak'ta stratejik dengenin baş faktörü olarak algılanmıştır. Dünya Şiilerinin ruhani liderliğinin yanı sıra Şii Merciliği Irak Şiilerinin siyasal davranışlarının belirleyicisi ve Irak'ta siyasi denklemi sağlayan ana unsurların başında gelmektedir.

Irak ulus devleti sınırları içinde yasayan Şiiler, Birinci Dünya Savası'n bitiminden 2003 yılının başına kadar, siyasi iktidarı elinde bulunduran müteakip Sünni Arap iktidarlarının baskısı altında yaşamışlar, Sünni Arapların Şiilere karsı uyguladıkları politikler nedeniyle Şiilerin Irak'ın siyasal hayatından dışlanmışlardır. Baskıcı politikalar Baas iktidarının yönetime gelmesiyle daha vahim bir hal almıştır. Bu dışlayıcı politikalar Şiilerin muhalif bir güç olarak Sünni iktidarlara karsı örgütlenmelerine neden olmuştur. Önce sivil mücadele tarzında tepkisini koyan Şiiler, Baas iktidarı döneminde baskıların artmasıyla şiddet eğilimlerine de başvurmuşlardır.

Şiiler, 2003 yılında ABD'nin Irak'ı işgali ve sonrasındaki yapılandırma sürecinde baş aktör olarak yer almaktadırlar. Irak Şiileri, 2003 sonrası elde ettikleri kazanımlarıyla ülkenin kuruluşundan bu yana merkezi yönetimde ilk kez bu denli güçlü bir konuma sahip olmuşlardır. Şii Merciliği, Irak'ın yeniden yapılanması, işgalin bir an önce sona ermesi, güvenlik ile istikrarın sağlanması ve tüm etnik ve dini kesimlerin adil bir şekilde temsil edilmelerinin

yanı sıra haklarının anayasal, demokratik, çoğulcu bir sistemle korunmasını savunmuştur. Bu hedeflerin gerçekleşmesi için daha rasyonel bir tavır takınmış ve pragmatist bir siyasi söylem çerçevesi içinde bir tutum sergilemiştir.

ABD'nin Irak'ı işgal etmesinden sonraki gelişmelerde başarılık oranı, ülkenin güvenliği, siyasi istikrarı, iç savaşa sürüklenmemesi, yeniden yapılanması ve bütünlüğünün korunması konularında Şii Merciliğinin takındığı tavır büyük önem arz etmiştir ve Sistani'nin Necef'teki mütevazı evinde tüm Iraklı siyasetçiler kendisinden görüş alma ihtiyacı duymuşlardır. Siyasal ve toplumsal açıdan büyük etkinliğe sahip olmasından dolayı siyasal istikrar ile güvenliğin olmadığı 2003 sonrası Irak'ta Şii Merciliği emniyet subabı rolünü üstlenmiştir.

Anahtar Sözcükler:

1. Irak
2. Şiiler
3. Şii Merciliği

ABSTRACT

ABBAS, Diya M. J.. Political Role Of Shia Authority In Iraq, Doctoral Thesis, Ankara, 2012.

Iraq, which is cradle, holy lands and center of Shiism since the first years of the Islam, is identified with Shiism. Shiites were treated as second-class citizens after Kerbela incident and Shiism transformed into an opposition movement throughout the history. In the near future, increase in tendency of Shia Authority to have an active role in politics emerged towards the end of 19th century, and Shia Authority became dominant power in the country in the early of 20th century.

Since Shiites form the majority of population of Iraq, Shia Authority is always seen as primary factor for strategic balance in Iraq. As well as spiritual leadership of Shiites in the world, Shia Authority is determiner of political behaviours of Iraq's Shiites and is principal factor that forms political balance in Iraq.

Shiites living within the borders of Iraq nation-state lived under suppression of successive Sunni Arab rulers holding the political power from end of First World War to early 2003, and despotic policies performed by Sunni Arabs against Shiites caused Shiites to be excluded from political life of Iraq. Oppressive policies became more severe when Baas party came to the power. These exclusionary policies triggered Shiites to organize against Sunni rulers as an opposing power. Shiites, reacting as civic struggle at first, resorted to violence since the suppression was intensified during Baas power.

Shiites are principal actors during invasion of Iraq by USA in 2003 and during restructuring process after the invasion. Iraq's Shiites has had such a powerful position for central administration since foundation of the country through the gains obtained after 2003 for the first time. Shia Authority advocated protection of the rights through a constitutional, democratic, pluralist system, as well as restructuring of Iraq, termination of the invasion

immediately, providing security and stability and representation of all ethnic and religious groups. It assumed a more rational attitude to realize these objectives and exhibited a attitude within the frame of a pragmatist political discourse.

The attitude of Shia Authority has a highly important place on success rate of USA in the development after the invasion of Iraq, security, political stability of the country, not falling into civil war, restructuring and protection of integrity, and all İraqi politicians need opinions from the modest Sistani's house at Nejaf. In Iraq where there has not been political stability and security after 2003, Shia Authority has served as a relief valve in Iraq, due to its high political and social strength.

Keywords:

1. Iraq
2. Shiites
3. Shia Authority